

REVISTA
PENTRU
ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUI

GREGORIŪ G. JOCILESCU

Profesor la Universitate ;
Director al Mușeului de Antichități.

— 312 —

ANUL I.
VOLUMUL II. — FASCICULA I.

Cu 12 xilografii.

BUCURESCİ
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORATORII ROMÂNI)
Nr. 26. STRADĂ ACADEMIEI, Nr. 26
1883.

SUMARIUL FASCICULEI III-A

G. D. Teodorescu. — Viața și operele lui Eufrosin Poteca.

Episcop Melchisedee. — O vizită la câte-va mănăstiri și biserici antice din Bucovina (fine), cu 11 xilografii în trei tabele.

Teodor. T. Burada. — O călătorie la muntele Athos (fine).

Al. Xenopol. — Teoria lui Rösler, studiu asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană (urinare).

C. Esareu. — Documente istorice inedite descoperite în arhivele din Veneția.

Obșteasca mângâiere. — Manuscript comunicat de d. C. Aricescu.

M. C. Sutz. — Valul lui Traian.

Gr. Sima al lui Ion. — Materialuri de limbă.

Dr. M. Gaster. — Ciubăr-Vodă mâncat de Guzgani.

Teodor. T. Burada. — Biserica Sf. Apostoli Petre și Pavel din Huși a lui Ștefan cel Mare, cu o xilografie.

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNEI :

Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, apare de patru ori pe an, în fascicule de câte 12—15 coli, cu stampe și facsimile, alcătuind două volume pe fiecare an.

Abonamentul pe an : 25 lei pentru România, 30 lei pentru străinătate.

Abonamentul începe de la 1-iulie Octombrie 1882.

Redacțiunea și administrațiunea, **Strada Șelari, No. 11.**

REVISTA
PENTRU
ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUI

GREGORIŪ G. TOCILESCU,

Profesor la Universitate. — Director al Muzeului de Antichități.

ANUL I.

VOLUMUL II.

BUÇURESCÎ
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORATORII ROMÂNI)

Nr. 26. STRADA ACADEMIEI, Nr. 26

1883.

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUI II-LEA

	Pag
Burada T. T. — O călătorie la muntele Athos (fine)	76 82
Biserica Sf. Apostoli Petre și Pavel din Huși a lui Ștefan cel Mare	191 192
Datinele la nunți ale poporului român din Macedonia.	417 425
Podul de piatră din al lui Ștefan vodă din județul Vaslui	428 430
Burlă V. M. — Domnul Paul Hunfalvy și teoria lui Rösler.	283 307
Esarcu C. — Documente istorice inedite descoperite în arhivele din Veneția	140 176
Gaster D-r. M. — Ciubăr-Vodă mâncat de Guzganî.	185 191
Colinde, cântece populare și cântec de stea inedite	313 336
Descrierea bisericii Trei-Ierarhi din Iași (raducțiune a textului arab al lui Paul de Aleppo)	415 417
Isvoranu C. — Istoria lui Tudor Vladimirescu și a haiducului Jianu, m-script comunicat de d. Aricescu	397 415
Lambrior A. — Câte-va din scrisorile lui.	193 201
Maior G. — Monumenta comitialia regni Transilvaniae	337 381
Meisner C. — Bibliografie : A. Budinszky, <i>Die Ausbreitung der lateinischen Sprache</i> etc	430 432
Melchisedec Episcop. — O vizită la câte-va mânăiri și biserici antice din Bucovina (fine).	47 75
Memoriul unui anonym. — <i>Istoria jăfuitorilor țerei românești</i> , manuscript comunicat de d. V. A. Urechă	383 397
Obștesca mângâiere. — Manuscript comunicat de d. C. Aricescu	177 178
Sina Gr. al lui Ión. — Materialuri de limbă	181 185
Sutzu C. M. — Valul lui Traian	179 181
Systèmes monétaires primitifs de l'Asie Mineure et de la Grèce	214 247
Teodorescu G. D. — Viața și operele lui Efrosin Poteca	1 46
Tocilescu Gr. G. — Monumente epigrafice și sculpturale din Dobrogea : Igliza (Troesmis), (fine)	248 282
> Documente inedite privitoare la istoria română.	308 312
> Două memorii inedite asupra mișcării române de la 1821 cu istoria Haiducului Jianu	382
Xenopol Al. — Teoria lui Rösler, studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană (urmare)	83 139. 202 213
> Bibliografie grecă de la sfârșitul epocii fanariote	426 428

TABELLA STAMPELOR

- Nr. 1—2. Inscripțiunile de la Mănăstirea Rădăuți.
Nr. 3. Facsimile după autograful Mitropolitului Krimka (Mănăstirea Dragomirna).
Nr. 4. Monnaies primitives de l'Asie Mineure et de la Grèce.
Nr. 5. Sculpturi și obiecte antice găsite la Troesmis (Iglița) (Mus. naț. de Antich.).
Nr. 6. 7. 8. Monumente funerari de la Iglița (Mus. naț. de Antich.).
Nr. 9. Un monument mithriac și un vas de plumb de la Iglița (Mus. naț. de Antich.).
Nr. 10. Vase romane de lut de la Iglița (Mus. naț. de Antich.).
Nr. 11. Descrierea bisericei Tri-Sfetite de Paul de Allepo (text arab).
-

VIÉȚA ȘI OPERILE

LUI

EUFROSINŪ POTECĂ.

[1786—1859]

I.

Scótele grece de la începutul secolului XIX.

Aruncându'și cine-va privirea asupra faselorū limbii și literaturii române, observă că, pe câtū în secolii XVI și XVII slavonismul se întronase și se mănținuse în grafiă, în actele oficiale, în biserică, în școlă, pe atâtū secolulū XVIII fusese predominant de elenismū, nu numai din influințe religioase, ci mai cu sémă din cauza situațiunii țerii și evenimentelorū politice. Incercarea lui Mateiū Basarabū în Muntenia și a lui Vasile Lupulū în Moldova, de a slăbi domnia slavismulū prin lucrări cu iubire și cu fală înregistrate de istoria culturii naționale, acea nobilă încercare fusese de scurtă durată, căci chiarū după dênșil se ivi uă nouă înfrurire, care ajunsese la culme în epoca Fanarioțilorū.

Nu cu acéstă ocaziune ne vomū opri asupra faptelorū care aū determinatū și esplică ambele influințe, asupra manifestării, duratei și consecuințelorū ce aū avutū. Pentru întroducerea subiectulū ce vomū tracta, e de ajunsū sē amintimū că, la începutulū secolului XIX, pe cândū elenismulū ajunsese la uă deplină dezvoltare în țerile române, pe cândū tótă activitatea politică și socială erea monopolisată în mâna și pentru interesulū unei caste străine, pe cândū limba indigenă erea lăsată numai pe sēma cătoru-va dascăli de biserică și în vorbirea poporațiunii inculte, uă reacțiune firéscă se ivia din chiarū partea națiunii române, oțelită prin adversitate și încă plină de viétă.

Acéstă luptă este latentă, puținū aparinte la prima vedere, dérū energică în fondū și stăruitoare. Uă scurtă recapitulare ne va forma convingerea

Intre anii 1800 și 1810, în Muntenia se deosebia faimosulū și eruditulū Lambriu în fruntea scólei grece de la Măgurénu (1), în care cursurile de is-

(1). Aci se mută mai târđiū colegiulū naționalū Sf. Sava, transformatū în liceū, și funcționă pēnē în anulū 1881, cândū se mută în casa Mazar-Pașa.

toriă, filosofică și poetică se predau în direcțiune pan-elenistică, împreună cu explicarea și comentarea operelor lui Demostene, Isocrate, Tucidide, Platon, Xenofon și Plutarh, alături cu scrierile părinților bisericii [Vasilie cel mare, Grigorie teologul, Ión gură-de-aur], însă toate încoronate cu estasierea asupra poemelor lui Omer, Esiod, Pindar, Sofocle, Euripide etc. Totu prin stăruințele acestui infocat propagator se înființase în Bucuresci, la 1810, societatea Eteria filologică, menită să pregătească peste cete ani «Eteria politică» a marelui idei de înființarea unui mare imperiu al Greciei.

Lui Lambrou îi urmă, între 1812 și 1816, Constantin Vardalach, autorul «Gramaticii limbii grece moderne», tipărită la 1805 în Viena.

După densusul înflori, de la 1816 până la 1818, marele dascal Neofit Duca, renumit prin numeroasele opere tipărite în Viena de la 1806 până la 1835, dăru mai cu seamă prin sistemul filologic, opusă sistemului lui Korais și constând în a respecta formele noii idiome grece și a procedea treptat la purificarea și cultivarea ei prin vechia limbă elenă.

Opera acestor bărbați fu continuată, de la 1818 în urmă mai întâi de «protodidascalul» Veniamin (1), apoi de alți erudiți, care cu zel și printr'oa activă propagandă întreținură focul patriotismului elenic.

Acestei dezvoltări literare și agitațiilor străine, românitatea opusese. Într'al XVIII secol, pe neobosiții scriitori din Transilvania, între care străluciseră Ión Bobu, Samuel Micul, Petru Maior, George Șincai, Ión Morarul și alții; dincoace de Carpați găsim familia Văcărescilor, câți-va croniciari, erudiți ca Dimitrie Cantemir și peste douăzeci de prelați, care, la adăpostul liniștit al crucii și al muncii, completaseră într'ea literatură eclesiastică.

Negreșit că și primele două decade de la începutul secolului XIX aparțin regimului fanariotic, însă nu e mai puțin adevărat că într'ensele se maturiză semințele aruncate la finele secolului trecut, că într'ensele se operă redeseptarea națională, că într'ensele se formară acele caractere și acele inimi, care aveau să concéapă și să pună în lucrare mișcarea de la 1821.

Pe cându dăru în Muntenia și în Moldova grecismul se credea incuibat pentru tot de-una, împodobindu-se cu lustrul literaturii, cugetătorii și prelații români se siliau, fără șgoniot, a pregăti surparea influinței străine, mai întâi prin continuarea traducerii cărților religioase, apoi prin valorose scrieri istorice, în fine prin studiul uestiunilor filosofice și sociale.

În această epocă de redeseptare și de tranșiune se născu și lucră demnul bărbat, despre care ne-am propus a vorbi cu această ocaziune.

(1). În toamna anului 1818, Veniamin, directorul școlii de la Magurénul, fu gonit din țară prin deciziunea căimăcămiei sêu guvernului provisoriu. Ast-felu încetară studiile grece de filosofie și matematică.

II.

Viéța și activitatea lui Eufrosinú Poteca.

Dimitrie Poteca se născuse pe la jumătatea anului 1786, în satulú Nucșóra, plasa Teléjenului, județulú Prahova (1).

După dobândirea primelorú cunoscințe pe lângă biserica din comuna'í natală și simțindu-se atrasú către învățatura, veni în Bucúrescú ca să-și continue studiulú în școlile grece întreținute de statu, adnini trate d'ua ef r'a și cărora domniú fanarioú—de cândú, la 1778 Ipsilante fundas școlá de la Sf. Sava—le afectaseră, pentru întreținere, venitulú moșielofú monastiresc și în pecialú pe ale monastiríú Glavacioculu.

Imbrățișándú schima monachală, sub numele de Eufro inú, în etatea înaintată de 26 aní elú incepu studiulú literaturí grece, alú principiilorú teologice și limbíú latine, pe care le urmă, împreună cu Petru Poenarulú, în timpú de patru aní (1812—1816) sub Constantinú Vardalachú și ajutoríú lui, dascálulú Kiriacú și eruditulú Atanasie Vogoride.

Vioiciunea spirituluí, agerimea caracterulu zelulu catre învățatură, conduita'ú esemplară ilú semnalară de timpuriú atențiunii (2). Capíú elenismuluí se grăbiră a'lú asocia. Astú-felú, sub Neofitú Duca între 1816—1818, ténérulú monachú deveni elú însuși învățatorú, căci marele dascálú Neofitú își înmulțise numărulú colegilorú, însărcinándú pe Stefanú Comilá cu predarea sciintelorú, pe Mitilineulu cu studiulú filologiei clasice, pe tineríú George Iónide, Eufrosinu Poteca și Petru Poenaru cu traducerea autorilorú eleni în românesce. Dintre elevíú acelei școle se potú cita persónele urmátore : Dimitrie și Alexandru Ghika (3), Stirbeiú, frațiú Constantinú și Alesandru Manu, Grigorie Cantacozino, episcopíú Kesárie alu Buzéuluí și Ilarionú alu Argeșuluí (4). Resultatulú lucrărilorú celoru trei tinerí profesori fu traducerea și tipăriréa în românesce a mai multorú scrieri erudite și folosítore.

În timpulú acesta, cădura în mânilé lui Eufrosinú Poteca operile juridice și filosofice scrise în latinesce de Ión Gottlieb Heineccius 1681—1741), profesorú de filosofíá la universitatea din Halle, consili trú, profesorú de sciința dreptuluí la academia fredericiană și francocerană, apoi la Francfort de lângă riulú Biandru (5). Una dintr'ênsele *El mentile logice și ale etice*, pre-

(1). Pe calea județenă, care conduce de la Vălení la Brădetú.

(2). «Ancă din tinerețe mă-aducú aminte că mai multú îmi plăc aú acele învăț urí, care săvîrșescú (pre) cea mai cinstítă parte a omuluí și, din én usú dreptulu cuvén ú, aréltă (pre) adevérata cuno cința a lucrurilorú dumnezeiesc și omene cí». Eufr. Po eca, *Precuvéntare la Filosofíá* (1829).

(3). Disú «Căciulá mare».

(4). C. D. Aricescu, *Regenerarea Gr cilorú prin cultură etc. Col. luí Traianu.*

(5). Operle luí Ión Gottlieb Aineccius suntú : I. *Anticitățile R manilorú* (coprinđéndú și testulu sêu fragmentele vechielorú legí romane); II. *E ementele dreptuluí politicu, după*

cese de «*Istoria filosofică*», tipărită la Francfort în 1728 și apoi tradusă în grecesce de marele banu Grigorie Brâncovenulă, captivă pe monachulă Eufrosină, care preda sfintele dogme ale religiunii în șola grecească a lui Neofitu Duca, și'lu atrase către studiarea cu predilecțiune a filosofiei (1), ba chiară ilu decise să traducă și să tipărească uă cărticică pregătitoare pentru filosofă.

După demisionarea lui Nectariu, sub domnia lui Alesandru Suțu, la 1 Maiă, anulă 1819, se sui pe scaunulă mitropoliei demnulă archiereu Dionisie Lupea (2). Cu acea ocaziune, nemuritorulă George Lazără (3) rosti uă bărbătească cuvântare (4), ceia-ce ne face să credemă că noulă prelată, română de origine, inspira deplină încredere și cele mai frumoșe speranțe grupei patriotice care avea să făptuiască miscarea regeneratoare de la 1821. Acesta reiese din înțelegerea ce pare c'a esistată între toți bărbații luminați ai epoei, ca George Lazără, mitropolitulă Dionisie, Petru Poenaru, episcopulă Kesarie și Ilarionă etc., precum și din împrejurarea că prima grijă a lui Tudoră Vladimirescu, sosindă în Bucuresci la 18 Martiă 1821, fu d'a ocupa mitropolia, înconjurată de Arnăuții lui Bimbașa Sava, și d'a îndemna poporațiunea să nu lase pe mitropolită a'și părăsi postulă de onore. În totă casulă, pe cândă boierii divaniți și caimacamiilă Calimaki, printr'ua proclamațiune a loră, dau semnalulă emigrării și ală panicei (5), mitropolitulă Dionisie rămase în capitala țerii și nu trecu la Brașiovă, de câtă după complicarea evenimenteloră și tragica omorire a lui Tudor Vladimirescu. Peste ună ană, cândă noulă Domnă Grigorie Ghika ilu rechiāmă la conducerea bisericii române, Dionisie renunță de bună-voia la înalta pozițiune ce ocupase, reveni în Bucuresci tocmai la 1827 și aci trăi pînă în ziua de 7 Februariă 1831, retrasă în modesta' locuință de la Batiste. În loculă lui se alesese, la 10 Ianuariă 1823, diaconulă Grigorie de la Căldărușiani, acela care, după ce învățase în șola greacă de la Sf. Sava, se retrăsese, împreună cu călugherulă Gherontie, la monastirea Nēmțului, ocupându-se cu traducerea și tipărirea cărților re'ligioșe; acela care, la Bucuresci și la Iași, în colaborare cu Gherontie, tipărise *Kiriakodro-*

codicele justiniane; III. *Cum trebuie să se scrie latinesce*; IV. *Elementele l gice și ale Etice*, precese de *Istoria filosofiei*; V. *Istoria dreptului politică ală Romaniloră și Germaniloră*; VI. *Elementele dreptului naturală și ală gințiloră*; VII. *Dissertațiuni* (Διατριβαι) *academice*.

(1). «Pre care (carte) mai de multă cetindu-o eu, cândă eramă în șola grecească dascălă ală sfinteloră noastre dogme, m'au îndrăgiu cu filo ofia . Eufr. Potecă, loc cit.

(2). «Pînă atunci, pe scaunulă mitropoliei stătuseră mitropoliți greci. În domnia lui Suțu, boierii români stăruiră, după mórtea lui Nectariu, a se aședa unu mitropolită română». I. Eliade Rădulescu, *Viēta lui George Lazără*.

(3). George Lazără începuse, de la Augustă 1818, șola de bogosloviă și ingineriă.

(4). «Póte ori-cine prețui câtă erea curagiulu și decisiua lui Lazără, deca sub uă domnire fanariotă cuteză să pronunțe ună asemenea cuvântă. Nu erea așia de facilu pe acei timpă a defini sētă a caracteriza ce va să dică Fanariotă și mai vîrtosă a'lu defini într'ună sensă românescă . I. Eliad R. loc. cit.

(5). Dim. Berendeiu, *Bucurescii* în *Revista română*.

mion (1801) și *Tâlcuțu Evangheliel* lui Teofilactū (1805).  r  in urmă pornise la muntele Alos ca să g sesc  manuscripte  i cărți bisericesci; acela care, p storind  ca mitropolit  in timp  de 6 anı trecutı, tipări peste 25 volume, compuse, compilate s u traduse, afară de cele apărute după m rteı.

Indată după suireaı pe scaunul  metropolitan , Dionisie Lupul  se g ndi că națiunile nu pot  tr i fără lumin , fără inv țătorı bine formați, fără conduc torı patrio ı, fără generațiunii bine crescute  i bine instruite; ıși pu-se inainte esemplul  Grecilor , care prin cultura literaturii, istoriei  i limbii naționale tinde  la dezvoltarea virtuților  individuale  i a patriotismului, mișloc  eficace pentru efectuarea emancipării lor  politice; in fine, sciind  ce evenimente se preg tia  pentru Rom nia, găsi că erea necesar  să se formeze cel  puțin  cărți-va tinerı, meniți a sustine  i continua regenerarea național . Ast-fel  stărui ca, din fondul  scólelorŭ, să se tr mit  in str in tate cărți-va din tinerii mai silitorı, ca acolo să'și completeze studiile  i să se aplice la c te u  specialitate (1). Stăruința nu ı fu lungă, căci marele ban  Constantin  B l c nul , protectorul  lui George Laz r , fundatorul  scólei de la Sf. Sava, eforul  care luase asupra'și t t  sarcina noului inv șământ  rom n , ințelese  i importanța ideiei,  i utilitatea efectelor  ce avea s  producă. Eforia scólelorŭ aprobă propunerea  i decise a o pune in executare.

Mai multı elevi terminaseră inv șaturile ce se predă in cele două sc le din București, in cea grec   i in cea rom n , deosebindu-se prin inteligență  i activitate. Dintre d nșii se aleseră Ion Eliade, Eufrosin  Poteca, Const. Moroiu  i Ion Panteliu (2); d r , in locul  celui d' nt i , se tr mise Simeon  Marcovici (3) Ion Eliade Rădulescu r m se s  conducă sc la național  de la Sf. Sava, să continue opera lui George Laz r .

In cea-ce privesce pe t n rul  monach , trebuie să ad ug m  că dedese  i lui George Laz r  ajutorul  silințelor  s ele, fiind  că fusese inșarcinat  a preda, in sc la de la Sf. Sava, cursul  de geografie in limba patriei n stre (4).

(1). P. Poenaru, *Șc la lui G. Laz r * p. 16. A. Papiu Ilarianu *Vișta  i operele lui George Șineai*, epistola d-lui Odobescu, p. 80 81.

(2). Ion Pantele se afla in capul  claselor  inaintate ale scólei domnesci de limba grec , c nd  cu gonirea dascălului Veniaminu. El  veni, cu toți camaraziı sei, la sc la lui Laz r  din Sf. Sava.

(3). «Se aleseră părintele Eufrosin  Poteca, I. Pandele, C. Moroiu; al  patrulea eram  să fiu eu, ci ımı lu  locul  Simeon  Marcovici  i rămăsei tocmai la timpul  mesei pe din afară. Eram  tristă  i mai vırtos  că mă credeam , ca tot  omulu, că nimeni nu erea așia ca mine, mai vırtos  pentru ca sciam  a face  i la versuri. Nu trecu multu,  i ımı mai trecu intristarea, mă mai consolai, pentru că mă aleseră tare  i mare dasc l  ci eu ıdiceam  profesor ), de ajutor  lui Laz ru la aritmetică   geometrie cu 100 lei pe lună» Ion Eliade Rădulescu, *Vișta lui George Laz r *.

(4). Eufrosin  Poteca, mai nainte de a fi tr misu in universitatea de la Pisa, fusese profesor  in sc la elenică de ıncep torı,  i apoi in Sf. Sava pe l ng  G. Laz r  de geografie». Ion Eliade R dule cu, loc. cit.

Plecându în Italia, cei patru tineri se opriră la Pisa și începură a urma cursurile universitare. După unu an și câte-va luni, trecură la Paris, unde în curându rămaseră numai trei căci Panteliu muri în brațele duiosiloru sei tovarăși (1).

La Paris studiară pêne pe la începutul anulu 1825. Constantinu Moroiu învățase sciința dreptulu; Eufrosinū Poteca aprofundase teologia, filosofia și istoria; Simeonū Marcovici se ocupase cu literatura clasică

Maī antăiū se întorseră cei doui d'antăiū și fură numiți profesori la școla națională de la Sf. Sava organizată la 1817, prima școlă română condusă pêne la 1825 de Ión Eliade, după plecarea din Bucuresci și mórtea prematură a lui George Lazărū.

La etatea de 39 ani și cu gradul de ieromonachū, Eufrosinū Poteca își începu cariera profesorală într'ua epocă cândū societatea română se simția renăscută, plină de viétă și de viitorū, cândū sufletele aveau credință și inimile focū sacru, cândū profesora ulū erea nu numai din gură poreclitū, ci și în faptă tractatū ca uă mărétă și bine-făcétore misiune.

Điua de 1 Octobree 1825 fu uă și de frumósă sêrbătore pentru școla națională de la Sf. Sava. În micile chilióre din fața actualei Universității, asistatū —la deschiderea cursulu de filosofă alū lui Eufrosinū Poteca — mitropolitulū Grigorie cu alți prelați, efori școlelorū, demnitarī și tinerimea studiósă. Și noulū profesorū rosti unū discursū de inaugurare, care merită sē ne atragă atențiunea.

Elū continuă trei ani predarea notiunilorū de filosofă și traduse din grecesc manualulū lui Ión Gottlieb Ainecciu.

La 1828, armatele ruse intrară în țeră, localulū școlei de la Sf. Sava fu transformatū în spitalū militarū, erū cursurile încetară pentru doui ani de țile. În fața acestei situațiuni, eforia școlelorū nu perdu timpulū, ci se gândi la tipărirea cărțilorū didactice, de care se simția atăta trebuință. De aceia banulū Constantinū Bălăcénulū, vorniculū Gheorgache Goleseculū, logofețiū Alesandru și Nestorū Filipesciū, efori școlelorū, fiindū că țera erea ocupată de Ruși, trāmiseră pe Eufrosinū Poteca la Pesta, ca acolo sē și tipărescă traducerea după Ainecciū.

Pe la septembrie 1828, elū sosi în capitala Ungariei. În điua de 14 Octobree dobāndi de la Ión Teodorovici, censorulū cărțilorū romāne, autorisarea de a și tipări scrierea și, după ce în 30 Februaru 1829 compuse prefața prin care dedica celorū patru efori opera la care lucrase (2), după ce i adanse uă intro-

(1). I. Panteliu a muritu la Paris, disperatū, sēu de nevoi, sēu dintr'ua imaginațiā vivace și minte nu pré tare. Inebuni maī antăiū și apoi se sinucise, tāinduși gātulū cu briciulū, închisū în camera sea, unde maī înainte d'a se ucide—se aședase într'ua ladă mare, în care ținea lemnele. I. Eliade Rădulescu, *Viéta lui George Lazărū*.

(2). Acéstă (carte), fiind că s'aū holărit, iubitorilor de lumină, ca sē se tipărescă cu bună-voirea d-vó tie, pe dreptate trebuia sē și aréte fața împodobitā cu luminatele acelea numele d-vó tre; și, afarā de acésta, fiind-că totu prin oșirdia d-vóstre și acéstā scólā de sciințe în limba Patriei s'aū aședatu, și întru mine—și cândū amū fost trimis

ducere adresată «cătrefiî Românilorŭ , începu tipărireă primei cărți de filosofie, eșită «din scôla nôtră, tălmăcită și tipărită în limba țerii nôstre, care e cea mai frumôsă pentru noi .

Cândŭ se întorșe, pe la finele anului 1829, modestul «ieromonachŭ și profesorŭ de filosofie» obținu gradulŭ de archimandritŭ, apoi nu multŭ în urmă — după recomandațiunea ce i-se făcuse pe lângă generalulŭ Pavel Kisselef—ca recompensă pentru meritele și ostenelele sële, i-se dete egumenia, adică administrațiunea monastirii Motrulŭ de lângă satulŭ Gura-Motrului, județulŭ Doljiu, pendinte de episcopia Argeșului.

Părăsindŭ șgomotulŭ capitalei și intrigele unorŭ călughëri greci, insinuați pe lângă mitropoliă, purcese cu hotărîrea de a lucra fără pregetŭ la progresulŭ învățămêntului, alŭ limbii, alŭ bisericii și alŭ culturii naționale.

Ajungêndŭ la noua ț reședință și găsindŭ monastirea Motrulŭ ruinată, aproape de nelocuitŭ, o restaură cu propria ț cheltuielă, adause mai multe încăperii pentru monachii sêu străini, și construi sala în care oferia ospitalitate călătorilorŭ cu tradiționala voioșă românescă.

În acêstă retragere, Eufrosinŭ Poteca duse uă vieță sobriă și linistită. Miș-Jôcele bănesci i-arŭ fi fostŭ îndestulătore ca sêi procure fastulŭ și bunulŭ traiŭ, așia de plăcute unorŭ prelați, elŭ ênsê se arêta tot-dê-una celŭ mai modestŭ, celŭ mai umilŭ dintre contimpurani, lucrândŭ fără repausŭ ziua și nôptea. La vârsta de vro 45 ani, se consacra numai meditațiunilorŭ dulci ale filosofiei, studiului istoriei piôselorŭ rugăciuni și cugetării religioșe. Indată ce apărea vre uă carte de valore, numele lui figura printre cei d'ântăiŭ abonați (1). Și ast-felŭ, îmbogățindu'și inteligența, continua sê scrie șe producă, sê tipărescă, sub modestulŭ titlu de egumenŭ alŭ monastirii Motrulŭ, cu simplulŭ gradŭ de archimandritŭ, de și învățatura, talentulŭ, serviciile sële îlŭ făcuseră demnŭ de a fi rădicatŭ pe scaunulŭ metropolitanŭ.

În anulŭ 1840, sub domnia lui Alesandru Ghika, «cinstita obștescă adunare decisese, print'ună proiectŭ de lege, a se institui uă comisiune de bărbați compeliți, care sê cerceteze și sê înscrie prin condiți documentele tuturorŭ monastirilorŭ din țeră, fiă sêu nu închinăte așia numitelorŭ sfinite locuri» din Rumelia, Turcia și Palestina. Scopulŭ principalŭ alŭ întreprinderii erea ca, din acele documente, sê se culêgă datele și materialulŭ necesarŭ pentru compunerea unei istorii cronologice despre faptele și instituirile dife-

spre învățatură, și alte dăți multe și luminate semne de drăgoște ați arêtat ; pentru acêsta ziua și nôptea mă socotesc că trebuie sê mă străduiesc : ân'ăiu, pentru ca sêmi împlinesc tótă datoriată către Patriă, apoi pentru ca sê vă arêtu în faptă mulțămirea mea către d-vôstră, ca nu cum-va vre-uă-dată pe dreptate sê vă pară rêu de nădejdea ce aveati la mine și la învățaturile mele. Iată dêr și pentru acêstŭ cuvênt aștero esc d-vô tre pre aceste strădaniŭ ale mele, pré cinstiți bărbați». Dedicățiunea de la *I ilosi fia cuvêntului*, (Pesta. 28 Februaru, 1829).

(1). Precum cărțile lui Antonu Pann despre musica eclesiastică, *Istoria bisericească* tradusă la 1842 de A. Génoglu Lesviodox și multe altele.

riților Domni, începând de la Mircea celul bătrân până la 1840. În acea comisiune, mitropolitul Neofit numi, din partea clerului, pe archimandritul motrân Eufrosin Poteca, erul ministerul cultelor ilu insarcina personalu se compuna ua asemenea istoria, care nu puin ilu preocupu mai multii ani de zile. Din prefața ce scrisa la 1842 pote vede ori-cine ca erea propagatorul celorl mai nobile idei din care se manifestaru se u escutaru în mișcarea de la 1848 (1).

Sinceritatea simțimentulu demnității, independința de caracteru, curagiulu opiniei ereau așia de pronunțate într'ensulu în câtu adesea ilu făceau supărătoru pentru numărulu tot-dé-una mai mare alu celorl rei. Elu nu putea se tacu, cându vedea lăcomia unor prelați, nedreptățile și abuzurile comise de unii funcționari, măsurile apăsătoare luate de guverne : de aceia mitropoliții și Domnitorii ce se succesaru de la 1827 ilu respectaru mai multu de câtu ilu iubiau. Ast felu se espicu pentru ce ensuși preferise a se retrage în liniștita monastire de la Motru, pentru ce'i fu închisă ierarchia înaltelor demnități ecleziastice. Unu faptu cunoscutu de bătrâni ne oglindesce de minune firea energică și hotărîtă.

Barbu Dimitrie Știrbeiu luase veniturile monastirilor române, pote ca începutu de secularizare, ca motivu spre a pute dice : deca statulu a luat în posesiune aceste domenii, cum se nu ie și pe ale monastirilor închinat, de care profitu numai străini! Intențiunea erea laudabilă. dérú procederea puin nemerită, în câtu toți egumenii români se coalisaru, cu scopulu de a protesta în contra acestei măsurii, cerendu ca celu puin vétra monastiri se le fiă lăsată pe sémă, pentru întreținerea monachiloru, bisericiloru și școliloru. Cererea loru erea cu atât mai dreptă, cu câtu monastirele închinat, cu veniturii mari, fără călugheri, fără școle, fără controlu, rămneau încă neatins. În capulu mișcării, egumenii puseru pe Eufrosin Poteca, pentru meritele, autoritatea și respectulu de care se bucura. dérú, cându se presintaru înaintea lui vodă, atunci toți ilu părăsiră, neavendu curagiulu se și esprime dorința. Fu dérú nevoitu a lua singuru cuvântulu și a susține cu tărie causa pentru care venise. Domnulu se supără, vedendu ca cei-l-alți tacu și nu ceru nimica, ensu, cu obicinuita prudință, cređu ca e mai bine se cedeze. Egumenii rămaseră satisfăcuți, ce e dreptulu, dérú și domnitorulu rămase atinsu în amoru propriu, căci singuru archimandritulu motrân reputase învingerea. De aci rezultaru ore-care inimiții și persecuțiuni, cum se întâmplă ori-căru caracteru independente, ori-căru omu care nu voiesce se se încovoie, se devin instrumentu și se adore unu stăpân. Cu toate astea nici mitropoliții, nici guvernele ce urmaru nu se retraseru administrațiunea monastirii, pe care o considerau ca ua recompensă bine meritată.

La 1854 amintindu și ceia-ce mitropolitulu Dionisie și Constantin Bălăcenu făcuseru pentru densusu, generosulu bătrân dăru suma de 38,400 lei (vechi) se 1,200 galbeni, ca fondu din alu căru venit se se ajute tinerii (1). A se vede capitolulu V.

silitorî, d'érû fără miqlóce de inv'ěțatură. În timpulŭ acesta, afl'ându-se pe lângă mitropolia din Bucurescî, nu perdea nicî uă ocașiune ca s'ě'și aréte și s'ě pună în practică dorulŭ ce purta pentru r'ěspândirea luminiî. De la 1840 p'êně la 1854, ajutase continuŭ diferiți tinerî săracî din scótele încep'etóre. U-nulŭ dintre actualiî institutorî primariî din Bucurescî, ajunsŭ ađî la ad'âncî b'ětr'ânețe (1), póte mărturisi despre bun'ětatea cu care Eufrosinŭ Poteca îi da regulatŭ subvențiunea de câte douî galbenî pe lună, spre a put'ě s'ě urmeze studiile c'ua silință neîntreruptă

La 1856, nemulț'ămitŭ cu câte făcuse p'êně atuncî pentru înstrucțiune, luă uă și mai laudabilă hotăr'ire, scriindu'șî—in điuva de 10 Decembre — frumósa «diată» pe care vomŭ reproduce-o mai la vale.

În 20 Iuliu 1857, cu ocașiunea lucrărilorŭ pregăt'itóre pentru reorganizarea ț'eriî, conformŭ Convențiunii de la Paris, și pe timpulŭ «divanurilorŭ *ad-hoc*», elŭ mai scrise unŭ memoriŭ pentru necesitatea de a se l'ăsa monastirilorŭ p'ăm'entene, c'unŭ prețŭ fixatŭ și redusŭ, uă parte din vétra s'ěú din moși'a pe care se aflaŭ, pentru întreținerea c'ălug'h'erilorŭ și a serviciulŭ religiosŭ.

Precum vedemŭ, din copil'ăriă p'êně la b'ětr'ânețe, și chiarŭ la etatea de 71 anî, Eufrosinŭ Poteca erea activŭ cu mintea și cu péna, susțiindŭ biserica și inv'ěț'ămentulŭ, practic'ândŭ caritatea și virtutea, înt'ărindŭ credința religiósă și, prin faptele s'ele, inspir'ândŭ tuturorŭ speranța unui viitorŭ mai bunŭ pentru națiunea rom'ână.

III.

Scrierile lui Eufrosinŭ Poteca.

După cum vomŭ ved'ě, Eufrosinŭ Poteca declară că «a t'ălmăcitŭ și tip'ăritŭ mai multe c'ărți încă de pe cândŭ erea dasc'ălŭ de limba grec'escă», adic'ă în intervalulŭ de la 1816 p'êně la 1820, apoi că a compusŭ și predatŭ cursuri, că a tradusŭ și tip'ăritŭ c'ărți dup'ă înt'orcerea 'i de la Paris (de la 1825 încóce), în fine că a tradusŭ și tip'ăritŭ diferite c'ărți în timpulŭ lungei s'ele egumeniî de vro 29 anî la monastirea Motrulŭ.

Cine posede, cine cunósce, cine mai citește ađî acele scrieri?

Tinerimea studiósă, ba chiarŭ noi, inv'ěț'ătorii ei, ne afl'amŭ într'nă ciudată situațiune, cum nu credŭ s'ě esiste în nicî uă ț'ără cultă. După ce că n'avemŭ de cât ŭ 3-4 biblioteci publice, apoi nu poți afla într'ensele nicî operile, nicî chiarŭ titlulŭ operilorŭ unor autorŭ, ca s'ě nu mai vorbescŭ despre miiele de volume luate de orî alțiî, d'érû sustrase pentru tot dé-una. Asia d'érŭ poți fi animatŭ de orî-c'âtă bună-voință, poți dori s'ě cercetezi, s'ě studiî, s'ě scriî; totulŭ se isbesce de st'ânca nemișcată a nep'ăs'ării, totulŭ se sdrobescce la r'ěspunsulu învariabilŭ ce ț'i-se dă: nu există, nu sciŭ, n'amŭ aud'itŭ!

(1). D-lŭ I. Popovici, directorŭ și institutorŭ alŭ scólei primare de băieți Nr. 1 de la colórea galbenă din Bucurescî.

Pentru autorul ce ne preocupă, numai două lucrări se vedă trecu'te sub numele lui în catalogul din 1868 al bibliotecii centrale din Bucuresc. Și cu toate acestea amă mai găsită încă trei; și cu toate acestea chiară Eufrosin Poteca posedă uă hogată bibliotecă, care a fostă dăruită de densusul colegiului Sf. Sava, adică luată de stată spre a forma actua bibliotecă centrală. Cătu despre biblioteca Academiei, e pré de curëndu începută ca să posedă ce-va din totu ce a produsu scriitorulu și bine-făcătorulu învățământulu nostru naționalu.

După cercelările ce amă întreprinsu, étă șirulu scrieriloru lui, câte amă pututu afla pēnă astăzi :

1. *Cursul de religie și cursu'u de geografie*, ce predase între anii 1818-1820, înainte d'a pleca în Italia, netipărite și pôte ađi cu totulă perdate.

2. *Ma' naintu g tire spre cunoscința de Dumnezeu*, prima'i traducere din limba grăcă după Darvari, tipărită romănesce într'ua broșură la Buda, în anulă 1818, înainte d'a pleca în strainătate. Ea coprinde uă prefață de 32 pagine și testulu de 179, servindă ca inițiere la studiulu filosofiei. Tra lucerea fusese sugerată prin citirea operii lui Aineciu (1).

3. «*Cuvēntul* de inaugurarea cursulu de filosofie, rostită la 1 Octobree 1825 în școlă la Sf. Sava, unde asista mitropolitulu Grigorie, tipăritu la 1825 sub titlulu de «*Discursă la școlă d n Bucuresc*».

4. «*Cuvēntul* ă dăsu la ăina naserii Domnulu nostru Isus Christosă, ăvke (1825) cătră înălțimea sea Grigorie Ghika voevodu, prințu împăraitoru Valachiei, rostită «în Bucuresc, în școlă la Sf. Sava».

5. *Cuvēntul* ă dăsu la ăina invierii Domnulu nostru Isus Christosă, ăvke (1826) cătră înălțimea sea Grigorie Ghika voevod, prințu împăraitoru Valachiei, rostită ierăși în Bucuresc în școlă la Sf. Sava (2).

6. *Cuvēntul* spusu [de Eufrosin Poteca] la examenulu publicu în școlă de la Sf. Sava, în 20 Iulie 1827, fiindă de față și Măria sea Domnulu Grigorie Ghika voevod și pré sf. sea mitropol. Grigorie și o mulțime de boeri mari și mici.

7. *Cuvēntul* ce s'ău ăisu [de Eufrosin Poteca, ierom și profes de filos.] la ăina Naserii mântuitorulu nostru Iis. Chrs. la curte, înainte Domnulu Grigorie Ghika voevod, a pré sfințitulu parinte Grigorie, mitropolitulu Ungrovlachiei; și a totă pré cinstita boerime, la anulă 1827 (3).

(1). A se vedé, la anulă 1818, *Bibliografia cronol gică romănă* de Dim. Iarcu. Bucuresci. 1873, ed. II.

(2). Câte trele ău fo tū întrunite de autoru și imprimate într'ua broșură sub titlulu de *Cuvēnt panighirice și moralice* de Eufrosin Poteca, ieromonachă și profesoru de filosofie. În Bucuresc. În tipografia sfintei mitropolii. 1826. De ieromonachulu Ștratoniciu tipografu. În totală 45 pa ine cu litere cirilice.

3. Ambele ace te di cur ură ău fo tu tipărite de autoră mai ăntăiu separată broșuri în 8' conținendă celă d'ăntăiu 9 pagine și celă de alu doulea 10; apoi ău fostă reproduse la finele *Fil sofiei* tipărite în Buda la 1829. Noi le anesamu la fine.

8. «*Filosofia cuvântului și a năravurilor*, adică *Logica și Itica* elementare, cărora se pune înaintea *istoria filosoficească*, scrise întâi în latinesce de laudatul profesor Io. Gottlieb Ainékie, fiind în catedra filosofică din Alla, apoi traduse în limba elinească de dumnéului marele ban Grigorie Brâncovénulú. Éru acum în limba românească de Eufrosin Dimitrie Poteca, ieromonachú și profesorú de filo-sofiá de la Bucuresci spre povéțuire la lețiile séle de filosofii. [Logica und Moral-Philosophie walachisch]. La Buda. În crâieșca tipografia a Universității Ungariei. 1829 (1).

9. *Enchirid*, adică *mâncănieu* alú pravoslavniculú creștinú , scrisú elinece de Al. Sturza și tradusú de Eufrosinú Poteca. 1832. Bucuresci. Unú volumú în 8°, de 416 pagine (2).

10. «*Sfinta scriptură* pe scurtú, cuprinsá într'ua sutá și patru istorii, culese din bibliá și din evangeliá (3), tâlmăcitá din grecesce de Eufrosin Poteca, archimandrit Motrén (4)». Buzéú, 1836.

11. «*Catichismulú celú mare*», întrunitú într'unú singurú volumú cu tipărirea precedentă. Traducere după manuale ruse tipăritá la Buzéú în 4°, prefață și testú (5).

În timpulú egumeniei a compusú și tradusú :

12 «*Stujba Sf. Alexandru*», traducere în 4° de 38 pagine , tipăritá la Buzéú în anulú 1839.

13. «*Istoria monastirilorú Valachiei* séú faptele prințilorú domnitoriú țerii românesci, mai alesú cele religiose, după rînduieála chronologicéscá, începédu-se de la Radul-Negru vvod. péné în zilele nóstre, compusá într'acestú chipú de Eufrosinú Poteca, archimandritú Motrénú, unulú dintre mēdularele comisiiei pentru cercetarea și înscrierea prin condici a documentelorú tuturorú monastirilorú dintr'acestú prințipatú alú Valachiei. La anulú 1842». Dintr'acestá lucrare originalá, există în autografú, scrisá la 9 Octobree, anulú 1842, «prolegomena séu precuvéntarea cátrá cititorii în care esplicá cauzele zidirii monastirilorú încă de pe timpulú lui Constantinú cel Mare (6).

14. «*Obiceiurile Israelitelorú și ale creștinilorú* (Τὰ ἤθη τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ

(1). Unú volumú de 436 pagine. Ea e trecutá și în *Dissertația despre tipografiile românesce* de Vasile Popp (Sibiu 1838).

(2). *Bibliogr. cronol. rom.* de Dim. Iarcu. 1873, edit. II.

(3). Cu blagoslovenia pré sfințiilorú episcopii ocármuitoirii sfintei mitropolii, kir Neofit al Rómniculú, kir Ilarion al Argeșulú, kir Kesarie al Buzéului .

(4). «În tipografia sfintei episcopii Buzéú. La anulú mântuirii 1836. Septemhr'e 30 . Cuprîndédu 280 pagine, acéstá carte apăru și în a doua edițiune la 1847, sub titlulú de «*Sf. Scriptură pe scurtú* [52 istorii din *Testamentulú nou*] în 8°, 94 pagine, tipografia Copainig.

(5). Apărutú totú în 1835, fără paginaturá, prefața de 21 pagine și te.tulu de 80. Acestea, precum declará énsuși în *D atá*, au fostú pregătite în timpulú profesoratuluiú séu la șcôla de la Sf. Sava.

(6). Acéstá scriere o reproducemú mai la vale după manuscrutulú ce po ede d-lú dr. M. Gaster, care a avutú amabilitatea de a ni'lu împrumuta.

Χριστιανῶν), scriere culésă din bibliă și din istoria bisericésă a părintelui Flori (1), tălmăcită din grecesce cu blagoslovenia pré-sfințitului arhiepiscopu și mitropolitu alu Ungro vlachiei Domnulă Domnă Neofitū 2-lea, de archimandritulă Motrénulă Eufrosin Poteca . Din 1-a parte a acesteî cărți se vede forma cea mai simplă și mai lesne a chivernisirei politicesc. Din a 2-a parte se cunósce viéța după Christosū cu totulă duhovnicésă. Bucuresc. 1845 (2)». In dedicațiunea către mitropolitulă Neofitū, autorulă aréță că i dedică traducerea : I^o pentru că atâtea cărți folositóre de binele obștescū, nu numai bisericesc, ci și doctoricesc, spre a se da la lumină, se trămitū a fi dedicate la protecțiã numelui pré sfinției séle ; II° pentru că «i-a datū archipăstorésca blagosloveniã de a o tălmăci .

15. *Cuvintele* ințeptulă Massillon séu *Petit carême* (micū postū), tălmăcite și tipărite cu voia și blagoslovenia pré sfințitului arhiepiscopu și mitropolitu alu Ungrovlachiei Domnulă D. Neofitū II, de Eufrosin Poteca, archim. Motrean. Bucuresc. 1846 (3). Acésă traducere, dedicată «pré înălțatului și luminatului prințū Gheorghie Dimitrie Bibescu voevod, Domnū slăpănitóru a tótă țera românésă o consideră, după cum se esprimē dēnsulū, ca unū semnū de adevérată recunoscințiã ce amū către patria mea, ceia-ce m'a născutū, m'a crescutū, m'a învățatū». De aceia dăruiesce 900 din 1000 esemplare în folosulă școlei de fete, întemeiate de «dumneai M. vornicésă C. Elisabeta Stirbeiū, pentru că femeiele suntū născétórele și ântăiele învățátóre a tot' némului omenescū (4).

16. «*Vorbire asupra Istoriei universale*, tălmăcită din frantosesce de Eufrosin Poteca, archimandritū și egumenū monastirii Motru» în două tomuri de 920 pagine, tipărite în Bucuresc 1853, tipografia sfintei mitropolii.» In prefața dedicátóre către mitropolitū, scri-să în sfinta monastire Motru, la 24 Maiū, anulă 1851 sub Domnia lui Barbu Dimitrie Stirbeiu. traducătorulă declară că a tălmăcitū acésă folositóre carte, numită *Vorbire asupra istoriei universale*» (*D'scours sur l'histoire universel'*), de și scia că ênsuși mitropolitulă dōrise mai nainte s'o traducă (5) In răspunsulă ce i adre-

(1). Catalogulă bibliot. centr. Materia IV, No. 30. Operile lui Fleury, între care și *Moeurs des Israélites et des Chrétiens*, apăru eră la Paris, în 1840, într'unū volumū în 4'.

(2). Acestū volumū coprinde 524 pagine.

(3). In tipografia lui C. A. Roseti și Vinterhalder. In totalu 261 pagine.

(4). Eufrosinū Poteca termină traducerea, scrise prefața și dete cartea la tiparu în 13 Aprile 1846 (în sfinta mitropoliã) și, avēndū sē plece la monastirea Motrulă de serbătorulă Pascilorū, în ârcinã cu facerea corecturii și espediarea esemplarelorū pe «cuviosulă ierodiaconū D. Dioni ie Romanó, profesoru și inspectorū seminarului sfintei mitropolii , devenitū mai târjiū episcopū alū eparchiei Buzēu. Viéța și operile lui aū fostū scrise de p. S. S. episcopulū Melchisedecū.

(5). Sciū că ênsuși pré sfinția vóstră doriați ore-cându sē tălmăciți acésă carte și că n'aiți tălmăcit-o pentru că aușiserăți că amū începutū sē o tălmăcescū eū. Pentru acésa dēr acum credū că, cu archipăstorésă blândete, fi va primi dedicațiã ce i se aduce de către mine cu tótă cuviinciósã evlaviã etc.»

séză, primulū clericū alū bisericeī ũi comunică că primesce cu mulțămire dedicația și laudă pré multū ostenéla ce a pusū în traducția ei». «Este adevératū, adăugé mitropolitulū, că amū vrutū sē o traducemū noi, dérū pe d'ua parte greulățile cu care suntemū însărcinați ne-a imputinatū timpulū pré multū a ne indeletnici întru acésta, érū pe de alta spuindu-ne că te-ai apucatū pré cuvioșia ta a o traduce, amū socotitū de prisosū a ne mai apuca și noi de dēnsa (1)». Ast-felū cărțile religioșe, nesupuse censurii, se traduceau sub auspiciile și cu autorisarea capului bisericeī, care le da uă laudabilă impulsione; ast-felū fostulū profesorū, după tipărirea unei voluminoșe traducerī din grecesce, întreprinse — de la 1846 pēnē la 1851 — traducerea marelū lucrării a lui Bossuet, celebrulū teologū și predicatorū alū Franciei, pentru care profesu uă sinceră admirațiune; ast-felū mișcarea filosofică și culturală pornia nu numai de la centru, ci și din pióșele monastirii, de unde în seculii precedenteī eșiseră incunabulele tipariturilorū române.

17. Una din faimóșele'ī opere e și *Diata* sētū testamentulū ce scrise la monastirea Motrulū în ziua de 10 Decembre 1856, prin care, după cum vomū vedé, dăruiesce șcólelorū și tinerimii averea, biblioteca și portretulū sētū.

18. Ultima'ī scriere ce cunóșcemū e *Memoriulu* din 1857, aflatū în manuscrisū(2) și prin care îndemna pe deputații divanului ad-hoc sē nu mai permită arendarea moșielorū din care se întrețineau monastirile pământene, cu șcólele, cǎlugherii și tipografiile lorū, pe cândū cele străine ereau lāsate sē se bucare în pace de bunurī nenumérate. Prin memoriu, elū reclama unū singurū lucru : «ca vetrele monastirilorū sē nu se mai strige la mezatū, ci sē se lase cu unū prețū cuviinciosū egumenulū, pentru trebuințele monastirei».

Acésta e seria lucrărilorū, traducerilorū și faptelorū lui Eufrosin Poteca.

Peste douī anī de la epoca în care amū ajunsū — începutulū lui 1859 — după ce cu interesū privise atâtea eveniminte întâmplate de la 1815 încóce, avu fericirea sē vedă realizându-se unirea ambelorū țeri surori, înălțarea unū singurū Domnū românū «impărățitorū» și Valachiei și Moldovei, și, lasându patrici generațiunii la a cărori cultură își consacrase vieța, putu repeta, ca altū bătrânū de uă-dinióră : acum liberéză pe robulū tētū, stăpáne, căci vědura ochii mei mântuirea tea . Și Eufrosin Poteca muri cu conșciința împăcată(3), cu dulcéța în inimă. cu surisulū pe buze, lāsându'și faptele și numele înscri-e în «Cartea de aurū, pentru eterna'ī memoriă și ca omagiū de recunoscință» din partea nēmului românescū.

(1). *Catal. bibliot. centr.*, Secțiunea X, No. 47.

(2). Totū în posesiunea d-lui dr. Gaster. A se vedé ca anesă la fine.

(3). Fu înormēntatū la monastirea Motrulū.

IV.

Ideile filosofice ale lui Eufrosin Țuțu.

În discursul de la 1 Octombrie 1825, pronunțat în școlă la Sf. Sava, în ziua deschiderii lecțiilor sale de filosofie, Eufrosin Țuțu începe prin a respinge opiniunea scepticilor, care susțin că totul este vis și părere pentru că nu pot cunoaște esența celor ce există. De aceea se silește a explica «întăile începuturi ale celor ce sânt, ce se înțelege prin corp, suflet și inteligență, trei ipostasuri din care este alcătuit omul», și aserțiunea vechei cugetări că omul este mișcă lume (μικροκομος).

Trecându la definițiune, numește filosofia știința începuturilor în cățățime și în felurime pre cătu începe mintea omenescă, ăru scđposul ă filosofiei este «fericirea omenirii pre pământ, care se nasce din dragoste, fiica dreptății, «fiica adevărului, fiul ă filosofiei. Cel vechi ăceaă că filosofia este știința celor ă ceresc și pământesc și în scurtă a tuturor celor ă sânt, ăru cel ă nou, ăcendă filosofă, înțelegă cu deosebire metafisica, logica și etica, care ă privesc partea cea mai bună a omului, adică puterea înțelegerii, îndreptarea voinii și lucrarea dreptății spre fericirea omenirii pre pământ și spre nadejdea vieții cel ă pururea fiitoare».

După această divisiune, arăță că, pentru starea culturii și timpului de atunci, cea mai «potrivită și folositoare sistemă ărea coprinsă în manualul intitulat «*Elementurile filosofiei*» compuse de «Ainekkie, pre vestit ă jure-consult, ministru neprețuit, politic înțelept și în scurtă filosof ă adănc și rar ă om ă pre pământ». Și alege acest ă manual, pe care ă traduce treptat și ă în înrebuință în manuscris, pentru încă două motive: I^o fiind că din menționatele *Elementuri*, ăce dănsul, «avea ă uă traducție în limba elinescă, făc ă de dămnul ă Banul Grigorie Brăncovănu, și II° fiind că aceste *Elementuri de filosofă* sânt pline ă idei lămurite ca aurul în topit ă, de soțotel ă adevărate ca lumina s ărelui și preste totă strălăncește blăgoestia (1).

În privința procedurii, profesorul pune în evidență necesitatea d ă se începe studiul prin istoria filosofică, unde se arăță ideile și dogmele atăt ă [ale] celor vechi, cât și ale celor noi ă filosofi, ca lesne să pricăpă cine-va ă unde ărenă aceia și unde sântă acesia», căci cum ară pută cine-va să

1. Cândă amu venit de la Paris, și, cu învoirea și cinstea de obște, amă fost ă așărat ă profesor ă de filo oă în limba patriei, totu această carte, nu pentru numele cel ă strălucit ă ce avea în frunte, ci pentru că este cu adevărat ă folositoare, amă fost ă alăsă cu învoirea de obște spre povățuire la lecțiile mele de filosofă. Pentru această de atunci (1825) m'amă o frădită a-o traduce în limba țării nostre, ă ă m'amă slujit ă în școlă cu dăna a manuscrisă, pēnă cândă într'acest ă anu (1829) amă plecată la Pesta ca să o dă în țără spre înlesnirea de obște a iubitorilor de filosofă. Prefața dedicat ă de la *Filosofia cuventului*.

filosofică dreptă, nesciindă nici cum au filosofat cei vechi, nici câte au dogmatizat. Spre a ilustra cu exemple această aserțiune, Eufrosin Poteca aruncă o privire către secolii trecuți și continuă astfel :

«Acum dăru va învăța totă tinerimea că aceia, pe care Elinii îi numiau barbari, au filosofat cu multă mai înainte de câtă dăru. Cine au fost Egiptenii la matematică și la arhitectură arăta obeliscii și piramidele până în ziua de astăzi. «Chrismosul» lui Zoroastrian nu dă să pricepem înțelepciunea Chaldailor, ăru la Persia, s ăru cine ereau apărătorii filosofiei, preoții și judecătorii, cunoscă mă dreptatea Magilor. Chin săru, cu multe vécări înainte Elinilor, se faliău dăcendă că numai ei ereau însuflețiți după vrednicia, fiindă mai luminați la știința celor ce suntă. ăru de c le-l-ate nămură dăcendă că se mișcă numai, ca nisce umbre. Făru nici, Galii și Germanii și-au avută și ei din vechime pre filosofii lor. Așia dăru Elenii au luată nu puține de la acei luminați barbari. Tăles, Pitagora, Platon și mulți alții de la Egiptu ereau adăpați și, dăca acestia au strălucită mai mul de câtă barbarii în cuvântul cel dăru, nu puținu arăta și superstiția egiptenică .

Acastă recășitare comparativă ecuala c'ua așpră critică la adresa Grecilor, c'ua justă diminuare a laudeloră esagerate prin care năncetăru se făliău că numai de la Elenii s'a începută și s'a transmisu civilizațiunea, că prin urmare Fanarioșii timpului nu puteau să se lase mă pre josă de eroii și scriitorii Greciei antice. Elevulă școliloră grece, cu totă recunoscința ce păstra dăscăliiloră sub care învășase și literaturii loră mă bogate, totuși nu se putea opri d'a înregistra adevărurile ce lă luminaseră în străinătate. Grecii lă tractău ca «ingrată», fiindă că «renegase marele principie ale cauzei sfinte» : noi ăru șă lă recunoscemă ca apostolulă adevărului, ca patriotulă luminat, ca bărbat dă caracter.

Spre a corobora aserțiunea ce năntăză, după ce mărturiseșce că mări au fostă Platonicii și Stoicii, ăru șă că sistema lui Aristotele a robitu mințea omenică până la începutulă véculuiă trecută; după ce arăta câtă reă «chaosulă scolastică» a produsă chrestinismulă în parte și moraleiă în genere, Eufrosinu Poteca schițăză marele invențiuni și înovări ale epocii moderne, dăcendă :

«Sistema lui Descart (1) au făcută întrăgă reformațiă dă filozofia în totă Europa, coroborându pre Aristotelulă din scaun, măcară că după Descart au venită în teatrulă filozofică alții mări de câtă dănsulu, adică Leibnizii, Wolff și Kantii. Ale acestoră filozofii suntă aflări de kikloforia sângelui 2), de vinele laptelui 3), înțrebă înțrea microscopiiloră (4) telescopii, doriforii lui Zăvus (5), al Cronului (6), petele sôrelui 7), cătoptre arățătoare (8), barometrii 9, termometri (10), anliia pnevmatică (11),

(1) . Descartes.

(2) . Circulațiunea sângelui, a c răi primă cunoscă re se atribuie lui Pătru Sarpiu și lui Andrei Cesalpini, fă descoperită în Englițera de Wilhelm Arșeu și Iudiată de Descartes.

(3) . Descoperite de Caspă Asalini.

(4) . Incepută de Corneliu Drevelius și Antonă Lewenhok împreună cu Robert Oăru și Petru Borello.

(5) . Satoliții lui Jupiter și Saturnă fură semnalăți de Galileu, de și se atribuie că lui Simăon Mariu.

(6) . Semnală de Casinu și Văeni.

(7) . Studiate mări întâi de Leon Alatiu, apoi de Christofăru Scheiner.

(8) . Descoperite de Tohirhan.

(9) . Inventatorulă fu Toricelli, de și învențunea atribuă lui Varău Iăgulă și lui Cărcănu.

(10) . Desopări de Robert Flud și dă Corneliu Drevelu.

(11) . Datorită lui Oton, guvernatorulă Magdăburgului, și lui Robert Bouillet.

chimia (1), anatomia plantelor (2), și altele multe. Dérü și la științele practice ale dreptului naturalnic (din cești noui Groție, Tomasi Obes și Pufendorf (3)), precum și alții au strălucit nu puțin. Așia și la știința politică, mai virtuos cel din Italia».

Așia dér nu în limba grăcă ereau concentrate științele, nu numai grecesce se puteau citi și studia filosofia, gramatica, matematicile și totă seria nouelor descoperiri. Aserțiunile și stăruițele lui George Lazărü primiau uă strălucită confirmare prin convingerea, prin talentul, prin cunoștințele unui elev al elenismului, perfecționat la universitatea din Pisa și în Paris la Sorbona.

Profesorul din 1825 după ce demonștră utilitatea sistemii ca istoria filosofiei să precădă studiul tehnic al științei, arăță că apoi «vine logica spre învățatura puterilor sufletului, adică simțirea celor ce se simt, poftirea celor trebuincioșe, aducerea a-minte celor simțite, închipuirea în minte a celor vădute, înțelegerea, judecata și socotăla, éru mai pre urmă hotărîrea și voirea; vine logica încă spre facerea ideilor, a judecăților și a silogismurilor, și pre scurt spre învățatura metodelor dreptă pentru cercarea și aflarea adevărului și pentru cum a-lu spune bine și altora». Negreșit că «logica și retorica sunt firesce la om, la care mai mult, la care mai puțin, dér însă cine învță a se gândi și a vorbi după regulă acela se socotesce mai logicesc și vorbește mai ritoricesc»: prin urmare ținta de căpeteniă a acestei părți din filosofie este «ne facă «mai întâiu să venim la cunoștința adevărului, ca să lucrăm dreptatea și să dobândim dragostea și bunătatea fraților noștri», după aceia ca «din asemănarea ideilor una către alta, lesne se se potă scote propoziții, axiome, teoreme, probleme și sinepii», precum și tot ce privește alegerea adevărului dovedit, adevărului învederat, adevărului de crezut» împreună cu celelalte «trepte ale pitanologiei, de rinduielă, cugutare, citirea cărților și păzirea la disputație, tâlcuire și altele».

Mai înainte a trece la filosofia moralnică, în care «se spune mai întâiu totă firea minții omenesci, bunătățile și răutățile, patimile, înclinările și caracteririle de a se cunoște se spune apoi firea bunului acela cel înalt, care este Dumnezeu, și cunoștința de sine, Eufrosin Poteca răspunde obiecțiunii ce i-se putea face că principiile lui Ainecci se repörtă mai mult la teologie de câtă la filosofie. El se felicită pentru cazul când s'ar constata «simfonia care este între dreptul cuvânt și între descoperire (adică între rațiune și revelațiune) pre care mulți și din bărbații cei vechi, deosebiți cu înțelepciunea și cu bunătatea, prin cărți întregi s'au apucat să o dovedescă, precum Evsebie și Climent Alexandrinul». Câtă despre însăși morală, el se consideră «osirdnic a o învță la tinerimea patriei» séle, urmându de preferință ideile Stoicilor, așia de priincioșe pentru formarea caracterelor cetățenesci, sufletelor capabile de sacrificiu. Astă-felü promite «a vorbi mult

(1). Fundată mai întâiu de Teofrast Paracelsü, Daniel Senert și Robert Boyle.

2. Descoperită de Ión Raios și Marcel Malpigh. A se vedé *Filosof. cuvânt.* pag. 47 și 48.

3. Hugon Groțius, Thomas Hobes și Samuel Pufendorf deduct legea naturală diu începutul societății, a cărei cauză după Groțius este divinitatea, după Hobes pacea comună, după Pufendorf voia lui Dumnezeu *Filosof. cuvânt.* pag. 58.

de buna educația, adică [de] buna povățuire a tinerimii și câtă pôte acesta mai virtosū prin bunele paradigme (1): pentru acesta dērū se va arēta, cu tōtă protimia, totū ce se pricinuieste omulū din bunele obiceiuri și din buna povățuire de la tinerețe pēnē la bălrānețe .

Divisiunea moralei e scurtă, coprinđendū datoriele omulū în genere : către sine ęnsuși, către aprōpele și către Dumneđeū ; ęrū fundamentul acestor învățăminte ilū formulēză astū-felū : pōrtă-te la tōte după vrednicia cuvēntulū. în câtū nu numai faptele tēle, ci și dogmele voirilorū tēle sē se pōtă pritrivi la toți, ca uă lege .

În fine, profesorulū își încheiă cuvēntarea adresāndū mulțāmiri eforiei șcōlelorū și tuturorū bărbāților care «aū bine-voitū sē deschidă șcōla romānescă [de la Sf. Sava] în care, de nu se va putē înveța totū ce ne trebuiesce, celū puținū se va pricepe măcar totū ce ne lipsesce, pricina pentru care ne lipsesce și miđlōcele prin care se dobāndesce .

Din parte-ne, nu putemū trece la altă ordine de idei, fār'a înregistra faptulū că șcōla lui George Lazărū produsese, precum điceamū la începutū, uă redeseptare națională pornită din convingere, uă reacțiune eficace în contra străinismulū, în specialū în contra Grecilorū. Ș'aci e loculū sē mai citāmu câte-va fapte.

Faimosulū Macariū, «ieromonachū și portarie alū sfintei mitropolii , reformatorulū musicēi nōstre bisericesci după uă nouă sistemă, fiindū trāmisū la Viena de mitropolitulū Grigorie II, ca acolo sē imprime cārțile'i musicale, eta cum se esprima, cu doui anī mai 'nainte, la 1823, în precuvēntarea tomulū intitulatū «*Irmologhion sēu Calavasierū musicescū*» :

«Te rogu. o iubitele patriotū cāntārețū romānū, ca de acum înainte sē te faci ade-vēratū slāvitu Romānū și cu rivna și cu fapta ; sē te faci iubitorū de nēmū și folositorū patriei. Cāntă de acum înainte vitejesce și cu îndrāsnelă or'ce cāntare în lim a patriei tēle, cu înțelegere, cu evlaviă, cu dragoste către milostivulū Dumneđeū, cu p'oforaua cea iubită luī, cu duhulū celū umilitū și cu sdrobirea inimei. Calcă glasur le bine în loculū lorū, atâtū pre cele suitōre, câtū și pre cele po oritōre; lucrēză bine floral le și nu'ī mai întorče auzulū spre ceī-ce, neavēndū în ce mai multū a se lāuda, se f-lescū numai întru uă deșērtă proforā și cu viclesugū te sfātuiescū ca sē nu întrebū n-țezi cāntările în limba patriei tēle, pentru că aceia, pi muin lu sporirea tea, voiescu ca nici-uă-datā sē nu te tresvesci din vatēmătōrea nesimțire, și pentru ca. tot-dē-una avēndū trebuință de dēnșil, tot-dē-una sē te aiba supusū întru călcar a piciorolorū. Cine nu'ī scie că ei nu voiescū nici sē vedă, nici sē auđă sporirea și desceptarea nōst'ă ? Cāndū s'a începutū āntāiū a se paradosi sciințele filosofiei în limba nōstră, pre dascālī și prin divanuri i-aū purtatū, înrēutății, pentru ca sē'i impedece, și în tōte đilele cu ce-ele se vedeaū adunāndu-se și, într'armași cu limbī pline de otravă, în tōte părțile a-lergāū pentru ca sē facă priciri și turburări, umblāndū în totū chipulū ca și pre dascālī cu multe supārări sē'i impedece, și pre ucenicul sē'i slābēscă din osirdiă. Și, vedēndū că cu acestea nu potū a întuneca lumina, nu se rușinaū : vreaū, înrēutății, de a lipi pre pāreși nōptea stihuri cu latrări turbate, în careși arētaū pisma și tōtā urciunea

(1) Esemplo.

ce hrăniau în visteria inimilor lor asupra némului și asupra stăpânitorilor și pricinitorilor acestui folosu... Decî lăpădă departe de la tine necuviósa rușine, și cu îndrăsnelă cantă cântările și «dómne miluiesce românește, în graiul patriei tēle; fa-te iubitor de ném și folositor patriei, și pre aceia de acum lasă-ți se se totu laude cu proforaua lor... Sē nu te lenevesc de a preface ori-ce în graiul patriei, a-pururea de acum slujindu-te, precum și alte némuri, cu cărțile limbii tēle și arătându în-doiță osărdiă spre a-ți împodobi și a-ți îmbogăți némulu cu acestea, după puterī».

Nu e numai atât.

Peste 3 anī, la 1826, apăru de sub tēscurile tipografice ale mitropoliei din Bucurescī *Logica* sf. Ión Damascenulū, «acum antăiū tălmăcită din elinesc în limba patriei și tipărită cu cheltuiela iubitorulū de dumnegeu episcopū alū Argeșului kir Grigorie, de carele este și tălmăcită». Traducătorulū acestei scrieri, de și fusese numitū uă dinióră ca «epistatū» sēu privighiătorū asupra lui George Lazărū, ca prin lecțiunile ce preda sē nu înfilitre idei ierelice în spiritulū tinerimī; de și, chiarū în clasē, se întēplase unū conflictū între părintele archimandritū Grigorie și elevī lū Lazărū la cursulū de matematice, — lotuși pēnē și dēnsulū e silitū, în cele din urmă a reproduce aceleași cugetări, pe care le vėdurāmū esprese de Macariu la 1823 și apoi de Eufrosinū Poteca la 1825, în privința culturī limbii și întrebunțării ei în școle, în biserică, în tóte ramurile activității și vieții poporului românū. Etă propriile-ți cuvinte, care ne arētă uă sistemă, uă ideeā generală, ce pētrunsesse în tóte inteligințele de la începutulū acestui secolū :

«Unū din dascălii altorū limbī, póte de vre uă patimă rāpindu-se, nu lipsescū a ȓice că cu neputință este a se muta filosofia și în limba românescă, pentru sārăcia ȓicerilorū și a numirilorū. Amū pusū (dērū tótă osīrdia de amū tălmăcitū și pre cele mai nellesnicióse graiuri și nume, pāzindū de aprópe preințelegerea tălmăcirī, pentru ca sē rēmāie greșitā și deșertā părerea acelora și sē se arēte prin lucru doveditū cum că tóte limbile, fără osebire, suntū îndemánatece la tóte sciințele; că mai multū place muselorū a vorbi în fie-sce-care némū cu limba lū de câtū cu alta străinā, fiindū-că numai limba patriei este destulă a invēța pre cei ce dorescū a le sci spre a invēța cu deslușire, și cum că, fără limba patriei, nu numai puținu folositóre s'aū arētātū scótele și cărțile, ci și fără nici unu sporū... Inceteze dērū, de acum înainte, sliēla aceia, care se pricinuia nouē.s'ū de la dascălii altorū limbī, care, precum amū mai ȓisū, ne îndărăcnea pentru căștigulū lorū, sēu de la cei ce invēță câte cinc-șēse franțusescī sēu șēpte-optū elinescī și îndatā se umflă, căscāndu gurile spre a-și defāima limba sea cea de patriā, fără a socoti că pre ori-ce meșteșugū și pre ori-ce sciință vremea le cresce și le măresce, cândū necurmatū se punū în lucrare .

V.

Ideiele politice, sociale și religióse ale lui Eufrosinū Poteca.

În țera românescă s'a păstratū tot-dē-una obiceiulū ca Domniī, în ȓile de mari sērbătorī, sē mērgă a ingenuchia cu pietate înainte altarulū. Tradițiunea s'a observatū și sub regimulū fanarioticū, ēnsē i-s'a datū mai mare strălucire de la reintroducerea domniei pāmētene.

La 1825, în ziua de Crăciun, Grigorie Vodă Ghika asistă la serviciul religios în biserica Sf. Sava. După terminarea sfintei liturgii, Domnul—inconjunrat de miniștri, de prelați și demnitarii statului — trece în scôla din fața bisericii, și aci ieromonahul EufrosinŢ Poteca, profesorul de filosofie, pronunță discursul de care amintim.

Subiectul ce 'și propune să desvolte e că bucuria generală, de care se simțiau coprinși în acea zi «multe milioane de omeni din Asia și din Africa și mai toți locuitorii din Europa și din America, prăznuind ziua naserii dumnezeiescului cuvânt», erea cu multă mai legitimă pentru Români, fiind că 'și redobândiseră drepturile străbune, domnia națională și unŢ principe animatŢ la spiritulŢ organizărilor înțelepte, faptelorŢ meritorie. Cu modulŢ acesta, oratorulŢ intra în adevăratulŢ corpŢ alŢ discursuluiŢ. IntențiuueaŢ erea să facă unŢ «paniricŢ», ănsă nu constândŢ din laude nejustificate, ci nutritŢ cu idei și cu îndemnuri practice; într'alți termeni, voia să calce pe urmele faimosului Bossuet, pe care atâtŢ de multŢ îlŢ studiase la Paris, să rădice vocea în numele religiunii, spre a da lecțiunii folositoare capetelorŢ încoronate. Acăstă parte din cuvântare e frumoasă și instructivă, în câtŢ merită s'o citimŢ fără adausulŢ altorŢ comentarii :

«Toți filosofi spunŢ că totŢ ce se face în lume se face pentru unŢ cuvântŢ destoinicŢ. Multe suntŢ, cu adevăratŢ, și mari bunătățile înălțimii tēle, pentru care dumnezeiesca pronie—alegândŢ persoana cea de dumnezeŢ împodobită a înălțimii tēle—ca cu uă răsplătire te-ău încinsŢ cu puterea stăpânirii, și te-ău pusŢ pre pré luminatulŢ scaunulŢ acesta, ca uă făclie în sfeșnicŢ, ca, din sufletulŢ înălțimii tēle celŢ iubitorŢ de dumnezeŢ, să lumineze pre toți cu lumina faptelorŢ înălțimii tēle. Dăru cele mai ăntăiu și mai mari de câtŢ tôte suntŢ *iubirea de dreptate și iubirea de învături*, pentru că, pr'n iubirea de dreptate, deschidândŢ gura înălțimii tēle, judeci pre tôte sănătosŢ și cu dreptate, pentru care de toți te laudi și te fericesci, ăru mai vrtosŢ de proculŢ DavidŢ. carele țice : «fericiți cei ce facŢ dreptate și judecată în tótă vremea ; ăru prin iubirea de învături lângă cele-l-alte griji spre stingerea rețelorŢ întrebuințării—nu puțină parte faci și la *intemeierea școlorŢ și aș țarea profesorilorŢ*, ăncă și la *traducerea în limba romănescă a scriitorilorŢ clasici* elini și romani, bine șciindŢ înălțimea țea că, printr'acestea, și dumnezeŢ se prăslăvesce, și năravurile se îndreptă, și sufletulŢ mai desăvirșitu se face, lasŢ ăncă să țicu că și credința la DumnezeŢ de aicea ăncă se întăresce, pentru că adevărulŢ se propoveduiesce, dragostea între noi se îmălțesce și, ceia-ce ne ascăptă, fericirea, țicu, se dobăndesce. Pentru acestea dăru și alte fapte bune, precum îngrijirea pentru *păzirea sănății*, intemeierea marelui *șpitalŢ* pentru cŢumași și *pardosirea* BucurescilorŢ cu pētră, pentru acestea tôte, țicu tótă Ungrovlăchia nu numai dreptŢ judecatorŢ, ci și părinte iubitorŢ de fiți te cunăscă și te propoveduiesce.

«Dăru noi, pré înălțate Dămne, îndrăznindŢ la înțelegciunea și la rîvna înălțimii tēle, mai asăptămŢ ăncă de la înălțimea țea și alte faceri de bine. Slava împărațilorŢ europeni, în ziua de ast ță, curge din cele ce urmăză :

«Ăntăiu, *credința* către DumnezeŢ la dănsiŢ este lucrulŢ celŢ mai sfintŢ : pentru acăsta îngrijescŢ fôrte de *invătura pr oșilorŢ* în teologie și filosofie ;

«AlŢ douilea, *dreptatea* către supuși la dănsiŢ este temelulŢ împărației : pentru acăsta dăru îngrijescŢ fôrte ca lote oficiile să se dă numai la cei pregătiți spre dănselle cu învăturile cele trebuincioșe și apoi tôte *contribuțiile* pentru cheltuielile statului

să se facă de toți cetățenii analogicesce, pentru că toți au trebuință de pace, de liniște și de mântuire ;

Altă treilea, ochiul împăraților e la *comerț* (neguțătoria) ; pentru acesta îngrijescă foarte ca tot-de-una esportăția să fiă mai prețioasă de câtă importăția, pentru ca în totă anulă să se mai grămădescă argintă în stăpânirea loră ; eră de *lux* se ferescă ca de nisce venină aducătoră de mórte. Stofele cele scumpe, în ziua de ađi, au rămasă numai pentru comediánți, eră cei cinstiți se fălescă cu înțelepciunea, cu dreptatea, cu bărbăția și cu bogăția ;

«Altă patrulea, împărații îngrijescă de *bună-lucrarea pământului* : pentru această deră pre plugari îi apără cu tóte puterile, ca pre nisce părinți hrănitóri ai statului.

«Deci deră, acum ascultați și dumnévóstră, slăviți boieri și pre cinstiți Români, ministri înălțimii sële, și tótă această luminată adunare : dumnévóstră ați auđitu câte pricină avemă de bucuriă. Dumneđeu ne-au miluită și ne-au lum'nată cu trămiterea cuvântului sêu ; înălțimea sea, bine-credincio ulă nostru Domnă, ocrotindu-ne cu dreptate, ne pricinuesce pacea ; luminându-ne cu parádigma fapteloră sële, ne arătă fericirea ; ocrotindu-ne *scótele* și filosofia, ne face vrednică de fericire, eră în cea după urmă, înmulțindu-ne scótele de cei ce învătă și de cei ce se învătă, ne face cu adevărătă fericiti și slăviți, cunoscéndă folosulă adevărului, folosulă dreptății, folosulă dragostei .

Acestă intusiasmă, aceste simțiminte de fericire, aceste stimulări și laude nu numai că ereă justifică în faptă prin instituțiuni și reforme bine cumpănite, prin înmulțirea scóteloră, prin înălțarea misiunii și respectulă profesiororă, prin tipărirea de cărți, deră în același timpă servia să aprindă și mai multă zelulă conducătoriloră statului, emulațiunea claseloră avute și inteligente, inițiativa suveranului pentru cultura națională. Propagândă credința în religiune, instruirea clerului, încredințarea funcțiuniloră și serviciiloră publice numai celoră pregătiți și capabili de dênsele ecualitatea contribuțiuniloră pentru întreținerea sarcineloră statului, încuragiarea comerțului, combaterea luxului, ocrotirea agriculturii, Eufrosină Poteca se făcea ecoulă sinceră, represintantulă opiniunii sănătóse din acea epocă, cândă reformele ereă simțite de tótă lumea, cândă consciința națională se redesceptase cu vigóre și tindea să ajungă, chiară prin salturi mortiale, la civilizațiunea ce auđia că e lăudată în occidente.

Nu scimă deca ađi s'ară găsi cine-va c'ua așa tăriă de caracteră, în câtă să cuteze a adresa suveranului asemenea lecțiunii și consilie, fiă și cu tactulă și sub forma ce scia găsi oratorulă de la 1825 (1).

Deră, în privința învățământului și educațiunii, Eufrosină Poteca e și mai clară în discursulă ce ținu în ziua de Pasci 1826, totă în scólă la Sf. Sava și adresată totă lui Grigorie Ghika, care cu plăcere asculta cuvintele profesiorului. Etă partea relativă la acestă punctă :

Vectica împărătiă e gătită prințiloră cari, prin apărarea sciințeloră, arătă calea celoră rătăciți, povățuescă pre cei orbi și luminează, cu dreptatea și cu parádigma

(1). Uă încercare, făcută în catedrala mitropoliei, la 1 Ianuariu 1883, în presința M. S. Regelui, ministriloră, etc. de P. S. S. arhierulă Silvestru B. Pitescenulă, a părută estraordinară : atâtă de multă s'au ultată tradițiunile cele bune

vieții lor, pre cei ce zacă întru întunericul desnădăjduirii de multa asuprire. Este adevăratu, prē luminate dōmne, că darulū lui Dumneșēu de lumina cuvēntulū este în totū omulū, dērū acesta, fără bune paradigme, fără bună educațiā, lesne se alunecă și face lucruri împōtīva adevērulū, împōtīva dreptății, împōtīva dragostii, împōtīva fericirii sēle. Acum dēru, spre dol āndirea acestora, iartā-mē sē țicu : începētorulū și directorulū celū āntāiū estī înālțimea tea, țiindū cumpēna dreptății, apārāndū filosofia, întemeiāndū scōle în tōtā Valachia teologicescī și politice cī, și îngrijindū de buna educațiā, în cātū se pōte, nu numai a feciorilorū, ci și a fetelorū, pentru că și ele, învēțate bine sēu rēu, contribuiescū nu puținū spre fericirea sēu nēfericirea bārbaților ce vorū avē și a copiilorū ce vorū nasce. Țisei prē luminate dōmne, în cātū se pōte; dērū se nădējduiesce multū de la înālțimea tea, bine sciindū că educațiā bunā a fiilorū e cea mai mare faptā care arū pricinui unū bunu prințū la fiilū norodulū sēu, iubindū-i ca pre ai sēi; bine sciindū înālțimea tea că educațiā bunā a fiilorū e mișloculū celū mai adevēratū spre lumina cuvēntulū dreptū, din care apoi se cunōsce adevērulū lucrurilorū lui Dumneșēu, sporesce bārbația, se înmulțesce averea, se lucrezā dreptatea, se dobāndesce dragostea, se învēțā credința și se ferescesc omenirea. Așia, prē luminate dōmne, multū pōte unū prințū împērățitorū ca înālțimea tea, și numai voinđū și poruncindū; ērā avēndū trebuința și de ajutorū, ētā și prē cinștiilū ministri înālțimilū tēle, bisericescī și politicescī, și toți blagorodnicilū boierī, nu țāgāduiescū a pune māna pentru binele de obște. bine sciindū și dumnēlorū că cei fără bunā educațiā (precum aū fostū cei mai mulți din fiilū norodulū pēnē acum) se daū la totū felulū de rēotate și nu se rușinezā de nimicū. De unde în lume atāția mincinosi, atāția rāpitorī, atāția hoți, atāția țālharī, farā numai din necunoscința adevērulū, din necunoscința dreptății și din desnădējduirea de cinste și de bune paradigme !

Asemenea propagande pentru instrucțiune și educațiune, pentru bunele exemple, pentru practicarea dreptății, iubirii și virtuții (1), făcute la 1826, ne arētā că acei bārbați, eșiți din șcōla lui George Lazărū, ereaū însuflețiiți de celū mai curatū patriotismū, că prin urmare ei meriā a fi presințați ca modele de imitatū generațiunilorū presinte și viitoare.

Studiāndū felulū ideilorū politice și sociale ale lui Eufrosinū Poteca, ne vomū convinge că acestū luminatū profesorū și archimandritū a fostū premergētorulū principiilorū generōse și umanitare puse în practicā la 1848. Etā ce țicea dēnsulū în privința sclaviei :

Orī-cine pōte sē înțelēgā nobilitatea de obște a omenirii nu mai pōte suferi nici a fi robu elu ēn uși. nici a ținē pre alții în robia. Așia scie religia creștinā sē civilizeze nēmulū omenescu. Dērū ēnsē, și numai politicesc socotindu-se, robia e lucru fōrte vātēmătorū și barbarū .

A vorbi la 1827 despre libertățile publice, ast-felū cum le înțelegemū noi astăzi, și în specialū despre libertatea preseī, erea ceva nou pentru puterea esecutivā și pentru națiune, abia eșite din reginulū fanarioticū; și cu atātū mai nou, cu cātū numai din auzite se cunōscea pe atunci la noi posibilitatea esistinții unorū organe de publicitate. Spre a cunōsce dērū pe susținētorii și adevērații propagatori ai acestorū libertăți, sē citāmū următōrele ideī despre li-

(1). A se vedē și discursulū din 25 Decembre 1827 inseratū în anese.

bertatea opiniunilor și a presei, emise în discursu'i de la 20 Iuliu 1827, în fața domnitorului, mitropolitului și tuturor demnitarilor de atunci :

«Intr'ace tū anū, unū puternicū dintre împărașii Europei voise să mai răstingă slobozenia tiparului; dér, cunoscēndū mīhnirea supușilor, îndată 'și-a întorsū hotărîrea. Ce aușia de către supuși? Pentru acēsta ne estī împgratū, ca să ne lipesci de darul cuvēntului, cândū și în loculū întunicului, unde împărășia uă datā sēlbătēcia, tipografia a făcutū acumū sē rēsarā sōrele dreptășii și alu înțelepciunii, lumināndu-se și norōdele acelea sēlbaticē cu lumina sciințelorū și a filosofiei?»

Uă cestiune socială fōrte însemnatā erea, pe acele timpurī, și situațiunea monastirilorū đise «închinatē , despre a cărorū secularisare erea vorba chiarū din anulū 1840. Êtā cum se esprimē despre dēnsa Eufrosinū Poteca în prefața «Istoriei monastirilorū Valach ei» în 1842 :

«Uă evlaviā nemēsuratā și necumpēnitā cu dreptulū publicū naționalū și neprevēdūtā a făcutū în câtū pré puține monastiri în țera romānescā aū pututū sē rămāie pēnē acumū neînstrînate din dreptulū publicū naționalu. A primi pe străinū, a hrāni pre celū sēmāndū și cele-l-alte din averea sea, acesta e lucru creștinescū, erū a înstrāina pāmēnturī din sīnulū patriei, a primi, a đice așia, atātea staturī străine în sīnulū statului nostru, câte monastiri sūntū închinatē, acēsta e împotriva dreptului publicū, acēsta e mare abusū de statū. Cu tōte acestea, acestū abusū după uă bună înțelegere a dreptului publicū, a dreptului nēmuriloru, a dreptului naturalū, a dreptului politicū și în sfișitū a dreptului de proprietate naționalā din vēculū nostru — se pōte sē se îndrepteze fără vātēmare de sufletū, și mai virtosū că aceste monastiri sūntū zidite, ca tōte, pentru călughērii ce arū locui într'ēn ele și înzestrate pentru hrana totū acestorū călughēri. Acumū acēstā condiție nu se păzesce, căci călughērii într'ēnsele nu sūntū, nici rīnduielā călughērescā : așia dér s'a călcatū condiția, au perdutū dreptulū de daniā și chiarū după prava civilā .

Ast-felū prpaga dēnsulū secularisarea monastirilorū închinatē, ale cărorū veniturī ereaū supte de s'rāinū în numele pietășii creștine. De aceia archie-reii greci căutaū sē'lū discrediteze și sē'lū ținā câtū mai departe de centru, numindu'lū inamicū alu bisericii, de óre-ce, după dēnșii, biserica arū fi înfloritū cu singura condițiune ca mai multū aurū sē se stringā din țera romānescā și sē între într'a lorū mână, dérū fără ca și ei sē întreținā celū puținū uă școlā elementarā pentru învățatura copiilorū la citire și scriere.

În privința religiunii, Eufrosinū Poteca erea unū înfocatū apărătorū alū dogmelorū bisericii creștine. Acēsta ênsē nu'lū făcea sē îmbrāșișeze tōte ieresurile vulgare, sē afecte unū fanatismū cu atātū mai cerbicosū, cu câtū mai apropiatū de ignoranță. Instruitulū filosofū și teologū admitea uă cuviinciosā discusiune asupra tuturorū punctelorū care permiteaū sēu aveau trebuitā de esplicare spre a fi înțelese. Cu argumente puternice și cu ajutorulū sciinței, elū convingea pe unii, persuadea pe alții, dérū nu putea sē susținā spre exemplu, că tunetul e unū sgomotū produsū în cerū de carulū sfintului Ilie, că trāsnetele sūntū aprigele săgeșii cu care fulgerā pe diavolū, etc. Auđindū asemenea lucrurī, călughērii bigoșii, care 'lū cunosceaū mai de aproape. clătinaū din capū, îi dādeaū porecla de iereticū și ștopiaū între dēnșii : — pārintele archimandrii s'a cam latinitū pe la școalele din năuntru !

VI.

Stilul, reputaţiunea și donaţiunile lui Eufrosinŭ Poteca.

Maŭ nainte de a termina, sŭ ne oprimŭ cŭte-va minute asupra unorŭ particularitŭi de naturŭ a ne face sŭ cunoşcemŭ și maŭ bine pe scriitorulŭ Eufrosinŭ Poteca. Nu vomŭ vorbi despre ortografia (1), limbŭ (2), punctuaţiune și cele l-alte amŭnunte ale scrierii lui, care pŭte arŭ interesa pe curiosŭ, ņnsŭ credemŭ cŭ va fi utilŭ sŭ citŭmŭ uŭ minnatŭ descriere, unŭ frumosŭ portretŭ alŭ primŭverii.

Erea intr'una din acele dulci sŭptŭmŭni ale lui Aprile, cŭndŭ intrŭga naturŭ se simte reintineritŭ, imbŭtatŭ de viŭŭŭ și de speranŭe. Cŭte bucurii nevino-vate nu rŭversŭ ea ņn inimile tnturorŭ ņmenilorŭ și maŭ cu sŭmŭ intr'ale tinerimii! Intr'una din asemenea sŭptŭmŭni ale anului 1826, Grigorie Ghika voevodŭ, cu toŭi ņnalŭii sŭi consilierŭ și boierŭ, asistŭ la pompŭsa celebrare a ņvierii, la amŭŭi. Atunci Eufrosinŭ Poteca rostindŭ unŭ cuvŭntŭ de oca-siune « ņn școlŭ la Sfintulŭ Sava », se inspirŭ din simŭtimintele voiŭse ale intregŭi adunŭri și, ca esordiu, rosteste urmŭtoarele cuvinte, adevŭratŭ apoteosŭ a primŭverii ņn Romŭnia :

« Primŭvera, ņn clima nŭstrŭ a Valŭchiei, este frumoşŭ și dulce. ca aurora unei frumo-sŭe ņi, ņn care lumina sŭrelui nu este nicŭ ņnlunecŭŭ de aburŭ grosŭ ca intr'alte pŭrŭi (3), nicŭ prŭ iute ca ņn arșiŭa cŭinŭscŭ (4). Acestŭ, la noi, este uŭ luminŭ curatŭ și blŭndŭ, care umple de dulcŭŭŭ tŭtŭ fŭptura și se asemŭnŭ cu lumina lui Dumneŭeŭ ņn cerŭ. Se arŭlŭ ea la orizonŭ? Copacii ņdatŭ își mişcŭ frunŭele cele tinere, grŭdinel- ņnflorite rŭsunŭ de glasulu pasŕilorŭ, și ecoulu munŭiloru se repetŭ din fluierile pŭstorilorŭ ; ņrŭ cŭndŭ acŭstŭ luminŭ va sŭ apuie, atunci cerulŭ se acopere de hlamida cea strŭlucitŭ a stelelorŭ schifinteŭtoŕe și iŕŭșŭi numai de cŭtŭ se grabesce a se ivi, și atunci nu ne pare rŭu nicŭ de rŭcŭrea noŭŭi care a trecutŭ, nicŭ de strŭlucirea ŭilei care vine. Pare cŭ unŭ nouŭ sŭre d'asupra unui nouŭ pŭmŭntŭ rŭsare și, de la rŭsŭritŭ, a luce ņmenilorŭ nisce colorŭ necunoscute. ņn fiŭ-șŭ-ce-care clipŭ se adaugŭ ņre-ce la frumo eŭea naturŭi, ņn fiŭ-șŭ-care clipŭ lucrul celŭ mare alŭ crescerii estŭmelorŭ sporesce spre sŭvirșire. O luminŭ a primŭverii, o frumoșeŭe ! Noi te vedemŭ și intr'acŭstŭ anŭ ņn tŭtŭ slava

(1). Relativu la ortografia, elŭ se conformŭ inovaŭiunilorŭ introduse ņntre 1830 și 1840 sub influinŭa transilvanŭ. Ast-felŭ, ņn *Filos fia cuvŭntului* [Buda. 1829] ŭice : « la scri ŭ, am urmatŭ ortografia de obste , ņrŭ ņn prefaŭa scrierii intitulatŭ *Obic iurile Israilt. nilorŭ și ale Crestinilorŭ* (1845), ŭice : « la ortografia, amŭ urmatŭ acŭstŭ *returnŭ* ce s'a introdusŭ acumŭ ņn tŭte școlŭle patriei nŭstre, pentru cŭ acŭsta e maŭ lesne, maŭ alesu pen-tru tinerime, lumea cea nouŭ, amŭ ņntrebuinŭatŭ ņnsŭ și tonurile cele de neapŭratŭ trebuinŭŭ, și unŭ apostrofŭ spre semnŭ a' cunosce pre a', prepoziŭiŭ, din a verbŭ, precumŭ a' face, a fŭcutŭ s. c. l.

(2). ņn privinŭa limbii, la dŭnsulŭ se observŭ uŭ seriŭ ņ influinŭŭ italianŭ, pentru cŭ ņntŭlnimŭ espreziuni ca acestea : *semplice, composte, leŭie, traduŭie* etc. D'altmintrelea, in-fluinŭa e fŭrte esplicabilŭ la unŭ elevŭ alŭ universitŭŭi din Pi a.

(3). Spre esemplu ņn Englitŕa.

(4). Ca ņn Italia.

tea. Tu ai răi ca uă biruitoare toate câmpurile noi tre și le împodobesci cu florile cele miroșoare din cununa frumoșei tale. Te arăți tu în val? Ele îndată se prefac în livezi pline de bucurie. Te arăți tu în munți? Ei îndată se acoperă de flori, care dau miș de miroșuri neprețuite: mișșunile și viorele în totu loculu. Totu pământulu se umple de drago te, totu e în uflătu ca să fiă frumosu, totu e frumosu ca să placă, în cătu noi, mulțămii de viața noastră, cu spaimă să vedem că avem sufletu spre a simți, în mă pre a po i și minte înțelegătoare spre a ne cunoce fericirea.

Acăstă idilă ne arată seninătatea și candorea acelu bunu sufletu, care, pe cătu a cugetatu și a voitū, n'avea ca țintă de cătu înălțarea națiunii române.

Există aci uă poezie liniștită, insinuătoare, unu felu de suflare divină care o dictază. De aceia Domnulu și societății culte din Bucuresci le plăcea să asculte cuvântările eruditulu învățătoru, chiaru cându le șpunea adevăruri adesea neplăcute; de aceia reputățiunea și ereză asicurată; de aceia cărțile ce traduse, între 1845 și 1853, găsiu câte 2000 de abonați și unu numărū întreitu mai mare de cititori. Să ni se arate ați ce operă, fiă cătu de valoroasă, dobândesce 2000 de abonați ca *Obseurările Israelitenilor și ale Crestinilor* tipărită la 1845? Pe alncu publiculu citia cu neasemănare mai multu de cătu astădu și, citindū, se silia a se instrui, a se educa. a și forma uă cugetare sănătoasă, unu caracteru onestu, uă inimă cu iubire de țăr. ereză vorba ereză mai puțină și rostiiă numai de cei-ce în realitate puteau învăța pe alții.

Atragemū dēru atențiunea tinerilor nostri clericu asupra discursurilor lui Eufrosinū Poteca, pentru că potū servi cu eficacitate la cultivarea elocinței religioșe, care în istoria literaturii române ofere așia de puține exemple.

Dēru să trecemū la una din faptele cele mai generoșe ale acestui modestu prelatū, la următorulu testamentū, alū căruu coprinsū ne formază pe deplinū convingerea despre dēnsulu :

In num le Tatălū, și alū Fiulū, și alū sfintulu Duhū. Amin (1).

Fiindū omū muritorū și cēsulu morții nesciutū; avēndū de la Dumneș și puterea înțelegerii sănătoșă, mi-amū făcutū acē tă diată, scrisă cu ēsșși mēna mea, prin care arētū, lasū și dānuie cū, cu sufletulu meu, acēstă avere a mea ce se vede într'ēna, după buna-voință a mea cea după urmă.

«Acum, dēca și alții multu dorescū și se osīrdiuescu a sluji instrucției publice pentru trebuința nației noastre romānesce, și eū acēsta amū doritu și m'amu osīrdiutū din țiperețile mele pēnē acumū, în vīrstă peste 70 de anū trecuți. Acēsta se vede și din cărțile ce amū ălmăcitū și tipăritū eū, ăncă din vremea aceia, cândū erezamū dascălu de limba grece că, precum și d'nt'r'acelea ce amū învățatu, ălmăcitū și tipăritū după ce m'amū întorū de la Paris, precum și dintr'acelea ce amū talmăcitū și tipăritū în vremea egumeni I mele de multu anū la acēstă monastire de la Gura-Motrulu. Acēsta dēru amū făcuū pēnē acum pentru instrucția publică. Atātū amū pututū, atātū amū făcutū : ca ū m a ajita a Dumneș. Acum dēru, dorințā ca și după mōrtea mea să slujescū în trucele publice prin averea mea, pentru acēsta amū rugatū pe cinstita eforiā a școlerulu națion le ș bine-voiēscā a primi de a se face esecutoru dorinței mele aceștia, mai vīr osū nădējduindū și credēndū că acēstă cinstitā eforiā va fi compusă a-puru-

(1. A se vede *Inscripțiunea publică* red. de A. Treb. Laurian, Bucuresci. No. 1, Noembro 1859, pag 2-3.

rea de nisce bărbați luminați, ca și cei de acum, însuflați de duhul adevărului, de duhul dreptății și alți bune credințe : așa dăru năvăluiesc că cele ce lasă eu, cu sufletul meu, și dănuiesc prin această diață a mea, voru fi esecutate de către cinstita eforiă după vrednică și cuviință. Amin

«Acum dăru această avere a mea este ceia-ce se vede acia, în bani și în cărți, care sunt în mai multe limbi; ăra banii sunt galbeni împărătesci patru mii, No. 4000 galbeni, și cărțile ce se voru însemna anume într'unu catalogu cu litera A.

«Deci dăru acum cinstita eforiă se bine-voiescă a împreuna, cu acești galbeni 4000, și pe cei-l-alți galbeni 1200, dănuții mai din nainte, care cu toții se facu uă sumă de galbeni 5200 (adică galbeni cinci mii două sute). Aceștia toți sunt dănuții acum la Colegiulu naționalu din Bucuresci. Ântăiu mă rogu ca : ântăiu se se asece acești bani, cu dobândă pravilnică, la unu locu securu, precum este vistieria națională, și din acea dobândă se se fie optu băieți pe anu, cinci în Bucuresci și trei la colegiulu din Craiova. Acești băieți se fiă pe dece ani și se învețe. în limba românescă, învățturile gimnasiale: 1-iu gramatica, 2-lea aritmetica, 3-lea geografia, 4-lea istoria, 5-lea geometria, 6-lea logica, 7-lea filosofia morală, 8-lea legile civile, 9-lea retorica, 10-lea în cea după urmă se învețe «*Catechismulu* celu mare tipăritu de mine împreună cu *Istoria sfință* pentru religia noastră creștinescă». Într'acestu Catechismu voru învăța bine și cele dece porunci dumnezeiesci. din care pôte se se producă și în țera noastră cea mai folositoare și frumôsă civilizația, care este binele omului aicea pre pământu și în ceru. Acum rămănu științele fizice, chimice și cele-l-alte. Și acestea sunt tôte trebuinciose : se se învețe dăr și acestea, dără tôte pe scurtu, pentru ca se se pōta isprăvi în vreme de dece ani, pentru că băieții trebuie se se alégă în virstă de optu ani; așa că, cându voru ajunge în virstă de opt-spre-dece ani, ei voru fi destoinici a puté se fiă și ei profesori, se se între în alte slujbe folositoare. Și se se alégă din tôte clasele, destulu se alba huna și firesci talentu pentru învățatură : 1 din feciori de nobili, 2 din feciori de preoți, 3 din feciori de neguțatori și de meșteri, 4 se se alégă unul-dou și feciori de Greci născuți aici în țera noastră, pentru ca se învețe și ei științele în limba noastră românescă, precum amu învățatu ore-cându și noi în limba grecescă, de la dascăli greci, științe și patriotismu, căci se cuvine noué se ne arătăm recunoscători.

«Dintr'această sumă, adică dintr'această dobândă pravilnică, care aru fi, pe anu, din galbeni 5200 tocmai galbeni 520, se nu se mai împartă la nimenea altulu, sub nici unu felu de titlu, afară numai de cei ce suntu acumu aleși de mine se studie în colegiu, precum și lui A. Ionescu și lui Radu Popescu (deca va veni și elu). căci acești dou suntu și mai virstnici, ăru cei-l-alți, ce lipsescu, se fie aleși toți după concursu și fără părtinire. Acestea mă rogă cu umilință se bine-voiescă cinstita eforiă a le esecuta a pururea (à perpetuité).

Acum, pentru cărțile mele n'amă ce mai dăce, de câtu se se poruncescă, după mōrtea mea, se se rădice de la mōnastire, din dulapurile unde se află și în care suntu și acei galbeni 4000, și se se ducă în biblioteca colegiulu din Sf. Sava. Hainele, ce'mi voru rămăné, se voru împărți pe la părinții din mōnastire, ăru portretulu meu, de se va găsi cu căte, se se ié împreună cu cărțile, d'n care căte voiu dărui Radulu Popescu carele 'mi este acumu secretaru și pe care cu multă ostenelă l'amu învățatu grecesce și franțuscesce) acestea voru fi în emnate pe uă foiță deo-ebită; ăra vestmintele mele cele bune albe și crucea împodobită cu petre frumô e roșil, acestea se rămăna ca zestre la mōnastire.

Ăru banii ce se voru mai găsi pe lângă mine, galbeni 100 (adică una sută) se se dé pentru scola satulu Gura-Motrulu, în primirea inv țătorulu ce va voi a se îndatora se învețe pe copii dece ani. Și ieru galbeni 100 la școla satulu Nucșiora loculu născerii mele în județulu Prahova, plasa Teléjenulu.

Ace tea cu umilință mă rog, și cin tita eforiă să fiă încununată cu strălucită gloriă de la dumnezeu. Amin.

«Ace tea scrisei în sf. monastire Motru, în luna Decembre în 10 zile, létulă 1856, și amă iscălită.

«*Eufrosină Poteca*, archim. Motru.

«Ără galbeni 5000, care mi s'au furatū din archiva sf. Mitropolii, acestia suntū destinați la șcōla pentru instrucția fetelorū. Hoții suntū ca și dovediți, pentru că străini n'au intratū acolo. Ărū băieții se vorū aședa în vre-unū pensionū, unde statulū mai ține și pe alții, dându-li-se și lorū hrana și hațnele cuviințioșe șcōlelorū.

«10 Decembre, 1856.

«*Eufrosină Poteca*, archim. Motru».

Așia dērū, calculândū sumele lāsate pentru șcōlele române de piosulū archimandritū, vomū însuma cifrele următōre :

1. Cei 1200 galbeni dăruiți de mai nainte și care, la 1859, cu dobânda legală, deveniseră lei vechi	46,942.
2. Cei 4000 galbeni lāsati prin testamentū, sēu lei vechi.	128,000.
3. Cei 200 galbeni pentru șcōlele din satulū Gura-Motruului și satulū Nucșōra, lei.	6,400.
4. Cei 5000 galbeni, furați din archiva mitropoliei și destinați instrucțiunii fetelorū	160,000.
Suma în bani	<u>341,342.</u>

La acestea se adaugă portretulū și biblioteca rēposatului, nu de puțină valōre.

Dēca fondulū menționatū s'arū fi stinsū în totalū și s'arū fi administratū cu îngrijire, de sicurū că arū fi ajunsū la cifre însemnate. Din nenorocire ônsē, după mōrtea lui Eufrosinū Poteca, cei 5000 galbeni, furați din archiva mitropoliei, rēmaseră furați, căci nici uă cercelare, nici uă urmărire nu se întreprin-se pentru descoperirea făptuitorilorū și pentru redobândirea banilorū, după cum nici uă cercelare nu se făcuse nici pentru alte sume, ce i se furaseră mai nainte de la așia dīsa casă cen'ală.»

La 14 Aprile 1859, uă comisiune fu trāmisă la monastirea Motrulū ca să aducă la îndeplinire parte din dispozițiunile testamentare, ărū la 8 Augustū, același anū eforia șcōlelorū luă măsurile ce urmēzū :

«În privința esecutării diatei cuvioșiei sēle părintelui Eufrosinū Poteca, eforia iē următōrele dispozițiuni :

«Mai întâiu, eforia constatā a sea recunoscință în memoria părintelui Eufrosinū, care în nobila sea ardōre de a contribui la progresulū instrucțiunii naționale și din miclele sēle mișlōce a lāsatū mai multe sume, care sē servēscā la ajutorulū junilorū săraci, ce voie cū sē studieze. Numele acestui venerabilū hărhatū, împreună cu sumele și cărțile ce a dăruițu instrucțiunii publice, se vorū trece în *Cartea de aurū*, pentru eterna sea memoriā și ca omagiu de recunoscință, ărū pentru esecutarea testamentului sēu de la 10 Decembre 1856 se hotărāscū cele următōre :

Portretulū cuvioșiei sēle se va depune în provisoriala galeriā de tablouri.

«Cărțile dăruițe se vorū depune la biblioteca națională, conformū cu lista ce s'a datū de aste cărți.

«Venitul fondului de 4000 galbeni, lăsați prin testament, se va uni cu venitul celui-l-altu fondu ce există, de 46942 lei, spre a forma unu singuru capitalu, care se va întrebuița conformu cu destinațiunea hotărîtă de părintele Poteca, adică : pre lângă cei doui scolari, care se țin în pensionatulu sucursalu și cu îmbrăcăminte din fondul anterioru, se voru mai adauge încă 8 stipendisti, conformu cu voința părintelul Poteca, 5 în Bucuresci și 3 în Craiova. Cei din Craiova se voru înființa îndată ce se va deschide internatulul colegiului de acolo. Cei din Bucuresci se voru înființa de la Septembrie viitoru. Dintr'acești stipendisti, doui voru fi a-nume A. Ionescu și Radu Popescu, pre care'i arătă părintele egumenu în diata sea. Se va scrie acestora spre a arăta în ce colegiu voiescū a studia, în Craiova sēu în Bucuresci. Se va observa asemenea ca, dintre stipendisti, unul sēu doui sē fiă fili de Greci născuți aici în țēră, «pentru ca, țice părintele egumenu, sē învețe și ei sciințele în limba noastră românească precum amū învățatū ore-cândū și noi în limba grecescă, de la dascăli greci, sciințe și patriotismū, căci se cuvine sē ne arătămū recunoscători . Asemenea, fiindu că cuvioșia sea țice în diatā ca stipendiulu acestorū tineri sē fiă pre țece ani, rezultă că aū voitū sē înțelegă numai pre tinerii care începū gimnasiulu. De aceia pretendenții se voru arăta numai dintre aceia ce începū clasa I gimnasială și dintre aceia se voru alege, precum voiesce părintele egumenu, numai dintre cei săraci și cei mai bunii la învățatură.

«Afară de învățaturile gimnasiale, cuvioșia sea voiesce ca stipendisti sēi sē învețe și «Catechismulū celū mare lucratū de cuvioșia sea. Acesta se va urma întocmai, și numiții stipendisti voru fi datorii a dovedi că s'aū conformatū cu această dispozițiune.

«Numărulū de țece stipendisti actuali se va mai adauge, îndată ce se va cunoște că veniturile fondului permitū această adaugire.

«Pre lângă cei 4000 galbeni, eforia a mai primitu încă 200 galbeni. Destinațiunea datā lorū este : «100 galbeni a se da pentru scōla satului Gura-Motrului, în primirea învățatorului ce va țoi a se îndatora sē învețe pre copii țece ani . Acestā sumā se va pune la dobândā și această dobândā se va da pre fiā-care anū învățatorului din acelū satū, afară de remunerațiunea ce primesce de la eforiā. Părintele Eufrosinū adauge pentru cel-l-alti una sutā galbeni : «a se da la scōla satului Nucșiora (loculū naserii mele), în districtulū Prahova, plasa Telējenului . Dobānda acestorū bani se va da asemenea învățatorului de la numita scōlă, afară de remunerațiunea sea de la statū.

«Cātū despre hainele și celo-l-alte odōre, de care dispunc sfinția sea, dispozițiunile testamentului s'aū esecutatū întocmai, precum dovede ce jurnalulū de la 14 Aprilē 1859 alū comisiunii ce avea această misiune.

«Aceste dispozițiuni ale testamentului părintelul Eufrosinū Poteca se voru esecuta întocmai și pentru totū-dē-una, cu cea mai mare religiositate.

«Membrii eforiei : *P. Poenaru, G. Costaforu, A. Treb. Laurianu, B. Boerescu (1).*

«No. 60, anulū 1859, Augustū 8.

Cum se voru fi întrebuițândū acei bani de 27 ani, și mai cu sēmă de la desființarea eforiei? Se spunū multe lucruri întristătoare, a rărorū desvėluire n'ō admite natura și cadrulū acestui studiū, ȃnsē arū fi de doritū sē se constale : căli tineri s'aū întreținutū, după ce normā, în ce condițiuni și de cine nū fostū aleși, unde aū învățatū și cine i-a controlatū vr'ună-datā, care sunti rezultatele fundațiunii și dēca ele corēspundū dorinței fundatorului. Uă asemenea constatare arū fi de celū mai mare interesū, căci pe d'nā parte arū îndemna inimile generōse ca sē imiteze uā așia de nobilā faptā, pe d'altā parte e reclamatā nu numai de opiniune, ci și de morala publicā.

(1). *Instrucțiunea publicā* loc. cit. pag 4.

Ș'acum, după ce am cunoscut tinerețea, studiile, talentul, activitatea și întréga viețã a lui Eufrosin Poteca; după ce ne am formată uã ideeã despre cunoscınțele' filozofice ca profesor, despre ideiele și reformele sociale ce propaga, despre compunerile, traducerile și tipãriturile' didactice sãu religiose; după ce ascultãrãm cuvintele liniștite și intențunile pline de bunãtate, coprinse în diata' de la 1856, putemã recapitula cã Eufrosin Poteca a fost :

- unul din primii stipendisti ai statului, trãmiși la studii în strãinãtate ;
- unul din primii profesori, atât ai școlilor grece, cât și ai colegiului național de la Sf. Sava ;
- unul din clericii elocuenți, erudiți, dêru modesti, care întãriau respectul poporului cãtre religiune, cãtre cler și cãtre biserica romãnã ;
- unul din fundatori bibliotecii statului și stipendiilor pentru elevi fãrã mișloce ;
- un patriot în adevãratul și nobilul înțeles al acesteii expresiuni ;
- un bãrbat demn de venerațiunea și imitarea generațiilor tinere ;
- un atet al învãțãmântului nostru public, a cãru memorie merita într'adevãr sã fiã sãpatã în Cartea de aur : în eterna amintire a națiunii romãne.

G. Dem. Teodorescu.

Bucuresci, 24 Ianuarie, 1883.

A N E X E

Alu lui Euf. ierom. Poteca.

Acestu Cuvântu s'a spusu la examenulu publicu în școla de la Sf. Sava, în 20 Iulie 1827 fiindu de față și Măria sea Domnulul Grigorie Ghika vcevodul, și pre sfinția sea mitropolitulu Grigorie, și ud mulțime de boieru mari și mici.

Pre înălțate Dómne și pre cinuți boieri,

Tot omul e făcut a'și iubi binele său : pentru acesta iubesc și pre acela, ce'l ajută spre dobândirea binelui. Tot norodul e făcut a'și iubi binele său : pentru acesta iubesc și pre puterile vecine, ce'l ajută spre dobândirea binelui. Tot omul dăr din fire cunoște că fie-și-care lucru, sprijinit de mulți puternici, mai bine sporesce : pentru acesta se însoțesc mai mulți bărbați, meșteri și neguțătoru, prinți și domni, crai și împărați, ca să lucreze spre binele lor de obste. Într'acest chip dăr sporesc și meșteșugurile, și sciințele, și hogațiile, și încă puterea împăraților, sprijinită de mulți însoțiți împărați, nu se biruiesce. Într'acest chip ajutându-se noródele și fiindu-se în pace ajung la trépta cea mai înaltă a sėvrișirii și a fericirii, în cât se slăvesce mărirea lui Dumneđeu print'ensele; ér miđlócele prin care ómenii se însoțesc spre aflarea și dobândirea binelui lor sunt vorbirea, simbolurile și scrierea.

Ómenii cei d'ântăiu numai întâlnindu-se unii cu alții puteau săși împărtășescă ideiele lor, plăcerile și neplăcerile : așa dăr pentru acesta societăți mari nu lesne se făceau; ér apoi, după aflarea scripturii, înlesnindu-se înțelegerea, îndată au început a se forma societăți fórté mari și tari, legându-se om cu om, familiă cu familiă, orașiu cu orașiu, norod cu norod, ném cu ném, și încă împărăția cu împărăția pentru folosul de obste. Piramidele Egiptului, de și arătă în ce tréptă înalta a puterii ajunseseră acele noróde și numai prin simboluri ajutându-se la trebuința înțelegerii între cei depărtați, dăr énsé, după aflarea scripturii, împărăția Asirianilor au ajuns a fi mult mai tare și mai puternică de cât aceia a Egiptenilor, apoi a Perșilor mai tare de cât a Asirianilor; după această a Macedonenilor, pentru că Grecii aduseseră meșteșugurile și sciințele la mai mare sėvrișire, cu lesnire a surpat împărățiile acelea pre tóte. În cea după urmă, împărăția Romanilor a coprins tot pământul locuit. sciind sé se folosescă mai bine cu meșteșugul scripturii, făcend adecă legi mai bune și politisind pe noróde péné la venirea mēntuitorului nostru Iis. Hs., când darul lui Dumneđeu cel mēntuitor, adecă cuvântul adevérului, al dreptății și al dragostei s'au aréttat tuturor ómenilor, înțelepțindu'i spre ași îndrepta faptele după dumneđeiesca lege.

Atăta putere, pré înălțate Dómne, a luat împărăția cuvântului, și numai print' aflarea scripturii. Dăr acum cine nu vede că, după aflarea tipografiei, a chărtiei, a busolei și a altor meșteșuguri necunoscute de cei vechi, înlesnindu-se și mai mult comunicația idejelor, tóte împărățiile, ér mai ales ale Europei, sunt mult mai statornice și mai luminate de cât cele vechi? Așa, pentru că acum sunt întemeiate pre piatra cuvântului drept,

care este legea dreptății, legea naturală, legea lui Dumnezeu; pentru care acum și toți înțelepții Europei hotărăsc cu îndrăsnelă că politisirea nămului omenesc nu poate să se mai oprască și să se întorcă ierăși la barbaria, pene-când sferă noastră își va ține rânduiea sea între trupurile ceresci. Așia, pentru că acum avem și meșteșugul scrierii și al tipografiei. Așia dăr acum cine nu scie că fie-și-ce faptă, încă și tot cuvântul și ideia, bună și rea, lesne se scrie, lesne se înmulțesce prin meșteșugul tipografiei și lesne șbóră. a țice așia, din om în om, din loc în loc și dintr'ua împărăția la altă împărăția, și așia încunjură tot pământul, în cât tot cel ce face fapte bune să se laude de totă lumea, ăr cel ce face fapte rele seú opresce pe cele bune să se blesteme de tóte noródele.

Intr'acest an, un puternic dintre împărății Europei voise să mai răstringă slobođenia tiparului, dăr, cunoscând mihnirea supușilor, îndată și-au întors hotărirea. Ce auția de cătră supuși? «Pentru acesta ne estí împérat, ca să ne lipsesci de darul cuvântului, când și în locul întunericii, unde împărăția uă dată sêlbătecia, tipografia a făcut acum să rêsară sórele dreptății și al înțelepciunii, luminându-se și noródele acelea sêlbaticu cu lumina sciințelor și a filosofiei?»

Deci dăr, deca tot omul, pré înălțate Dómne, și tot norodul e făcut ca să-și iubescă apurarea binele seú; deca cei întunecați sunt făcuți pentru ca să eșă la lumină și cei luminați să mai strălucescă și să sporescă tot mai mult și mai mult spre sêvrșire și fericire, după voia lui Dumnezeu Tatălul nostru; și, a țice în scurt, deca tóte noródele Europei merg înainte spre sêvrșirea politisirii și a fericirii, noi Români strănepoți Romanilor acelora, ce stăpâniea uă dată totă lumea, strălucind la tóte noródele prin legile lor, precum și pene acum strălucesc noi Români, țic, acest blagoslovit norod, întemeiat pre legea evangheliei, care este cuvântul adevărului, al dreptății și al dragostei, ce trebuia să facem? Puteam să rămânem apurarea înainte? Acesta ar fi fost împotriva firei omenesci, împotriva voiei lui Dumnezeu. Cuvântul este pentru lumina sciințelor și cunoscința sfintei scripturi în limba noastră. Dăr, pentru acesta, și într'alte vremi au arătat Dumnezeu bieților Români bărbați de bine voitori; pentru că, a tăce pre alții, cine nu scie rîvna Domnului C. Brâncovenu, carele au bine-voit a face să se talmăcescă și să se tipărescă sfințita «Scriptură» în limba română? Cine nu mulțămesc și aceluși Stefan, Mitropolit Târgoviștei, carele a facut să se talmăcescă și să se tipărescă românesce «Legile împărătesci» ale Romanilor? Cine nu laudă și pre acei vrednici episcopi ai Râmnicului Climent, Chesarie și Filaret, cari, atât singuri o tenindu-se, cât și prin alții ajutându-se, n'au lipsit a-și face datoria, talmăcind și tipărind în limba română? Acesta au făcut și alte persóne luminate, după dênșii, bisericesci și politicesci, cari sunt de toți sciuiți, alții aicea, ăr alții și în Moldova. Dăr toți acestia s'au ostăruit a talmăci și a tipări pene acum numai de cele ce privec slujba bisericescă la citire și la cântare, precum este tálcuirea *Evangheliei*, *Viețile sfinților* și alte *Cuvinte* de amvon ale sfinților Dascăli bisericesci, ăr de școlă, de filo oia și de sciințele omenesci nimenea n'au îngrijit în limba română că și în țera noastră pene la anul 1819, când cei mai aleși din pré cinstiții no tri boieri, cunoscând că și filosofia și religia tot spre același sfint scopos privesc, adecă binele de obște și fericirea omenescă, și cu voia Domnului Ión Caragea, care cărmuia atuncea, au aședat pe d-lu Gheorghe Lazăr la Sf. Sava, ca să învețe geometria în limba română, așiderea și pe mine mai târziu, ca să paradosesc geografia, ierăși în limba patriei noastre, dimpreună și cu uă mică carte pregătitoare spre filosofie, ce o tipărisem înainte de a fi trimisă în Italia.

Așia dăr această școlă, cu aceste sciințe, s'au urmat și după mórtea lui kir Lazăr de ucenicii seí, alcătuiu-se și uă Gramatică română de kir Iliad, de și «gramaticii» românesci mai erau încă tipărite, precum aceia a d-lui Ianache Văcărescu și altele. ăr apoi, după venirea noastră, am fost aședati ierăși a paradosi în limba patriei, unul gramatica, altul aritmetica, altul geometria, altul filosofia și altul legile Romanilor, toți sistematicesce, cari fie-și-care în felul seú avem acum câte uă carte clementară talmă-

cită și gata de a se da în tipar (1), preste care iată avem acum și Invățătura impru-
mutată pentru copiii cei începători. Dér acestea, de și bine se urmau, énsé strimto-
rarea locului unde se invêța din ȕi în ȕi tot mai simțită se facea. Acesta dér cuno-
scénd-o pré înălțatul nostru Domnŭ G rigorie Gh ika voevod, prin arétarea pré cinstișilor
sêi boierŭ, eforiŭ scólelor, a bine-voit a porunci ca sê se drégă și aceste mari case,
pentru a fi mai într'adins scólă románescă de sciințe, care, tot scólă fiind de la pu-
rura pomenitul Alexandru Ipsilant, din politicéscă nestatornică rămăseseră părăsite.

Deci dér acum fie-și-cine vede, pré înălțate Dómne, că înălțimea tea, împreună cu
cei mai aleși dintre boierŭ înălțimŭi téle, puneți tótă osirdia și puterea spre introdu-
cerea sciințelor și a filosofiei nu numai în Bucuresc, ci și în tóta țera înălțimŭi téle,
precum urméză și toți Domniŭ și împérații Europei, cunoscéndŭ că sciințele și filosofia
ajută și întăresc nu numai politica cea sănétosă, ci încă tóte dogmele cele dumne-
deiesc. Așia cu adevérat, pentru că cele ce religia prin credință propoveduiesce pre a-
cestea filosofia prin cuvéntŭ le întăresce. Cea d'ântăiŭ prin tainŭ îndreptéză consciința
și pregătesce pre suflet spre nădejdea vieții și fericirii cei după mórte, ér cea de a doua,
după ce prin cuvéntŭ adevereză folosul acelor înalte tainŭ, încredințéză pre omŭ că,
păzind dumnedeiesca lege și viețuind după vrednicia cuvéntului, póte dobândi nu nu-
mai fericirea aceia cea veclnică, ci și bunele vremelnice într'acéstă vieță.

Acum dér, pentru acesta împérații Europei nu încetéză a înlesni, a apăra și a înmulți
sciințele în tot felulu. În Rusia, se află întemeiate péné acum șése Universități, afară
de A demia sciințelor din St. Petersburg și afară de uă mulțime de colegii și gim-
nasii pentru limbă și sciințele elementare în tóte cetățile și orașele din tótă împărăția.
În Norvegia se află 2007 scóle de alilodidactică (2), afară de Universități și colegii.
Deci dér acum, ce vom puté ȕice de Germania, Italia, și Franția, și Englitera, unde încă
mai din vechime toți locuitorŭi erau obicinuiți a trăi mai mult cu invățătura și cu-
véntul, de cât cu pânea cea din tóte ȕilele? Acestea dér sciind și pré înălțatul nostru
Domn, împreună cu pré cinstișŭi sêi boierŭ, e de creȕut că atâtăi și-au făcut aceste în-
trebări: Óre noi Románi, strănepoșŭi slăvișilor acelora Romani, trebuie sê rămânem a-
pururea departe de némurile cele lúminate, departe de frații nostri europeni? Óre noi,
pe lângă cele puține ce scim, n'am puté sê ne mai împrumutăm de la dênșŭi? Óre
n'am avé miȕlóce de a invêța, de a scrie și de a tipări ca și dênșŭi? Óre în clima
noastră și în limba noastră n'ar puté sê strălucescă darul cuvéntului, darul lui Dum-
neȕéu cel mântuitor, ca și la dênșŭi? Óre de aicea înainte vom puté sê ne mai îndrep-
tăm, puind vina când pe Greci, când pe Tătari, când pe cutare și pe cutare, când din
tóte părțile cu paradigma lor ne îndemnă sê punom în lucrare tóte miȕlócele cele mán-
tuitoare? După aceste întrebări, vedénd ca și noi suntem făcuți nu ca sê rămânem a-
pururea înapoŭ, ci sê fim de uă poștivă la lumină cu cele-l-alte némuri; că și miȕlóce
spre invățătură, scriere și tipărire avem, voind; că și în clima și în limba noastră se
póte sê strălucescă și sê împărătescă darul cuvéntului, osirduindu-ne noi, ace tea cr d
că domnia vóstră, ȕicénd întru sine-vé, iată ați și hotărât a pune în faptă lucrul cel
mare al invățaturŭi și al cuvéntului. Și, ca sê nu se facă zagnélă acestuŭ éfint scopos,
fiind cea mai atâtăi grijă a înălțimŭi téle, iată nu lipsesc, pré înălțate Dómne, a
cerceta de sporirea invățaturilor prin pré cinstișŭi eforŭi scólelor, înlesnind trebuințele
profesorilor, rêsplătind și ostenelele scolarilor, încă și miluind pre cei săracŭi și o-
sfrduitorŭi.

Dér acéstă rîvnă sfință vedem că se urméză și de unŭ din pré cinstișŭi boierŭ, tál-
măcind, scriind, tipărind și dăruind, nuŭi mai puțin, alții mai mult, care lucru fiind
de toți lăudat — va trage mila cerului preste norodul románesc: fiă numele Domnului
bine-cuvéntat!

(1). Acum (1829) unele s'au și tipărit, precum *Gramat ca domnului Iliad* și acéstă carte, *F los ŭa cu-
véntului*.

(2). După Landcaster.

Slavă dér și cinste la tot cel ce face bine, ér mai întâiú înălțimii téle și pré cinștiilor boierii, cărora grija cea d'ântâiú e te a înzestra pre fiil domniei vóstre, pré norodul românesc, dic, cu lumina sciințelor, cu cuvântul adevérului, cu legile dreptății și cu ródele dragostei. Slavă și cinste va fi și profesorilor, împărțind talantul învățaturii fie-și-care după felul și puterea sea. Slavă și cinste va fi áncă și tuturor tinerilor, carii, prin învățaturile cele bune dintr'acéstă scólă sistematică, se vor învrednici a rămáne uă-dată sprijinela și slava patriei nóstre, mulțámind și cinstind a-pururea pre mai marii lor făcători-de-bine ca pre nisce al doilea Dumneđu. Amin !

Al lui Eufr. Poteca ierom. și profes. de filos.

Cuvântul ce s'au ăis la ăioa Nasc rii mántuitorului nostru Iis. Chris. la Curt, înaintea Domnului Grigorie Ghika vod., a pré sfințitului părinte Grigorie, mitropolitul Ungrovlachiei, și a tóttă pré cinstita boerime la anul 1827.

Acest Cuvânt au fost primit cu plăcere de obște].

Pré înălțate Dómne,

Câte sərbători ne aduc aminte pe ai nostri făcători de bine acestea se práznuiesc cu bucuriă, pentru că noi ómenii nu cinstim pre nimené în deșert, ér de am face acésta, réú ne-am ráttéci din calea cuvântului drept și a fericirii nóstre, pentru care toți suntem náscuți. Nascerea mántuitorului nostru Iis. Chs. este la noi uă sərbátóre ce se práznuiesce cu cea mai mare bucuriă, pentru că acésta ne aduce aminte pre cei mai mari făcători de bine ai lumii, începénd de la Dumneđu, Tatăl a tóttă făptura, arétându-ne pré dumneđeiesca sea proniă și deáceptându-ne ideia de a ne cunósce datorii sé cinstim și pre toți ómenii făcători de bine în slujba lor, ér mai ales pre Domni și pre prinți, carii pórtă grija și se ostenesc pentru binele de obște al noródelor supușilor lor.

Noi dér cinstim, pré înălțate Dómne, și láudăm ántâiú pre Tatăl nostru cel ceresc, pentru că de la densus avem lumina vieții și a minții nóstre; întru densus trăim, ne mișcăm și suntem; el ne-au făcut pre noi, pre părinții nostri și pre ómenii cei d'ântâiú, din carii ne tragem toți; de la densus avem aerul, fără de care nici un cés n'am fi vii; de la densus lumina și căldura, care însuflețeza și rodesce pre tóttă natura; el e tot cel ce este, pentru că într'ensul, printr'ensul și de la densus e sórele și luna și tóttă nenumérata mulțime a stelelor, care stralucesc și se învîrtesc în nemésurata lungime și lărgime a cerurilor pe d'asupra capetelor nóstre; el e dér tot cel ce este, pentru că cerurile și pământul, oceanurile și tóte adâncurile, și cu tóttă podóba celor dintr'ensele organizate, yii și înțelegetóre, sunt lucrul proniei séle. Așia dér numele lui Dumnezeú e tot cel ce este. Cu prónia sea, el nu numai n'au făcut nimic în deșert, ci și le ține pre tóte, pentru că nu numai la tot felul de viețuitoare au dat uă minte înțelegetóre, analog după organismul trupului séú și după trebuințele séle, ci și hrană le dá neîncetat, pentru că prin caldura sórelui rádică apă din mare, pre carea ca prin uă stricorátore o révérsă pre pământ și pre care apoi, ierășii prin căldura sórelui, o analisesce și o preface în aer de viețú roditoru, și apoi, prin acésta, în ierburii, în pometuri, în flori și în roduri, din care, hránindu-ne, noi și tóte viețuitoarele crescem și ne înmulțim, cunoscénd că tóte cele ce sunt așia sunt între densesle, în cât sé aihă trebuință unele de altele.

ÉR Tatăl nostru cel a tóte țitor din început au voit, pré înălțate Dómne, ca toți fiii séi sé vie la cunoscínța adevérului, ca sé nu se prapádéscă întru nesciínța folosului lor și, pentru acésta, i-au înzestrat cu lumina minții. Dér ei, întunecându-se pentru lăcomia și nedreptatea lor, nu înceta a se bate unii cu alții, a se omóri și a se ținé robii și áncă a nu mai cunósce nici pré Dumnezeú, Tatăl lor. Acésta dér nesuferind-o și vé-

dând că toți mergea în calea pierdării, pentru că nedreptatea tuturor trebuia să se întorcă în capul tuturor și să se stingă cu toții, pentru acesta dăr au bine-voit a trimite cuvântul său spre a se întrupa prin Duhul său cel sfânt din feciōra Maria și a se face om, numindu-se Iis. Christos Mesia, precum scriseseră prorocii că el va fi mare, sfânt, fiul lui Dumnezeu și mântuitorul norodului său. Ȑiua dăr a născerii mēntuitorului nostru Iis. Chrs. o prăznuim cu cea mai mare bucuriă, pentru că el, Dumnezeu fiind desevirșit, întrupându-se, s'au făcut și om desevirșit, ca într'acest chip să vorbescă ęnsuși cu ęmeniș de primejdia în care se afla și de îndreptarea ce le doria, aducęndu'și la uă reformatiă a năravurilor spre mântuire și la uă înoire a ideilor spre sevirșire.

Cinstim dăr și slăvim pre Domnul nostru Iis. Chrs. nu numai pentru că este sfânt, fiul lui Dumnezeu, ci și pentru că este mântuitorul nostru. El ne-au izbăvit de frica morții, de superstiția idolęscă și de robia barbaricęscă, arętându-ne că suntem cu toții frați; el ne-au arętat nouę să iubim pre Dumnezeu din tōtă inima nōstră; el ne-au învățat să iubim pre aprōpele nostru ca pre ęșine; el ne-au dat legea «precum am voi ca să se pōrte alții cātră noi, așia să ne purtăm și noi cātră dęnsuș». În cea după urmă, pre înălțate Dōmne, cinstim și slăvim pre Domnul nostru Iis. Chs. pentru că el, după ce ne-au arętat atâtea mișlōce spre mântuirea și fericirea nōstră în viața acęsta și în aceia ce va să fiă, au adăogat și acęsta: că, dęca voim să fim desevirșii, să protimisim binele de obște mai mult de cât tōte bunele nōstre în parte; să protimisim întemeierea Patriei; să luăm, dęce, crucea ca dęnsul, adecă să ne gătăm spre jărtvă pentru Patriă, căutând înfrățirea, dreptatea și dragostea între ęșine, și atuncea tōte cele-l-alte bune se vor adăuge nouę. Atuncea pentru una ni se va respălăti uă sută. Pentru acęsta dăr cinstim și slăvim pe Domnul nostru Iis. Hs. Ȑr apoi cei mai mari făcători de bine după dęnsul sunt Domniș și prințiș, prin sfințenia vieții lor, prin legile cele drepte spre folosul de obște și prin apărarea filosofiei, mântuiesc și fericesc pre supușii lor și așia își dobândesc și ei cinste și slavă, ca nisce al doilea Dumnezeu. Așia dăr își dobândesc și prințiș nume de Mare, de Sfint, de Mântuitor și ancă de fiș al lui Dumnezeu cu deosebire. Ȑr unele din norōdele vechi au îndrăznit a înălța pe prințiș lor pēnē la cinstire dumnezeięscă, precum Criteriș și Egipteniș pre Zevs și pre Osiris, pentru legile ce le dedeseră, de unde își cunoscău mântuirea și fericirea lor, pentru că ęmeniș nu cinstesc pre nimenea în deșert, ci pentru facerile de bine ce priimesc, seu adevărate seu măcar părute, înșelându-se pēnē la uă vreme.

Dăr noi, pre înălțate Dōmne, nu pentru faceri de bine părute cinstim și slăvim acum pe înălțimea tea, ci pentru cele adevărate, pentru că—prin îngrijirea înălțimii telege—se ține nu numai pacea și liniștea, ci și sănătatea în Bucuresci și în tot statul înălțimii telege. Mai urmază dăr a fi făcător-de-bine și folositor, și a-pururea vei avę cinste și slavă. Care prințiș s'au numit Mare? Care, Sfint? Care, Mântuitor? Acela, care au folosit pre norodul seu cu paradigma vieții selege și cu legile drepte, pentru că, făr' de nisce legi drepte, cum am putę să venimă la fericirea politicęscă? Ce fericire ar fi în țera aceia unde legile strāmbe n'ar lăsa pre fie-și-ce-care să se bucurę de ostenēla sea și după care dajdielile publice nu s'ar cere de la fie-și-ce-care, căși sunt persōne apărute sub numele acelei țeri, întocma după analogia venitului seu? Care prințiș s'ar numi vrednicuș, de n'ar face apoi să se păzescă acest fel de legi drepte și de mare și de mic? Care prințiș s'ar numi bun, de n'ar îngriji de buna educație a fiilor norodului seu? Dăr cine se învrednicește a face aceste fapte bune? Un prințiș care nu mai voiește să fiă despot robilor, ci Tată norodului seu, alți doilea Dumnezeu. Atuncea dar supunerea, cinstea și slava se ține după dęnsul, strājuindu'și mai bine de cât miș de ostași.

Așia, pre înălțate Dōmne, trebuie să fię folositor norodului seu un prințiș, dęca voiește să fiă Mare, Sfint, al doilea Dumnezeu. Acest fel dăr el este, dęca nu se socotesce fără numai ca omul norodului seu, dęca crede că comorile selege cele mai prețioșe sunt inimile supușilor sei, dęcă prin înțelepciunea legilor și a paradigmei selege scōte

nerânduiela din statul seü, îndrepteză obiceiurile, ține cinstea năravurilor publice, ține pre fi'șî-care în dregătoria ce i se cuvine după sciința și vrednicia sea, opresce luxul și desfrânarea care strică pre noróde mai reü de cât ciurma și rěsbóiele, privește pre supuși ca pre fiil seü, țera ca pre familia sea și déca nu întrebuinteză puterea sea de cât pentru fericirea norodului seü : un prinț dér de acest caracter va fi a-pururea mare. Părinții vor spune fiilor și aceștia la ai lor, și așa pomenirea lui va fi a-pururea sfintă, și împărăția lui nu va avé sfirșit.

O ce slavă a împărăți și după mórte ! Ce slavă a țițe urmașii : fericiți cei ce l'au vėđut și cari trairă în dulcéța cărmuirii séle; fericite cetățile și satele care, sub cărmuirea sea, avură îndestulare, pace, bucuria și nerėutatea vécurilor norocite, pentru dreptatea și blândetea lui; fericită țera pre care mila lui Dumneđeu ó invrednici de un Domn așa drept, vrednic și bun !

Étă dér, pré înălțate Dómne, cum sėrbătorile ne aduc aminte de făcătorii de bine și pre care nu ne săturăm a'i cinsti și a'i slăvi. Ér că nu cinstim pre nimené în deșert, acésta nu cuvintele, ci faptele ó dovedesc ale tuturoró pentru că noi nici pre Dumneđeu nu l'am cinsti, de nu l'am cunósce Tatăl nostru și a tótă făptura ; nici pre fiul seü, Domnul nostru Iis. Hrs., de ne-ar fi învățat sė nedreptățim și sė urfm unul pre altul; nici pre cine-va din prinții vécului nostru, déca l'am vedé că mănăncă pre norodul seü întru mănecare de pâine; și încă nici pre înălțimea tea, de nu ne-ai fi folositor, pentru că, de am cinsti pre cei nefolositori în vieța politicéscă, am face în potriva luminii cuvėntului drept, în potriva fericirii nóstre, în potriva voiei lui Dumneđeu.

Slavă dér și cinste la tot cel ce face bine, ér mai întâiü lui Dumneđeu, Tatălui nostru, și Măntuitorului nostru Iis. Hrs.. Slavă și cinste tuturor boierilor nostri, celor ce folosesc spre binele de obște, ér mai întâiü înălțimii téle și pré sfinției séle ierarchului nostru, pentru că amėndoi mai virtos țineți pacea nóstră, liniștea, armonia și fericirea în care ne aflăm. Și pré cu dreptate; pentru că, întru cât folosesc cine-va, atăta se și cinstesc. Urmași dér cu toții și dumnévóstră, pré cinstiți boieri, înălțimii séle, și tótă acésta cinstită adunare, după paradigma înălțimii séle și a pré sfinției séle, spre fericirea de obște, și veți avé fie'șî-care cinste și slavă întocma.

Ér acum, veniți cu toții sė strigăm : slavă întru cei de sus lui Dumneđeu, și pre pământ pace, între ómeni bună-voire ! Tatăl nostru, carele estí în ceruri, tu estí cel mai întâiü făcătorü de bine. Invrednicesc-ne și pre noi ca, de acum înainte, toț bine sė facem spre folosul nostru tuturor și spre slava tea !

Étă, strigă și tinerimea, cu prunci cei fără rėotate : ó Dómne sfinte, țitorule a tóte, tu estí care dai noué domni buní și cărmuitori milostivi, politiciési și bisericési (și acesta e darul cel mai mare care dai noródelor); păzesce dér și înțaresce pre înălțimea sea bine-credinciosul nostru Domn Grigorie Dimitrie Ghika voevod, cu pré sfinția sea ierarchul și mitropolitul nostru Grigorie, întru mulți ani, ca sė bine-voiéscă a ne întemeia scólele románési cu tóte sciințele în limba maicei nóstre, țera románéscă, și așa—printr'ėnșii—sė ne invrednicim de uă educația înțeléptă, lesne și folositoare în lumea acésta și în cea ce va sė fiă, în cât și noi Romăni, scăpând uă-dată din ocară nesciinții, din nesimțire și ticăloșiă, sė se slăvescă și prin noi, între cele-l-alte némuri luminate, pré slăvitul și de mare cuviniță numele tėu, al Tatălui, și al Fiului, și al Sfintului Duh. Amin.

ISTORIA MONASTIRILOR VALACHIEI

séu

faptele prințiloră Domnitoră țării romănescă, măi alesă cele religiöse. După rînduieală chronologicăscă, începēdu-se de la Radul Negru vvd. pēnē în țilele nōstre, compusă în-tr'acestă chip de Eufrosin Poteca, arhim. Motrén, unul dintre mēdularele acei comisii pentru cercetarea și înscrierea prin condici a documenteloră tuturor mōnăstirilor dintr'acestă prințipatū ală Valachiei.

La anulū 1842.

PROLEGOMENA SÉŪ PRECUVĒNTARE

Cătră cititoră.

„Fericit bărbatul care n'a umblat în sfatul necredincioșilor.”
Psalm. I-ii.

Cinstita obștăscă adunare, în sesia sea din anulū 1840, făcu unū proiectū de a se o-rîndui uă comisie spre a cerceta și a înscrie prin condici documentele tuturor mōnăstiriloră țării romănescă, închinată și nefchinată, din care documente se se culēgă și materiă de a se compune și uă Istoriă chronologicăscă de faptele prințiloră Domnitoră acestii țării, măi alesă cele religiöse, începēdu-se de la prințulă Radu Negru vovod pēnē în țilele nōstre, prin care istoriă se se arēte atâtū numele cititoriloră acestorū mōnăstiri, câtū și documentele de stăpānirea moșilororū fie'și-căria mōnăstiri.

Acestū proiectū legiuindu-se prin întărirea domnăscă a bine-credinciosului nostru prințū domnitorū țării romănescă, Alesandru Dimitrie Ghika vovod II, M. S. nu întârziă de a numi și a întări mēdularele acestei comisii : dintre boieră fuseseră aleși vorniculū Iordache Goleșculū, d. maiorū Ión Voinesculū și d. stolniculū Răducanul Tocileșcul, erū despre cei bisericăscă măi alese pe mine pre sfinția sea părintele mitropolitulū Neofit, care alegere a pré sf. séle pentru mine fu întărită și de M. S. vovod prințulă domnitorū.

După acēsta, imă veni uă scrisóre ofițială de la șefulū cinstitulū departament al celorlū bisericăscă, d. C. Bălăcēnulū, prin care măi aleseră pe mine spre a fi însărcinatū de a compune acēstă istoriă. Așia dērū, priimindū eū asupra'măi acēstă sarcină, măi socotii că, la acēstū felū de istoriă, este neapărată trebuință de a se propune înainte uă precuvēntare, în planulū căreia se nu încapă altū, de câtū pricinele măi de departe de a se zidi mōnăstiri. Acelea dērū suntă acestea ce urmēză :

10. Sfințenia covirșitōre a religiei creștineșci ;

20. Caracterulū moralicescū alū creștinilorū, însuflatū din acēstă religiă a Domnului Christosū ;

30. Covirșirea religiōsă a vieții calughēresci ;

40. Evlavia prințilororū și a boierilororū spre lōcașurile cāntării slavei lui Dumneșeș.

Ētă dērū țicemū āntăiū de religiă :

Legea séu religia creștineșcă este întemeiată pre învățatura evangheliei a Domnului nostru Is. Christosū, erū învățatura evangheliei este aședată pre cuvēntulū lui Dumneșeș de la Moisi și de la toți proorocii, care măi nainte au propoveduitū de venirea lui Christosū, mântuitorulū lumii. Învățatura evangheliei nu strică pre cele țece porunci, date de la d-țeu prin Moisi, ci numai le aduce la uă mare simplitate, țicēndū : «precumū voiți se vē faceț vouē omenii, așia faceți și voi lorū asemenea» (Mateiu, cap. 7). «Acēsta e totă legea și proorocii» (adică la fie'și-care împrejurare a fie'și-căruia, unuia cătră unulū séu a multora cătră mulți).

Dérú, cu tóte ace tea, fiindú-că invěțătura sfinței evangelií d'ântăiași datá fericesce pré cei sărací cu duhulú, ferice ce pre cei blândí, fericesce pre cei ce plângú, fericesce pre cei ce flămândeșcú și insetoșezá de dreptate, fericesce pre cei milostivi, fericesce pre cei curați cu inima, fericesce pre făcătorí de pace, fericesce pre cei ce gonescú pentru dreptate, fericesce în sfirșítú pre cei ce suferú ocări și totú cuvěntulú rěu pentru Christosú, făgăduindú sáracilorú împěráția cerurilorú, celorú blândí moștenirea páměntului, celorú ce plângú mângáierea, celorú ce flămândeșcú de dreptate îndestularea, celorú milostivi mila, celorú curați cu inima dobândirea vederii lui d-đeú, făcătorilorú de pace cá vorú fi chiámați fit ai lui Dumneđeú, celorú isgoniți pentru dreptate cá a lorú este împěráția cerurilorú și în sfirșítú celorú ce se ocărăscú pentru Christosú cá plata lorú este multá la ceruri; așia dérú, pentru aceste făgăduieli, invěțătura sfinței evangelií fu d'ântăia datá mângáierea sáracilorú; așia dérú sáracii, de care suntú cei mai mulți în lume, pětrunși din acéstá invěțătura a d-đeiescei evangelií, care atinge la înima omului, se implurá îndată de atáta dragoste duhovnicescá unii cátra alții, în cátu dobândirá darulú de bucuria duhului sfintú, dobândirá pacea consciinței, dobândirá pacea, liniștea și odihna inimilorú lorú. Așia dérú, plini de duhulú sfintú, se hotáraú sě rabde tóte muncile pentru dragostea lui Christosú și a invěțăturii lui. Acei sfinți creștini se făcu-erá așia de buni, în cátu arétau faceri-de-bine chiar și cátre tiranii ce'i munciaú pentru credința în Christosú. Nicí muncirile, nicí darurile nu puteau sě'i mai despartá de dragostea lui Christosú, în cátu sě se mai inchine la idoli sěú sě mai slujescá la superstițioasele acelea obiceiuri ale fariseilorú iudaismului.

Deci dérú, acéstá dumneđeiescá invěțătura, pre care o insoția și darulú dumneđeiescilorú minuni, făcu uá multime nenuměratá de cetățeni ai împěráției lui dumneđeú; multe milióne de márturisitorí ai dumneđeirii lui Christosú, dobândindu'și cununa muceniei, sburará lângá densusulú d'a drépta tatálui în ceruri. Éta dérú sfințenia covirșitóre a religiei creștinescei.

Acum, din acestea de mai susú, lesne se va descrie și caracterulú moralicescú alú creștinilorú.

Toți creștinii de obște, cari au înțelesú uá datá bine duhulú invěțăturii evangeliiei din vécurile d'ântăiu ale christianismului péné acum în țilele nóstre (socotindu se pe lângá păgânii cei necredincioși la Dumneđeú după invěțătura evangeliiei), au fostú și suntú a-pururea ómeni cinstiți la năravuri, iubitorí de dreptate, lesne iertătorí la greșelele aprópelui, cinstitorí ai d-đeú fórte, supuși la stăpânirea politicescá ca la rându-șela lui d-đeú, ascultătorí și cinstitorí de părinții lorú, fugători tare de curviá și de totú felulú de furtisagú, precum și de ucidere, nemincinoși și nepurtătorí de orú-ce lucru alú aprópelui, dérú énsé este adevěratú cá creștinii vécurilorú acelora d'ântăiu au fostú cu deosebire cuvioși și sfinți. Pricina este pentru cá inimile acelora ereau nefnctatú arđendú întru densusulú de foculú dragostei lui Christosú: în tóte țilele se úitá sě'lú vedá viindú pre norii cerului cu putere și cu slavá multá, pentru cá, după ce a înviatú din morți și s'a înălțatú în ceruri, socoteau cá nu va întârđia a veni ieráși pre páměntú ca sě judice viii și morții și sě rěsplătěscá mai de grabú fieși-cáruia după faptele sěle pentru cá acei sfinți creștini ereau fórte infocați de dragostea domnului Christosú, precum mai sus điserámú, dérú énsé, afará de acéstá, ei ardeau și de dorulú rudeniilorú lor, care suferiserá mucenia de la tiranii păgâni pentru credința în Christosú; pentru cá, pe acele vremi, puține familii puteau sě se aște între creștini, care sě nu fi avutú uá rudeniá între cei-ce luaserá cununa muceniei; așia dérú ei firesce nu puteau sě nu fiá mai osfruidorí la rugăciuni și la postiri, de și Domnulú nostru Is. Christos, întru sfința sea evangeliá, nu poruncesce multá rugăciune, ci mai virtosú și opresce đicěndú: «nu vé rugați îndelungú ca păgânii, cari socotescú cá întru multá rugăciune vorú fi ascultați». Așjiderea și pentru posturi, đicěndú: «nu spurcă pre omú ce'i intrá'n gurá». Dérú énsé aceste graiuri ale sf. evangelií sěú cá ereau necunoscute de cei mai mulți

séu că focul dragostii lui Christosú atâtú îi ardea spre dorirea lui și a rudeniilor lorú mucenici, în câtú nu puteau trái fără multă postire, multă rugăciune, multă cântare slavei lui d-șeú. Acesta e caracterulú moralicescú alú creștinilorú de obște péné în ziua de astăzi, și e de cređutú că totú așa va fi a-pururea. Dérú énsé cuvine-se noué a mai pomeni ceva din cele ce se obișnuia în vremile vechi, care ține de duhulú învêțaturii evangheliei.

În vremea aceea, în cele trei întâiú vécuri după Christosú, biserici arétate încă nu puteau sé alhá creștini. Adunarea lorú, care se chiáma ecclisia grecesce, se făcea în câte uá salá mare, mai virtosú Dumineca, unde, după multă rugăciune și adunare, se gătia uá mész mare, dérú numai cu pâne curată și cu vinú, la care nimenea alții nu creau vrednic de a se apropia, fără numai cei botezați întru numele Tatálui și alú Fiului și alú sf. Duhú și curăț de totú păcatulú, după cercetarea ce fie'și-care își făcea lui și păzirea celorú đece porunci dumneđeesci. Așa se apropia la acéstá mész sfintá și se împártășia din aceea pâne și din acelu vinú. Acestea creau la dênșii sfințele taíne, adică trupulú și sângele Domnului; într'acéstú chipú crea leturgia lorú atunci, éru acele mese se numiau *agape*, care e a đice dragostile séu multámirile.

Așa, cu tótá góna și cu tóte muceniile ce pátimiau creștinii atunci, totú se ímulțiau fórte, pentru cuvioșia și sfințenia vieții creștinesc. În tóte đilele cu miiele veniau cátrá botezú și tóte averile lorú le dau de obște. Așa în tótá împéráția Romanilorú, de la răsáritú péné la apusú, dintre toți supușii împéráției trei párti se făcuserá creștini în acele trei vécuri péné la sf. împérátú Constantinú celú Mare, și în slujbele politicesc și ostășesc cei mai mulți creau ucenic ai lui Christosú, cei mai cinstiți și mai vrednici, éru după ce s'au botezatú și énsuși împérátulú Constantinú, a căruia maică-sea Elena fusese născută din párinti creștini și botezată de micá, atunci idolatria cădu din tótá împéráția Romanilorú. Câți păgáni mai rămáserá nu mai puteau trái de rușine înainte sfințeniei vieții creștinesc, cari și aceștia n'au întârđiatú a se boteza întru tótá întinderea împéráției.

De atunci, de la împérátulú Constantinú celú Mare, s'a începutú și zidirea bisericilorú celorú mari, care se și chiámau împérátesc (βασιλική), atâtú în Constantinople, Roma cea nouá, câtú și în Roma cea vechiá. Totú de la acéstú a-pururea pomenitú sfintú împérátú s'a începutú și iertarea robilorú, care și péné acum, pe câtú se íntelege mai bine învêțatura sfinței evanghelii, pe atáta și robia dintre creștini lipsece. Acésta e fórte după cuviință, pentru că noi, creștini fiindú, suntemú toți prin botezú ímbrácați întru Christosú, frați ai lui Christosú, pre care 'lú márturisimú fiú alú lui dumneđeú, de uá ființă cu dumneđeú tatálú. Așa dér și noi, deca ne amú făcutú frați ai lui Christosú, suntemú și noi fiú ai lui dumneđeú, suntemú toți împártășii de ființa lui dumneđeú. Așa dérú ori-cine póte sé íntelégá acéstá nobilitate de obște a omenirii nu mai póte suferi nici a fi robú elú énsuși, nici a ține pre alții în robia. Așa scie religia creștinescá sé civilizeze némulú omenescú. Dérú énsé, și numai politicesce socotindu-se, robia e lucru vátémátorú și barbarú!

Acum e loculú de a đice și de vieța cálughêrescá séu monahicá câte-va vorbe, pentru că acésta e fără índoieálá pricina de aprópe de a li se zidi și a li se ínzestra monastirile.

Amú đisú mai susú că, din învêțatura dumneđeesci evanghelii, care atinge la inimá, atáta se ínfocaserá creștinii vremii aceleia, în câtú útaserá tóte ale lumii acestia, a-sceptándú din đí în đí sé véđá pre Christosú viindú a doa órá pre norii cerului cu putere și slavá multá, sé judece viii și morții, sé rêsplátescá fie'și-cáruia după faptele séle; pe lângá acesteá, năđéjduindú sé și véđá ómenii care din familia lor se făcuserá mucenici încununați cu acele cununi ceresci, pre care óchiulú omului încă nu le-a véđutú și în inima omului nu s'au suitú. Totú din acéstá sfințitá învêțaturá, íntelésá

(1) În Roma și acum uá bisericá mare se chiamá Basilica, de aceea dérú amú luatú de đicemú "bisericá."

după slovă (fără alegoriă) aprinându-se unii cu totul de dorul împărăției cerurilor și de dragostea lui Christos, împăratul cel fără de moarte al acestei împărății fără durere, fără întristare, fără suspin și apoi fără sfârșit, eșiră din sînul orașelor, se lepădară de societatea lumescă a polițiilor, locuiră pustie, bărbații într'oa parte și femeiele într'alta. Acestia mai pe urmă s'au numit călughəri și călughərițe sêu monachi și monache, care va să ȳică rumănesc singuratici și singuratic;  r  locuințele lor s'au numit monastiri, adică locașul singuratecilor.  r  inceputul lor  șia se ar t  : la anul 252 după Christos,  nt iul sfinului Pavel   Tibeul  i sfinului Antonie cel   mare în Egipt începură acest  viétă singuratică. Pe acești doi numai de c t  i urmară  i alți f rte mulți, pe aceia alți,  i mai mulți, în c t   orașele se pustia , pustiele se locuia  de c lugh ri  i c lugh rițe,  șia în c t  —p n  la soborul de la Nicea, la anul 325 după Christos—tot   Egiptul, Palestina  i Asia-mică se umpluseră de cete c lugh resci.

Acum d r   va ȳice cine-va : d ca cei mai mulți dintre creștini, dintre supușii unui stat   politicesc, s'ar   face c lugh ri ca să ajungă la mai mare s v rșire în religie, ce ar   put  să se  nt mple? D ca nerodirea de fi  i s rpicuinea erea blestemată nu numai la némurile cele-lalte, slăvite la cel vechi, ci  i la sfinții patriarhi israeliteni, cine nu știe că porunca lui Dumnezeu   «cresceți  i vă  mulți» se p zia de către Israeliteni cu tot  os rdia? D r   asemenea erea  i la Perșii  nv țatura Magilor, ȳic nd   fapta cea mai plăcută lui Dumnezeu este să nască măcar în în  i  , s  s d sc  măcar în în pom  i să lucreze măcar în în  rin , u  hold . Atinenii pedeșiau pre cel ce nu se  nsura , cinslea   pre c  i ce ave  mulți copii, puindu-i în slujbele statului,  r   la Spartanii trebuia să se pedeșesc  i cel   ce se însura  r t r  .  șia se urma  i la Romanii. Cit sc -se Biblia, cit sc -se  i scriitorii polițicesci Erodot  , Strabon  , Stobei  , Aristotel  , Dinarch  , Aineccie  n «Legile Romanilor  », Plutarch   în «Vi ta lui Licurg  »  i Atene  .

Acum d r  , d ca s'aru umpl  lumea de mănăștiri, t te cu venituri, cu rob  i privilegiate a nu contribui la chieluielile statului, ce ar   put  să se  nt mple la acel   stat  , la acea  mp r t ? Ce ar   put  să se  nt mple în  ra aceia, unde t te privilegiile t te asidosiele s nt în monastiri  i pentru orașeni, t te greutățile, t te, chieluielile statului numai pe  rani, pe plugari, cărora să nu le r m ie nici hrană nici îmbrăcăminte pentru luxul orașenilor  i al   monastirilor?

La aceste întrebări n' avem   alt   ce răspunde, f r   numai că, precum se vede, acel   împărat  , acel    nt i împărat   creștinesc  , sf. Constantin cel   Mare, pentru ca să  ntemizeze mai bine  mp r t  creștinesc  cea lumescă, se vede—ȳic  —că ar   fi cunoscut   trebuința de a întemeia  nt i  mp r t  lui Christos cea duhovnicesc , religia; pentru acest  se vede că ar   fi cunoscut   trebuința  i de nisce ostași duhovnicesci cari, pentru  inerea cu deosebire a religiei  i pentru slujbele bisericei lui Christos, s  fi  a-pururea g tișii a se oști împotriva duhurilor r ut șii, mai v rtos  celor  v curi  nc  idololatre.  șia d r   pe acest   fel de ostași duhovnicesci se vede că i-ar   fi cunoscut   mai cu deosebire dintre c lugh ri.  șia vedem   că tot   dintre c lugh rii ieromonachi s nt   aleși de episcopi pentru propoveduirea sfinței evanghelii  i pentru păstoria  i mântuirea turmei lui Christos; se vede d r   că ar   fi avut   u  deosebită evlavi  la c lugh ri,  r   evlavi  la d nșii cum ar   fi putut   s  aibă, d c  nu vedea în vi ta lor   deosebită cuvioș   i folosința religioș ?  n fapt  , chiar în acele vécuri d' nt i  le creștinilor,  r pușini episcopi   fost   aleși din cei  nsurași,  r vécul al   IV după Christos e cu deosebire strălucit   Atanasii, de Basili  , de Grigori  , de Christostomi  , de Augustini  , de Ambrosii  , de Ieronimi    i de alți mulți, asemenea acestora, plini de  nv țatur   i de v rtute duhovnicesc . Acestia  i alți că acestia, pentru strălucita lor  nv țatur  dohovnicesc , pentru sfințenia vieții lor, las  să ȳic   că  i pentru  focata lor   osirdi   i r vn  spre slujba  mp r ției duhovnicesci a lui Dumnezeu, care este zidirea moralicesc ,   fost   aleși de episcopi după vrednicie. Ei

se lepădaseră de lume, împărțiseră la săraci averea lor și se făcuseră călughəri, numai și numai pentru ca, slobođi de îngrijirea unei familii, să pótă mai lesne a îngriji de mântuirea obștei creștinesci, învățându bunele cuviințe, propoveduind moralul evangheliei, cântându dohovnicésca poesiă a slavei lui Dumneđeú și, așia, bine implininduși slujba ángerilor lui dumneđeú.

Dintr'acestea dérú lesne se vede că, pentru acestú felú de călughəri, întocma ca apostolii învățați și cuvioși (1), sfintulú împératú Constantinú nu numai n'a popritú viéta călughéréscă, ci încă a bine-voitú a o și incuraja, zidindu-le monastiri mari împératesci întru tótă împérăția Romanilorú, și înzestrându-le cu tóte cele trebuincioase pentru hrana și odihna călughėrilorú de obște. Așia dérú nu mai e îndoiélă că pentru nisce călughėri ca cei mai sus pomeniți fu ocrotitá viéta călughéréscă de obște. Așia li se zidirá monastiri mărețe și de alți împérăți, domni și boieri, urmându sfintului împératú Constantinú. Așia se odihnirá într'ensele toți de tótă vârsta și felitatea, bătrâni, tineri, învățați, neînvățați, péné în ăilele noastre. Așia dérú vedemú că totú după același duhú alú marelui Constantinú s'a urmatú cu călughėri și cu monastirele întru tóte împérățiile și domniele creștinesci din Europa. Așia și în Valachia noastră, zidindu-se atâtea monastiri de la Radu Negru voevod încóce, de către mulți domni și boieri, péné în ăilele noastre totú pentru evlavia ce au avutú la viéta și cuvioșia călughėrilorú, vedendu'i indeletnicindu-se ăia și nóptea la rugăciuni și la cântarea slavei lui dumneđeú. Prin aceste dérú étă arétarămú în faptú covėșirea relegiósă a vieții călughėresci și totú de uă datá și evlavia prințilorú și a boierilorú de a le zidi locașuri mărețe spre cântarea slavei lui dumneđeú și spre vecnica pomenire a lorú.

Dérú, pe lângă cele ăise mai susú, dreptú e a lua în băgare de sémă și acésta : că, pe lângă slujba împérăției lui dumneđeú, cuvioșii călughėri, în monastiri, și pentru șocietatea politicésă au implinitú uă slujbá forte însemnatá, tálmacindú și scriindu cu mâna cărți bisericesci și politicesci. Așia dérú totú sfintele monastiri ne-au păstratú tóte cărțile, atátú cele bisericesci, câtú și cele politicesci péné la aflarea tipografiei. Așia dérú totú prin ostenelele cuvioșilorú dascáli călughėri ni s'a păstratú înțelepciunea proocilorú, apostolilorú și a tuturorú sfințilorú părinți, precum și a filosofilorú greci și romani. Dérú lasú se ăicú că, și după fericita aflare a tipografiei, mai totú dintre călughėri au pututú se se indeletnicésca prin monastiri la tálmaciri și la tipăriri de cărți, precum în faptú și acum unii se indeletnicescú. Cătră aceste, încă putemú se mai adăogámú și acésta : că și profesorii de teologie și de filosofie dintre calughėri s'au arétatú forte rinvitori, cu slavá propoveduindú și învățându adevėrulú, dreptatea și buna-credință, lumina vieții vecnice și împérăția lui dumneđeú. Așia dérú și aicea, în țera rumánescă, cartea, limba și religia, care câte trele caracterisescú némulú nostru rumánescú, totú prin ostenelele călughėrilorú mai multú ni s'au păstratú, indeletnicindu-se cu deosebire a tálmaci și a scrie cărți prin monastiri.

Acum, în tótă Valachia noastră, cu mitropolia împreună, episcopiele și uă sumá de schituri, suntú preste 100 de monastiri, care aicea le vomú clasifica precum urmėză :

<i>Clasa.</i>	<i>Monastirile.</i>	
1-a	4	II. Cozia și Cotmėna.
	I. Mitropolia	III. Bistrița.
	II. Episcopia Rómnicului	IV. Motru
	III. Episcopia Buzėului	V. Hurezulú
	IV. Episcopia Argeșului	VI. Glavaciogulú
	Fără metócele lorú.	VII. Délulú
2-a	16	VIII. Strehaia
	<i>Cele neînchinatė :</i>	IX. Arnota
	I. Tismana	X. Govora

(1). Sfintulú Atanasiu trăia atunci, Antonie și mulți ca acestia.

XI. Brâncovenii	XIV. Sadova
XII. Câmpululung	XV. Vieroşulă
XIII. Znagovulă	XVI. Râncăcioulă

Acestea au primit regulamentul, în subordinea bisericii după tipicul călugărilor, cu preoţii, ieromonahii şi celelalte.

3-a	10 <i>Chinoviile de călugări :</i>	V. Ciolanulă
	I. Căldăroşianii	VI. Nifonulă
	II. Cernica	VII. Sinaia
	III. Poena-Merului	VIII. Ghigheulă
	IV. Dălhăuţulă	IX. Chişia
		X. Predelulă

Aceştora nu li s'a dat regulamentul; se cărmuiesc slobod de către stareţii, fără a fi supuse de a da vre uă socotă de a lor administraţie nici la stăpânire, nici la soborul părinţilor; în subordinea la slujbele sfinte, la îmbrăcăminte şi la mâncare cu totul călugărească.

4-a	5 <i>Chinoviile de călugăriţe :</i>	III. Monastirea dintr'ună lemnă
	I. Ţigănescii	IV. Pasărea.
	II. Rătescii	V. Sarmucăşescii.

Acestea ierăşi în totă rânduială, ca la chinoviile de călugări.

5-a	52 <i>Cele închinăte la alte monastiri afară din statul Valachiei :</i>	
	I. Sf. Georgie Nouă	VII. Sf. Sava
	II. Văcărescii	VIII. Negoiescii
	III. Plătărescii	IX. Răsvanulă
	IV. Gruiculă	X. Ţintărenii
	V. Căluşulă	Şi încă vro 3, ce nu le ştiu
	VI. Comana	anume. Acestea sunt la Sf. Mormântii.

5-a	16 <i>la Sfeta-gora :</i>	
	I. Radu-Vodă	IX. Slatina
	II. Mihai-Vodă	X. Jitia
	III. Cotroceni	XI. Hotărani
	IV. Slobozia	XII. Róba
	V. Sfinţii-Apostoli	XIII. Baja-de-Aramă
	VI. Căştóarele	XIV. Spirea
	VII. Plumbuita	XV. Văleni-de-munte
	VIII. Clococioulă	XVI. Postolache şi alte monastiri

5-a	17 <i>la cele din Rumele :</i>	IX. Valea
	I. Sărindarulă	X. Golgota
	II. Sf. Iónă	XI. Bradulă
	III. Rómniculă-Sărată	XII. Băbenii
	IV. Mislea	XIII. Butoiulă
	V. Banulă	XIV. Dedulescii
	VI. Nucetulă	XV. Sf. Spiridon-vechiu
	VII. Bucovăşulă	XVI. Hanu-Greciloră
	VIII. Stavropoli	XVII. Codrenii
5-a	2 <i>la Alesandria :</i>	
	I. Slătarii	II. Şăgarcea.

- 5-a 4 *la Monastirea Sinai :*
 I. Mărgineniș III. Monastirea Rômnicului
 II. Sf. Ecaterina IV. Vėrbila

Suma celorlŭ închinatę :

- 13 la Sfintulŭ mormęntŭ,
 16 la Sfeta-gora,
 17 la Rumele,
 2 la Alesandria,
 4 la Sinaia.
 52 adecă cincŭ-șeci și douę.

Tôte aceste monastiri, numite «închinatę», dându-li-se regulamentŭ, pęnę acum n'au voitŭ egumeniș lorŭ sę primęscă. Într'ęnsele ręnduielă călughęrescă nu se vede, nici pôte sę fiă, pentru că nici călughęri nu ținŭ: sfinta leturghiă o facŭ popiș de mirŭ ca în mahala, ca în satŭ, fără lęfă. Veniturŭ au, unele fôrte mari. Condițiile de închinarea loră afară din țeră nu se sciŭ pęnę acum, căci n'au arętatŭ documenturile ctitoricesc. Egumeniș lorŭ suntŭ cei mai mulți, deca nu toți, contracțiș trãmișî sęu venițiș cu cărțiș despre acele locuri, unde suntŭ închinațiș, și cu întărire șf. Mitropoliiș și a M. S. voevodulŭ suntŭ prinșiș fie-care egumenŭ în administrația monastiriiș pentru care e numitŭ.

Clasa. Monastirile.

- 6-a 12 *Alte monastiriș și schituriș date la spitalulŭ șf. Pantelimon :*
 I. Măcsineniș X. Brebulŭ
 II. Găiseniș XI. Cobia
 III. Fedeleșoiulŭ XII. Grăjdana
 IV. Moringlavulŭ XIII. Bereslăvesciș
 V. Tășorulŭ Și la acestea slujbele sfinte se facŭ
 VI. Poiana ca la satŭ de popiș mirenŭ : călughęriș
 VII. Lespeșile nu ținŭ. Veniturile lorŭ acum le scie
 VIII. Cornetulŭ eforia spitaluluiș, căci moșiele lorŭ se
 IX. Titireciulŭ dau la mezatŭ de cătră acęstă eforiă.

7-a 2 *în alte orinduieliș :*

- I. Sf. Spiridonŭ-Nou II. Mărcuța.

Acestea suntŭ, de nu amŭ greși vre una, monastirile din tótă țera românescă. Unele suntŭ zidite chiarŭ prin osfrdia călughęrilorŭ cu milostenia, ęrŭ cele mai multe suntŭ zidite și înzestrate de prințiș domnitoriș și de blagorodniciș boieriș ai aceștei țeriș, de la epoca prințului Radulŭ Negru voevod și pęnę acumŭ în domnia prințului Alexandru Ghika II. Țrŭ care a fostŭ familia prințului Radulŭ voevodŭ Negru, care arŭ fi fostŭ educația luiș, ce rangŭ a avutŭ acęstŭ prințŭ în Transilvania, în părțile Făgărașuluiș, de unde ș'a pogoritŭ aicea în Valachia, precum și familiile celorlŭ-l-alțiș prințiș după dęnsulŭ, domnitoriș pęnę acumŭ, de acestea cine voiesca a sci pre largŭ sę caute în istoriile politicesc ce va putę găsi de Valachia și Moldavia (cetęscă-se Cantimirŭ, Dionisake și Fl. Aronŭ). Înșărcinarea nŭstră nu este alta fără numai sę arętămŭ aicea faptele prințilorŭ pe scurtŭ, cu deosebire cele de evlaviă, spre întărire credințiș religioșe, cătŭ vomŭ putę culege din documentele monastiresc.

Așa dęrŭ vomŭ asterne chronologicesce numele fie'și-căruiaș prințŭ, cu faptele șele cele mai numite; apoi vomŭ însemna : 1° ce mŭnăștire a ziditŭ, 2° cu ce a înzestrat-o ; 3° ce documenturiș i-a datŭ. Acumŭ pricinile de zidirea mŭnăștirilorŭ de obște ș'au arętatŭ, ęrŭ, de ne este slobodŭ a și semui, pôte sę fi mai avutŭ și altele, precum : 1° de a'și asigură și familielę în vreme de rėsboiș; 2-lea și de a se închide la primejdiă ca în nisce fortărețe (ce-

tăi); 3-lea și de a se ajuta statul din veniturile lor la trebuințe neapărate. Dêrû ensê, ceia-ce se vede în documenturile lor, ele sunt mai mult pentru evlavia ce au avut cititorii lor la călughəri, pentru ca să se røge lui D-șeș ȝiua și nãptea pentru sufletele lor. Acum dêrû, dēca acei bine-credincioși citori au avut atãta evlaviã la călughərii cei din acēstã țērã, e de creșut cã ei, întru simplitatea lor, au avut și mai multã evlaviã la călughərii cei de la Ierusalim, pentru sântele locuri, la cei de la Sfeta-gora, cei de la Sinaia și cei din tãte locurile grecesci, cari, mai virtosii dupã cãderea Țarigradului în mãnș Turcilor, venia în Valachia nefcetatã dupã cerșiuț, întrebuințându tãte mãiestriile smereniei. Așia cãpētarã ei preste 50 de mãmăstiri numai în Valachia nãstrã, în cãtã o evlaviã nemēsuratã și necumpēnitã cu dreptul public nãșional și neprevēđutã a fãcut în cãtã prē puține mãmăstiri în țēra romãnescã au putut sã rãmãie pēnē acum nēinstrãinate din dreptul public nãșional.

Acum, a priimi pe strãini, a hrãni pe celã flãmēndũ și cele-l-alte, din averea sea, acēsta e lucru creștinescũ, erũ a instrãina pãmēnturi din sînul patriei, a priimi, a ȝice așia, atãtea staturi strãine în sînul statului nostru, cãte mãmăstiri sunt închinare, acēsta e în contra dreptul publicũ, acēșta e mare abusu de statũ. Cu tãte acestea, acēstũ abusu, dupã uã bunã intelegere a dreptul publicũ, a dreptul nemurilorũ, a dreptul naturalũ, a dreptul politicũ și în sfrșitu a dreptul de proprietate nãșionalũ din vēcũlũ nostru, se pãte sã se îndrepteze fãrã vãtēmare de sufletũ, și mai virtosũ cã aceste mãmăstiri sunt zidile, ca tãte, pentru călughərii ce arũ locui într'ēnșele, și înzestrate pentru hrana totũ acestorũ călughəri. Acum acēstã condiție nu se pãzesce, cãci călughəri într'ēnșele nu sunt, nici rĩnduieã călughērescã. Așia dêrũ, s'a cãcatũ condiția, au perdutũ dreptul de danie și chiarũ dupã pravila civilã.

Dêrũ se va împrotivi cine-va ȝicēndũ : nu cum-va închinarea acestorũ mãmăstiri au avutũ și altũ scoposũ? Domnia țērii romãnesci a fostũ a-pururea electivã; chiriarchia sēũ suveranitatea prințului a-pururea disputatã de cãtrã aristocrația boierescã; prinț domnitorũ, de și au avutũ a-pururea atãtũ puterea executivã, cãtũ și dreptul de a întãri legiurile adunãrii obstesci boieresci, precumũ și dreptul de a face nobili (boieri) și de a numi în tãte rangurile, în tãte dregãtorie, pēnē și pre cei bisericesci, egumeni și episcopi, a'ĩ întãri în dregãtoria lorũ, încă și pe mitropolitulũ a tãtã țēra, cu tãte acestea istoria ne arēã multe dispute între Domni și între boieri și mulți Domni schimbați dupã feluri de înēmplãri. Nu cum-va și scoposul închinãrii unorũ mãmăstiri sã fi fostũ pentru ca ēnșii acēi Domni, scoși din Domniã, sã pãtã a'și afla la uã vreme adãpostire pe la Ierusalimũ (cu pricina închinãrii la sântele locuri), pē la Țarigrad, pē la Sfeta-gora și pēn' Rumele? Acēsta se pãte, dêrũ ensē acumũ au trecutũ acele vremi.

Dispute vorũ mai fi; evlaviã cãtrã d-șeș a-pururea va fi; nãdejde de nemurirea sufletului a-pururea va fi; învierea morșilorũ a-pururea se va mãrturisi, erũ evlaviã cãtrã nisce mãmăstiri pustii de călughəri nu pãte sã mai fiã. Avemũ pildã pē Grecii din Ellada (guvernulũ) (1), care a mãrginitũ pe călughəri numai în douē mãmăstiri. Cu venitul celorũ pustii ține șcãlele și Academiile. Nu e de mirare cã nu mai suntũ călughəri în mãmăstirile închinare din Valachia, cãci, precum spunũ chiarũ din Grecii cei iubitori de adēvērũ, călughərii au lipsitũ și din Rumele și încă mai și din Sfeta-gora. Cãșii au mai rēmasũ au perdutũ acēlũ duhũ călughērescũ de lepēdare de cele lumesci și de grab se vorũ sfrși ca cei din Ellada. În ȝiua de astãđi, pare cã nēmũltũ ellinescũ voiesce populația, voiesce creștini roditori de copii, voiesce creștini evlavioși la cele sante, dêrũ plugari buni și soldași buni!

Scris-am în mãmăstirea de la Gura Motrului.

In 9 Octomb. 1842.

Ef. Poteca, archim. Motrēnu (2).

(1). Guvernulũ grecescũ alũ lui Oton.

(2). Acēstũ manuscrisũ în originalũ coprinde 27 pagini, scrise de mãna lui Eufrosinũ Poteca cu litere cirilico-grece. Elũ se adã în posesiunea d-lui dr. M. Gaster.

MONASTIRILE ȘI DREPTULŪ LOR DE PROPRIETATE (1).

‘Luafți învătătură, ca nu cum-va să se mânia Domnul și să periți din calea cea dreaptă, cândă es va aprinde de grab mânia lui.’ Psalm. II-lea.

PARTEA I.

Istoria monastirilor pe scurt.

Pentru istoria monastirilor nu șicemū multe: facemū numai uă mică însemnare de câte se află aicea în țera românescă, arătându-le numărul și numele fieșî-căreia,  rū locul și proprietatea lor în care județū se află, acestea se află în condica mezaturilor la sfinta mitropolă s u la f. minister  al  cultului.

Acum  d r vom  șice puține despre însemnarea numelui. *Monastrion*: acest  nume este grecesc ; vine de la *monazo* (μονάζω) și însemn z  loc  de singuratică. Cine a  zidită monastirile?  mp rașii și domnii cei țari, pentru ca s șî arate evlavia lor  ce a-vea la creștinătate și mai v rtos  la religia c lugh resc ,  r  numele *c lugh r * vine de la *καλόγερος* grecesce, care va s  șica ‘bun  b tr n ’.

Se șicie, fără îndoielă, că toș creștinii cei vechi  re  f rte evlavioșii și mulșamitorii la dumneșeu, vieșuind  întocma după cuv ntul  sfintei evanghelii, care este cea mai marea m ng iere a s racilor , șic nd : fericitii cei săraci cu duhul , fericitii cei bl ndii, fericitii cei ce pl ng , fericitii cei ce fl m ndesc  de dreptate, fericitii cei milostivi, că aceia se vor  milui și c. l. l.

Așia d r , după acest  fel  de  nv șatur  dumneșeiesc , toș creștinii tr i t  cu sfinșenie , s  șice t  toș frașii și sfinșii; din  i în  i se uit t  s  v ș  pre Chs. viind  pre norii cerului cu putere și cu slav  mult , s ș  r p sc  și pre d nșii în nori, în cerii de-a drépta t t lul  ntr   mp r șia cerurilor , unde să se bucure împreună cu patriarșii, cu apostolii, cu proorocii și cu mucenicii. Acest  opinia a dat   nt ia pricină de lep dare de lume și de calea vieșii monahicesc ,  r  monahii cei d’ nt iit  a  fost  în Egipt  sfintul  Pavel Tibeul  și sfintul  Antonie cel  mare pe la anul  252 după Hristos .

Acesta este  nceputul  vieșii c lugh rilor  și, p n  în vremea sfintului Pahomie, în v cul  al  IV-lea, se f cuser  p n  la cinc  mil, no. 5000. Tot  într’acest  v c  al  IV-lea li-s’a  nceput  și zidirea monastirilor de c tr  sfintul  întâiulŭ  mp rat  creștin  Constantin  și mai v rtos  de c tr  fericita maica-sea sfinta Elena, cu ocașia ducerii la Palestina.  r  num rul  monastirilor  în țera n ștr  romanescă, cu mari cu mici, este peste una sută, și sunt  mai t te zidite de c tr  domnii și boierii țerii,  ncep ndu-se de la fericitul  Mircea vodă și  nzestr ndu-se cu multe moșii și robi. Așia a  f cut  și alșii domni după d nsul .  r  fericitul  Mateiu-vodă Basarab  se șice că arŭ fi zidită p n  la 40 de mănăștiri,  nzestr ndu-le cu moșii și cu robi și întărindu-le cu chis ve domnesc ,  sc litate și de boierii cu blesteme  nfricoșiate, încă și cu deosebită carte a patriarhului Partenie, archierescă și sinodicesc , cu grozave blesteme și afurisanii asupra cui ar  îndrăzni să  nștr ineze ceva din zestrea m n știrilor , fie egumen , fie mitropolit , fie m car  și Domn  or  boier . Acum vedem  că, c t  pentru robi, acestia s’au emancipată, s’au iertat  cu priimirea de obște, d r  s’au desfiinșat  și ai celor-l-alșii proprietari; d r , c t  pentru moșii, vedem  că acestea nu s’au desfiinșat  și p te nic  se vor  desfiinșta pentru 3 cuvinte: 1-i , pentru gr za blestemelor  domnesc  și patriarhicesc ; 2-lea, pentru frica să nu se urmeze și cu moșiele celor-l-alșii proprietari tot  așia; și 3-lea, pentru cuv ntul  lui dumneșeu, care apără pre t t  biserica și religia a căria monastirile f c  u  parte  nsemnat .

(1). Acest  manuscris , în original  de 7 pagine, e f rte frumos  scris  cu ‘litere de reformă, și semn t  de Eufrosin  Poteca; se află asemenea în posesiunea d-lui dr. M. Gaster.

PARTEA II.

Folosul mănăstirilor pentru religie.

Religia creștină de la început este formată de sfinții apostoli, capul cărora este însuși domnul nostru Iisus Hristos. Următorii apostolilor în propovădania evangheliei împărăției cerurilor au fost sfinții episcopi, aleși cei mai mulți dintre călugări pentru sfințenia vieții lor, pînă în zilele noastre, ca nise ostași duhovnicesci, oștindu-se împotriva duhurilor răutății pentru adevăr, dreptate și bună-credință.

Pe lângă acestea, monastirile înzestrate cu cele trebuincioase pentru hrana, îmbrăcăminte și celelalte trebuincioase la călugări, la nise oameni hotărîți pentru lauda și cîntarea slavei lui Dumnezeu, au ajutat mult și pentru literatura creștină. Dovadă la acest adevăr este : dascălii cei mari ai bisericii, dîcî adică : Atanasie, Basile, Grigorie, Hrisostom, Ambrosie, Augustin și alții pînă în zilele noastre. Prin unii ca aceștia ni s-au înțelepciunea prorocilor, apostolilor, celorlalte dascăli și filosofi, îndeletnicindu-se prin monastiri a scrie și a tălmăci cărțile celor vechi. Eță dîcî că totu mănăstirile, făcîndu oamenii învățați și sfinți, au pricinuit creștinilor și civilizația veacului nostru. Pentru aceștia biserica Romei ține pe preoți neînșurați, ca să potă să învețe în totă viața și, împreună cu călugării, să potă a țî trîmite la propovădania în totă lumea.

PARTEA III.

Starea mănăstirilor acum în țara românească.

Acum acestea de obște se chiamă închinare și ne-închinare, și dintre cele neînchinare unele sînt așezate la deosebite rînduiri și, pentru ca să li-se vedă mai lesne numărul și rînduirea, le-am clasificat acia precum urmîz :

Clasa I. 1. Mitropolia.

2. Episcopia Rîmnicului.
3. Episcopia Buzului.
4. Episcopia Argeșului.
fără metoșele lor.

II. *Cele neînchinare :*

1. Tismana
2. Cozia.
3. Bistrița.
4. Motru.
5. Hurezul.
6. Dêlul.
7. Glavaciocul.
8. Sadova.
9. Strihajia.
10. Govora.
11. Arnota.
12. Cîmpul lungul.
13. Brîncovenii.
14. Snagovul.
15. Vieroșul.
16. Rîncăciocul.

Clasa III. 52. Monastirele închinare :

- 1, Sînt. Gheorghe-cel-noș.
2. Văcărescii.
3. Plătărescii.

4. Gruicul.

5. Călușul.

6. Comana.

7. Sf. Sava.

8. Negoiescii.

9. Rîsvanul.

10. Țîntărenii.

10. Aceștia sînt închinare la Sîntul mormînt și se chiamă grecesce aghiotaface.

Clasa IV. 16. Închinare la Sfeta-gora :

1. Radu-Vodă.

2. Mihaiu-Vodă.

3. Cotroceni.

4. Slobozia.

5. Sfinții Apostoli.

6. Cășciorele.

7. Plumbuita.

8. Clocociocul.

9. Slatina.

10. Zitian.

11. Hotărani.

12. Rîba.

13. Baia de aramă.

14. Spirea.

15. Văleni de munte.

16. Postolache.

Clasa V. 17. Cele închinatc la monastirile din Rumele :

1. Săringarul din București.
2. Sf. Ion idem.
3. Râmnicul Săratu.
4. Mislea.
5. Banulă.
6. Nucetulă.
7. Bucovățulă.
8. Stavropoli din București.
9. Valea.
10. Golgota.
11. Bradulă.
12. Băbeni.
13. Butoiulă.
14. Dedulesci.
15. Sf. Spiridonă vechiă.
16. Hanulă Greciloră.
17. Codreni.

Clasa VI. 13. Închinatc la spitalulă sf. Pantelimon :

1. Măxineni.
2. Găiseni.
3. Fedeleșoiulă.
4. Moringlavulă.
5. Țârșorulă.
6. Poiana.
7. Lespeșile
8. Cornetulă.
9. Titireciulă.
10. Brebulă.
11. Cobia.
12. Grăjdana.
13. Berislăvesci.

Clasa VII. Chinovii de călugări :

1. Căldărușani.
2. Cernica.
3. Poiana-mărului.
4. Dălhăuțulă.
5. Ciolanulă.

6. Nifonulă.

7. Sinaia.

8. Ghigheulă.

9. Cheia.

10. Predelulă.

Acestea tôte se administreză slobodă de cătră stareșii loră și rinduiela călugherescă o împlinesci, după forma chinovieloră, de creștinii cei d'ântăiă după sfinșii Apostoli.

Clasa VIII. Chinovii de călugărișe :

1. Țigănesci.
2. Rătesci.
3. Monastirea dintr'ună lemnă.
4. Pasărea.
5. Samurcăseșii. Pôte să mai fiă și alte schituri mai neînsemnate.

Clasa IX. 2. Închinatc la Alesandria :

1. Slătari, din București.
2. Săgarcea.

4. Închinatc la muntele Sinaia :

1. Mărgineni.
2. Sf. Ecaterina.
3. Monast. Râmniculă.
4. Vărbila.

Suma celoră închinatc :

13. la Sf. mormentă.
 16. > Sfeta-gora.
 17. > Rumele.
 - 2 > Alesandria.
 - 4 > Sinaia.
-
- 52.

Clasa X. 2. In alte rînduiele :

1. Sf. Spiridon.
2. Mărcuța.

Dintr'aceste monastiri ale țării năstre, cele mai multe suntă zidite de prinșii și de boieri, dăru suntă câte-va zidite și chiară de părinșii călugheri, precum de curenșii schiturile Ghigheulă și Nifonulă.

PARTEA IV.

Dreptulă de proprietate ală mōnastireloră.

Acumă dăru, în cea mai după urmă, după ce amă spusă în pușine cuvinte istoria mōnastireloră de la începută pēnă în șilele năstre, de cătră cine s'au zidită și de cătră

cine se zidesc și acum; după ce am arătat folosul ce au pricinuit ele și în literatură, și prin urmare și în civilizația, locuind într'ensele bărbați învățați, care au scris și au tălmăcit cărțile proorocilor, ale apostolilor, ale sfinților și marilor dascăli, și încă totă înțelepciunea Grecilor vechi și a Romanilor, precum se urmează de către unii și până acum, și în sfânta mitropolia noastră, și prin episcopi, fiindu seminare și tipografii, tipărindu-se mulțime de cărți bisericesti și altele, și împărțindu-se multe și în dar, dăr și prin unele din monastirile neînchinat aici la noi și în Moldavia; acum dăr alte multe n'am să șicim de câtă că: monastirile sunt, pentru că sunt călugări, și călugării sunt, pentru că este religia creștină a răsăritului, așa în câtă să producă, și religia este, pentru că este dumnezeu, tatăl a totă natura.

Deci dăr, acum se face această întrebare: «monastirile au drept de proprietate»? Se răspunde că monastirile au drept de proprietate neîgăduit, întărit de toate pravile bisericesti și politicesc. precum a-pururea au avut biserică lui Christos pentru ca toți cei bisericesti să alba cu ce trăi, eru ce le va prisosi din veniturile monastiresc, acesta să fiă ajutorul pentru săraci și pentru preotesele văduve din partea locului. Cu acest scopos pôte (deca nu se cuvine a se socoti și greșela guvernului trecut și încă a reșoșilor episcopi) s'au vëndut la mezat în arendă veniturile anuale ale monastirilor neînchinat, încă și ale sfintei mitropolii și ale episcopielor. Dăr ensă în urmă s'a abusat foarte rău, în câtă ni s'au luat și vetrele, adică moșiele din prejurul monastirii, apoi și pădurile lor! Cu ce cuvânt? Cu ce drept? Cu cuvântul și dreptul celui mai tare. Acesta este răspunsul.

Pentru această dăr acum, cu ocazia reorganizației țerii, spre îndreptarea abuzurilor, deputații divanului ad-hoc și ai adunării obștesc nu voru put, fără păcat, să nu reclame împotriva acestor abuzuri, șicim că: «vetrele monastirilor să nu se mai strige la mezat, ci să se lase cu un preț cuviincios egumenului pentru trebuințele monastirii». Așa s'ar țin monastirile tot în bună stare și în bună cinste și n'ar mai fi șilite să cumpere producturi de la arendași. Deputații divanului ad-hoc aru put să împlinescă acest bine pentru trei cuvinte:

1o, pentru cuvântul ca să nu fiă nimenea supus la gróznicele acelea blesteme împotriva ori-cui aru îndrăsi să înștrăineze ceva din zestrea monastirilor;

2-lea, pentru ca să nu se facă obicei, cu vreme, să pătimescă și cei-l-alți proprietari ceia-ce pătimescă acum monastirile; și

3-lea, pentru ca să se păzescă legea proprietății întocma la toți proprietari, după pravila și regulamentul țerii noastre.

Deci dăr, acum e vreme bine-cuvântată ca să se lupte toți pentru adevăr, pentru dreptate, pentru religie și pentru dreptul de proprietate.

Proprietatea să rămăie respectată, sigură, ori de ce natură, ori a cui aru fi.

Despre altă parte, guvernul nostru aru put să mai îndatoreze pe egumenii nu numai români, ci și greci, să țin prin monastirile lor și mici școle, în care să pôtă învăța niscare-va copii săraci să citească, să scrie, catehismul și cântările bisericesti cu chiertuie la monastirii, și mai virtos în monastirile cele închinat, unde călugări nu au. Apoi trebuie negreșit să facă și cuvioșia lor ceva bine în partea locului de unde li-se dă atăta venit. Acum această Valachiă a noastră nu mai este țera orbă. Dăr voru șice că au călugări mulți acolo în țera lor, în acele monastiri, la care sunt închinat cele de aici, și cine nu crede să mergă să vedă. Așa guvernul nostru pôte să trămiță acolo duoi trei bărbați credincioși să vedă și să aducă relație. Amin.

Scris'am în Monastirea de de la Gura-Motrului. 20 Iulie, 1857.

Eufrosin Poteca, archimandritul Motrului.

O VISITĂ
LA CÂTE-VA MĂNĂSTIRI ȘI BISERICI ANTICE
DIN BUCOVINA (*)

(Fine).

MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA

Localitatea acésta ș'a luat numirea de la pârélul Sucevița, çarele curge pe lângă mănăstire. Ș'i acéstă mănăstire, ca și Putna este situată între munți. Deosebirea este, că locul aici este mai spațios și aspectul mai plăcut. Înainte de a ajnge la mănăstire, este comuna Sucevița, locuită de Români în număr de 960 suflete.

Egumenul mănăstirei Archimandritul Ilarion Filipovici' ne-a priimit foarte amical, și ne-a pus la dispoziție tot ce timpul ne-a permis a vedea și observa.

Mănăstirea acésta este cea mai frumoasă dintre mănăstirile Bucovinei : o curte spațioasă și foarte curat ținută; case frumoase, mai ales cele egumenești, foarte bine și curat, ba chiar elegant întreținute. O biserică mărétă în mijloc, zugrăvită pe din afară și pe din lăuntru, zugrăvelă antică bine conservată. Păstrarea zugrăvelei de din afară se datorește atât artei solide, cât și streșinei cel jöse a acopereméntului, care apără pârëții de ploie ; formă antică, care în Bucovina se păstréză încă la unele biserici vechi. Zidurile mănăstirei sunt foarte înalte și în partea de sus cu metereze, ceea ce ne aduce aminte, că mănăstirile în vechime, mai ales după ce Turcii a ordonat stricarea cetăților și au oprit construirea altora,—serviaș ca cetății de apărare. Partea de sus a zidului, sub metereze, este mai îngustă, în cât partea de jos a zidului, forméză acolo un fel de prispă, pe care să póta ámbla și sta apărătorii, cari prin metereze ținteaș cu armele pre dușmanii de din afară, ce ar fi asediat mănăstirea. Biserica mănăstirei este împărțită în mai multe despărțiri, prin pârëții cu uș. În întâia despărțitură este pridvorul séu porticul ; în a doua narthica séu polunoșnicul ; în a 3-a, numită «a ctitorilor» sint mormintele Domnilor Ieremia și Simeon Moghilă. Mormintele lor au epitafuri, și pe pârëții sint două mari tablouri, care represintă pe aceștii Domni frații cu familiile lor. Chipurile sint cusute cu fir în mărime naturală, și păstrate foarte

(*) Veđi *Rev. p. Ist., Arch. și Fil.*, fasc. II, pag. 245—281.

bine sub sticlă. În a 4-a despărţire este «templul» propriu numit ; în a cincea altariul. Biserica nu are inscripţiune, ci numai locul pregătit, unde ea trebuia să fie, deasupra uşei la intrarea din afară ; în locul ei este o iconă.

Şi această mănăstire are multe odore ctitoreşti, urice şi cărţi vechi. Ne având timp a le revedea toate, am însemnat numai următoarele :

1. Evangelie, scrisă pe pergamin fin, cu o caligrafie escelentă, cu icône frumoase, şi împodobită cu o mulţime de ilustraţiuni foarte frumoase, pe fie-care pagină câte 2-3, care represintă în icône evenimentele cuprinse în Evangelie. Înăuntru nu are nici o inscripţiune, de şi caligraful a pregătit la finele fie-cărui Evangelist, spre a se scrie ceva acolo, sêu a se pune portretele ctitoareşti. Evangelia este ferecată cu argint şi poleită cu aur. Pe partea deasupra ferecăturii are icona învierii cu legenda ei. Pe partea de desubt, Boteşul Domnului, şi această inscripţie slavonă : *Съ ТЕТРОЕВАНГЕЛІЕ СЕРДЦЕВОА И СЪТВОРИ И УКОВА ІУНЪ ЕРЕМІА МОГИЛА ВОЕВОД И ГОСПОЖДА ЕГО ІАНСАВЕДА И СЫНЪ НЪ ІУ КОНСТАНТИИ ВОЕВОД И ДАДЕ ЕГО ВЪ ПАМЪТЪ СЕБЪ ВЪ НОВОСЪЗДАЧНЪИ НЪ МОНАСТІРЪ ГААГОЛЕМА СЪЧЕРИЦА ИДЕЖ ЕСТЪ ХРАМЪ ВЪСКРЪСЕНІА ГОСПОДА БОГА И СПАСА НАШЕГО ІС. ХА. ВЛ. ІЗРЕІ МАРТ. КЕ.*

«Acastă Tetroevangelie o sêrdui şi o făcu şi o ferecă Ioan Ieremia Moghila Voevoda, şi Dómna lui Elisabetha şi fiul lor Ioan Constantin Voevoda, şi a dat-o întru pomenire şie în nouzidita lor mănăstire, ce se dice Suceviţa, unde este hramul Învierea Domnului Dumnezeului nostru Iisus Christos, în anul 7115, Mart. 25» (1607).

2. O altă Evangelie, scrisă pe chârţiă, tot cu ilustraţii multe, ca şi cea anterioară, deşi ceva mai prostuţă. Este ferecată cu argint şi poleită cu aur. Pe partea de deasupra, icona învierii cu legenda ei ; pe partea de desubt icona sântului Nicolaie îmbrăcat archiereşte şi şedând pe un tron. De desubt inscripţia : *Съ ТЕТРОЕВАНГЕЛЪ УКОВА ІУ ИЕРЕМІА МОГИЛА ВОЕВОДА ВЪ ЛЪТО ІЗРІ МЪСАЦА АВ. КЕ...* «Acest Tetrovangel l'a ferecat Ion Ieremia Moghila Voevoda, în anul 7113, august 25» (1605). Multe file sint deslegate, şi în genere cartea este deteriorată prin umeşelă şi mucigaiu ; însă totuşi scrisoarea şi ilustraţiile sint conservate. Acastă Evangelie este cu deosebire însemnată prin câte-va portrete domneşti, aflătoare în ea. Aşa : 1) După zăcéla 116, sêu finele Evangelistului Matheiū sint două portrete domneşti : unul, cel mai mare, pörtă inscripţia : «*ІУНЪ АЛЕΞΑΝΔΡЪ ВОЕВОДЪ*» ; altul, cel mai mic, reprezentând un june imerb, pörtă inscripţia : «*ІУНЪ ΜΙΧΗΛЪ ВОЕВОДЪ*». Ei stau în formă rugătoare, cu mâinele întinse către Evangelistul Matheiū, carele îi binecuvinteză cu mâna, având degetele arangiate în forma antică usitată pînă astă-zi la Lipovenii Staroveri. Domniū aici reprezentaţi sint : Alexandru-Vodă Mircea, fratele lui Petru Şchiopul, şi cu fiul sêu Michnea, cariū aū domnit în Muntenia unul după altul, între anii 1566 – 1583. 2) La finele Evangeliiei lui Marcu este portretul tinerului Michnea cu inscripţia : «*ІУНЪ ΜΙΧΗΛЪ ВОЕВОДА*», tot în aceeaşi poziţie înaintea Evangelistului Marcu, carele 'i

bine-cuvinteză.—3) La finele Evangheliei de la Luca același Michnea în aceeași pozițiune înaintea Evangelistului Luca, cu inscripția : *ΙΩΝ ΜΗΧ-ΝΗΣ ΒΟΕΒΟΔΑ ΓΟΣΠΟΔΑΡ*. — 4) La finele Evangheliei de la Ioan, portretul lui Alexandru-Vodă fiind crucea în mâna stângă și cu dreapta arătând la cartea ce o ține Evangelistul Ioan în mână. În toate aceste portrete Domnii sînt reprezentați cu corône în cap, îmbrăcați cu un conteș lung, cu mâneci atîrnate în jos, de la subțioare pînă la pămînt, éra mâinile sînt libere de la umere. Materia hainei este aurie cu flori roșii. Conteșul este căptușit cu blană, și gulerul de blană, resfrânt pe umere. Domnul pictor Bucevski afirmă, că acest conteș pe timpul acela éra contimpuran și în alte țeri europene : în Polonia, Ungaria, chiar și în Germania.

Evangeliarul acesta este anterior epocêi lui Ieremia Moghilă, și este de provenință din țera muntenescă, și a servit de model la facerea celui anterior, carele este ctitorie a lui Ieremia. Ieremia-Vodă însă a ferecat din nou acest tetrovangel, precum arată inscripția de pe legătură, unde se spune că Ieremia : «*ОБНОВИ И УКОБА*» : l'a înnoit și ferecat.

3. Altă Evanghelie, mare, scrisă pe chîrtie grósă, ca pergaminul și lucie. Are numai niște ornamente grotești, înfrumusețate cu balauri și paseri : una la început, alta mai la fine. Evangelia nu este împărțită în zacéle, ca cele anteriore acelei epoce, dupre modelul celor slavone, obicinuite în Moldova, ci pe țile, dupre cum se citește Evangelia în Biserică în eurgerea anului, dupre moda grecescă. Ea încă este ferecată cu argint poleit cu aur. Pe partea deasupra are icóna învierii cu legenda ei. Deasupra icónei, acéstă inscripțiune : *СЮ ТЕТРОВАНГЕЛІЕ СЪТВОРИ ІΩΝ ΝΕΓΟΕ ΒΟΕΒΟΔΑ ΤΙ ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ* : Acéstă Tetroevangelie o făcu Ioan Neagoe Voevod. Dată nu are. Pe partea de desupt, icóna Adormirei Maicii Domnului, cu inscripție grécă : «*η καμησις της Θεης*» : «Adormirea Născătoarei de Dumnezeu.» Și acésta este de provenință din Muntenia, și este ctitorie a lui Négoe-Vodă, carele a domnit între anii 1512-1521.

4. O Evanghelie scrisă pe peramin, cu ornamente bizantine și inițiale frumóse. La începutul fie-cărei din cele 4 Evangelii are icónele evangelistilor respectivii. Este ferecată cu argint aurit. Pe partea cea deasupra are icónele Evangelistilor pe la colțuri, éra în mijloc icóna învierii cu legenda ei. De partea de desupt, icóna S-tului Nicolae îmbracat archierește, ședend pe tron. Arta argintăriei decădută arată pe un arșintariu, séu, cum se dicea atunci, covaciū prost. De desupt are inscripția : *СЪИ ТЕТРОВАНГЕЛЪЗ ВЕНОВИ И УКОБА ІΩ ΓΡΕΜІА ΜΟΓΗΛΑ ΒΟΕΒΟΔΑ. ΒΟΗΕΙΟΥ ΜΗΛΟСТІЮ ΓΟΣΠΟΔΑΡЪ ЗЕМЛИ ΜΥΛΑΔΑВСКОН ВЛЪГО ГЪРАІ ΜΕΣΑΙΑ ΜΑΡΤ ВІ ДНЪ* : Acest Tetroevangel l'a înnoit și ferecat Ioan Ieremia Moghilă Voevoda, cu mila lui Dumnezeu Domnitoriū țerei Moldovei, în anul 7114, luna Mart. 12 țile (1606.) Altă inscripție în lăuntru nu are.

Evangeliele de sub numerile 2, 3 și 4, care toate pòrtă icónele nu a chramului mănăstirei Suceviței, ci ale altor bisericii streine, și anume din țera muntenescă, eu cred că a ajuns la Sucevița în urma invasiunei lui Ieremia Moghilă în Muntenia cu oștile moldovenesti și leșesti, în luptele ce avusese

la începutul Domniei cu Michaiu Vitézul. Ostaşii, în de comun, când se aflau pe teritoriul duşmănesc, prădau între altele şi Bisericele; jăfuiău odorele apoi le vindeaū pe la boerii şi domni, cari le depuneaū pe la bisericile şi mănăstirile zidite de dênşii în ţeră.

5. Două aere mari (epitafe), cusute frumos, unul cu mărgăritare şi cu pietre scumpe.

6. Un pocrovêţ de la Stefan-cel-Mare dat de el în anul 7001 (1493) Episcopiei de Rădăuţi. Pe el este cusută cu fir şi reprezentată liturgia mistică, care adese ori se întîmpină în arta antică română de pictură şi cusătorie. Adică : Domnul Christos în formă de arhieru stă dinaintea prestolului. Pe de laturile prestolului, sfinţii Apostoli primind de la el cu evlavie sânta împărtăşire, în forma cum o primesc preoţii când liturghisesc cu Archiereul. Împrejurul lor, corul ângerilor.

7. Icóna Sântului Nicolae, ferecată cu argint aurit, de desubt cu inscripţia : « Сїа икона вковасѣ въ митрополи в Радовци при епископѣ Кир Пахоміе в лѣто 737 мѣзю и и : — «Acéstă iconă s'a ferecat în mitropolie la Rădăuţi, sub episcopul Cyr Pachomie, în anul 7013, luna Noem. 18.» Pe laturea din stînga iconiei este altă inscripţie mai nouă, mai mică şi gravată în afund : и венови и позлати Ялхыепископѣ и Митрополитѣ Сѣчавскїи Георгіе Могила въ дни господина Іоу Фримина Могила воевода божию милостію господар земли молдавской в лѣто 733 : — «Şi a înoit-o şi aurit-o Archiepiscopul şi Mitropolitul Sucévei Georgie Moghilă, în zilele Domnului Ieremia Moghilă Voevoda, cu mila lui Dumnedeşii Domnitoriū ţerei Moldovei, în anul 7107» = 1609. Pe dosul ei, căptuşit cu pânză, se scrie : «сїа икона святаго втца Николаа церкви скитѣ великаго ест, идеже и веновиса Іеромонахом Іуеом малерем вѣлѣто вт рождества Христова ялхи. мѣсца августа дня а. а во дни и҃г҃менства втца Софронїа» : — «Acéstă iconă a sântului părinte Nicolaiū este a bisericei Skitului-mare, unde s'a înoit de Ieromonachul Iov zugravul, în anul de la naşterea lui Christos 1698, luna August 1-a zi. În zilele egumeniei părintelui Sofronie.» Schitul mare a fost o mănăstire la hotarul Bucovinei despre Galiţia, compusă din călugări români şi ruşi. Ea a esistat acolo pînă la luarea Bucovinei de Austria, când şi aceştii călugări s'aū împrăştiat. Parte din ei aū trecut în Moldova şi s'aū aşezat în mănăstirea Coşula, din judeţul Botoşanilor.

8. Icóna Maicei Domnului, în stil bizantin, ca şi cea anterioară, ferecată pe margini cu argint. Pe dos este căptuşită cu mătasă şi are acéstă inscripţiune : « втцѣ Іоакимѣ патриархѣ антиохійскїи дал сїа сватаа икона втцѣ Георгїе епископѣ Радорскомѣ и епископѣ Георгїе дал а въ новоззданнаа срод вшителни моастири Сочавница идеже ест храмъ възкресенїе господа кога и спаса нашего Іс Х҃а. и ктоже покѣситъ съзати ея или епископили и҃кто вт калѣгерѣ а ви да ест непрощен вт Бога и спаса нашего Іс Х҃а. и вт тнїи втцѣ, иже въ Цикли и причтени вадетъ съ Ісдежъ скарївтомъ въ лѣто 736».

«Părintele Ioachim Patriarchul Antiochiei a dat această Sântă iconă părintelui Georgie Episcopul de Rădăuți. Și Episcopul Georgie a dat în nou-ziditul său locaș Mănăstirea numită Socevița, unde este hramul Învierea Domnului D-zeu și Mântuitorului nostru Is. Chr. Și cine va îndrăzni să o iea, ori Episcop, ori cine-va dintre călugări, unul ca acela să fie neertat de Dumnezeu și Mântuitorul nostru Is. Chr, și de cei 318 părinți de la Nikea, și să fie numărat cu Iuda Scariotul. În anul 7095—1587».

Mănăstirea Sucevița este ctitorie a tuturor fraților Movilescii; de aceea și Georgie o numește în această inscripțiune Mănăstire nou-zidită a sa. Mitropolitul Georgie era frate cu Domnișterea Ieremia și Simeon.

9. O Evanghelie deslegată, scrisă pe chârtie, format mare, cu icónele Evangelistilor și cu ornamente bizantine. Are o inscripțiune slavonă, din care se vede, că ea este făcută de Ștefan Tomșa-Vodă, fiul lui Ștefan Tomșa-Vodă, și dată Mănăstirei cei nouă a sa, numită Solca, la anul 7124, aug. (1616). Acest fiu al lui Tomșa, în documente une-oră se numește: «Tomșevici. Ștefan-Vodă Tomșa-tatăl a domnit între anii 1563—64. Era fiul său, de carele se vorbește în inscripțiunea evangheliei aici menționate, a domnit întâia oră între anii 1612—1616. Prin urmare Evanghelia această este făcută în anul din urmă al domniei lui cei dintâiu.

10. Mineiul slavon. pe luna Decembrie, manuscris pe chârtie, format mare. Pe fila de pe urmă are această însemnare.

«Гіа кинга зовомаа Минен мѣсаца Дек. благопронзволи и сзтвори ег благочестивїи и хрїстолюбивїи. и самодржавнїи господинз Іоан Еремїа Могїла воевод и даде его въ новосзданнѣм своем молех сватаа монастыр Сучебици иже ест храм славное възкресенїе хрїста бога нашего въ памат господства си в лѣто 7124 мѣсаца маи а».

«Această carte, ce se numește Mineiul lunii Decembrie, bine-voi și o făcu evseviosul și iubitorul de Christos, și aotocratorul Domn Ioan Ieremia Moghilă Voevod și l'a dat în nou-zidita sa rugă sânta mănăstire a Suceviței, unde este hramul slavita înviere a lui Christos Dumnezeu nostru, întru pomnirea Domniei sale, în anul 7114, luna Maiu 1 (1606).

Scriitorul acestei însemnări, continuă apoi mai departe, spuiind cu jale, că Domnul Ieremia Moghilă peste două luni dela isprăvirea acestei cărți a murit; și că cartea această după ce s'a scris o a revădit și aprobat Mitropolitul de atunci Theodosie Barbovski. Etă și această parte a însemnării originale:

«Прїат же господства си конец, и прїиде ѡт сѣтнаго сего мира кз желанемомъ хб тогоче лѣта мѣсаца Іюн ѿ възсзевр сватых апостол, възчїнаа господства си памат. и аще би не възсїати нам солнце, нежели оуста благочестиваго и крзпкаго и милостиваго господина прѣмъзчати и ѡт ѡчїю нашею занти, сѣы, сѣы, кто нас разлычи ѡт толнкых благ господства си,

в горе, в горе нам. И архіереи съ боудущи тогда въ младавстѣн земли смиреннии и прзвсвѣианныи Квр Феодосіе барковски митрополитъ Сучавскіи, бив исправнык сим сватым книгам. писъ кълащ. «Și a luat Domnia-sa sfârșitul, și a trecut din această lume deșertă la doritul Christos în același an. luna Iunie 30, în ziua Soborului Sântilor Apostoli, vecinica Domniei sale pomenire. Și mai bine ar fi fost să nu ne răsără sórele, de cât să tacă buzele (gura) evseviosului și puternicului și milostivului domn și să se ducă de la ochii noștri. Vai, vai cine ne-a despărțit de atâtea bunuri ale domniei sale. O amar! o amar! nouă. Și archieria sa fiind atunci în țara Moldovei Smeritul și prėsfințitul Kir Teodosie Barbovski Mitropolitul Sucevei, fiind îndreptătoriu acestor sfinte cărți. Scris'au кълащ». Numele scriitorului este ascuns în kriptografie. Mai ales călugării din vechime, pentru smerenie își ascundeu numele, în scrierea cărților, ori ne scriindu'l nici de cum, ori scriindu'l criptografic, ca în cazul de față. Secretul acestei scrieri stă în a traduce mai întâiu literile numelui în numere cirilice, apoi a scădea unimele din 10, decimele din 100, sutinile din 1000, și restul, ér în numere cirilice a'l pune în locul literilor numelui ascuns. Așa criptograful de față se traduce prin : проѡор, Prochor, nume călugăresc.

11. O carte slavonă, manuscris 4° pe pergamin, séu cum se dice în ea : «паргамин». Cuprinde slujba Paștilor, paraclise, irmóse, și psalmii aleși ce se cântă la Mărimuri (Veliceni). Are la început o inscripție slavonă, unde se arată, că cartea este făcută din propria sa avere, a episcopului de Rădăuți Teodosie Barbovski, și dată, spre pomenirea lui, Monastirei Suceviței, în anul 7112, Maiu (1604).

12. Penticostariu, scris pe pergamin. Cuprinde slujbele dela înjumătățierea praznicului Paștilor pînă la Dumineca tuturor Sântilor. De unde se înțelege, că pe atunci penticostariul era împărțit în două volume, după maniera slavonă. Partea întâia se începea de la Dumineca Florilor și venia până la sərbătórea înjumătățirei, sub numire de «Triosul florilor». Cartea la fine are o inscripțiune slavonă, din care se vede, că este făcută de Ieremia Moghilă, și sub Mitropolitul Theodosie Barbovski, odată cu cea de sub No. 10. Scriitorul este același Prochor, carele și aici adaoge la fine însemnarea de mai sus despre mórtea lui Ieremia Moghilă, cu aceleși cuvinte de jale. El și aici se subscribe criptografic, ba încă mai adaoge la criptografie cuvântul : несаа (scris'a) къвола кълащ.

13. O carte slavonă, 4°, tipărită în lavra Pecerska de la Kiev, în anul 1628 pe când Petru Moșhilă era Archimandriț în acea lavră, de unde apoi s'a ridicat la trépta de mitropolit al Kievului și al Galiției. Ea cuprinde cuvintele de învățătură a Avei Dosotheiú. La început pórta marca familiei domnitóre a Moghileștilor, în care pe scurt erau mărcile amânduror țerilor române, ca simbol, că această familie a dat Domni amânduror țerilor. Cartea este dedicată lui «Петръ Могила воеводичъ земля молдавскихъ». «Petru Moghilă fiú de Voevod din țerile Moldovenesti.

14. Două psaltiri tipărite, ale Mitropolitului Dosotheiū : Una acea slavo-română întrégă, cu frontispiciū și cu prefața adresată lui Duka Vodă, tipărită în «Tiparnița din Mitropolie în anul 7188=1680. Numai la urma ei lipsește ceva din pascalie Alta, cea în versuri. Aici începutul lipsește, pînă la psalmul 14. La urmă sunt adause câte-va file din Acatistul Maicii Domnului, lucrare tot a lui Dosotheiū anterioră, tipărită în tipografia Monastirei Uniev din Podolia, fiind ca în Moldova atunci nu era tipografie.

15. În Mănăstirea Sucevița, în Biserică, în despărțitura ctitoréscă, este un policandru, de forma policandrelor antice dela Mănăstirea Sfinților Trierarchi din Iași, de densus este atârnat un glob de argint, carele se desface în două jumătăți, împreunate cu un șurup din sus în jos. În acel glob se păstrează părul Dómnai lui Jeremia Moghilă Elisaveta. Acéstă Dómnă după mórtea bărbatului său petrecuse un timp la gineriū săi în Polonia, apoi venise cu doi din ei și se aședase în Iași. Unul dintre ei, Visnovețki murise în Iași. Corețki, cu 600 de poloni, de și ur isit și de Reșele Poloniei, amenințat și de Turci, continuă a petrece la sócra sa. Neastâmpărul și intrigile Elisavetei și a ginerilor ei pentru a dobândi Domnia iarăși la familia moviléscă, au adus lucrul acolo, că Sultanul a însărcinat pe Radu Domnul Moldovei și pre Schinder pașa de Silistra, să alunoe pe Leși din Moldova. Radu-Vodă a înștiințat de timpuriū pre Dómnă Elisaveta și pre ginerile său, să fugă din Iași ; ei n'au ascultat, pînă ce oștirea turcéscă s'a apropiat de Iași. Atunci Dómnă cu ginerile și cu boeri partizani și cu Poloni naimiți au fugit ; dar au fost ajunși de Turci la Saful Drăcșani în ținutul Hirălăului ; câți au putut să fugă au scăpat ; Dómnă însă cu fiul său Borđan, carele era încă copil, său cocon, cum îl numește Letopisețul, cu ginerile său Corețki și cu boeri rebeli, au fost prinși. Cu acéstă ocazie Letopisețul se exprimă : Dómnă la mare ocară au sosit ; de care singură au mărturisit cătră boeri. Trecend cu carul au văđut pe boeri, și la rămănd au đis : boeri, boeri, rușinatu-m'au păgēnul Letop. t. I. p. 234). Tradiția spune, că la acéstă ocaziune a întâlnirei cu boeri, Dómnă, în desperația ei, s'a tăiat cōda și a dat'o unuia din boeri, ca sa o depună la Mănăstirea Sucevița, neștiind unde și cum are să i se întēple sfârșitul. Acésta este cōda Dómnai Elisavetei Moghilă, care se păstrează, cum am đis, în policandru ctitoresc al Suceviței. Dómnă, spune letopisețul, a fost dusă în robie la Tarigrad, cu ginerile și cu fiul său încă june. Ginerile a isbutit a se rescumpăra cu mulți bani, Dómnă s'a măritat acolo după un Așă-turc, érá Bogdan fiul ei s'a turcit, și a ajuns Capigi-baș. Acestea, đice letopisețul, s'au întēplat în anul 7124 (1616) (ibid). De aceea mormēntul acestei Dómnai nu se află în Mănăstirea Sucevița, alături cu al bărbatului ei. Părul Dómnai Elisavetei forméază două codițe, lungi de o palmă și jumătate, impletite la partea de sus, fie-care în deosebī și legate la un loc cu un fir de sârmă de argint ; grosimca la legătură este numai de un deget. Părul este de colore castaniū deschis, bine-] āstrat. Taetura se vede a fi fost făcută cu briciul. De pe păr se vede că ea era încă în tótă puterea vieței ; căci nu se vede în el nici o

urmă de vârstă înaintată. În globul în carele se păstrează acest păr este și o chîrtie cu descrierea proveninței acestui păr. Chîrtia actuală și scrisoarea sunt noue, dar unul din călugări mi-a spus, că el a scris-o de pe o altă vechie, care era ruptă.

Urmele pietății lui Ieremia Moghilă din Mănăstirea Suceviței, vaele și tânguirea scriitorului Prochor despre mórtea lui, îndreptătesc trăsurile caracteristice, cu care letopisețul descrie pe acest Domn : «era om întreg de minte, nerăpitoriu, nemândru, nevărsător de sânge, blând, dumnezeesc (religios): Ci de este de vr'o osândă stîngerea casei lui Ieremia Vodă, tot din faptele Dómnului sale». Și mai sus vorbind de rēutățile acestei Dómnului, țice : «era o femeie răpitoare, precum spun, și de vreme ce și pe cumnatul său pe Simeon Vodă ea l'a otrăvit (de va fi așa), și de frica lui Dumneșeu depărtată». Letop. t. I. p. 234).

Anticitățile Mănăstirii Sucevița au trebuință de un studiu mai îndelungat acolo la fața locului, ceea ce eu n'am putut face cu această ocaziune ; căci a doua și Sămbătă la amedă am părăsit această Mănăstire.

R Ă D Ă U Ţ Î

Eșind din mănăstirea Suceviței, și trecend pe lângă o frumoasă livadă ce este din afara mănăstirii, plină de pomi încărcăți cu fructe, am luat drumul la Rădăuți, acompaniați de venerabilul Archimandrit Filipovici, care ne-a petrecut până la Rădăuți. Dela Sucevița la Rădăuți este cale ca de două ore.

În acest orașel ne-am oprit puțin la venerabilul protopop și paroch Ioan Mândrilă, carele ne-a condus la biserică și ne-a arătat anticitățile ce se cuprind în ea.

Orașelul Rădăuți, între mulți locuitori de națiuni și religii diferite, are și un număr de 3074 suflete de creștini ortodoxi-Români. O singură biserică românească, fostă oare când catedrală a Episcopiei de Rădăuți. Se păstrează încă încăperile vechii reședinți episcopale, se înțelege că reformate, și astăzi toate ocupate de amploiași ai guvernului austriac, nelăsând măcar o încăpere pentru locuința preotului, carele trăesce în oraș destul de departe de biserică sa.

Biserica românească de la Rădăuți a fost până nu de mult lăsată în părăsire și în o tristă decadentă ; acum însă este restaurată și zugrăvită din nou. Această este cea mai veche biserică, din câte există astăzi în Moldova și în Bucovina. De aceea și forma și construcția ei — cu totul particulară. Ea are forma Basilicelor antice. La început ea se despărțea numai în 3 părți : nartica, templul și altariul. Biserica în lungimea ei este despărțită în trei părți prin două rânduri de colone pătrate, simple. Pe aceste colone este o boltă lungăreță care se întinde peste totă biserică în partea ei din mijloc, care prin boltă devine mai înaltă de cât părțile laterale dintre colone și pereți. Boltă în lungimea ei se întrecurmă prin doi pereți, unul acel dela pridvor, altul în-

tre nartică și templu. Amândoi pereții aceștia despărțitorii au uși cu ușorî de piatră, sculptați în rigle și încheiați d'asupra în formă gotică de unghiū ascuțit. D'asupra bolților lăturale dintre colone și zidiū, sub acoperemēt, sînt în giurul bisericeî nisce chiliuți cu mici ferēstrue, care trebuie să fi fost taînice pentru vremî grele, de care adese ori se întēmplau în Moldova în anticitate. Intrarea în acele chiliuți se face prin scări a parte, care se încep de la un antret deosebit ce este din partea din urmă — nartica. Biserica nu are cupolă, ca alte biserici din veacurile 15 16 și 17. Acoperemētul a păstrat forma antică : țuguiat. cu streșinele lăsate în jos de cornice ca de doi stinjenî, spre apărarea zidiului de umeđela ploilor.

În anul 1559, Domnul Alexandru Lăpușnēnul a adaos la acēstă biserică a 4-a despărțitură — pridvorul, saū porticul, care este rēdicat până sus la nivelul înălțimeî bisericeî, și boltit o parte, cu două antrete, unul spre iniază-nōpte, altul spre mēđă-đi. Afară lângă antretul de mēđă-đi se citește următōrea inscripțiune :

«БЛАГОИЗВОЛЕНІЕМ ОТЦА И ПОСИЪЩЕНІЕМ СЫНА И СЪДЪИСТВИЕМ СВАТАГО ДЪХА : НАЧАС И СЪЗДАСА СЪИ ПРИПРАГ (1) ЦЕРКОВНЫ ОТ БЛАГОЧЕСТИВАГО И ТРОЧЬСКАГО ПОКАОНИКА ГОСПОДИНА Іу АЛИЗАНДРА ВОЕВОДИ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ В ЛѢТО 7333 МѢСАЦА ІЮНІА. л. и ПРИ ЕПИСКОПЪ КЪРХЪ ЕУТІМІА». (Tab. 1 fig. 1).

Cu bună voirea Tatălui și cu ajutoriul Fiului și cu lucrarea sântului Duch, s'a început și s'a zidit acest portic bisericesc de evseviosul și închinătorul treimeî Domnul Ión Alexandru Voevoda, Domnitoriul țerei Moldoveî, în anul 7067, luna Iunie 30, și fiind episcop Kyr Euthimie . Vra să đică pridvorul s'a adaos în anul 1559.

În altariū, pe pārete, lângă jertfelnic, este o inscripție lungă, săpată în piatră, care cuprinde o dispoziție a lui Bogdan Vodă, din anul 1514, despre modul cum să i se facă lui viacnică pomenire în Mitropolia de la Rădăuți . Reproducem acēstă inscripție în întregimea ei :

«Се азъ рабъ божи Іу БОГДАНА ВОЕВДА ГОСПОДАРЬ МОЛДАВСКІИ ИЖЕ ПРОИЗКОЛИ ГОСПОДСТВО МИ НАШИМ БЛАГИМ И ЧИСТИМ СЕРДЦЕМ И ОТ ВСЕИ НАШЕИ ВОЛИ И СОВѢТОВАХОМСА СЪ НАШИМ МОЛИБНИКОМЪ КЪР ПАХОМІЕ ЕПИСКОПОМ РАДОВСКИМ И СЧИНИЛИ СЕМО ЗА НАШЕ ЗДРАВІЕ И ЗА СПАСЕНІЕ ДЪШИ ГОСПОДСТВАМИ И ДАЛИ ЕСМИ НАШЕИ МИТРОПОЛИ РАДОВСКОИ ИДЕЖЕ ЕСТ ХРАМ СВАТАГО АРХІЕРАРХА И ЧЮДОТВОРЦА НИКОЛЫ ОТ ЗЛАТЪ А НАША ЕПИСКОПЪ ПАХОМІЕ ИЛИ ПАК БѢА КОІ БОГЪ ИЗБЕРЕТ ЕПИСКОПА В НАШЕИ МИТРОПОЛИ. И ТОТИ ЕПИСКОПИ ПО ЕГО ЖИВОУТѢ СЪИДА ИМАЮТ НАМ СЛЪЖИТИ БЪ СЕМ НАШЕМ ЖИВОУТѢ ДОКОЛѢ НАМ ДАСТ БОГЪ ДА БѢДЕМ ЖИВИ НА КАЖДОЕ ЛѢТЪ В НЕД МИРОНОСИЦАМЪ В ВЕЧ ПАРАКЛИС А

(1) ПРИПРАГЪ : la prag, ceea ce este la pragul ușei, adică antretul, porticul; ПІ ИД-ВОРЪ : la curte, adică antretul saū porticul adaos la curte,

ЗАВЪРА БОЖЕСТВЕНА ЛИТЪРГІА СЪ ВСЪМИ ПОПЫ А ПО НАШИМ ЖИВОТЪ КОЛКО
НАМ ДАСТ БОГЪ А УНИ НА КЛЖД ЛЪГ ДА ИМАЮТ СЛЪЖИТИ ЗА СПАСЕНІЕ НАШЕ В
ВЧЕР ПАРАСТАС А ЗАВЪРА ЛИТЪРГІЮ (1). И ПАК ЛШЕ КТО СА ПОКОСИТ ИМЕ НСПЛЪ-
НИТ НАШЕ ДААНІЕ А ТОТ ДА ИМАТ ДАТН ШТВЪКЪТЪ НА СТРАШНЪИ СЪДИЩИМ ПРЪД
ГОСПОДОМ Іс. ХЪМ ВЛЪКЪТЪ ЗКЪ МЪСАЦА ДЕ. Й. (Tab. 1 fig. 2)

«Étă eŭ robul lui Dumneđeŭ Ioan Bogdan Voevoda Domnitoriul Moldaviei, carele am voit Domnia mea cu a noastră bună și curată inimă și cu tótă vo-
ința noastră, și ne-am sfătuit cu rugătoriuл nostru kyr Pachomie episcopul de Rădăuți, și făcut-am pentru sănătatea noastră și pentru mântuirea sufletului Domniei mele, și dataм mitropoliei noastre de la Rădăuți, unde este hramul sântului archierarch și făcătoriuл de minuni Nicola 800 galbină. Érá epi-
scopul nostru Pachomie, saŭ iarăși orî pe carele va ale ve Dumneđeŭ episcop la mitropolia noastră, și acei Episcopi toți căți vor fi după viața lui, să aibă a ne sluji în această viață, până când ne va da Dumneđeŭ să fim vii. În fie-care an în Dumineca Mironosițelor la vecernie — paraclis, érá diminéa Dumneđeésca liturgie — cu toți popii. Érá după viața noastră, câtă ne va da Dumneđeŭ, ei în fie-care an să aibă a sluji 1 entru mântuirea noastră. sara — 1 arastas, érá diminéa liturgie. Și iarăși, dacă cineva ar cuteza și nu ar împlini dania noastră, acela să aibă a da răspuns la infricoșatul județ, înainte Domnuл Іс. Ch. În anul 7023, luna Decemb. 8.

Din ceea ce face această biserică foarte prețioasă 1 entru noi și pentru istoria țerei, și care arată o vechime aci mai profundă decât a tuturor bisericilor din Moldova, este că în ea sînt îngropați Domni cei mai vechi ai Moldovei, în număr de 5. Acești Domni sînt :

1. Borđan, carele în inscripție se numesce «Гта, ѡ.і.» : *cel bătrân*,
2. Lațiko Voevod.
3. Roman Voevod.
4. Ștefan Voevod *cel bătrân* : «Гт рын».
5. Bogđan Voevod. fratele lui Alexandru cel Bun (БРАТЪ АЛЕЖАНДРА ВОЕВОДА).

Marele Ștefan, în anii 1478 și 1480, a făcut un mare serviciu și istoriei țerei, ordonând a se renoi tóte inscripțiunile de pe mormintele domnesci din biserica catedrală a Episcopiei de Rădăuți, și în această stare ele se păstrează pênă astăzi. Mormintele aceste. cu epitafurile lor sînt aședate înlăuntru, lângă pereții bisericei.

Étă epitafurile lor :

1. Pe mormântul lui Bo đan cel bătrân : «МНАСГІА БОЖІА ІВН Г РЕФАНЪ

(1) Cuvintele următoare sînt rău conservate: dar ele se pot citi cu ajutorul unei alte dispozițiuni, tot de această cuprindere, făcuță de Bogđan la Episcopia de Roman. Veđi «Cronica Romanului p. I. p. 154.

воевода господарь земли молдавской. сына Богдана воеводы. украси сзи гробъ своему прѣдѣдѣ. старомъ богданъ воеводѣ в лѣт ѡцпи мѣсаци ген кз. сѣи гробъи чинил маистръ пак.» (Tab. 1 fig. 3).

«Cu mila lui Dumnezeu Ion Stefan Voevoda Domnitoriul țerei Moldovei, fiul lui Boțdan Voevodă, înfrumseșă acest mormânt strămoșului său bătrânului Boțdan Voevodă. În anul 6988, luna Ianuarie 27. Mormintele acestea le-a făcut Maistrul Iak .

2. Pe mormântul lui Lațico-vodă : «Благочестивый и христолоубивый Іу Стефан воевода господарь земли молдавской. сынъ богданъ воеводъ украси гробъ сзи своего прѣдѣдѣ. Іу Лацка воеводы в лѣт ѡцпи мѣсаци ген к пом епископѣ радовском Іуаникии.» (Tab. 1 fig. 4 .

«Evseviosul și iubitorniul de Christos Ion Ștefan Voevoda, Domnitoriul țerei Moldovei, fiul lui Bogdan Voevoda, înfrumseșă mormântul acesta strămoșului său Ioan Lațico Voevoda, în anul 6988 luna Ian. 20. Sun episcopul de Rădăuți Ioanikie .

Pe mormântul lui Roman Vodă :

«Милостіа вошеа благочестивый го. подина Іу Стефан воевод господарь земли молдавской сынъ Богдана воеводи господаря земли молдавской украси гробъ сзи своему прѣдѣдѣ Іу романъ воеводѣ господарю земли молдавской. в лѣт ѡцпз мѣсцъ дек еі.» (Tab. 1 fig. 5)

«Cu mila lui Dumnezeu Evseviosul Doimn Ioan Ștefan Voevodă , Domnitoriul țerei Moldovei, fiul lui Boțdan Voevoda Domnitoriul țerei Moldovei, înfrumseșă mormântul acesta strămoșului său Ioan Roman Voevoda Domnitoriul țerei Moldovei, în anul 6987, luna Decemb. 15 .

4. Pe mormântul lui Ștefan Vodă cel bătrân :

«Благочестивый и Христолоубивый Іу Стефан воевода господарь земли молдавской сынъ богдана воеводи. украси гробъ сзи своему прѣдѣдѣ Іуанинъ Старомъ Стефанъ воеводѣ ; иже побитъ в тръг на хриловѣ в лѣт ѡцпи мѣсаци ма. к.» (Tab. 2 fig. 1).

«Evseviosul și Iubitorniul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriul țerei Moldovei, fiul lui Boțdan Voevoda, înfrumseșă mormântul acesta strămoșului său Ioan Stefan Voevoda cel bătrân., carele fu ucis la târ ul de pe Hirlău 1). În anul 6988, luna Maiu 20 .

5. Pe mormântul lui Boțdan, fratele lui Alexandru cel bun :

«Благочестивый и христолоубивый Іу Стефан воевода господарь земли

(1) Din espreșiunea slavonă : «тръг на хриловѣ» se vede că numirea Hirlăului vine de la numele pă râului ce curge pe lângă densul. Tot-o-dată se vede de aici, că târgul Hirlău esista înainte de a fi făcut Ștefan acolo Biserica și palat Domnesc (Letop. t. I. p. 135).

МОЛДАВСКОИ СЫНЪ БОГДАНА ВОЕВОДЫ. ВКРАСИ ГРОБ СЗИ ДѢДЪ СВОЕМЪ ІУ БОГДАНА ВОЕВОДАѢ БРАТА АЛЕКСАНДРА ВОЕВОДЫ В ЛѢТЪ СВЦПН МѢСАЦА ГЕН. КЕ ДНЬ ВЗ ВѢЧНАА ЕМЪ ПАМАТЪ». (Tab. 2 fig. 2).

«Evseviosul și iubitoriul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriul țerei Moldovei, fiul lui Bozdan Voevoda, înfrumusețâ mormântul acesta moșului (bunicului) său Ioan Bogdan Voevoda, fratele lui Alexandru Voevoda. În anul 6988, luna Ianuar 25 zile, spre viecînica lui pomenire.»

Cuvintele aceste de pe urmă arată sentimentul de rudire apropiată a lui Stefan cu acest Bozdan, pre carele pôte că el îl apucase în viață. Acest Bogdan era bunicul lui Stefan, prin urmare tată lui Bogdan tatăl marelui Stefan. Cum-că Bogdan acesta, înmormântat în biserica de la Rădăuți, este frate cu Alexandru cel bun. și prin urmare fiu lui Roman-Vodă, se vede din uricul lui Roman Vodă, dat din târgul Roman în anul 1392, în care uric acest Domn pomenește și pe doi fii ai săi «Olexandro i Bogdan.» De aceea Marele Ștefan, amintind în unele urice ale sale pe Alexandru cel Bun, îl numește și pe dânsul «ДѢДЪ». une ori «АМАЗ» : *moș, unchiuș*; érá pe feciorii lui : pe Iliăș și Stefan, îi numește «unki» (СНКОВЕ НАШИ) (veđi «Chronica Romanului» p. 1. p. 136. De asemenea «Archiv. istor. a D-lui Hasdeu, t. I. No. 161).

Cei patru Domni amintiți aici întâiu, și ale căroră morminte se află în biserica de la Rădăuți, sînt cei întâi Domni ce au domnit în Moldova după înființarea Domniatului. Acesta o afirmăm, basați pe un document istoric foarte valoros, descoperit de vre-o doi ani de Domnul Dimitrie Sturza, și care document acum se află în posesiunea Academiei Române. Acesta este pomelnicul Mănăstirei Bistriței din Moldova, în care sînt numele tuturor ctitorilor și bine-făcătorilor mănăstirei, în curgere de mai multe veacuri. Este scris slavonește pe pergamin și datéză din anul 6915 (=1407), adică după ce s'a zidit mănăstirea de Alexandru cel Bun. După ce în prefață se arată datorința de a se pomeni la sântul jertfelnic bine-făcătorii, și cum să se înscrie numele lor în pomelnic, apoi se începe pomelnicul, cu numele Domnilor ce au domnit în Moldova până la Alexandru cel bun : partea aceasta are următoriu titlu scris cu litere roșii : «ЗДЕ ПОМИНАЖТСА БЛАГОЧЕСТИВІИ ГВСПОДАРИЕ ЗЕМЛИ МОЛДОВАХИНСКЫА, ИЖЕ СЖТЬ СИИ : ПОМѢНИ ГОСПОДИ ПРАВОСЛАВНЫА ГОСПОДАРА ЗЕМЛА СЕА».

«Aici se pomenesce evseviosii Domnitori ai țerei Moldo-Vlachiei, cari sînt aceștia : pomenesce Dómne pe orthodoxii domnitori ai țerei acesteia». Apoi urméză, scris negru :

«ПомѢНИ ГОСПОДИ — БОГДАНА ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ ЛАЦКА ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ КОСТЪ ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ ПЕТРА ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ РОМАНА ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ СТЕФАНА ВОЕВОДАЖ. ПОМѢНИ ГОСПОДИ ЮГА ВОЕВОДАЖ.»

- «Pomenește Dómne pe Bogdan voevoda.
- » Lațicu voevoda.
- » » » Costea voevoda.
- » » » Petru voevoda.
- » » » Roman voevoda.
- » » » Stefan voevoda.
- » » » Iuga voevoda.

După acești Domni pomelnicul pune pe Alexandru cel Bun și familia lui ; apoi pe fiii lui, Domnii Iliș și Stefan cu familia lui. După aceea urmază Domnii :

Roman-Voevod Ilișevici.

Petru-Voevod fiul lui Alexandru Voevod (fiul lui Stefan Voevod).

Bogdan Voevod.

Alexandru Voevod cel ténér (МЛАДАГО).

În pomelnicul de la Bistrița lipsesc unele numiri de Domni, care se află în Letopisețul lui Urekie, anume : Драгоș, Sas, cei doi fii ai lui Stefan cel bătrân : Stefan și Petru. De asemenea se pomenește după Lațicu un Domn : *Costea-Vodă*, de carele Letopisețul nu știe nimica.

Cu toate acestea noi dăm mai multă creștere pomelnicului de la Bistrița, al căruia autorii, călugării de la Bistrița, la începutul veacului 15-le, erau mai aproape de jumătatea viacului 14-le, când se pare că s'au înființat Domniatul Moldovei, și puteau mai bine ține minte numele a 7 Domni precedenți, decât Vornicul Urekie, carele a scris letopisețul pe la începutul veacului 17-le. Prin urmare îi desparte un period aproape de 200 ani.

Cum rămâne acum cu Драгоș și cu fiul său Sas? Eu cred că vornicul Urekie a luat din tradițiunea populară istoria cu Драгоș-Vodă și cu fiul său Sas-Vodă. În acesta se confirmă chiar forma legendară, sau de poveste, în care letopisețul ne predă aventura lui Драгоș. În ea se povestește că Драгоș era un vânător de zimbri său tauri sălbatici; că avea o cățea dresată la vânat, numită Molda, care gonind un zimbri s'ar fi înecat în apa, care apoi după numele ei a dobândit numele de Moldova, adică țera unde a perit Molda, ori riul—și apoi țera cățelei Molda. Că e capul zimbrului, carele a cauzat nenorocirea Moldei, spre suvenire, Драгоș l'ar fi transformat în marca țerei.

Adevărul istoric, ce va fi existând în legenda lui Драгоș îl va arăta timpul și critica sănătoasă, după ce se vor descoperi documente istorice positive. În tot cazul acum de o cam dată, fără a nega existența istorică a lui Драгоș și partea lui în istoria Moldovei, trebuie să raportăm existența lui istorică la un timp anterior înființării Domniatului Moldovei, și stabilim, că cel întâiu Domn a fost Bogdan, pe carele Stefan cel Mare îl numește, precum am văzut cel bătrân (Stari), era pomelnicul de la Bistrița îl pune în fruntea Domnilor Moldovei. O puternică dovadă la acesta avem Chrisovul lui Ludovic I-ii regele Ungariei, din anul 1365, și în care amare ochii se pun asupra

lui Bogdan Domnul Moldovei, carele, *ca un trădătorii*, eșind pe ascuns împreună cu fiil săi din țara Maramurășului, a coprins Moldova și s'a făcut acolo Domn. De aceea lea de sub stăpânirea lui mai multe sate ce le avea în Maramurăș, și le dă pe tot-dé-una lui Balc, fiul credinciosului și iubitului Sas, Voevodul Maramurășului. Satele acele le darue, te lui Balc, și fiului său Drazu, și fraților lui — Drazomir și Ștefan. Și acésta pentru multele lui suferinți ce a avut în Moldova, unde el ș'a vërsat sânzele, a suferit rane de mörte, i s'aü omorit tirănesc frații și mai mulți slujitori, și pentru care el din Moldova a trecut în Un'aria, spre a face să crească cinstea și puterea aceluï reșat. De aici se vede, că Domnia lui Bogdan în Moldova a fost precedată de lupte mari între partisanii Un'ariei și ai independenții noului stat moldovenesc. Dar ceea ce pe noi acum ne interesează este, că pe la an. 1365 Bogdan era Domnul Moldovei. (Șink. t. I. p. 326).

Când și câtă ană aü domnit cei d'intăi Domni ai Moldovei, ce sînt îngropați la Rădăuți : nici Marele Ștefan, nici pomelnicul de la Bistrița nu ne spune; ne înșiră numai numele lor. Letopiseșul țerei, până la domnia lui Roman nu ne dă nici o dată po. ilivă. Aici citéză el uricul din 1392, dat din *târgul lui Roman*. La Domni anteriori vorn. Urekie le pune numai anit cât. aü domnit, și aceea fără doveđi positive, pentru care și aü toți Domnii numere rotunde de anit întregi : Drașoș-2; Sas-4; Lațico-8; Bogdan-6; Petru Mușat-16; Roman-3; Iuga-2.

Pentru câte-va din domniile aceste de la început avem date chronologice la scriitorii streini. Așa despre Bogdan Vodă cel bătrân am vedüt în *chronicul regelui Ludovic*, că el domnea pe la anit 1365.

Lațicu-Vodă domnia pe la anit 1370—1374 (Șink. t. I. p. 339-349).

Petru, pe carele Urekie îl numește «Mușat», adică : cel frumos, domnea la anit 1387—1388 (Șink. t. I. p. 354. Archiv. istor. t. I. p. 177).

Roman-Vodă, precum arată uricul lui dat din Roman, domnea pe la anul 1392.

După acéstă dișre iune, să revenim acum éráș la mormintele din biserica Rădăuților.

Afară de mormintele domnesci, arătate mai sus, sînt încă următoarele :

6. Mormântul unei strămoșe a Marelui Ștefan : Maria fata Anastasiei fiicei lui Lațico. Înscriptia spune :

«Іъ Стефанъ воевода господаръ земли молдавской в лѣтъ 73е мѣсца маи въскреси сзи гробъ своен прѣдѣдници маріа дъщи Анастасіи также даде коцманъ вештели сѣн. Дъщи Лацко воевода вна прѣстависа в лѣтъ 73ици мѣсца маи маргъ кс.» (Tab. 2 fig. 3).

Ioan Ștefan-Voevoda Domnitorii țerei Moldovei, în anul 7005 (= 1497), luna Maiu, înfrunșetă acest mormânt strămoșei sale Maria, fata Anastasiei care a dat Coșmanii acestui sânt locaș, fiica a lui Lațicu Voevoda. Ea (Maria) a răposat în anul 6928, luna Martie 26 = (1419).»

Din acest epitaf se vede, că atunci când Dómna Anastasia a dăruit moșia Coșimaniî, la Rădăuți era mănăstire (МОНАХЪ).

7. Mormântul Dómnlei Stanei, soția lui Bođdan și mama lui Stefan-Vodă cel ténér.

«БЛАГОЧЕСТИВЫИ И ХРИСТОЛЮБНЫИ ІУ СТЕФАН ВОЕВОДА ГОСПОДАР ЗЕМЛИ (1) МОЛДАВСКОИ СЫНЪ БОГДАНА ВОЕВОДЫ. ВЪКРАСИ ГРОБ СЛИ МАТЕРИ СВОЕЙ СТАНѢ В ЛѢТЪ ІЗКЪ МѢСАЦА ГЕН. КИ. ПРИ ЕПИСКОП ПАХОМІЕ.» (Tab. 2 fig. 4).

«Evseviosul și iubitoriul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriü țerii Moldovei, înfrumuseță mormântul acesta mamei sale Stanei. În anul 7026, luna Ianuare 28. Sub Episcopul Pachomie. (1518 .

8. Mormântul lui Bogdan, nepotul Marelui Stefan și ficiu lui Alexandru feciorul Marelui Stefan.

«БЛАГОУСЪТНИВЫИ И ХРИСТОЛЮБНЫИ ІУ СТЕФАН ВОЕВОДА ГОСПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ СЫНЪ БОГДАНА ВОЕВОДЫ ВЪКРАСИ ГРОБ СЪНЪ СЫНКОУ СВОЕМУ ІУ БОГДАНА ВОЕВОДАКЪ СЫНЪ АЛЕКСАНДРА ВОЕВОДЫ : В ЛѢТО ІЗЦПН МѢСАЦА ГЕН. А.» (Tab. 2 fig. 5).

«Evseviosul și iubitorul de Christos Ioan Stefan Voevoda, Domnitoriü țerii Moldovei, fiul lui Bođdan Voevod, înfrumuseță mormântul acesta nepotului său Ioan Bođdan Voevoda, fiul lui Alexandru Voevoda. În anul 6988, luna Ianuar 30 .

Observăm că data 1480 (6988) coresponde cu timpul, când s'a pus pétra mormântală. Bogdan a putut să fi murit mai înainte de această dată.

După tre ore de petrecere în Biserica fostei episcopii din Rădăuți, luându-ne ziua-buiă de la părintele Egumenul Suceviței și de la protopopul Mandrilă, cariî cu toata buna-voință ne au secundat în cercetarile noastre prin Biserică, am părăsit Rădăuțul și ne am îndreptat spre Sucéva, unde am ajuns aî rope de 9 ore séra.

SUCÉVA.

Aici ne aștepta P. Archimanditul Darie Fernovieț ki, la vechia mitropolie a Moldovei, unde am fost găsuți.

Sucéva vechia capitală a Moldovei, are o pozițiune forte frumósă. așezată pe platoul unui dél, carele singur prin natura sa are o pozițiune stratejică, fiind apărat din toate părțile cu vai adânci. Din vechime orașul era numai pe dél, érá acum s'a mîlins și pe cósă, în partea despre Moldova. Orașul este tot ocupat de streini, mai ales Jidovi; Românii au rămas în ușiî, numai pe margine prin mahalale.

Duminică în ziua de 29 August, când se serbăză tăierea capului Santului Ioan Botezătoriuî, biserica vechii Mitropolii era plină de închinători, mai

(1) Cuvintele subliniate sînt nediscufabile; dar se pot ușor restabili, dupe context și istorie.

ales de Rusnacî veniți din Galiția, spre a se închina la móscele Sântului Ioan Noul, care sînt depuse în Sucéva încă de Alexandru cel Bun, aduse de la A-kerman (Cetatea-albă) unde acest Sânt primise martiriul de la Turci. Aceste sâfne mósce fac din Sucéva un loc de pelirinaziú pentru Creștiniú, mai ales din Moldova de sus, din Bucovina, Galiția și alte provincii austriace. Credința în puterea vindecătoare a móscelor, aduce în tóte ȓilele acolo bolnavi la rugă cãtră Sântul; lãnză sicriu deapururea gãsești ast-fel de pacienți, rãdemați cu capetele de sicriul Sântului, rugãndu-se înși, și ascultãnd rușãciunile preoșilor. Credința lor cea mare produce efecte miraculoșe, care mãresc devotamentul cãtră Sânt și ȓi au fãcut un renume mare în popor, nu numai între ortodoxi, dar și eterodoxi. Toți îl stimézã, fãrã osebire de cult și do'mã, ca cum ar fi al lor protector și apărãtor comun. Rusnacii din Galiția se deosebesc prin un devotament mai mare. Cãte sãrbãri are Biserica ortodoxã dedicate Sântului Ioan Botezãtoriul, ei în tóte vëd pre Sântul Ioan de la Sucéva, și cu cãrdu vin de se închinã la móscele lui în acele sãrbãtori.

Biserica vechel mitropolii are arhitectura moldovenescã din veacul 16-lea pre care o putem numi clasicã; ea este o continuare a celei din veacul 15-lea. Dintr'un document din anul 1523, publicat de domnul Hașdeú, în «Columna lui Traian» (1870. No. 45) se vede cã ea s'a fãcut de Stefan-Vodã cel tãner și acoperit cu plumb adus de el din Polonia în lãțime de 50 centure. Ea a fost zugrãvitã pe din lãuntru și pe din afarã. Zugrãvela pe din lãuntru este fôrte usatã de timp, abia se mai cunóște; ér pe din afarã este încã un rest în partea despre mézã-ȓi. Pridvorul este adaos în urmã, în anul 1579 de Mitropolitul Teofan, precum se vede din inscripția aflãtore acolo :

«СЗИ ПРИТВОРЬ СЪТВОРИ Феофан митрополит происходни отъ рзчкаа обкѣтѣли. въ чест святаго велико мѣченика Іоан новаго. въ дни благочестиваго господина нашего Іо Петра воеводи в лѣтѣ 1573.»

«Acest pridvor l'a fãcut Theofan mitropolitul originariú de la Mãnãstirea Rãcica, întru cinstea Sântului Marelui Mucenic Ioan noul. În ȓilele evseviosului Domnului nostru Petru Voevoda. În anul 7087.»

În anul 1589 Petru Șchiopul a acoperit din nou Mitropolia, și a fãcut clopotnița, precum arétã o inscripție de pe pãrete, în dosul baldochinului cu móscele Sântului Ioan; inscripția datézã chiar de la Petru Șchiopul, coprinđend mai multe date istorice ale Domniei lui. Étã-o :

«1589 юл кд ста на господство Іо Петра воевода в лѣтѣ 1589 юн кд покри церковь митрополіа и сѣтвори клопотницѣ и приведе святаго иоанс митрополіа. в лѣтѣ 1589 юл ла родиса Стефана воеводи сынз петра воеводи. и паки в лѣтѣ 1589 фев. в. съ помощію кожіею принесошъ емѣ скнптрѣ от царѣ тѣрецакаго и помагзѣса на господство ржкжѣ прѣквсауцѣнаг отца. нашег Квр Гевргіа мовиловича митрополнта взсен земли молдавскои.»

«7082 (1574), Iulie 24 s'a ridicat la Domnie Ioan Petru Voevoda. In anul 7097 (1589) Iunie 24, acoperi Biserica Mitropoliei, și a făcut clopotnița, și a adus pe Sântul Ioan în Mitropolie (1). In anul 7092 (1584), Iulie 31, s'a născut Stefan Voevoda, fiul lui Petru Voevoda. Și éráși in anul 7098 (1590) Fev. 2., cu ajutorul lui Dumnezeu 'i au adus lui skiptru de la împératul turcesc, și s'a uns la Domnie cu mâna pré sfințitului părintelui nostru Kyr Georgie Movilovici Mitropolitul a tótă țera Moldovei.

Pe același părete unde este inscripția, se află zugrăvite portretele lui Petru Vodă Șchiopol și ale familiei lui.

Partea din urmă a bisericeii: nartica, are frumoșe motive arhitectonice, anume păreții au frumoșe colóne de piatră cioplită, care se întrunesc din tote părțile in boltă, formand niște arcade ascuțite, mărețe. Biserica este consacrată Sfantului Martir Georgie, purtătorul de biruință, și patronul Moldovei. Acest patronagiū al unui Sânt vitez ostaș trebuia să amintéscă Moldovenilor tot-déuna, că țera lor s'a format și s'a păstrat prin vitejia strămoșéscă !

În pomelnicul Mitropoliei carele datéază din anul 1805, se spune, că biserica s'a sfișit in anul 1522; că are de ctitorī pe Bogdan Vodă, și pre fiul său Ștefan; că acéști biserica multă vreme rămăsese pustie și descoperită, pînă ce Mitropolitul Iacov a acoperit'o, a tocmit turnul și alte lucruri din lăuntru.

Pe păretele eclisiarchiei este o inscripție veche; dar nu sint citibile de cât cuvintele КИЛІЕ БАРНОВСКИ ВОЕВОДА ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ»

In Sucéva mai sint încă 6 biserici vechi românești :

1. Biserica Sântului Dimitrie, cu un turn înalt la pórtă, désupra căruia se află adaos un foișor modern pentru paza de foc. Biserica acésta este făcută de Marele Stefan, lângă palatul său domnesc din Sucéva. Letopiseșul ne spune că fundamentele acéstei biserici le a pus Marele Stefan după ce s'a întors la Sucéva de la inchierea păcii cu Radu-Vodă, și la ocașia căsătoriei séle cu Dómna Maria fata lui Radu (Letop. I. p. 129). Pe unde a fost palatul domnesc al Marelui Stefan astăđi sint case neguștorești; dar tot locul acesta este preșerat cu temelii și cu beciuri și mine zidite, care aparțineau palatului domnesc. Locul ocupat de palat era fórté spațios după spusele tradiționale, așa că tot in reionul curții, anume in grădină ar fi fost încă o mică biserică pentru beizadele și domnițe, pe locul unde acum este o bisericuță a Sântului Ioan Botzătorul, spre răsărit de la Sf. Dimitrie.

In Biserica Sântului Dimitrie sint multe petre morméntale antice, dar nu mai sint citibile, in parte séu in total, fiind usate și róse literile din seculara călcare cu piciórele pe dênsele. Pe una din aceste petre, in partea stângă, in dreptul ferestrei, se pot încă citi urmétórele cuvinte : «СЪН ГРОБЪ СЪКРАСИ КИЛІ-ГИНІЕ.....АРЪГО СВОЕМЪ. РАВЪ БОЖІЮ ПАНЪ ТОМН. ВЕЛНОМЪ ВИСЪЛЪРНИКЪ..... ИЖЕ

(1) Se înțelege, că in timpul reparațiunei Bisericeii mitropolitane, móșcele Sântului Ioan au fost strămutate in altă Biserică, de unde apoi, la finele reparațiunii iarăși s'au adus la Mitropolie.

ПРѢСТАВІСА КЪ ВѢЧНѢИ ШЕНІКЛИ: В ЛѢТО ЖНА МѢСАЦА АУГУСТА КЛ» (1543).

Pe altă pĕtră în latinea drĕptă se pot încă citi cuvintele : »СЪИ ГРОБЪ СЪКРАСИ..... Ѣ СВОЕМЪ БОГДАНЪ, ИЖЕ ПРѢСТА....

Pe o alta din stînga se pöte citi numai : «ЛОГОФЕТЪ».

În fine pe o altă pĕtră se zărește numele : «УВДОТІА» ceea ce ar putea da a înțelegе, că aici a fost înmormĕntată Dómna Marelui Stefan : Ovdotia sĕu Evdokia de la Kiev.

Pe clopotnișă este o inscripțiune, pe partea din afară ; dar fiind förte sus, nu o am putut citi.

2. O mică bisericușă dedicată Sf. Ioan Botezătorul, spre rĕsărit de la a Sf. Dimitrie. Ea este acea bisericușă, de care s'a vorbit mai sus că ar fi fost în coprinsul curșii domnești ; însă în forma ei actuală ea datĕză de la Vasilie Vodă, și nu represintă nici un interes archeologic, și este pré rău întretinută, ca ori ce lucru de prisos.

3. Biserica Sântului Nicolaiu. Din inscripția de asupra ușei se vede, că ea, în forma sa actuală este zidită în vécul 17-lea de Visternicul Nicórá Prăjescul. Arhitectura n'are nimica interesant. În biserică este și un mormĕnt cu epitaf antic, care arată că acolo este în ropat un boeriu Visternic, grec de națiune. Epitaful este parte slavonește, parte grecește :

«СЪИ ВІТХОПИСНІА НА ЛЕЖАЩ КАМЕН СЪТВОРИ И СЪКРАСИ КНѢГИНѢ ИЛИСАВЕЛА ЖЪИАНЪ СВОЕМЪ ПАИЪ ІАНЕ КАЛЪГЕРУПОЛО ВЕЛИКИ ВИСТѢРНИК ИЖЕ ПРѢСТАВИС И ЗДЕ ПОГРЕВЕН. В ЛѢТО ЖРА МѢСАЦА МАРТЪ КД: ВЪ ПОНЕДѢЛО : ЕКИ КОІТИ О ДЪЛОС ТЪ ДЕСЪ ІУАННИС ВИСТІАРИС ЕК ПОГОНАНОФІЕ» :

«Acĕstă pĕtră zăcĕtöre cu scrisöre vechie o facu și infrumscĕta knĕghina Elisavtha jupănului seu panulu Iane Kali țheropolc Marele Visternic, carele a reposat și aici s'a înmormĕntat. În anul 7104 (1596), luna Mart. 24, Lunĭ. Acolo zace robul lui Dumneșeu Ioan Vistiariul din Pogonanofia.

Acĕstă Dómna (knĕghină) Elisavtha, adică Elisaveta, să nu fie öre Dómna cea vestită în rele a lui Ieremia Moșhilă? Tocma anul când ea pune pĕtra acĕsta pro mormĕntul fostulu sĕu Jupăn boeriu grec, este ântĕiul an al Domniei lui Ieremia Moșhilă. Pöte că ea a sciut de timpuriu să capete inina lui Ieremia; a trimis pre bărbatul ei grecul pre ceea lume, și a devenit Dómna, și pentru ochii ómenilor, pune și o pĕtră mormĕntala pre mormĕntul lui kir Iane. Mandria ei cea mare, ne-astămpĕrul, jaful, etc. denolă nu modestia femeii romănce, ci firea unei grece fanariote, precum am văđut în urmă. (1)

În Biserica Sf. Nicolaiu mai sint încă două morminte vechi cu epitafuri slavone, unul din anul 1510, al unui Răteu ; altul din anul 1664 al lui Michail Păharnicu Cărăscul. Le reproducem aici :

(1 În privința înțelesului adevĕrat al cuvĕntului КНѢГИНЪ veđi *Rev. p. ist. arch. fil. v. I* pag. 370 nota Credem că aci nu pöte fi vorba despre Dómna lui Ieremia Movilă. Gr. G. T.

«СЗИ ГРОК СКРАСИ РАЗА БОЖІА НАСТАСІА МЖЖЕВИ СВОЕМОС РАТКС, ИЖЕ ПРѢСТАВИСА КЗ ВЪЧНБИ ШБИТЕЛИ. В ЛѢТО 7301 МЪСАЦА. ШКТОВРІА ЕІ, ВЪЧНАА ЕМОС ПАМАТЬ».

«Acest mormânt îl înfrumuseță róba lui Dumnezeui Nastasia, bárbatului său Rațcu, carele s'a mutat la veacnicul lácaș. In anul 7019 (1510), luna Octombrie 15. Veacnica lui pomenire.»

«СЗИ КАМЕН СЪТВОРИ. И СКРАСИ ЛЮБЛА КЗРЗКСЛА, ШНОКС СВОЕМОС МИХАИЛ ПЪХАРНИКЛА ИЖЕ ПРАСТАВИС В ЛѢТО 7301 ДЕК КИ.»

«Acéstă pétră o făcu și o înfrumuseță Lupul Cărășcul, nepotului său Michai păcharnicul, carele a reposat în anul 7173 (1664), Decem. 28.»

4. Biserica Adormirei din Suburbia Ițicanî. Din vechime aici era o mănăstire de căluzérite. Ițicanii erau deosebiți de oraș, carele se mărginea numai pe platoul délului. Locul din pregiurul acestei biserici aparținea mănăstirei, ca moșie a sa proprie, și apêrată de ori-ce intervenire a autorităților orășenești. In pregiurul acestei mănăstiri s'aú format o slobozie, unde, cu chrisóve domnești s'aú așeșat meșteri din țérule vecine, cu scutire de dări și de vamă, numai ca să practice în țérá meseriele lor, precum : olari, curálarí, cojocarí, ciubotarí, etc. Existența acestei mănăstiri se constată prin chrisóve și cărți domnești. Ast-fel sînt : 1) Uricul din anul 1453 de la Alexandru Voevod, în care acéstă mănăstire de Maíce se numește Mănăstirea de lan'ă Sucéva, a lui Iațco», și spune că atunci era stareță Maíca Fevronia. 2) Uricul lui Jeremia Moghilă, din anul 1597, prin carele, cu tot sfatul țérei, cu Mitropolitul, Epi-scopii și boerii, se confirmă tóte drepturile anterióre, date de Stefan cel Mare și cu slobozia locuitorilor de pe moșia mănăstirei. Aceste două urice scrise pe pergamin sînt depuse la Academie. Mănăstirea lui Iațco. séu cum se numea în urmă Iațicanii, și Ețicanii, a esistat pînă în vécul trecut, precum se vede dintr'o carte a Domnului Matheiú Ghica, din anul 1755, dată călu érițelor spre a le ímpuțernici să stringă dijma de pe moșia mănăstirei.

Biserica de la Iațicanî nu ínfaițeză nici un interes istoric în privința arhitecturii séu a altor anticítăți. Este numai un epitaf grecesc, carele arată că în anul 1590 s'a ínmormântat acolo un grec, anume Ioan, fiul lui Manuil Megaliromeu. Étă acel epitaf :

«ΜΗΝΕΙΟΝΤΕ ΚΥΡΕ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΥ ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΣ ΣΣ ΙΩ. ΝΙΣ ΜΑΝΝΗΛ ΜΕΓΑΛΗΡΩΜΑΙΣ. ΕΒΟΙΜΩΑΝ ΚΑΙ ΕΤΑΦΗ ΕΝ ΚΑΝΣΙΑ ΤΟΥ ΑΔΕΛΤΟΣ ΙΩ ΠΟΧΔΑΝΟΥ ΒΟΕΒΟΔΑ. ΝΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΣ ΚΥΡ ΣΤΕΦΑΝΩ ΒΟΕΒΟΔΑ ΕΤΙ 7301 ΜΗ ΙΓ ΑΒΓΣΤΥ.»

«Pomenește Dóme cu sfinții tēi sufletul robului tēu Ioan, fiul lui Manuil Megaliromeul (din Roma cea mare). A reposat și s'a ínmormântat în Biserica Domnului Ioan Bogdan Voevoda, fiul marelui Domn Stefan Voevoda, în anul 7098 luna August 13 . În acéstă inscripție sunt de ínsemnat : a) numele *Megaliromeú*, carele arată, că reposatul era originar din Roma,

adică se trăgea din Grecii emigrați acolo după cucerirea Constantinopolei de Turci. Roma *mare* numesc Grecii Roma, spre deosebire de Constantinopole, care se numește la ei: Roma mică, nouă, jună. b) Se vede, că biserica de la Mănăstirea Ițcanii, care esista la finele vécului 16-le era zidită de Bogdan Vodă. c) pe la finele vécului 16-lea începuse a se da Domnitorului erou al Moldovei Stefan, epitetul de «Marele».

Aceste patru biserici din Sucéva, afară de vechia mitropolie, forméază, împreună cu doue cătune: Lisarva și Cutul, — doué parochii ale Sucevei, cu doi parochi, dintre care unul — protopop. Fînd-că numărul parochienilor este de 2490 suflete, mai sînt încă atașați la ele doi preoți coadjutori.

5. Este încă o biserică românescă antică, cu hramul «Inviereî», pre care astăzi o ocupă rutenii uniați din Sucéva. În pomelnicul vechei mitropolii, această Biserică se numește «*ВЪЗКРЕСЕНІА*» (Invierea), și se pun ca ctitori ai ei Petru Rareș cu Dómna lui Elena. Acéastă biserică, după luarea Bucovinei, aú ocupat'o catolicii pentru sine, și 'i a dărâmat turla, caracteristica arhitecturii române antice. După ce ei ș'aú făcut Biserica lor proprie, a cedat pe acésta antică, Uniaților, cari sunt tot de ai lor.

6. Este încă o biserică antică românescă în marginea Sucevei despre cetate. Ea este descoperită, bolțile și părății fórte deteriorați; nu are nici o inscripțiune. Ea servește ca magazie pentru produse agricole, închiriată de neguțatori dela primăria Sucevei.

Sînt încă în orașul Sucevei doue biserici armenești; însă ele fiind moderne nu infățișéază nici un interes istoric. Dar este o a treia biserică armenească, afară din oraș, numită Zamca, care merită o deosebită atențiune: un loc închis din tóte părțile cu zid vechiú, carele în unele locuri se ruinează, cu o pórtă de intrare, cu un turn vechiú înalt la unul din cele patru colțuri ale zidului. Biserica armenească, care este în mijlocul Zámcei, este construcțiune modernă. Deasupra porții este o capelă pustie, de o formă antică; dar n'are nici o inscripțiune. Zamca vine la marginea platoului Sucevei; dela ea în jos se forméază o vale adêncă, unde este un sat, se cunosc și șanțurile cu care Zamca a fost în vechime înconjurată. Numele de Zamca (1), poziția ei strategică, zidurile, turnul — tóte cu un cuvênt ne dau a înțelege, că aici în vechime a fost un fort al Sucevei. Tradiția locală spune, că după ce Sucéva a fost părăsită prin strămutarea capitalei, la Zamca rămăsese numai biserica, și un mitropolit a vëndut-o Armenilor. Armenii de și aú acolo biserică, însă în ea se servește numai odată pe an, la chram. Posesorul locului — Armean, ține acolo un păzitorii.

Dela Sucéva am comendat pe D-l profesor Gr. Crețul la satul Reușeni, carele nu este departe de Sucéva, ca să decalce inscripțiunile ce s'ar găsi la acea Biserică; căci acolo este locul, unde, precum spune Letopiseful în anul 1454, rebelul Petru Aron a tăiat capul lui Bogdan, tatăl marelui Stefan (Le-

(1) Zicerea *Zamca* este slavonă, dela *Zámok*. Lexiconul academic ruso-slav definește așa zicerea *Zamok*: «Cetățue (КРѢПОТЦА) înconjurată cu șanțuri și cu muri cu turnuri».

top. t. I. p. 116). Dela Reușeni s'au adus două decalcuri, reprezentând două inscripțiuni slavone: 1) inscripțiunea deasupra ușei la intrarea în biserică, care spune, că pe locul unde s'a tăiat Bogdan. Vodă, Marele Stefan a început să zidescă biserica actuală, dar, murind el înainte de a o sfârși, o a isprăvit fiul său Bogdan. Etă chiar inscripțiunea:

«В ЛѢТУ /ЗАІ СЕН. И. ІУ СТЕФАН ВОЕВОДА БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВ КОН БЛАГОУЗВОИ И НАЧА СЗДАТИ ХРАМЪ СЪИ ВЪ ИМѢ ССѢКНОВЕНІА ЧЕСТНІА ГЛАВЫ ЧЕСТНАГО И СЛАВНАГО ПРОРОКА ПРЕЧТЧА КРЕСТИТЕЛѢ ІУАННА НА СЕМ МЕСТѢ ГДЕ БЫ ССѢЧЕНА ГЛАВА УТЦА ЕГО БОГДАНА ВОЕВОДЫ. И СТЕФАНА ВОЕВОДИ ПОСТИЖЕ СЪМРЪТ ВѢЧНА ЕМѢ ПАМАТ А СЫНЪ ЕГО БОГДАН ВОЕВОДА ВЪЗДВИЖЕ ПОЧАТОКЪ УТЦА СВОЕГО И СЪВЪРШИ ХРАМЪ СЪИ В ЛѢТУ /ЗВІ МЪСАЦА СЕН. И.»

În anul 7011 (1502), Septemb. 8. Ioan Stefan Voevoda, cu mila lui Dumnezeu Domnitoriu țerei Moldovei, bine-voi și începu a zidi templul acesta în numele Tăierii cinstitului cap al cinstitului și slăvitului prorocului înainte mergătoriului botezătorului Ioan, la acest loc unde fu tăiat capul părintelui său Bogdan Voevoda. Și pe Ștefan Voevoda l'a ajuns mărtea: Vécinica lui pomenire. Eră fiul său Bogdan Voevoda a rădicat începutul părintelui său și a săvârșit templul acesta în anul 7012 luna Sept. 8.»

Anul 7012 (1504) este anul morții Marelui Stefan; căci tot Bogdan ne spune în inscripția de pe acoperământul pus de el pe mormântul tatălui său, că acesta a răposat în acest an, Iulie 2. Va să zică Bogdan a continuat zidirea bisericii începută de tatăl său, și a isprăvit-o peste 2 luni și 6 zile. Dar ceea ce merită a observa este, că Bogdan aici întinde anul 7012 peste Septembrie, ceea ce e contra datinei de atunci, când la 1-iulie Septembrie se începea alt an. Se vede, că de pe timpul acela se manifesta une-orî dorința de a începe anul nou delă 1 Ianuarie, și a părăsi datina vechie.

2) Despre mormântul lui Bogdan D-l Crețu ne-a spus, că el se află în partea din urmă a bisericii, este ce-va ridicat de la pardosela bisericii; dar pétra este despicată, și literile inscripțiunei așa de rouse de picórele ómenilor în cât nu se pot citi. Și în adevăr decalcul adus de d-lui represintă mai mult urmele literilor, de cât litere, din care să se pótă forma cuvinte.

Despre tatăl Marelui Stefan — Bogdan-Vodă, Letopisețul ne spune: a) că a domnit după Alexandru-Vodă fiul lui Iliășu (1), anume, după ce acesta domnise 4 ani, începând din anul 1454 (6962) August 22; b) că Bogdan, după mai multe răsbóie purtate asupra lui Alexandru, a învins și a ocupat Domnia pre care a ținut-o doi ani; c) că Bogdan ar fi fost fecior lui Alexandru-Vodă și prin urmare un fiu rebel contra tatălui său. Acestă din urmă aserțiune nu este adevărată; căci, precum am vădut din inscripțiunile morméntale de la Rădăuși, Alexandru era nepot lui Bogdan, și Bogdan venea unchiu lui Alexandru, fiind văr primariu cu Iliăș tatăl lui Alexandru. Observăm tot-o-dată că

(1). În pomelnicul delă Bistrița acest Alexandru se numește Iliășevici .

datele chronologice din letopiseț nu sînt esacte; căci decă Domnia lui Alexandru s'ar fi început la anul 1454, atunci 4 ani ai Domniei lui și cu 2 ai Domniei lui Bogdan ar împinge Domnia Marelui Stefan tocma la anul 1459; dar este dovedit, că Stefan a început a domni în anul 1457 (6965), la începutul lunii Aprile. Din chrisovul dat mănăstirei Iățicanii în anul 1452. Febr. 23, citat mai sus, se vede că acest domn domnea mai înainte de data lui Urekie 1454.

Dela Sucéva ne-am repețit, așa dicînd, și până la mănăstirea Dragomirna, care este departe ca 1¹/₂ oră dela Sucéva.

MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA

Aici am fost întâmpinați și primiți de-Egumenul Mănăstirei, Părint. Veniamin Jacota, și am stat 3 ore. Mănăstirea acésta este zidită pe la începutul vécului 17-lea de Mitropolitul Anastasie Crimca, séu Crimcoviță, carele a arhipăstorit în Moldova pe la anii 1609—1630. Mănăstirea este înconjurată cu zid înalt, și zidul provăduț cu metereze, sub care iarăși este un pripiciu pentru a se putea umbla la metereze, ca și la Sucevița. Zidul este acoperit, și pe lângă metereze are un balcon, pe carele se umblă. Deasupra porții este o clopotniță înaltă, cu trei etage; în unul este o capelă. Désupra porții din afară este o inscripțiune cu marca țerei, dar n'am putut'o citi, fiind foarte sus pusă. Marca și inscripția sunt în forma celei dela Putna, și foarte bine conservată. La colțurile zidurilor sunt patru pîrguri, care dau mănăstirei formă de o adevărată cetățue; se dice, că pîrgurile ar fi zidite de Barnovski Vodă. Unul dintre aceste pîrguri, în partea de nord-ost, este mai înalt, are multe odăi și baște, la care se urcă prin două rënduri de scări de peatră în părete. Se vede că acolo erau taînite și ascunđătorii în vreme de restriște.

Biserica mănăstirei este o adevărată capodoperă de artă arhitectonică între bisericile Moldovei din veacurile 15-lea și 17-lea inclusiv. În privința artei și a gustului ea se pôte clasa între toate bisericile antice ale României, ca a 3-a, după cea dela Argeș a lui Neagoie-Vodă, și a Trei—ierarhilor din Iași a lui Vasile-Vodă. Înălțimea zidirei covărșește pe toate bisericile antice române, așa că biserica predomină peste toate zidirile mănăstirei.

Cupola saū turla este înaltă, subțire și totă din petre cioplite. Bolțile bisericiei încă sunt ornate cu petre sculptate. Părțile inferiére ale bisericiei nu sunt despărțite prin păreți ca la alte biserici vechi. Dar are acea particularitate, că părțile se deosibesc între sine prin câte-va trepte tot mai sus, așa că altarul predomină asupra tuturor. Pe lângă păreți sunt multe colóne de pétră, sculptate și poleite, ele forméză fie-care o împletitură spirală și se împreună în boltă în formă de arcade ascuțite. Partea numită templu, se desparte de cea din urmă prin colóne patrute, care se arcuesc désupra. Biserica a fost zugrăvită totă pe din lăuntru, astăđi însă se păstrează zugrăvélă numai în partea templului, érá partea posterióră este văruiță. Pridvorul este

despărțit prin un părete, și are două intrări. Aici sunt mai multe petre mormentale așternute pe jos, și arată mormintele unor persoane ce au fost acolo înmormântate. Unele din acestea au inscripțiunile de tot usate de umblare, pe dâensele, în cât nu se mai pot citi, la altele numai părți din scrisore se pot citi. Între dâensele este o pîtră de marmură cu scrisore grecescă, ale căreia margini sunt róse de tot. Părinții spun, că acolo este înmormântat Arhitectul Dima, carele este trecut și în pomelnicul mănăstirei, ca planuitor și constructor al mănăstirei. O altă peatră cu scrisore tot grecescă, dar legibilă, fiind dintr'o epocă mai aprópe de noi, anume din anul 1770, ne spune că acolo este înmormântată Maria, soția păharnicului Georgie Balsovlu, care se trăzea din strălucita viță a Mavrocordaților, cari au domnit în amîndouă țerile române, pentru care Epitaful se și împodobește cu mărcile țerilor române: Vulturul și Zimbrul. Epitaful este scris cu mult enfas grecesc și cu pretențiunile de clasicism elinesc. Pe a treia peatră se pot citi aceste cuvinte: «СЗИ КАМЕНЬ НАД ГРОВНИ СЗТВОРИ И СКРАСИ. ПАНЗ ДУМИТРАШКО.... УГЧС СВОЕМА.... ИЖЕ ПРѢСТАВИСА КЗ ВЪЧНИМ ОБИТЕЛЕМ И ПОГРЕБЕН ЗДЕ ВЪ ДНИ ГОСПОДИНА НАШЕГО. ІУ. ДУМИТРАШКА ВОЕВОД КОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОЙ ЛѢТ ۛЗРПИ МѢСАЦА ЮНІ Д. ДРЖУГЛЕСКУ. Numele din urmă Drăgulescu cred că este al maistrului, carele a sculptat peatra. Data petrei corespunde anului 1680.

A patra inscripție pórta data 1673, și se póte încă citi pe ea următoarele cuvinte:

«СЗИ КАМЕН ГРОВИ СЗТВОРИ И СКРАСИ ПАНЗ ДѢДЪ ПРЗКЗАЛЕ КИВ МЕДЕЛИНИЦЮ, ПОКОИНОМЪ.... ИЖЕ ПРѢСТАВИСА КЗ ВЪЧНИМ ОБИТЕЛЕМ И ПОГРЕБЕН ЗДЕС ВЪ ДНИ ГОСПОДИНА НАШЕГО ІУ ДУМИТРАШКО ВОЕВОД. ЛѢТ ۛЗРПА МѢСАЦА ІАНУАРИ Д.»

Data aceasta corespunde anului 1-iu al domniei 1-a a lui Dumitrașcu Cantacuzin; érá cea de sus la anul 1-iu al domniei 2-a a acestuiașiu Domn.

În nartica bisericei încă este un mormânt, ridicat de la pardoseală ca de 2 palme și acoperit cu un covor. Părintele Euzumenul mi-a spus, că acesta este mormântul Mitropolitului Anastasie Crimca, ctitorul mănăstirei. Dar pîtra mormentală nu are nici o inscripție. De asemenea și Biserica nu are inscripțiune, de unde să se póta precisa data fundărei ei.

Biserica pe din afară are și ea, ca și alte biserici vechi, proptele de zid, pentru mai multă tărie; dar aici acele proptele sunt în formă de colone eșite din zid, de piatră cioplite și ridicate până désupra în nivelul zidului bisericei. Pe désupra ferestrilor bisericei este colacul de pîtră în formă spirală, carele este semnul distinctiv al arhitecturii bizantine. Désupra zidului bisericei, sub strașină este un al doilea colac, tot în forma celui din'teiu. Acum însă acest din urmă este acoperit de strășina modernă, care cu plafonul ei îl ascunde vederei.

Eleganța arhitecturii bisericei este în cât-va transportată și în arhitectura clopotniței. Așa unghiurile zidirei la dâensa de sus până jos sunt formate

din petre mari cioplite. Portaliul (gangul) încă este ornat cu petre cioplite și sculptate în formă spirală, care se împreună desupra crucișii, înfrumșetate și cu alte detalii de sculptură.

Dintre anticitățile păstrate la mănăstirea Dragomirna, n'am putut să revăd astădată, de cât următoarele cărți :

1. O Evanghelie slavonă scrisă pe pergamin, ferecată cu argint și poleită cu aur. Pe partea d'asupra are în relief icóna învierii cu lezenda ei. Pe partea de desupt, tot în relief, icóna hramului : pogorirea sântului Duch, Sub apostoli, cari staū în semicerc avënd la mijloc pe Maica Domnului, este lumea simbolizată în forma unui bătrân încoronat, carele ține în mână o măhramă întinsă, ceea ce cred că simbolizează atmosfera ce încongiură pământul ; pe lângă bătrân sînt grupați ómeni. În alte desemnuri ale acestei icóne bătrânul este sinzur, cu măhrama întinsă pe înăini și d'asupra lui inscripția : « o kocmoc. » Evangelia are multe ilustrații și icóne. Pe unele este reprezentat chîar Mitropolitul Crimca, îmbrăcat în vestminte archieresci, în-genunchiat și cu numele scris. Atât pe legătură, cât și la finele Evangheliei sînt inscripțiuni slavone, care arată că Mitropolitul acesta a fost fiul lui Ioan Crimca (pentru care el se numes e : Crimcoviți) ; muma lui s'a numit « Christina » ; că el a făcut și împodobit acea Evanghelie, pentru pomenirea sa și a părinților săi, și o a dat în mănăstirea Dragomirna cea din nou zidită de densusul, cu hramul pogorirea sântului Duch, — în zilele lui Constantin Moghila Voevod, fiul lui Ieremia Domnul Moldoviei, în anul 7118, Sept. 1. (1608). (De la 1 Sept. se începea 1609).

2. Altă Evanghelie slavonă, manuscris, tot pe pergamin, ferecată cu argint și poleită cu aur. Pe partea d'asupra și pe cea dedesupt are acelēși icóne în relief. Sub icóna hramului are o inscripție. Pe de laturile inscripțiunei sînt gravate, din drepta portretul Mitropolitului Crimca îmbrăcat archieresce, țîind într'o mână crucea, în alta cartea. Din stînga, visavi de Mitropolitul, este gravat portretul Domnului Tomșa, reprezentat în genunchi cu o carte de rugăciune în mîini, pe care sunt gravate cuvintele : « ГДЕ Іс ХС БЖЕ НАШ ». În inscripție se spune, că și această Evanghelie este făcută de Mitropolitul Anast. Crimcoviți, dată în nou-zidita sa mănăstire Dragomirna, în anul 7122 Iul. 1. (1614). Și această Evanghelie este frumos ilustrată, ca și cea anterioră. Din o inscripție de pe fila de la început se vede, că ea s'a dat mănăstirei în anul 1624.

3. O liturgie manuscrisă pe pergamin, ferecată cu argint și aurită. Pe o parte are icóna hramului mănăstirei cu kosmos, pe alta Sânta Treime, amândouă în relief, formatul 4° mic. Din inscripția de pe ferecătura se vede, că ea este făcută de Mitrop. Crimca în anul 7120 (1612). Din o altă inscripție din carte să vede că Mitropolitul o a dăruit mănăstirei în anul 1616 în zilele Domnilor Ioan Alexandru Moghilă Voevod, și a fratelui său Ioan Bogdan Voevoda și a Maicei lor Dómna Elisavetha, urmașii lui Ieremia Moghila Voevoda, (anul 7124, luna Iulie 6). Data acesta ne aduce aminte de

interegnul ce a urmat între Domnia 1-a a lui Ștefan Tomșa și Domnia lui Radu Mihaiu; interegn cauzat din amestecăturile și războaiele urmate din frământările Domnei Elisaveta Moghilă și a ginerilor săi poloni, cari se siliau a agonisi tronul Moldovei pentru feciorii lui Ieremia Moghilă. Ștefan Tomșa se refugiase în țera muntenescă, și Radu Domnul cel nou încă nu venise. Tronul provisoriu îl ocupase Elisaveta cu fiu și cu ginerii ei.

Dintr'o inscripțiune slavonă, scrisă la începutul cărții, pe partea de jos a filelor se vede că, când a jefuit Timuș Hmelnițky mănăștirile din Moldova, a jefuit și Dra omirna, și între alte odori s'a luat și această Evanjelie și s'a dus în țera Căzăcescă, unde a stat cat-va timp; dar în anul 7164 (1656) Iul. 12, găsind-o acolo un boer moldovenesc: «Panul Saulia Vel Mestnic, și cu Knézhinea lui Erina, o au rescumpărat, dând 13 polobóce de miere curată, și iarăși o au dat la mănăstirea Drağomirna, spre vécinica lor pomenire.

4. Altă liturgie slavonă, manuscris pe pergamin. formatul 4° mic, ferecată și aurită, ilustrată ca și cea anterioară, cu deosebire, că pe partea superioară are icóna hramului cu kosmos, pe cea de desupt icóna Sanților Triierarchi. Din inscripțiune se vede, că tot Mitropolitul Crimea a făcut-o și a dat-o mănăstirei în anul 7118 (1610).

Din o altă inscripțiune se vede, că și această carte a fost luată de Cazacii lui Timuș, dar o a rescumpărat Vasilie Vodă și o a trimis mănăstirei în anul 7162, Sept. 28. (1653). Actul acesta dovedește conștiinșitatea lui Vasilie-Vodă. În anul 1653 el umbla pribég prin țera Cazacilor și pe la Tătari. În Moldova domnia rebelul George Ștefan, Moldovenii îi fusese cea mai mare parte necredincioși; cu toate acestea el rescumpără această carte moldovenescă și o trimite la urma ei.

În cărțile Mitropolitului Crimea în mai multe locuri se vede zăvărit Domnul contimpuran Ștefan Tomșa alături cu Mitropolitul ctitor, ceea ce dă a se presupune între dânsii relațiuni amicale. Cu toate acestea în Bucovina există o legendă, care reprezintă pe Tomșa Vodă ca dușman și chiar ucigaș al Mitropolitului. Êta cuprinderea acei legende:

Ștefan Tomșa zidise mănăstirea Solca, tot în Bucovina. A chemat pe Mitropolitul de o a sfințit. La masa dată cu această ocaziune, la care se afla toți boerii țerei, Domnul, după ce s'a cam kefuit, a adus vorba și despre Drağomirna mănăstirea Mitropolitului. Vodă se exprimă atunci cu răutate despre mănăstirea Mitropolitului, care întrecea cu frumusețea pe a lui: «Să dea Dumnezeu, ca mănăstirea preasfințitel tale să fie beciu la a mea. Mitropolitul tăcu, și schimbă vorba. Vodă repeți aceeași orare de rău augur. Mitropolitul se făcu și acum că nu înțelege, de și în inima sa era foarte mahnit. Când Vodă repeți a treia oră aceeași provocare, atunci Mitropolitul luânduși inima în dinți, cum se dice, replică lui Vodă: «Ba! să dea Dumnezeu, ca mănăstirea Măriei tale să fie beciu la mănăstirea mea; căci Maria ta a făcut-o din prisosină, érá eú pe a mea am făcut-o cum a dat Dumnezeu, cu bani chărăziți de văduve și de alți bieți creștini și ómeni de ómenie. Vodă se necăji

dar numai ȕise nimic. Œi Vodă Œi Mitropolitul au fost de o potrivă necăjiți unul pe altul. Mitropolitul nu întârȕie a pleca, de Œi Vodă Œi toți boerii voiau a-l reține a să nu plece nóptea. După ducerea Mitropolitului, Vodă ațȕat de Dómnă, care mai mult se ofensase de replica Mitropolitului cea cutezătoare, se luă în gónă după Mitropolitul Œi'l ajunse la mijlocul căii între Solca Œi Arbora, Œi acolo il bātu cu buzduganul așa de tare. în cât el fu dus la Dragomirna abia viu. Mănăstirea încă nu era sfințită. Mitropolitul a pus să se sfințescă mănăstirea în acea nópte, la care participă Œi el numai de formă, îmbrăcat Œi purtat de călugări. După sfințire îndată ar fi murit, mulțămind lui Dumneȕeu că 'a vȕȕut mănăstirea sfințită. Pe locul unde s'a săvȕrșit crima tradiȕia arată până astăzi o cruce vechie Œi mare de stejar. (Veȕi această leendă publicată de Păr. S. Fl. Marian în Calendarul Bucovinei pe anul 1877 p. 114—119).

Stefan Tomș a ar fi fost capabil de o asemenea faptă, după natura lui grosolană Œi crudă. Étă trăsurile, cu care il descrie Letopiseȕul : «mare vȕsătoriu de sânge, gros la chire, prostatic, cât în ȕărea că așa este bine ; mai ales în domnia dintăii. Étă la a doua domnie cu mult schimbat într'alt chip, după patimi ce'i venise Œi lui la cap . (Letop. t. I. p. 256). Alăturând această legendă cu istoria, putem admite numai un conflict între Stefan Tomș a Œi Mitropolitul Crimca, ba chȕar Œi busdugănelă, însă nu mortală ; căci Mitropolitul Crimca, precum am vȕȕut din inscriȕia din a 2-a Evangelie, încă în anul 1624, când se sȕrșise a doua domnie a lui Tomș a, în al doilea an al Domniei lui Radu, succesorul Tomș eii, a dăruit mănăstirei sale Dragomirna acea Evanȕelie. Acestă spusă din legendă nu se potrivește nici cu alte date istorice, anume, că mănăstirea Solca s'a sȕrșit înainte de Dragomirna, la care ocazie s'ar fi întâmplat conflictul acel fatal între Vodă cu Mitropolitul. Letopiseȕul ne spune, că Tomș a de Œi începuse mănăstirea sa în domnia d'ântăi, dar o a isprăvit Œi sfințit tocmai în anul 1630 (7138) (Letop. t. I. p. 253), când domnea Moisi Moghilă Vodă.

Din construcȕia arhitectonică a mănăstirei, din cărȕile cele frumos scrise Œi cu eleganță ornate, dăruite de Mitropolitul Crimca, precum Œi din frumoș a lui scrisore Œi iscălitură proprie, se constată că el a fost un om cult, iubitoriu de arte, Œi pe lângă tóte un eminent patriot. Trasul acesta din urmă se constată din testamentul ce a lăsat el mănăstirei Dragomirna (1), Œi unde se arată Œi cei-l'alți ctitori ai mănăstirei. În acest document légă el cu mare blestem, ca nu cum-va vre-o dată mănăstirea lui să se închine vre-unei mănăstiri străine de la sfântul munte, orȕi Ierusalim, orȕi vre unuȕi Patriarch seȕ Mitropolit, nici să se înlocuiescă călugării moldoveni cu streini. Acestă ne aduce aminte, că în vécul 17-lea se începuse góna închinărei mănăstirilor țereii la mănăstiri grecesci din Orient. Urnașii ctitorilor, fanatisați de călugării greci ce vagabondaȕ prin țeră, Œi lipsiți de conștiința națională închinau

(1) Veȕi tab. 3.

mănăstirile acelor streini, sub pretest, că aceia erau ômeni sfinţi; érá călugării români proşti şi nesfinţi. Reproducem aici acest document preţios al Mitropolitului Crimca, în original şi traducere : (Veđi tab. 3.)

И ѿ Хѣ
Н | К

Въ имѧ отца и сѧа и стго дѧа. трѡце стѧа ёдинослѧнна и нераздѣлнаа. Се мы рѧвы вѧды га ба и спѧа нашегу Исѧ хѧ. Трѡчьскыи поклѡнници. Куп Анастѧсѧе Кримкович и митрополит молдавскими землѧи. И великии ктѧитор Лѡвѧ Стрѡич. И снз егѧ Иѡнашкѡ Стрѡич. И иѡан кримка. И крѧтина. и зси ктѧитор стго мнѧстѧра нѡвосзданнѧа глѧма драгмирна. Идеж ёстѧ хрѧм сзшествѧе стѧгу дѧа. Свѧдательством сим нашим записѡм. Кѡгда слѡчитсѧ стѧм мнѧстѧрю иѣкаа нздѧ, пѧ нашей сѧмрти въ нѣкаа врѣмена. Ѣмѧ иѡверет бѧ быти гѧдрѧ въ молдѧвскимъ землѧи. Кѡгда ктѧ покѡсѧса въ гѧдрѧи ктѧитор илѧ волѣрин илѧ въ рѧда нашегу. поклонити стѣи гѧрѣ илѧ иерѧлимѡ илѧ подъ влѧсть дѧти нѧша мнѧстѧр илѧ патрѧарсѣ илѧ митрополитѡ илѧ измѣнитѧи калѧгер молдавской землѧи. илѧ поставитѧ егѧмен въ чѡждѧй мнѧстѧр. нѡ да имѧте оставитѧи еж речъ выше. стѧа мнѧстѧр въ взсем оумирнѡ и непоколѣвимъ въ вѣкы. Ижеж кѡвѧ зѡрит нѧша писѧнѧа и оустрѡенѧе тѧ да вѡдетъ проклатъ и триклатъ аиаѡѧма марѧѡѡа. въ га ба и вътъ въсѣ стѧхъ аминъ :— Въ дѧни благочѧстиваго гѧдрѧи Іѡ Кѡнѧнтинѡ могила ѡвѡвѧдѧ нѡ Ѣремѧѧа могила ѡвѡвѧдѧ. в ѧтѡ зрѧѧ мѧца Мартѧ сѧѧ дѧнѧ.

† Сѡмѣренѧи Анастѧсѧе митрополитѡ.

•În numele Tatălui și al Fiului și al Sântului Duch, Treimea cea sântă, de o ființă și nedespărțită. Étă noi robii stăpânului Domnului Dumneđeű și Mântuitorului nostru Isus Christos, ai Treimeî închinători : Куп Anastasie Krimcovic și Mitropolit al pământurilor moldovenesci, și marele ctitor Lupul Stroici, și fiul sěu Ionașcu Stroici, și Ioan Crimca, și Cristina, și toți ctitorii Sântei mănăstiri ceî din nou zidită, care se đice Dragomirna, unde este hrămul pogorirea Sântului Duch : mărturisim cu acéstă scrisóre a nóstră. Când se va întâmpla sântei mănăstiri, în vre-un timp, după mórtea nóstră, vre o nevoe, pe cine va alege Dumneđeű a fi Domn în pământurile moldovenesci : nu cum-va să cuteze cine-va din Domnitori, ctitori. saű boeril din némul nostru, a închina mănăstirea nóstră Sântului Munte sěu Ierusalimului ; ori a o da sub autoritatea vre-unui patriarh saű mitropolit, saű a schimba pe călugării din țera Moldovei, saű a le pune egumen din mănăstire streină. Ci să aibă a lăsa mai sus đisa mănăstire întru tóte în pace și neclintită în viaci. Érá dacă cine-va ar strica scrisóreă și orânduiéla nóstră, acela să fie bleste-

inat și de trei ori blestemat (proklét i triklét), Anathema Maranatha (1) de la Domnul Dumneșeu și de la toți Sânișii. Amin. În zilele evseviosului Domn Ioan Constantin Moghila Voevoda, fiul lui Ioan Eremia Moghila Voevoda. În anul 7118 (1610), luna Mart. 16 zile. Sub-scriș : Smeritul Anastasie Mitropolit. »

Sfârșind aici cercetările noastre la Dragomirna, ne-am înapoiat la Sucéva, acompanyașii de părintele Egumenul până la gara Ișicaniș. A doua și luni, mulțămind hătrănușii Archimandriș Darie pentru ospitalitate, și luându-ne ziua bună de la drăgălașa Bucovină, ne-am înturnat în iubita noastră Romănie.

* * *

Precum se vede din această relașiune, mănăștirile noastre ne-a păstrat multe resturi din vechia cultură a Romănișlor. Bisericele noastre, deca nu în totul, cel puțin în parte, represintă motive sublime de arhitectură, care și astăzi fac onore geniului străbun. Pictura bisericășcă ne dă tipurile și modelurile, după care trebuie să se cultive și desvólte la noi această artă. De asemenea sculptura, arșintăria, desenul și cusătoria, gășesc aici modele vrednice de imitat și continuat. Ele ne îndemnă la formarea tipurilor de arte nașionale. Mănăștirile, de asemenea, prin monumentele lor istorice ne dau o mulțime de date, spre a ne completa și desvólta istoria trecutului nostru în toate privirile. Academia romănaș ar face un mare serviciu culturăi noastre intelectuale și artelor, deca ar lua măsuri, prin omeniș competișii a se aduna toate resturile culturăi noastre antice păstrate prin mănăștiri, și a se publica într'un album, carele să potă fi pus la dispoșitiunea publicului, a scriitorilor și artiștilor Romăniș. Arhitectura noastră bisericășcă, lipsită de modeluri tipice a ajuns în anarhie, lăsată la caprișii arhitectilor, cariș cea mai mare parte se conduc oriș de modeluri streine, oriș inventate de dășnișii, și adese oriș fără gust și rău nimerite. Deca ar fi adunate într'un album frumoșele motive antice de arhitectură bisericășcă, s'ar forma după ele o arhitectură bisericășcă proprie nașională, și tot o dată frumoșă, unitară. Școlele noastre de pictură, desen și de cusătoria, încă ar căpeta o mulțime de modeluri pentru arta și industria nașională.

Propun deciș, ca onorabila Academie să iea dispoșitiunile următoreș :

1. Să se adune și studieze la Academie toate inscriștiunile aflătoreș, în toate țerile lăcuite de Romănișii, pe la bisericășii, mănăștiri și alte monumente antice.

2. Să se angajeze un arhitect, seúș și doi, cariș să alégă modelurile și motivele cele mai alese din arhitectura noastră antică, să le desemneze și descrie, compunând tot o dată după ele modele de arhitectură bisericășcă nașională.

(1) *Maranatha* ; cuvânt biblic, în limba siriacă, înșemănaș : venirea Domnului. *Anathema maranatha* este forma ultimă, cea mai extremă a blestemului biblic bisericășc, și are înșelesul. că cel lovit de asminea blestem nime nu'l maiș poate deslega, și are să stea sub această osândă până la adoua veniriș a Domnuluiș la judecata cea de pe urmă, la sfârșitul lumel.

3. Să se angajeze un pictor, carele să formeze un album de pictură antică, de sculptură, de desemnurile ornamentelor bisericesci, de cusătorie și argintărie.

Acastă lucrare se pôte face treptat, alocând pe fie-care an în budgetul Academiei o sumă ôre-care. Lucrările persónelor însărcinate cu această colecțiune de produse artistice să se publice într'un album, care să fie pus la dispozițiunea artiștilor români, pentru restabilirea și desvoltarea artelor române : Architectura, pictura, desemnul, argintăria și cusătoria ornamentelor bisericesci.

Acastă lucrare s'a făcut de mult în tôte țerile civilizate. Este timpul, ca și România să nu mai fie lipsită de ea.

O asemenea lucrare va fi tot-o-dată și de mare onóre pentru națiunea noastră. Ea va da dovada cea mai pipăită despre cultura și inteligența românescă, nu numai în present, dar și în vécurile de mult trecute ; va lega cultura actuală cu cea trecută, și în multe ne va emancipa din robia spirituală, care ne împinge a căuta și a adopta tôte de la streini.

Când am fost în Petersburg, în anul 1868, trimis de guvern, împreună cu réposatul Ioan Cantacuzin, am adus bătrânului Mitropolit Isida un esemplar din albumul făcut de Majestatea sa Regele nostru, album în care erau desemnate cu eleganță o parte din vechile biserici și mănăstiri române. Mitropolitul, foietându-l, a admirat frumseța zidurilor, și cu surprindere mi-a đis : «Eú n'am sciut că în țera d-vóstră se află așa frumoșe biserici !»

Lucrarea acésta, pe care o propun, nu trebuie amănată mult ; căci monumentele nóstre aceste precioșe, pe đi ce merge, multe se deterioréză, se strică și se perd. Așa d. e. d. Bucevski, carele a vizitat în anul acesta biserica Logofétului Tăutul de la Bălileșci, care în tôte privirele este un monument de artă antică, și de care amintesce și Letopiseșul Moldovei, numindu-o «iscusită biserică» (Letop. t. I. p. 146) mi-a spus cu durere de inimă românescă, că ea a ajuns acum în cea mai deplorabilă stare, descoperită, părăsită de tótă îngrijirea și gata a se ruina.

Cine, dacă nu Academia, corpul Savanșilor români, trebuie să simță mai adânc trebuința de a face să se perpetue și să se lase posterității geniul culturei și al artei strămoșilor noștri ?

Episcop Melchisedec.

O CĂLĂTORIE LA MUNTELE ATHOS (1)

(Fine)

VI

Să venim acum la isvórele istorice și documentele ce se găesc, în ceia ce privește participarea Domnilor români la zidirea, înzes.rarea și înfrumseșarea locașurilor sfinte din muntele Athos. căci ast-fel numai se va putea îndeplini și lămuri laconismul în-scripțiunilor.

Vom urma în această parte a lucrării noastre pe eruditul nostru filolog Tim. Cipariu. care în scrierea sa «Muntele Athos și mănăstirile lui» (2) se întemeiază pe lucrările următoare: I^o J. Comnen Προσκυνητάριον τῶν ἁγίων Ἁθῶνος, tipărit întâi întâi în Snagov la 1701, de Anthim Ivirianul. care era din mănăstirea Ivir din acel munte; retipărit în textul grecesc cu versiune latină de B. Montfaucon în Paleografia graeca (fol. Paris. 1708) p. 441-509. II° Jos. Müller, monumente istorice în mănăstirile din Athos (nemțește) în Biblioteca slavică tom. I. pag. 147 seq. și extr. 8° Viena. 1851. III° Victor Langlois. Le mont Athos et ses monastères. pag. 32 seq. Paris 1867 (3).

Mănăstirea Lavra. Domnul Țerei Românești, Neagoe Basarab²a restaurat^o acoperind toată biserica cu table de plumb, precum se vede scris în plumbul cămării celei mari desupra porței celei mari a tindei. În biserica cea mare a Lavrei, între altele se află și icóna sf. Atanasie, împodobită cu argint de principele Neagoe lângă care și el împreună cu soția sa e zugrăvit, de amândouă părțile spre aducere aminte. (4) Între odórele bisericii se află și capul

(1) Veđi vol. I pag. 389 și urm.

(2) *Archiv. pentru filologie și istorie*. Blaj. 1857 pag. 170 și urmat.

(3) Afară de acești autori veđi și «Proschinitar al sfântului Munte al Atonului» de ieroshimonahul Serafim, tradus din rusește de ieromonahul Anania Melega București. 1856. Asemenea și: Ἁθωνίας ἤτος Σύντομος περιγραφή τοῦ Ἁγίου ὄρους Ἀθῶνος. Σωφρονίου Κελλία Ε-γράφου ἐν τῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου Μονῆ ἐν Ἐτα Σωτηρίω φωξή.

(4) K. P. Dim. Petcovici, ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΙΑΣ ΔΡΕΒΝΟΣΓΕΕΪΝ ΙΝ ΖΑΠΙΣΚΗ Academiē diu Petersburg, t. 6, p. 25, arătă că pe icóna sf. Atanasie, îmbrăcată în argint aurit se citesc următoarele inscripțiuni în limba grăcă săpate în litere cari se asemănă cu cele slavone:

La drépta :

† ІѠАИИЮ ВЛАНТИСЛАВОС МЕГАС ВОЕВОДАС ЕИ ХѠ УТ ДѠ ПІСОС АѠ.ДТ КЕ АУТОКРАТѠР ПАСИС БГГРОВАХІАС.

Sf. Mihail din Synade, împodobit cu aur și cu petre scumpe, într'un sarcofag foarte frumos de argint, toate cu cheltuēla principelui I. Constantin Basarab.

Mănăstirea Dionisiu. Acastă mănăstire fu înfrumusețată de principele Neagoe Basarab, ridicând un turn foarte mare și înalt. uude sus, pe o tablă de marmură, e scris numele principelui în limba grecescă. Tot acesta a adus și apă pe un apăduct la mănăstire, și a trimis în dar, capul Sf. Ión botezătorul într'un toc de aur. împodobit cu petre scumpe. După el, a dres și înfrumusețat această mănăstire domnul Țerei-Românești Petru, care la an. 1580, zugrăvi biserica cu chelluēla sa. In urmă Dómna Rucsandra fiica principelui Petru, și soția lui Alecsandru Vodă, fundă un spital pentru infirmii. și o trapeză, pe care le zugrăvi foarte frumos și pe dinăuntru și pe din afară. In acea biserică se află și corpul patriarhului Nifon, afară de cap și de mâna dréptă pus într'un sicriú de argint înfrumusețat cu aur și cu pietre scumpe cu cheltuiala principelui Neagoe, ér capul și mâna dréptă sunt în biserica mănăstirii de Argeș în România.

Fundatorií acestei mănăstiri, după Alexie Comnen, a fost principele Neagoe Basarab, precum s'a zis ; fiul său Teodosie, și Petru Vodă ; arđând mănăstirea, a restaurat'o mai tótă, biserica a zidit'o mai lată și mai înaltă de cum fusese mai înainte, și o zugrăvi tótă cu picturi minunate. Așisdere a edificat și tótă partea porței care este între móra și teasc.

După acești fundatori se ȓice a fi fost óre care Pahomie calugărul, carele mai înainte fusese principe României, Alexandru ginerile lui Petru-Vodă de mai sus, și dómna Rucsandru soția lui, fiica aceluiasiú Petru-Vodă care edificase spitalul pentru infirmii și trapeza. Ba încă, și când din ordinul Sultanelui turcesc s'a vindut proprietățile acestei mănăstiri, tot această dómna le-a restituit. La aceșii fundatori se adaoge și Silvan monahul, care fusese trimes de Petru-Vodă, ca să îngrijescă de reedificarea mănăstirii și a bisericel, iar el a privighiat, și în această mănăstire 'și-a dat sufletul său, unde s'a și înmormintat.

Mănăstirea Pantocrator. Castrul din afară a acestei mănăstiri, care din vechime era surpat în mai multe părți, fu reparat de marele logofet Barbu și Gavril, amândoi boeri din Țera-Românescă.

Mănăstirea Xeropotam. Domnul Țerei-Românești Alrxandru a restaurat cu mari cheltueli mănăstirea și a zugrăvit biserica și a înfrumusețat'o, precum se vede și pînă astăzi.

Mănăstirea Cotlomuș. Prea luminatul domn al Țerei-Românești Neagoe, și Radu vodă Basarabul, și Mircea-Vodă, și Vintilă-Vodă a reparat mănăstirea

La stânga :

† ΑΝΑ ΕΥΣΕΒΑΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΟΕΒΟΔΙΣ ΕΝ ΧΩ ΜΤ ΔΩ ΠΙΕΝ ΚΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡΙΚΑ ΑΡΑΧΙΣ ΣΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ.

De subțul inscripțiunilor se vęd portretele lui Vladislav Basarab 1365) și ale societ sēle Ana. Despre portretele lui Négoe și a societ sēle, Petcovicú nu vorbesce.

Gr. G. T.

pe încetu, și de aceea toți aceștia, se află zugrăviți giur împregiur în biserică, ca al doilea citorî după cel d'întăi, împăratul Alexie Comnen.

Mănăstirea Simon Petru. Intre odórele acestei mănăstiri se află o evanghelie de mare preț dăruiă de Mihaiu Bravu domnul Țerei-Româneșii, spre vecinica lui pomenire.

Mănăstirea Zograf. Stefan cel mare, domnul Moldovei a restaurat această mănăstire la an. 7010 (1502), de aceea e zugrăvit din afară de biserică spre aducere aminte.

Mănăstirea Duheriu Alexandru domnul Moldovei, a reconstruit din fundament biserică la an. 7086 (1578), a zugrăvit'o pe dinăuntru și a infrumusețat'o foarte, precum se vede. De aceea se află și el acolo zugrăvit, împreună cu dómna și filii săi.

Mănăstirea Sf. Pavel. Domnul I. Constantin Basaraba Brâncovénul, a edificat din fundament un turn foarte înalt și frumos cu cheltuéla sa, precum și mai multe chilii, o trapeză și un paraclis, toate foarte frumoase.

Mănăstirea Xenof. Această mănăstire are șapte paraclise, dintre cari, într'unul se vede zugrăviți boerii : Barbu Banu, Danciu vornicul, Părvu și Radu. Pe la an. 7053 (1545) a reparat'o frații Duca vornicul și Radu, boeri din Țera-Românească, și-au zugrăvit biserică foarte frumos. Ér în urmă principele Matei-Basarabă cu cheltuéla sa a zugrăvit tinda bisericii și totă trapeza, unde și el e zugrăvit cu dómna sa întru memoria eternă.

Mănăstirea Caracal. Petru-vodă al Moldovei, vrënd să restaureze mănăstirea, trimise pe protospatarul său Petru, su mulți bani, recomandându-i s'o zidescă într'un loc frumos, ér acesta vrënd să-și facă câștig, a ridicat numai un turn aprópe de mare, și se întórse în Moldova. Însé principele înțelegënd de acestea, foarte s'a supărat și vru să-i taie capul. Ér spătarul ca să-și scape viața, a promis, că are să ridice mănăstirea cu cheltuéla sa, și așa l'a ertat, precum a și făcut, și reintorcëndu-se a casă, principele l'a primit cu mare onóre. În urmă amândouî, principele și spătariul, ducëndu-se la sfântul munte, acolo s'a călugărit amân loî numindu se l'ahomie, și acolo și au sfârșit și viața în fapte bune, și au răposat cu Domnul.

Mănăstirea Stavrouichita. Apa pentru u-ul acestei mănăstiri fu adusă cu

(1) Petcovieț l. c., p. 90 arétă că în paraclis, în fața iconostasului se află portretele lui Constantin vodă și al soției séele Maria ; că în etagiul al doilea al turnului (πυργος) se citeșca pe perete următórea inscripțiune :

БѢГОЧЕСТИВЫ ІУ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА І ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН СІЖ БОГДАНА ВОЕВОДА И СІЖ ЕГО ІУ БОГДАНА ВОЕВОДА ДОВЕДОШЕ СІЮ ВОДУ. И СЗДАШЕ ОВЪ КРЪСТИНИЦЪ И ВОДЕНИЦЪ...

adică :

«Bine-credincioșii Ion-Stefan voevod și domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan-voevod, și fiul său Ion Bogdan voevod au adus această apă și a făcut acest baptisteriu și móră.»

Gr. G. T.

cheltuella principelui României Șerban-Cantacuzin printr'un apaduct bôltit, în adevăr foarte bogat.

Tôte aceste îmbunătățiri sunt însemnate numai cât pe scurt, și pentru a ne face o idee cât de multe și prețioase au fost bunăvârțile și darurile făcute de domnii nostri mănăstirilor din muntele Athos. În viața patriarhului Nifon (1) se arată mai pe larg câte a făcut numai principele Négoe Basarab, cel mai evlavios și tot o-dată și acela care a lăsat mai multe pomeniri la bisericile creștine.

VII

Muntele Athos este foarte bogat în documente, între care sunt o sumă care se referă la istoria țării noastre, și anume : hrisôve de ale Domnilor, alte acte emanate de la veliții nostri boeri, care cele multe se referă la danii sêu alte bine-faceri făcute mănăstirilor din Sf. munte.

Aceste documente în cea mai mare parte, au fost reproduce sêu analizate de deosebiți autori ce au cercetat arhivele acelor mănăstiri. E de crezut că multe documente s'au încă ascunse în păstrarea călugărilor care de la secularizarea averilor mănăstirești făcută sub principele Cuza, se tem a le mai arăta, mai cu sémă Românilor. Despre acest fapt eu singur m'am încredințat. Numai pré sfinția sa mitropolitul Nil Pentapoleos, care prin cultura și spiritul sêu se deosebește între toți călugării muntelui Athos, a bine-voit a pune la dispozițiunea mea mai multe documente rămase în păstrarea sa, din care în scurtul timp cât am stat la prea sfinția-sa în gazdă, am putut copia numai cele câte-va care urmază, și care sunt încă cu totul necunoscute :

Nr. 1.

Iași, 1624, Iunie 14.

† ІѠ ПАША ВОЕВОДА БОЖИЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРА ЗЕМАН МОУДАВСКОН, adevărat venit înaintea domniei mele Jonașcu Batii vornicul de glôtă, de a părî de față pe Apostol ginerile lui Jonașcu Bole, pentru un sat anume Băilești ce este în ținutul Tutovei, ce au fost luat acel sat de Stefan-vodă de hiclean, când a fost cu Leșii Bole de s'a bătut cu Stefan vodă și au părî pentru hiclenie; apoi după Stefan-vodă, am stătu Domnia mé, la domnia mé în țară și am dat acel sat lui Ionascu Batii, și 'i-am făcut Domnia me uric de miluire. După aceia Alexandru-vodă, a luat acel sat și a luat și uricul de la Jonașcu Batii ce a avut de la Domnia me, și a dat satul lui Apostol; acum a adus Apostol pre acel sat uric de la Petru-vodă, cum acel sat n'a fost a Boliilor de moșie sau cumpărătură, ce le-au fost de pre altă parte a lui Gheorghie, ce au fost logofăt. Decî Domnia me, am giudecat cu tot sfatul nostru, să nu hie nici Jonașcu Batii cu pagubă, nici Apostol fără sat, pentru ce iaste a lui direaptă moșie de pre altă parte, decî 'i am tocmî de a dat Apostol o sută și cincizeci de galbeni bunî lui Jonașcu Batii, și să știe Apostol satul, altu nime să n'aibă treabă, și s'au înpăcat de nainte

(1) Vezi *Archiva istorică a României*. Hajdeu Tom. I, partea II-a pag. 132. București. 1865.

nóstră, și de acmu înainte să nu aibă a mai pári unul pre altul. pentru acéști ptră,
nici odinioară in veci înainte cartii Domniei mele.

† СЛАВ ГОСИ.ОДНИИЗ ВЕЛ'КА (Insuși Domnul a poruncit) 8 ІАС (In Iași) ВЛ'БТ /ЗР'АВ
(7132). КН. АІ (Iunie 14).

(semnat) Ion Radul voevod. (semnat) Pătrașcu.

Nr. 2.

Iași, 1651. Iulie 9.

† ІЎ ВАСИЛЕ ВОЕВОДА КОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, scriem
domnia me la slugile domniei mele, la Mihocî din Raduești și Giurge, dămu-vă știre,
că domniei mele s'a jăluit Apo-tol Cehan, zicând că are el un sat Băileștil și iaste și
răzaș pre o bucată de loc de acel sat, iar acel răzași îi impresoră pe Apostol, pentru
aceia daca veți vide cartea domniei mele, iar tu să mergi cu omeni buni acolo să so-
cotiți pre unde vor hi semnele, și pre unde vor hi ținut cei mai de mult pre acolo să
ție și ei, pentru acésta scriem domnia mea, într'alt fel să nu hie. 8 ІАС (In Iași) ВЛ'Т.
/ЗР'НА (7159) ЮЛ. А (Iulie 9).

† САМ ГОСПОДИИЗ РЕЧ. (Insuși domnul a zis).

Gavrilaș vel Logofăt.

(L. S.)

Moldovan.

Nr. 3.

Cărniceii 1659 Septembrie 7.

ІЎ ГІОРГІЕ ГІКА ВОЕВОДА БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН scriem
domnia mé la slugile nóstre la párcălabil de Vaslui, damu-vă știre că domniei mele
aú jeluit Apostolul Cehan pre popa Gheorghe de târg de Vasluiú. đicând înainte dom-
niei mele, că aú cumpărat o moșie de la Dimici și de la Cașacul și de la Ionașcu și
de la alți răzași, care aú fost pre acea moșie unde se chamă Băilești cu tot hotarul
și cu tot venitul ce se va afla pre acea moșie, iar când iaste acum se scólă popa
Gheorghe de'l oprește pre Apostol din giumătate de loc dintr'acea moșie ci mai sus
scrie c'un uric ce zice că aú aflat a lor, și intr'acel uric zice popa c'ăi spune ace giu-
mătate de loc, deci pentru ceia dacă veți vedé cartea domniei mele, iar voi să so-
cotiți de să va afla cu adevérat cum aú cumpărat Apostol acel loc tot dintr'acea moșie
de la acel oameni ce mai sus scrie, iar voi să le faceți lege să lase popa pe Apostol
in pace să'și ție moșia cum o aú cumpărat și sa'și întrebe popa cu vânzătorii lui carl
i o aú vîndut lui, iar de nu'i veți puté tocni de acolo și nu s'or ține de lege voi să
le dați đi să vie de față înainte domniei mele și să'și aducă și deresă cine ce va
avé, de acésta, ТОЕ ПИСЕМ ГОСПОДСТВОМН (acésta scriem domnia mea) СЛАМЪ ГОС-
ПОДИИЗ ВЕЛ'КА (Insuși domnul a poruncit) 8 К'рницеи ВЛ'Т/ЗР'ЖИ (7168) С'П. 7
(Sept. 7).

(L. S.)

Nr. 4.

Iași 1659 dec. 16.

ІЎ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, a scris
domnia mé la dregătorul și vatamanul și la toți sâtenii din sat din Cămileștii ce este

în ținutul Tecuciului, dăm știre că domnia me m'am milostivit și am dat acel sat ce mai sus scrie Cămilești rugătorilor noștri călugărilor de la sfânta mănăstire de la Trisfetiteli ca să hie sfintei mănăstiri cu tot venitul cu mori, și cu tot venitul ce se cuvine sfintei mănăstiri Trisfetiteli, deci pentru aceia dacă veți vede cartea domniei mele, iar voi să ascultați pre rugătorii nostri de egumenul și de tot soborul de la sfânta mănăstire de la Trisfetiteli întru tot ce va da învățatură după porunca domniei mele. iar cari nu vor asculta, ca să aibă glôba și a să certa carele după dela sa, 8 iac (în Iași) #Зрзи (7168) Дек. еї (Dec. 16).

† СААМЪ ГОСПОДИНЪ ВЕЛМЪ (însuși domnul a poruncit).

(semnat) Ion Stefan Voevod.

Nr. 5.

Iași, 1660 iunie 7.

† ІѠ СТЕФАН ВОЕВОДА БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, dat'am cartea domniei mele boiarinului nostru credincios și cinstit, Racoviță Cehan Logofătul cel mare, și pre cine va trimete să hie tare și puternic cu cartea domniei mele, a apëra tot hotarul satului Baileștilor, pre unde a hi fânăț, pre nime să nu lasă să înble cu dobitoce seș se cosască, iar pre carele i vor prinde stricând fânățul cu dobitoc, să aibă a'l certa și să-i scoată de acolo și să le ia boii și sumanul, și asijdere să aibă a apëra și din poeni hotarul pre unde va hi fânăț, și nimene să nu cu-teze a ține sau a opri piste cartea domniei mele. 8 iac (în Iași). ВЛѠТ. #Зрзи. (7168) Юн. з. (7.)

† ГОСПОДИНЪ РЕЧ (Domnul a zis).

(L. S.)

Nr. 6.

Iași 1660 Octombrie 15.

ІѠ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, scriém domnia mé la toți slujitorii căți veți âmbra cu slujbele domniei mele la ținutul Tecuciului, la zlotași și la loași și la tălărași și la galbanași și la alți slujitori la toți, dămu-vă știre dacă veți vidé cartea domniei mele, iar voi toți să aveți a lăsa în pace pre acest morariu Ión Andronic din Camilești, ce este la morile sfintei mănăstiri Trisfetiteli, nimeni întru nimic să nu învaluiască. că apoi cine îl va învalui va fi de mare certare de domnia me 8 iac (în Iași) ВЛТ#Зрзо. (7169) Окт. еї (Oct. 15.)

† СААМЪ ГОСПОДИНЪ ВЕЛМЪ (însuși domnul a poruncit).

(L. S)

Nr. 7.

Iași 1667 Noembre 12.

Noi Pias Alexandru voevod БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН, adecă domnia mé am dat și am întărit slugii năstre Iorgăi medelnicaru feciorul lui Paladi nepotul lui Mafei Roșca din Bêrlad pre a lui dirépta ocină și moșie un sat anume Ursoi pre Jeravăț, din ispisocul de întăritură de la răposatul părintele domniei mele Alexandru voevod, care sat aú fost diréptă ocină și moșie mosu-seú lui Mafei Roșca din Bârlad, din ispi-

socul ce aŭ avut de la Alexandru-vodă cel bătrân, pentru cea ca să hie și slugii noastre ce mai sus scriem Iorga medelniceriu acest sât ce mai sus scrie Ursoi pre Jeravăț, diréptă o-cină și moșie cu tot venitul și uric și întăritură nestrămutată în vecl. ТОѢ ПИШЕМ. (acésta scriem) 8 iac (în Iași) БѢТЪ /ЗРОСЪ (7176) НОЕМ. БІ (Noem. 12).

(L. S.)

* * *

Din espunerea făcută până aci, se vede că muntele Athos coprinde în sine mai multe izvóre de mare preț pentru istoria Românilor, și ar fi de dorit ca ele să fie studiate mai cu de amăruntul de cum s'a putut face în călătoria mé cea repede și fără mijlócele necesare pentru a culege tot ce se află în acel munte. Am fi de părere ca guvernul nostru să trimată în muntele Athos o comisiune istorică și artistică care să cerceteze documentele și zidirile ce se află acolo, scoțind planurile, luând inscripțiunile în fac-simile, cercetind și copiind hrisóvele și pomelnicile care se află prin mănăstiri, fotografiind saŭ desemnând de pe păreții bisericilor portretele domnilor și ale boerilor noștri, mormintele și odórele dăruite de ei, ce se găsesce la acele mănăstiri.

Prin acésta lucrare nu rămâne nici o îndoélă că s'ar înavuți isvórele istorice ale Românilor, pe care singure se póte clădi o istorie adevărată a țerei noastre

Teodor T. Burada.

TEORIA LUI RÖSLER.

STUDIŢI ASUPRA STĂRUINŢII ROMÂNILOR ÎN DACIA TRAIANĂ (1).

II.

PĂRĂSIREA DACIEI.

După ce Dacia cucerită de Traian remase sub stăpânirea Romanilor, timp de 164 de ani, ea fu părăsită de către împăratul Aurelian, care nu o mai putea apăra în protiva năvălirii Goţilor. Istoricii Romani cari amintesc această părăsire a provinciei o înfăţişază ca deplină. Astfel *Flavius Vopiscus* zice, că nu numai legiunile fură retrase din Dacia, dar şi locuitorii cari fură aşezaţi în *Moesia* (2) *Sextus Rufus* arată acelaş lucru cu cuvinte mai scurte, anume că Romanii ar fi fost strămutaţi din Dacia, care fuseseră perdută pe timpul împăratului Galienus. (3) În sfârşit, *Eutropius* adaogă că coloniştii ce au fost retraşi din Dacia erau din oraşe şi de la ţară : (Aurelian) părăsi Dacia vădând Iliricul şi Moesia pustiite şi ne mai putându'Ń aşepăra, ear pe Romanii, aduşi din oraşele şi oşoarele Daciei, i-au aşeşat în mijlocul Moesiei, pe care o numi Dacia şi care astăzi desparte cele două Moesii 4».

Dacă ne-am ţinea de interpretarea literală a textelor, atunci n'am putea de cât priimi o părăsire deplină a Daciei. Nu trebuie însă uitat că adese ori

(1) Veđi *Rev. p. Ist., Arch. şi Fil.*, Vol. I, pag. 409—419.

(2) Aurelian c. 39 : «Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: *abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.*»

(3) Breviarium c. 8 : «Dacia Galieno imperatore amissa est; et per Aurelianum *translati exinde Romanis* duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.»

(4) Hist. rom. 9, 15 : Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri: *abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.* Cel-l-alţi scriitori vechi care aduc această împrejurare nu conţin nimica nouă : *Rösler Rom. Stud.* p. 67.

analiză și cronicar, amintesc faptele într'un chip greșit sau schimbat, și că este tocmai datoria criticei istorice de a reduce spuselor lor la adevărata lor valoare. D-l *Iung* a luat cu drept cuvânt aminte că dacă ne-am ținea de litera spuselor, ar trebui să primim ca tot așa de deplină, și deșertarea Războiului de Roman, căci Eugip în viața sf. Severin spune respicat că potrivit cu prezicerile sfântului, toți locuitorii țării fură strămutați în imperiul roman, pe când neadevărul unei asemenea mărturisiri pentru Război, a fost dovedit într'un chip învederat. (1)

Rösler, pentru a da o mai mare greutate cuvintelor lui Vopiscus face din el «un istoric prea înțelept», care 'și întemeiază părerile sale pe o cercetare conștiințioasă a faptelor și care dispunea de un bogat material istoric. (2). Aceasta e tot ce poate fi mai neadevărât! Mai toți istoricii epocii imperiale afară de Tacitus și Marcellinus, sunt niște oameni fără nici un soi de spirit critic, cărora le place a povesti mai cu deosebire anecdotele ce se rapoartă la viața principilor și care se indeletnicesc prea puțin cu soarta popoarelor (3). Vopiscus mărturisește apoi el însuși ce motiv l'au împins a scrie istoria împăratului Aurelian, anume stăruințele unei rudenii a împăratului, Iunius Tiberianus, care se tânguia cătră el că ar fi păcat ca viața unui principe atât de însemnat să rămână necunoscută. Îl sfătuiește chiar că dacă ar vrea să o scrie el, n'ar avea nevoie să spună tot adevărul «căci ar avea tovarăși în minciună, pe niște autori a căror eloquență istorică o admirăm» (4). Eată deci istoricul cel «prea înțelept» al lui Rösler. Vom vedea în curând pe ce se răzâmă «cercetarea conștiințioasă a faptelor» espuse de dânsul.

Părăsirea Daciei este raportată fără nici un soi de îngrădire de către istoricii romani. Poate ea fi creșută? Era ea cu putință? Trebuia să se întimple? Eată ce ne propunem a cerceta.

Mai întâiu izvoarele reproduse mai sus, precum și scriitorii noi cari le cred pe cuvânt, spun că poporațiunea Daciei fu strămutată în Moesia, care priimi numele de Dacia aureliană. Totuși aceleași izvoare încep prin a arăta că «Iliria și Moesia fiind pustiite și pierdute, Aurelian se hotărî a părăsi Dacia. Într'adevăr înainte ca și după Aurelian, Moesia fu expusă năvălirii cel puțin tot atâta pe cât și Dacia, cea ce împinsese încă pe împăratul Hadrian, a dărâma minunatul pod aruncat de cuceritorul Daciei peste Dunăre. Moesia, fiind anume o provincie mai apropiată de centrul imperiului, plină de orașe mari și conținând mari bogății, era pentru barbari o pradă mult mai mănoasă. Rösler însuși face o descriere prea vie a nenorocirilor cărora Moesia

(1) *Iung* die Anfänge der Romanen in Zeitschrift für oester. Gymn. 1876 p. 92.

(2) Rom. Stud. p. 68.

(3) *Mommsen* die Schweiz in röm. Zeit, spune despre epoca imperială că ar fi «eine Zeit deren Ueberlieferung wesentlich von der Regierung, nebenher von der herrschenden Nation, nur zufällig von den beherrschten Völkern handelt.» Citat de *D-l Iung* l. c. p. 17.

(4) Aurelian c. 2; «habitus mendaciorum comites, quos historiae eloquentiae miramur autores.»

fusese expusă : «Locuitorii barbari ai țărilor reci și mlăștinoase erau atrași prin o putere neînvinșă către caldele suflări, dulcile poame ale sudului, către regiunile roditoare ale Moesiei și Traciei cu pădurile lor minunate, pășunile lor cele grase și văile lor încântătoare. Astfel fu pregătită pentru peninsula Balcanului o năvălire fără asemănare mai păgubitoare de cât cea care se întinse asupra peninsulelor italică și spaniolă. Poporațiunea acestor părți, fără încetare expusă a fi ucisă sau luată în robie, cu deosebire clasa avută, fu redusă simțitor în numărul ei. Regiunile ripei drepte a fluviului suferise cumplit prin năvălirile Goților și avea, după cât se pare, mare nevoie de un spor de populațiune.» (1) După ce Rösler a descris astfel starea țerei în care vrea să adăpostească pe locuitorii fugiți din Dacia, el adaugă : «Cea ce rămase din vechea populațiune a Moesiei și a celor două Dacii, era în orașe, clasa sărmană, care supraviețuiește tuturor revoluțiilor, iar la țără, păstorii care căutără o scăpare în locurile cele mai neumblate și așteptară sfârșitul furtunei. Același lucru se întâmplă în Tracia; și aici partea romanisată a poporului tracic, mai ales Bessii, se păstră numai cât în numeroasa clasă a păstorilor.» (2)

După aceste cuvinte ale lui Rösler s'ar aștepta că el să readucă pe Români în Dacia lui Traian, din regiunile acele unde îi vedem pomeniți în tot cursul veacului de mijloc, adică din țările așezate dincolo de Balcani, în Macedonia și Tracia; căci el admite singur că Romanii trebuise să părăsească, în fața năvălirii, Moesia tot atât pe cât și Dacia. În locul acestei încheeri logice a gândirilor sale, îl vedem că readuce pe Români în Dacia *din Moesia*, unde îi scoate tocmai din aceste rămășițe desmoștenite ale populațiunii romane, fără a lua în băgare de seamă că ei puteau tot atât de bine duce ticăloasa lor viață în vechea Dacie pe cât și în Moesia. «*Acești Valachii ai Moesiei, întemeitorii noului imperiu Valacho-Bulgar, sunt rămășițele vechii populațiuni romane în orașele Dunării așezate în Moesia, uniți cu coloniștii romani egiptiți din Dacia de la al III-lea secol înainte, și care se așezase la sudul Dunării. Cea ce supraviețuie nenorocirilor timpului, se ținea mai ales de puternica rasă a păstorilor.*» (3) Toate aceste idei se bat cap în cap, și Rösler el însuși nu pare a și fi dat bine seamă despre cea ce vroia să stabilească. Într'adevăr în partea întâiu a acestui pasagiu el zice că Romanii din Moesia erau rămășițele vechii populațiuni a *orașelor* Dunărene, amestecați cu coloniștii romani veniți din Dacia. În a doua el face din ei *păstori*, cari singuri ar fi putut să învingă greutățile timpurilor. Păstori și orașeni sunt două însușiri ce nu se potrivesc, și apoi dacă păstorii singuri ar fi putut rămânea cu viață după năvălire, ei și-ar fi putut tot atât de bine apăra traiul în strimtoriile Carpaților ca și în acele a le Balcanilor.

(1) Rom. Stud. p. 74 comp. p. 68.

(2) Idem. p. 75.

(3) Rom. Stud. p. 109.

Cum să se esplice atunci spusele istoricilor romanî ?

Imperiul roman simțea slăbirea sa, dar nu vroia s'o mărturisască. El se silea a fățări închipuirea unei puteri ce acum dispăruse. Eătă pentru ce el ascundea perderile sale sub niște arătări glorioase, și cutare împărat care întorsese spatele dușmanilor, triumfa la Roma. Notitia dignitatum conținea numele a mai multor dregători, a căror provincii erau acuma de mult prada barbarilor. Mai multe orașe, care nu mai erau de cât dărămături, figurau încă în registrele provinciilor (1). Istoricii, urmând spiritului timpului, se sileau de a da o culoare mai puțin uricioasă nenorocirilor cari cădeau asupra împărăției. Eată pentru ce ei voesc să indulcească perderea Daciei, arătând că împăratul întocmise altă provincie, purtând același nume în vechia Moesie, și că, în îngrijirea sa, el nu lăsase în uitare nici chiar pe locuitorii ei, pe care-i scosese din jugul barbarilor, dându-le adăpostire în noua provincie. Toți istoricii romanî cari aduc acest fapt, copiază cu mai multă sau mai puțină credință o espunere oficială, întocmită după ordinul împăratului Aurelian. Cine nu cunoaște valoarea unor asemenea acte menite tocmai a ascunde adevărul ! Pe de altă parte potrivirea aproape identică a spu.elor întrebuintate, arată că toți acești autori nu se îndeletniceau pe atâta cu controlarea arătărilor găsite, dar că ținta lor de căpetenie era de a face să reiasă mai strălucite faptele împăraților. (2)

Este însă o dovada hotăritoare că o ast-fel de strănutare a poporațiunei romane a Daciei, era judecată peste putință, chiar de către Romanî, și e destul de curios ca nici un autor, afară de Petru Maior, să nu pomenească de dânsa. (3) Acelaș Eutropiu, care se aduce în sprijinul părerii protivnice, zice în viața lui Hadrian : «(Hadrian) invidiind gloria lui Traian, părăsi de îndată trei provincii pe care Traian le adăugase împărăției și retrase armatele din Asiria, Mesopotamia și Armenia voind să facă acelaș lucru și cu Dacia, l'aū întors prietenii de la un asemenea vând, pentru ca să nu rămână o sumă de Romanî, în prada barbarilor.» (4) Dacă prietenii lui Hadrian îl împiedecară pe acesta de a părăsi Dacia, de teamă că o mulțime de Romanî să nu

(1) *Iung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches p. 403.

(2) Vopiscus arată el însuși isvoarele cu care s'a slujit la alcătuirea istoriei sale. El pune în gura lui Tiberianus următoarele : «Et tamen si bene novi, ephemeridas illius vir scriptas habemus, etiam bella caractere historico digesta, quae velim accipias et per ordinem scribas . . . Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi praeceperat, pro tua sedulitate condiscas. Curabo autem ut tibi ex Ulpiana Bibliotheca et libri linteae proferantur.» Aurelian C. 1. Eată izvorul cel mai vechiu căruia d-l *Gaston Paris* i dă atâta valoare. Romania p. 611.

(3) Istoria pentru începutul Românilor în Dacia. I. § 4.

(4) (Hadrianus) gloriae invidens Trajani, statim provincias tres reliquit, quas Trajanus addiderat; et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus.... Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur.» Cap. 8. Fără îndoială că faptul relatat de Eutropius trebuie crezut, de și nu putem admite motivul arătat de dânsul. Vezi și *Duruy Histoire des Romains*, Paris 1879, IV p. 330,

fie predați barbarilor, aceasta ne arată că în ideea Romanilor, retragerea trupelor nu trebuia să aibă de urmare neapărată cea a cetățenilor, și dacă această idee era adevărată pe timpul lui Hadrian, nu înțelegem pentru ce ar fi încetat de a fi așa pe acel al lui Aurelian. Teama deci pe care prietenii lui Hadrian o arătase, se îndeplini sub Aurelian; cu alte cuvinte, când legiunile părăsiră Dacia, coloniștii rămaseră în țară, fură trădați barbarilor. Este de luat aminte că în aceste spuse ale lui Eutropius, noi avem însuși părerea Romanilor asupra lucrului de care se face ceartă, și nu este cu puțință de a găsi un mijloc mai sigur de a o hotărî decât această părere contimpurană a împregiurărilor, care trebuie fără îndoială să cântărească mult mai greu de cât tot ce acei mai noi ar putea sprijini.

Romanii aveau temeiuri foarte sănătoase pentru a crede că cu toată retragerea leziunilor, poporațiunea țării ar rămânea alipită de patria ei. Năvălirea Goșilor începuse cu mult înainte de 270, și cu toată împotrivirea legiunilor, provincia fu cotropită de ei în mai multe rânduri. Ast-fel împărații Maximin 235-238 și Gordian 238-244, resping pe Goși din Dacia. Decius în 249 scapă provincia de o nouă năvălire, mai cumplită de cât cele-l-alte și ia numele de «restitutor Daciarum». Pe monezile bătute în timpul domniei sale se vede legenda: «Dacia felix» și orașul Apulum care fusese rezidit după năvălire ia numele de: «colonia nova apulensis». Dacia este chiar părăsită de fapt de către Romani încă de pe timpurile împăratului Gallien 259-268, căci Sextus Rufus spune că Dacia «a fost perdată sub împăratul Gallien.» (1)

Ni se pare că, dacă poporațiunea Daciei trebuia să fugă înaintea năvălirii ea nu avea nevoie de un ordin al ocărnuirei pentru a o face; și, fiind-că este firesc lucru ca spaima cea mai mare să cadă în cele d'întâi momente, este de crezut că acei ce nu voră să se expună pericolelor năvălirii, se îngrijiră de cu vreme și nu așteptară retragerea legiunilor pentru a părăsi Dacia. Așa este raportat că muma împăratului Maximian (care ajunsese la tron în 285 la o vârstă coaptă) fugi din Dacia când încă purta în sânul ei pe viitorul împărat, (2) deci către anul 250, și exemplul ei va fi fost urmat de multe alte persoane de starea ei. Dar se știe tot atât de sigur că toți locuitorii Daciei nu părăsiră provincia în același timp și cu grămada, căci în anul 259, capitala Daciei, Ulpia Traiana, ridică un monument în onoarea Cesarului Valerianus și un oare care M. Valerius Veteranus Gallienus, așază o piatră mormentală pe groapa tatălui său în 260. (3) Daco-Romanii rămăseseră deci în Dacia cu toată năvălirea ce venise asupra lor, și ceea ce se întâmplase înainte de 270 se urmă și după aceea.

Rösler, pentru a putea mai ușor deslipi poporațiunea Daciei de pământul

(1) «Dacia Gallieno imperatore amissa est.» Breviarium, c. 8.

(2) *Lactantius*, De moribus persecutorum. C. 9.

(3) *Jung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches, p. 4 10,

ei și a o face să primească o nouă patrie, ne înfățișază țara ca pe deplin deșartă de locuitorii indigeni, în urma războiului cu Romanii. El zice : «dacă nu ne înșelăm, Romanii înființară în Dacia pe un pământ aproape gol, încungiuat de o populațiune dușmană, o țară curat colonială, unde elementul roman nu putu împănta adânci rădăcini, nerězămându-se pe temelia largă și sigură a unei populațiuni cucerite și în chip intelectual. De acolo provine ușurința cu care el putea fi îndepărtat și dispăru.» (1)

Rösler pare deci a priimi de adevărate spusele lui Eutropiū, care zice că «Dacia perduse prin lungul războiū în potriua Romanilor, toată populațiunea sa hărbătească.» (2) El pare a avea o slăbiciune pentru interpretarea literală a textelor. Pentru ce atunci nu o primește el și pentru cele-l-alte cuvinte ale aceluiaș istoric care zice că Traian «după ce a supus Dacia, a adus în ea din toate părțile imperiului roman o nenumărată mulțime de oameni, pentru a cultiva câmpiile și ogoarele ei?» (3) El pretinde din potriua că «trebuia să fie destul loc în Moesia pentru câte-va zecini de mii de coloniștii romanii, căci nu trebuie să ne facem o prea mare idee despre totimea cetățenilor romanii.» (4) Rösler ca și toți discipulii săi au două sisteme de interpretare pentru isvoarele ce se rapoartă la istoria Romănilor. Unele acele ce se împacă cu teoria lor le primesc fără control și fără nici o critică ; cele însă care se împotrivesc, le storc și le resucesc pênă nu rămăne din ele de cât umbra adevăratului lor cuprins. Și aceasta se chiamă cercetare istorică, descoperirea adevărului!

Dară chiar dacă am lua ca atare spusele lui Eutropiū, nu arată el oare prin cuvintele sale că femeile și copiii Dacilor, nu suferiră cu toții soarta părinților? apoi, această nouă generație nu era ea îndestulătoare pentru a reconstitui în țară o basă națională pe care să se poată hultui elementul roman? De aceea și inscripțiunile găsite atât în Dacia cât și aiurea ne dovedesc cu prisosință ființarea poporului dac după cucerire, precum și romanisarea lui. Trebuie amintit că poporul roman înțelegea a lipi de imperiul său provinciile cucerite într'un cu totul alt chip de cum au făcut-o în timpurile mai nouă Ungurii sau Nemții. Departe d'a alcătui o castă despărțită de poporul cucerit, Romanii se legaū cu el prin căsătorii, îi înlesneaū intrarea în cetățenia romană și cu toate că îl întrebuintăū la toate lucrările, îl făceaū să se bucure de toate foloasele.

V'om reproduce aici numai câte-va din inscripțiunile cele mai însemnate, care dovedesc într'un chip autentic ființarea poporului dac sub stăpânirea romană.

(1) Rom. Stud. p. 45.

(2) Dacia enim diuturno bello Decebali viris erat exhausta. Hist. rom. c. 8.

(3) «Victa Dacia. ex toto orbe romano eo infininitas copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas.» Ibid.

(4) Rom. stud. p. 69. Vom vedea mai târziu că izvoarele vechi au păstrat numele a mai mult de 70 de orașe ale Daciei ; că Sarmisegetusa, capitala ei, coprindea locul a 12 sate din zilele noastre ; apoi numai cât în minele Transilvaniei lucraū aproape de 20,000 de oameni. Vezi *Goos Studien zur Geschichte und Geographie des traianischen Dakiens* p. 157.

Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bituvantis v. a. LXXX, Bricena v. a. XL, Iusta v. a. XXX, Bedarus v. XII Post obitum ei Herculanus libertus patronae benemerenti (1).

Numele unui libertus în o familie dacă, arată introducerea moravurilor romane în sinul populațiunii indigene; pe de altă parte acelaș fapt dovedește că această familie se bucura de oare-care bună stare, de vreme ce putea să'și dea luxul de a libera pe sclaviți săi. Numele latin, Iusta, printre altele de o bărșie dacă, găsindu-se în aceeași familie, indegetează o contopire foarte intimă a acestor două elemente. În o altă inscripțiune găsim un nume roman purtat de o persoană ce se arată ca Dacă :

Julius Secundinus evoc. coh. III pr. salarior XXVII qui vix. an. LXXXV natione Dacus, Atticia Sabina coniunx et Iul. Costas filius et H. D. B. M. fcr (1).

Femeea și fiul lui Secundinus poartă nume pe jumătate dac, pe jumătate roman. Julius Secundinus era deci un vechi soldat rechemat sub arme (din cohorta militum evocatorum), probabil leționar și deci cetățen roman. Numele său cu totul roman vădește că populațiunea dacă se amestecase pe deplin cu cea romană, în cât s'a găsit de nevoie a se însemna lângă numele lui că ar fi de obârșie dac. Dar câți alți Daci cu nume roman, a căror neam nu se mai știea, se vor fi aflând pe inscripțiunile ce pomenesc nume romane și care ascund în stilul lor cel scurt și lapidar tot atât de tainic obârșia celui care 'l purta, precum coperea peatra pusă pe mormânt corpul celui ce zăcea într'însul.

O a treia inscripțiune dă pentru bărbat un nume jumătate dac, jumătate roman; femea un nume roman, cei doi fii earășu nume romane, ear nepotul unul dac.

D. M. T. Aelio Ariorto IIII vir. an. municipii D. interfecto a Iatronibus v. a. LVII Digna coniugi pientissimo et P. Aelius filius et P. Aelius Val. filius et Udarus nepos b. m. posuerunt (3).

Aelius Ariortus, nume ce aparține invederat unui dac, este arătat că înbrăcând dregătoria de quattuorvir annali municipii D. (poate Drobetarum); deci cetățenii de obârșie dacă ajunsese chiar a intra în dregătorii municipale în cât se vede cât se uitase vechea dușmănie ce desbinase odată pe Daci și pe Romani. Conviețuirea stinge cu timpul toate urele, și istoria mai apropiată și mai cunoscută de noi conține încă un fapt de asemenea natură, împăcarea Anglo-Saxonilor cu Normanii, de cari cei d'întăiu fuseseră așa de prigoniți în timpurile de la începutul cuceri riî Angliei.

Aceeași împrejurare este documentată prin inscripțiunea următoare :

(1) Corpus Inscriptionum latinarum III Nr. 917.

(2) Orellius Nr. 6844; Costas in loc de Constans? Vezi Tocilescu Dacia înainte de Romani, București 1880 p. 231 Compară : Iul. Pi-tinus, cives dacus. Ephem. Epigr. II nr. 944.

(3) C. I. L. III 1559.

D. M. Aelii Andennae Aelius Macrinus Epidianus qui et Epidius Augustalis coloniae et Macrina Marcia filia posuerunt (1).

O altă inscripțiune ne arată pe un dac ridicat la rangul de cavalier.

D. M. Mucasenus Cesorini aequus ex singularibus cos. vixit a. XX; Rescu Turme Soie coniux pientissima posuit (2).

Dintre inscripțiunile culese până acuma s'a putut atribui 22 de nume de bărbați și de femei cu siguranță la Daci, ca vr'o 20 de alte nume sunt comune Dacilor și Thracilor (3).

Dacii fiind cu totul romanizați, se înțelege cum se face de nu se găsește mai nici o inscripțiune care să pomenească numele unor zeități a acelui popor. Nu s'a găsit de cât două cari sunt în deobște primite ca conținând numele unor zei daci:

Turmasgada Maximus Maximinus et Julianus Maximinus ex voto posuerunt (4).

Deo Sarmando Demetrius Antoninus votum libens posuit (5).

Din potrivă sunt mai multe monumente care dovedesc că Dacii se închinau la zeități romane. Astfel următorea, găsită în Dacia:

Apolini sacrum Sola Mucatri veteranus alae Frontoniana votum solvit (6).

Mai sunt încă vr'o 20 de inscripțiuni găsite în Britania cari s'a aflat pe pietre puse de soldații cohortei Aelia Dacorum, ce au fost trimisă acolo de Hadrian. Din aceste cea mai mare parte sunt închinat lui Jupiter, una lui Marte, iar două lui Marte și unei zeități britane Cocedius: reproducem aici câte-va din ele:

Iovi Optimo Maximo Cohors prima Aelia Dacorum Antoniana.

I. O. M. et Numini Augusti, cohors prima Aelia Dacorum cui praeest Gallicus tribunus.

I. O. M. Cohors prima Aelia Dacorum Postumiana cui praeest Marcus Gallicus tribunus (7).

Această cohortă Aelia Dacorum strămutată în același capăt al Europei precum și mai multe alte monumente, care pomenește soldații «natione dacus»

(1) C. I. L. III 1488.

C. I. L. III. Nr. 1195.

(3) *Tocilescu*; Dacia înainte de Romanii p. 256. *Goos* Untersuchungen ueber die Innerverhältnisse des traianischen Daciens p. 126.

(4) *Hirschfeld* Epigraphische Nachlese zum. C. I. L. III p. 41, ap. *Tocilescu* op. cit.

(5) C. I. L. III Nr. 964.

(6) C. I. L. III Nr. 787.

(7) C. I. L. VII Nr. 806—826, 975. *Tocilescu*, Dacia înainte de Romanii p. 346 crede că Dacii adorau sub numele latin a lui Jupiter zeitatea lor Dyonisios Sabazius. Dar atunci cum se esplică adorarea zeului Britan? Se vede că Dacii părăsiseră religia lor și se închinau la zeii străini. *Comp. Duruy* Hist. des Rom. IV p. 260

în cele-lalte părți ale Imperiului, precum Siria, Noricul, Panonia, dovedesc cu prisosință ființarea poporului dac sub stăpânirea romană.

Dacii erau chiar așa de bine văzuți pe timpul Romanilor încât găsim, între așa numiții trei zeci de tirani care se luptau pentru tronul împărăției, pe unul Regalian, despre care autorii istoriei imperiale vorbesc ca fiind « de spiță dac și după cum se spune neam cu Decebal (1).

Istoricii amintesc însă și grupe mai însemnate de Daci sub stăpânirea romană. *Dio Cassius* raportează că locotenentul împăratului Comod, Sabinianus pentru a sfârâma împotriva Dacilor cari se retrăseseră afară de marginele provinciei, strămută în această 12,000 suflete ai acestei națiuni (2) și niște asemenea măsuri au trebuit să fie luate mai adese ori, căci autorii vechi nu lipsesc de a da mai multe știri despre revoltele și loviturile repetate ale acelor Daci, care nu vor să primească jugul roman (3). Aici este sigur că o parte a poporului din Dacia nu părăsise țara, anume aceia cari se aliașeră cu Romanii. pentru a scutura stăpânirea după cât se vede din împovăratoarea pe care lu-o impuse Decebal (4). Aceste popoare de și nu erau chiar Daci proprii ziși și cu toate că fusese înclabați în statul dac în urma unei cuceriri, erau totuși de un neam înrudit cu națiunea domnitoare, tot Traci, ast-fel în cât ele înfățișau tot atâta de bine ca și acesta din urmă elementul dac. În sfârșit *Ptolomeu* care descrie geografia Daciei pe timpul Romanilor enumeră triburile următoare care ar fi locuit țara și care nu se pot referi de cât la populațiunea dacă care rămăsese în Dacia sub stăpânirea romană : « În partea de mează-noapte a Daciei locuiesc începând prin apus : Anarții, Teuriscii și Cistobocii ; sub dinșii Prendavensii, Ratacensii și Caucoensii ; sub acestia în aceeași ordine Bieții, Buridensii și Cotensii și mai jos încă Albocensii, Potulatensii și Sensii. Sub aceștia în partea de mează-zi : Saldensii, Ciagisii și Piefigii . (5).

Acelaș geograf reproduce numele a 37 orașe de nume dac, a căror existență în Dacia ar fi tot așa de neexplicabilă dacă s'ar primi peirea de istov a poporului dac din țara sa :

Ruconium	Marcodava	Tiriscum
Docidava	Ziridava	Sarmisagethu.a regia
Porolissum	Singidava	Netindava
Arcobadara	Zermigira	Tiasum

(1) *Gentis dacae, Decehali ipsius ut fertur affinis . Scriptores hist. aug. 30 tyr.*

(2) *Dio Cassius LXXII, 3.* Acest mijloc de a înfrânge cerbicia Dacilor fusese întrebuit chiar în resboaele d'înaintea domniilor lui Traian. Așa Romanii așază în Moesia în tr'un rând 50.000 (Strabon III, 10), și într'un altul 100,000 de Daci (Orellius Nr. 750).

(3) *Capitolinus, Anton. Pius. 5. Dio Cassius LXXVII, 16, 20, LXXVIII, 13, 16, 27.*

(4) *Dio Cassius LXXIII, 11 :* Τῶν δὲ Δακῶν μεθισταμένων πρὸς τὴν ἰσάνην καὶ δε ἀλλὰ τινὰ εἰσεθῆθαι αὐθις δὲ Δακίβαλος εἰρήνης .

(5) *Claudii Ptolemaei, Geographiae libri octo, Essendiae 1842 III, 8,*

Triphilum	Comidava	Tibiscum
Patridava	Ramidava	Zeugma
Carsidava	Pirum	Dierna
Petrodava	Zusidava	Acmonia
Napuca	Paloda	Druphegis
Patruissa	Zurobara	Arcinna
Sandava	Lizizis	Amutrium
Utidava	Argidava	Sornum

Dacă luăm în privire pe lângă aceasta că numele riuilor fură împrumutate de Romani de la Daci precum Aluta, Mariscus, Tibiscus, Pyretus, Tysia, Samus, Grisia, Gilpil, Museus, ne vom încredința ușor că topografia acestei țări n'ar fi putut rămânea, dacă poporul ce i-a dat naștere ar fi fost înlocuit în totul cu un altul.

Este chiar de mirat că cu tot numărul cel nemăsurat de cetățeni romani veniți din toate părțile împărăției, topografia țării să fi fost așa de puțin înfrumusețată. Ptolomeu ne dă alături de cele 37 nume dace de orașe ce se aflau pe timpul lui în Dacia, numai cât 7 nume de orașe romane. Ulpianum, Salinae, Praetoria Augusta, Apulum, Aquae, Frateria și numele îndoit al capitalei Ulpia Traiana.

Tesa lipsei de populație indigenă care să slujească de temelie romanisării acestei țări, neputând fi susținută cu deadinsul, ucenicii lui Rösler o părăsără; dar ei, de și primără stăruința poporului dac în vechea sa țară, nu se înduplică a crede în romanisarea lui. Ei sprijinesc părerea lor pe următoarele temeuri : Erau în Dacia doue clase de popor : coloniștii romani cari au putut avea limba latină ca limbă oficială, ceea ce se vede din obșteasca ei întrebuintare în inscripțiunii, dar a căror limbă vorbită era aceea a deosebitelor provinciilor de unde 'și trăgeau obârșia. Apoi populațiunea supusă a Dacilor, care nu putură învăța latinește mai întâi din pricina scurtului timp cât ținu stăpânirea romană asupra Daciei ; al doilea pentru dușmănia care nu încetă de a despărți pe cuceritorii de cucerii ; în sfârșit din pricină că limba latină nefiind vorbită în Dacia, ei nu aveau de la cine să o învețe. (1)

Acest fel de a privi lucrurile, vedește că acești autori nu și-au dat bine samă de sistemul urmat de Romani pentru a introduce moravurile, obiceiurile și limba lor până în părțile cele mai îndepărtate ale împărăției. Ei întimpină că coloniștii care împoporară Dacia nu erau de obârșie din Italia, ci din Iliria, Panonia, Dalmația, Siria și Asia minoară, precum se vede aceasta din inscripțiunile ce s'au păstrat. Dar același lucru ar putea fi susținut și pentru celelalte provinciile a le împărăției romane ; sau poate crede cine-va că elementul latin să fi venit în toate părțile lumii romane deadreptul din Italia, și că numai cât Dacia să fi rămas afară din această rânduială ? Elementul latin

(1) *Paul Hunfalvy*. Ethnographie Ungarns p. 342. Die Rumänen und ihre Ansprüche p. 14. *Schwicker* : Ueber die Herkunft der Rumänen im Ausland, 1877, p. 761-768.

propriu zis era la început foarte restrins și n'ar fi ajuns pentru a romanisa toate provinciile; dar el se înmulți prin faptul însuși al întinderii sale, și popoarele care fură latinisate de către Latinii proprii ziși, slujiră mai apoi pentru a latinisa pe altele. Ast-fel Samniții și Etruscii dădură colonii Spaniei, aceea Galiei și Galia ea însăși Britaniei și Daciei. De și fără îndoială oarecare indivizi veniți în Dacia vor fi vorbit limba țerei lor, nesfârșita majoritate a coloniștilor trebuia să întrebuițeze latineasca, cea ce era cu atâta mai de nevoie cu cât, vorbind fie-care un grai deosebit ei nu s'ar fi putut înțelege. Deci chiar dacă latineasca n'ar fi fost limba coloniștilor chiar de la sosirea lor în Dacia, ea deveni numai de cât în întrebuițare după trecerea unui timp.

Este aproape dovedit că Traian nu aduse coloniile sale în Dacia, din peninsula Italică (1). Dar fără îndoială că el, voind să prefacă Dacia în provincie romană, va fi îngrijit ca coloniștii aduși și din alte părți a le împărăției să fie elemente romanisate. Apoi putea el împedea pe mulțimea speculanților și venătorilor de avere, care pe atunci foia în Italia de a veni în Dacia unde erau atrași prin bogatele mine de aur ale acestei țări? Dacă Dacia deveni în scurt timp așa de înfloritoare, dacă ea numeră în curând mai multe orașe de cât ori care altă provincie de întinderea ei dacă capitala ei acoperea o suprafață pe care astăzi sunt așezate 12 sate, această înflorire nu poate fi datorită în întâiul loc decât elementului voluntar al colonisării. Eată pentru ce, după cum au mai luat aminte mai mulți autori, Dacia se deosebea adânc de alte provincii ale împărăției. Era nu numai o provincie ci și o colonie romană în adevăratul înțeles al cuvântului. Se poate oare susținea, măcar cu o umbră de temei, că tocmai aici elementul roman să fi lipsit, când îl vedem prinzând așa de adânc rădăcini în Reția, Tracia și Macedonia?

Se mai întâmpină încă în protiva romanisării poporului dac împrejurarea că Romanii nu se stabiliseră de cât în o parte a provinciei. Transilvania apusană, Banatul și Valachia mică, pe când Nordul Transilvaniei, Moldova și Muntenia mare din coace de Olt, ne fiind ocupate de Romani nu au putut fi romanisate. (2)

Nu putem împărtăși părerea celor care cred rămășița Daciei subtrasă de la înfrurirea romană. Este aproape peste putință de admis că Romanii să nu fi ocupat cel puțin rîpa stîngă a Dunării de la vale de gurile Oltului, când se găsesc orașe așa de însemnate de alungul ripei drepte al acestui fluviu. În sfârșit pentru care scop Romanii ar fi ridicat ei valul ce trebuia să apere Dacia de năvălirile barbare, tocmai între Prut și Nistru, dacă era vorba de a se apăra o provincie adăpostită în chip firesc prin înalții munți ai Carpaților?

Dar chiar când nu s'ar fi aflat colonii romane în afară de hotarele Transil-

(1) *Capitolinus* zice despre Antonin, c. 11 : «Hispaniis exhaustis italica allectione, contra Traiani praecepta verecunde consuluit».

(2) *Hunfalvy Ethnographie Ungarns* p. 342 Veđi *C. de la Berye. Essai sur le règne de Trajan*, Paris 1877 p. 55.

vaniet, oare Dacii erau supuși numai la înfrîurirea elementului latin al coloniilor? Romanisarea părții celei mai însemnate a le acestui popor ca și a tuturor acelor ce trecură sub stăpînirea romană se făcu prin slujba militară.

Legiunile romane erau compuse din elemente latine sau latinisate. Streinii nu erau primiți de cît în cohortele ajutătoare. Ele stăteau mai tot-dea-una în același loc (1) ceea ce ușura soldaților legătura cu femeile din acea țară și dădea naștere la numeroși copii, care creșcuți în lagăr, încercau înfrîurirea elementului ce-i înconjura. Astfel știm că în timpul resboiului cu Spania, trupele romane dădură naștere cu femeile localnice la un mare număr de copii care fură creșcuți în lagăr și din care republica înființă mai târziu un oraș, după rugămintea părinților lor (2). Aceasta era cu atîta mai firesc cu cît un singur soldat avea adese ori pînă la 4 concubine. Soldații liberați se așezau de obicei în provincia unde și slujiseră, de unde familia lor era de loc; acei cari nu erau cetățeni obțineau dreptul de cetățenie, cu toții conubiul cu familia lor legitimându-și copiii «per subsequens matrimonium».

Cît despre trupele ajutătoare ei nu s'au întrebuintat de obicei în țara lor de naștere ci în altele, în scopul tocmai de a desființa naționalitatea lor. Dacii, a căror număr se vede a fi fost însemnat în armatele romane, erau scoși din țara lor și de și romanizați, nu se întorceau de cît arare-ori înapoi.

Dacia era deci supusă unui curent îndoit, introducerea elementului roman și slăbirea elementului dac, cu deosebire a celui bărbătesc. O astfel de lucrare urmărită timp aproape de două secole era fără îndoială mai mult decît îndestulătoare pentru a desnaționalisa un popor aproape barbar, cînd pe de altă parte, elementul civil al populațiunii, care lucra în același sens, era așa de puternic.

Pe cînd deci înfrîurirea elementului latin civil contribui mai cu osebire la romanisarea claselor de sus a societății dace, slujba militară strecură acest element în păturile inferioare ale poporului. Astfel toată națiunea Dacilor care rămăsese în provincie fu romanisată așa că ea lăsă numai cît slabe urme în limba vorbită astăzi de Români. Această sărăcie a elementului dac în limba română nu este însă mai afară din firea lucrurilor de cît aceea a elementului celt din limba franceză (3). Totuși luăm aminte că dacă elementul

(1) Pentru legionarii slujba era de 20 de ani. Ea se urca la 25 pentru trupele ajutătoare. Vezi *Mommsen* C. L. L. III p. 416, și *Jung* Römer und Romanen in den Donauländern pag. 45. și urm.

(2) *Mommsen*, Röm. Gesch. II p. 4. Comp. *W. Harster*, die Nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser. Speier 1873, p. 26: «Daneben aber kommt nicht weniger als 81 mal die Bezeichnung *castris* statt des Vaterlandes vor, was nicht anderes bedeuten kann als im Lager geborenes Soldatenkind, so dass also nach diesem Verhältnisse drei achtel der gesammten Mannschaft unter die Waffen geboren und aufgezogen war».

(3) *Littre*, Hist. de la langue franç. II p. 104. *Miklosich*, die slavischen Elemente im Neugriechischen p. 537. Elementele pe care le credem rămase de la Daci sunt acele albaneze. Vezi mai jos.

dac este slab reprezentat în limba Românilor, acestia au păstrat de la denșii alte rămășițe care nu sunt mai puțin însemnătoare, precum în portul părului, în hainele lor în zidirea caselor lor și până chiar în tipul feții lor care amintește până la înșelat, figurile dace săpate pe columna lui Traian.

O a treia greutate ce s'ar opune la romanisarea Dacilor ar fi timpul cel relativ prea scurt a stăpânirii romane în Dacia, 106—270, adică 164 de ani. (1) Timpul întrebuițat pentru romanisarea tuturor provinciilor nu a fost nicăirea mai lung și pentru câte-va din ele chiar cu mult mai scurt. Astfel Strabon ne spune că în timpul său (cătră nașterea lui Christos), Spania era cu totul romanisată, că băștinașii spanioli uitaseră limba lor și adoptaseră întrebuițarea latineii și că nu se mai deosebeau în nimica de Romanii. (2) Organizarea acestei provincii cade însă în anul 197 și întâia colonie așezată în ea nu este mai veche de 150. Provincia Narbonesă din Galia. supusă Romanilor de către Iulius Caesar (52 an. H.), era pe timpul lui Plinius (†79 d. H.) mai mult o Italie de cât o provincie (3). În sfârșit Vallerius Paterculus mărturisește că în Panonia, la a cărei cucerire luase el singur parte, deci în decursul unei singure generații, „nu numai cât limba latină era răspândită, ci însuși literatura romană se introdusese în sînul poporațiunii (4). După niște asemenea exemple mai putem găsi așa de afară din cale romanisarea Daciei în timp de 164 de ani, mai ales când este dovedit că elementul roman era aici așa de puternic ?

Națiunea Dacilor, a căreia existență sub stăpânirea romană este afară de ori ce indoială, a fost romanisată prin înfrurirea statornică și a tot puternică a elementului domnitor. Erau acuma în Dacia două clase de poporațiune : cea a orașelor care alcătuia pentru a zice astfel aristocrația țerei, compusă în cea mai mare parte din cetățeni romani veniți în Dacia, în care se contopise și clasa înaltă a poporului dac (5) ; a doua clasă era cea ce locuia la câmp, lucrătorii ai pământului și păstori care se coborau din Dacii romanisati, uniți cu veteranii legiunilor stabilite în Dacia. Când năvălirea începu, vedem îndată pe oameni bogați cautând scăpare în părțile mai apărate ale împăriului roman, după cum am găsit mai sus fugind pe muma împăratului Maximian (6). Puțin câte puțin orașele se despoporară prin emigrarea necontentită a cetă-

(1) *Hunfalvy*, *Ethnographie Ungarns* p. 344.

(2) *Strabo* III, 2,15.

(3) *Plinius* H. N. III, 4: «breviterque Italia quam provincia .

(4) *Hist. rom.* II. 110 in omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus et familiaris animorum est exercitatio».

(5) Romanii bogați locuiau numai în orașe. Câmpul era sălășluința sărăcimii, mai ales pe timpul imperiului.

(6) *Vezi* mai sus p. 87.

țenilor romanți și chiar a Dacilor celor avuți ce se deprinseseră cu viața romană. Oare tot ast-fel se întâmplă lucrul și cu locuitorii câmpului, cu clasa sërmană a poporului, care nu primise de la Romani de cât idiomul lor, dar în cele-alte adusesse ei pe Romani ce se așezară printre ei (veteranii) la felul lor de trai? Nu vedem nici un temei pentru a o admite. Acești țeranți fiind săraci le lipsea mijloacele de trebuință pentru a fugi așa dedeaparte și a trăi în străin.

Clasa sërmană însă pe de altă parte nu a putut rămânea pe loc pentru a înfrunta grozăviile năvălirii. Și densa trebui să fugă și să caute un adăpost. Dar acesta îl găsea în apropiere, în locuri cunoscute și n'aveau nevoie să'și părăsească țara pentru a'și mântui viața. Făceau cea ce a făcut în tot timpul istoriei lor Romani când fură espuși năvălirii. Căci această perioadă turburată a istoriei, de și încetază pentru Europa, cea-laltă de la un timp oare care, pentru Romani se perpétuează, reproducându-se mai pe fiecare an prin prădăciunile celui de pe urmă neam de barbari revărsat de Asia asupra Europei, Tătarilor. Unde fugeau Romani când veneau Tătarii asupra lor? cronicarii ne răspund într'un glas: *la munți și la păduri*, și ceea ce-i vedem făcând mai târziu vor fi pus'o în lucrare de la început. Chiar bogății când fugeau din Dacia, încă nu o părăseau fără gândul de a se întoarce, căci greu se deslipește omul de ceea ce a agonisit, dovadă mulțimele de comori îngropate, găsite pe pământul vechii Dacii (1). Dar încă sërmanul! El se retregea tot-deauna în preajma locuinței sale, sperând că se vor liniști vremile și că va putea să'și revadă așezarea și casa. Dar timpul trecea și izvorul barbarilor nu mai seca. Neconținut se împrespăta trimițând în locul celor sătuli pe alți flămânzi. Timpul trecea și o generație se stîngea după alta în creerii munților, în cât cei născuți la umbra înaltelor lor piscuri se deprinseseră în curând a găsi aici o nouă patrie. Astfel se schimbă în curând condițiunea socială a Daco-Romanilor; ei deveniră păstori, fără însă a îmbrătoșa în totul viața nomadă, după cum se pretinde (2), ci luând din obiceiurile ei numai cât era neapărat pentru noul lor chip de a trăi.

Eată pentru ce noi întâlnim pretutindeni rămășițele vechii populațiunii romane în munți. La Sudul Dunării o găsim în Haemus, Rodope, Pind. Călătorul evreu Veniamin din Tudela descrie astfel pe Valachii din Tesalia: «Valachii încep de la Zituni acăreia locuitorii împoporează munții. Această rasă poartă numele de Valachii. Ei sémână pentru agerime cu caprele, se cobor din munții lor și pradă pe Grecii. Nimeni nu poate să'î ajungă și nici un rege

(1) Observăm cu acest prilej că D-1 *Hunfalvy Anspruche*. 127, se înșală când susține că nu s'ar fi găsit în Transilvania monezi de după timpul lui Gallienus când Corpus Inscript. Lat. III p. 160 constată aflarea de monezi romane în Dacia din secolii al IV, V, și VI. Dar d-sa avea *interes* de a dovedi că după părăsirea Daciei, această provincie a fost cu totul izolată de împărăția romană, și deci necunoștința unei asemenea împrejurări pentru d-nul Hunfalvy se *explicită*.

(2) Aceasta se va dovedi în cap. III.

nu i-ar putea stăpăni. (1) Nicetas Choniates care reproduce cu deamanantul luptele între Valachii și imperiul bizantin, pune țara locuită de ei în Haemu și Rodope unde earăși 'i descrie sarind ca caprele i e te ră ășf'i. Pentru Valachii Daciei Trajane avem aceeași dovadă într'un document din veacul al XV-lea. Comitele Secuilor, Iaksch, scrie către senatul acestui popor : De aceea rog prietinia voastră ca în fie ce zi să *urcați* și să sfarâmați pe viclenii de Valachii.* 2) Aceași retrașere în munți a elementului roman nu romanisat s'a adevărit și pentru alte părți ale imperiului roman. Așa *Mommsen* spune despre Retia : Muntele al ărarator era locul de scapare cel mai apropiat al provincialilor care fugeau în aceste timpuri pline de turburări înaintea Germanilor, atât din țerile Dunarii cât și din Noric sau din valea Padului. Civilizația suia treptele munților de care Rețienii n'avuseră încă nevoie și pe care încă nici 'i atinsese. Un alt autor *Steub* spune despre Tirol : «Mai de însemnat este însă că tocmai muntele cel mai înalt, mai gol și mai sălbatec din dosul Tegernsee este încă plin de nume romane. (3

Eată pentru ce nu trebuie să ne miram după cum pare a o face Rösler de a gasi cea întâi pomenire despre Români în documentele Transilvaniei ca locuind regiunea înaltă și muntoasă a sudului Transilvaniei (4). Tot această împrejurare esplică cum să face că nu să găsească de cât puține urme a vechei populațiunii în regiunea joasă a țerei, pe când muntele este plin cu ele, precum vom vedea mai jos.

D-l Iung spune că a rămas în Dacia populațiunea originara romanizată, pe când coloniștii romani proprii ziși s'ar fi îndepărtat din provincia părăsită. Noi credem că în aceasta privință un element cu totul altul a hotărât care parte din populație a rămas și care s'a dus. Nu a hotărât în aceasta întrebare naționalitatea locuitorilor ci starea lor economică. Cei bozați s'au dus Daci sau Romani, cei săraci au rămas aci, ori de ce naționalitate s'ar fi înut. Acești din urmă erau le ați prin însuși traiul lor de pământ pe care 'l locuiau, și deci nu puteau ă-l parăsească fără a se espune unei peiri mai sigure de cât aceia ce-ı aștepta din partea barbarilor. Un popor a, zat u fugă nici odată în întreginea lui înaintea unei năvaliri. Nu naî nomazi, care își duș viața în căruțele lor, umblând din loc în loc, se pot strămuta cu totul. Să poașe oare găsi un sinșur exemplu în istorie unde un popor întreg așezaș să fi părăsit țara sa pentru a căuta scăpare aiurea? Este de netășăduț ca oamenii avuți au trebuit să fu a, căci ei nu erau siliți să suf re nici chiar neplăcerile, dară încă pericolile năvălirii. Și astăzi toți așa fac mdată ce rășboiul se apropie de țara lor, sau asediul de orașul lor. Greul poporului însă

(1) *Tafel* de Thessalon'ic în *Rösler*. Rom. Stud. p. 108 nota 5.

(2) *Fejer* Codex diplomaticus regni Hungariae X, 5, p. 143 : igitur adhuc vestras rogamus amicitias, quatenus cum tota vesra po en ia singulis diebus *alpes ascendatis* et perfidos Valachos pentus interficiatis, demtis pueris et mulieribus.

(3) Citați de *Iung*, die Anfänge der Romanen in Zeitschrift. für Ö. G. 1872. p. 98. 99.

(4) Rom. Stud. p. 98.

a rămas și rămâne în tot-d'auna pe loc. S'ar putea formula în această privință o lege generală: anume că popoarele nomade se strămută înaintea unei năvăliri; cele așezate rămân lipite de teritoriul lor și năvălirea trece peste ele, precum valurile mării se retrag de pe țărmul pe care îl cuprinsese. Pentru ce oare Dacia se fi făcut excepție la această lege, care nu a suferit nici odată cea mai mică înfringere?

Protivnicii stăruinței Românilor în Dacia, pentru ași putea susține teza, voesc să dovedească că civilizația Romană încetă în această provincie odată cu retragerea legiunilor. În aceasta pot avea dreptate. Dar ei amestecă civilizația romană cu poporul însuși Daco-Roman, și conchid de la dispărerea celei întâi la cea a celui din urmă. Ast-fel ei se miră cum ar fi cu puțință ca inscripțiunile să înceteze de odată după anul 270. Apoi pentru ce oare Attila ar fi luat pe miniștrii săi Români de la Aetius și nu-l găsea în *Dacia aca*? (1) Nouă ni se pare că unor asemenea întrebări nici li se cuvine un răspuns serios. Cum? niște sârmani fugari în găturile și prăpăstiile munților care mai apoi devin în mare parte păstori, să pună pietre mormentale pe groapa morților lor, sau să fie chemați a ocărmi împărăția Hunilor?!

Pe scurt protivicii stăruinței Românilor în Dacia Traiană susțin teza următoare: Dacii nu au fost romanizați; Romanii au părăsit Dacia la venirea barbarilor; deci elementul Roman a dispărut cu totul din provincie. Fiindcă astăzi îl întâlnim în aceiaș țară într'o grămadă închegată, trebuie adus de undeva, căci din nuori nu s'a putut cobori; de aici teoria reîntoarcerii lor de peste Dunăre. Toată această clădire se razămă pe o temelie cu totul putredă: Dacii nu au dispărut din Dacia; din protiva ei au rămas aici în mare număr și au fost cu toții romanizați. Poporația se împărțea firește în două clase; cea bogată alcătuită mai ales din Romanii veniți în Dacia și din rămășițele clasei aristocratice ale poporului supus—și cei săraci, grămada populației Dace romanizate, coboritorii legionarilor români născuți în Dacia din femeile locului și un număr de veterani Români. Dacă este afară de îndoială că cei bogați fugiră, cei săraci trebuiră să rămâna, pentru pricinele ce am arătat (2).

III.

REÎNTRAREA ROMÂNILOR ÎN DACIA.

Am văzut că părăsirea Daciei de către locuitorii ei, nu este de cât o ipoteză neîndreptățită. Tot așa este și pretinsa reîntoarcere a Românilor în acea

(1) *Hunfalvy* die Rumaenen und ihre Ansprüshe p. 20.

(2) *D-l Gaston Paris* Romania 1878 p. 618 zice în această privire: «Au reste avec la théorie de M. Iung, ce ne serait que la lie de ce peuple mélangé qui serait resté adhérent au sol de la Dacie: belle succession à revendiquer pour les Roumains! Ni se pare că nu ar fi o necinste a se coborî spre pildă din țărâna francez.

țară, care s'ar fi petrecut după deosebiții autori carî o susțin, în deosebite timpuri.

Rösler cu ucenicii săi readuc, după cum făcea și Sulzer, pe Români din Moesia, în decursul secolului al XIII-lea, tocmai pe când Valachii transdanubienii se rescoală în potriua împărației Bizantine. Envel îi reîntorce în Dacia traiană către secolul al IX-le, pe când Miklosisch îi readuce tot din Moesia însă mult mai timpuriu, către sfârșitul secolului al V-lea, epoca năvălirii Slovenilor în peninsula balcanică. În sfârșit Tomaschek le pune obârșia mai jos, în părțile centrale ale muntelui Haemus, vechea patrie a Bessilor, și-i aduce de acolo în Dacia către jumătatea secolului al XII-lea.

Vom începe prin a analiza cea întâi din aceste păreri, aceea care face pe Români să revină din Moesia.

Pentru ca poporul Român să revină în Dacia *din Moesia*, trebuie ca el să se fi aflat acolo la epoca când se presupune că aș părăsit'o, sau cel puțin la o epocă anterioară. Însă noi vom vedea ca aceasta nici odată nu s'a întâmplat; că elementul roman în tot-d'a-una a fost prea slab în Moesia, chiar pe vremile Romanilor; că mai târziu el a dispărut cu totul și că populațiunile Valache ce se întâlnesc acolo în zilele noastre, sunt cu toatele fără excepție, imigrate în timpurile mai noue din Valachia, pentru a fugi de apăsarea la carî erau expuse din partea ocărmuirii acestei țări.

Din toate provinciile imperiului roman fără a scoate Dobrochia, cea mai săracă în inscripțiuni este fără tăgăduială Moesia. Corpus inscriptionum latinarum conține de abea câte-va pagini de inscripțiuni culese în această țară, pe când pentru cele-l-alte provincii ale imperiului, ele se numără cu miile. Poporațiunea care locuia în orașele sale cele mari, era mai ales de obârșie greacă (1), și este cunoscut că pretutindenea unde acest element era puternic, el nu lăsa să înflorească elementul Roman.

Dar chiar când aceasta din urmă ar fi avut o oare-care vlagă, încă este vădit că Moesia a fost expusă unei năvăliri tot atât de sălbatică ca și aceea îndurată de Dacia. Mai ales orașele, fiind darimate de barbari, locuitorii lor fugiră pentru a găsi o scăpare în părțile mai retrase ale împărației, pe când săracii trebuiră să-și adăpostească viața lor, retrăgându-se în munții care mărgineaș țara despre miază-zi, Haemul sau Balcanul. În viața Sfântului Dimitrie se găsește pomenită această fugă a populațiunei orașelor Moesiei către miază-zi, pentru a afla o scăpare în orașele întarite, și autorii bizantini sunt plini de povestiri ale crudelor întâmplări cărora fură expuși locuitorii Moesiei. (2)

(1) *Kanitz*, *Donaubulgarien und der Balcan II*, 2, p. 120 a dovedit aceasta într'un chip învederat.

(2) Vezi *Piș* *Abstammung der Rumänen* p. 65. Comp. *Eunapius*. *Excerpta de legationibus*, Bonn. p. 51; *Malchus*, *Idem*, p. 95; *Priscus*, *Idem*, p. 171. Acest din urmă zice despre orașul Naissos; «ἐρημον μὲν εὐρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν.»

Dar apoi chiar împrejurarea că toată peninsula balcanică este plină de populațiunii de obârșie Slavă, dovedește cu prisosință că această reuniune era ținta către care tindeau toate năvălirile și că prin urmare aici trebuia să fie mai simțită violența lor. Precum am observat-o și mai sus, toată populațiunea de obârșie romană sau romanizată, care nu a părăsit țara, să adăposti în munte unde îmbrățișă viața ciobănească, pe care o păstrează în mare parte pînă azi. Nicăiri la sudul Balcanului Români n'au părăsit viața lor schimbătoare, pentru aceea cu totul așezată a plugarului. Acei care sau pōrorit în orașe, sau apucat de meserii sau de negoț; dar nici într-o parte a acestor regiuni nu se întâlnesc Valachii lucrând pământul pentru a-și scoate hrana din el. Din potrivă, la nordul Dunărei îi găsim de timpuriu dedați la a ricul-tură și această indeletnicire a devenit, pentru a zice așa, națională la dēn.ii. Această deosebire în starea socială și economică a Românilor de din-coace de Dunăre și cei de dincolo de Haemus, are însemnătatea ei pentru întrebarea pe care o tratăm, după cum v'om vedea mai la vale.

Cercetarea autorilor bizantini, la care avem să pășim, dovedește într'un chip învederat, că nu se găsește nici o urmă de Valachii între Balcani și Dunăre, și că toate amintirile despre acest popor se rapoartă la reuniunile muntoase de la sudul Haemului.

Teophylact și *Theophan* povestesc că generalii bizantini Martinus și Comentiolus, vroind să lovească pe Avari în *Tracia* în anul 579, fură împiedecați de la aceasta prin o spaimă care intră în armata lor. Căzând sarcina de pe spetele unui catir, un soldat strigă către stăpînul dobitocului în limba patriei sale : «torna, torna fratre» și oastea, luând această chemare drept un strigăt de spaimă, o rupse de fugă. Theophilact dă o altă formă acestor cuvinte; el zice : «retorna . (1) Aceste cuvinte se țin fără îndoiala de dialectul valach, cu toate că se deosibesc întru cât-va de limba vorbită astăzi în acele părți și care ar suna : toarnă, toarnă frate !

Cedrenus rapoartă că în lupta căpiteniilor bulgare : David, Moisa, Aron și Samuil, în contra împăratului Constantinoplei Vasile al II-le, David fu ucis în *Macedonia* între Castoria și Prespa, de către niște Valachii călători în 976. (2)

Acelaș împărat voind să nimicească puterea Bulgarilor, făcea în toți anii câte o expediție în inima țerei lor, care se afla în regiunea Ohridei, în *munții Macedoniei*. Samuil, regele Bulgarilor, pentru a scăpa de aceste lovirii, care se întâmplară după 1013, întărește o trecătoare ce să află între Cleidion și *κίμβα-λόγγον*. (3) Numele acestui loc fiind de obârșie Valach, arată locuința acestui popor în acei munți.

(1) *Theophanes*, Chronographia, Bonn. I p. 397 : «τῆ πατρίας φωνῆ.»

(2) *G. Cedrenus*, Bonn. II p. 435 : Βλαχῶν ὁδῶν». *Cinnamus* Bonn. p. 260, spune despre Valachii că ar fi vechii coborîtori din Italia : καὶ δὴ καὶ Βλάχων πωλῶν ὄμιλον αἰ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικον παλαι εἶναι λέγονται.

(3) *G. Cedrenus*, II p. 457. Cămpu-lung.

În 1019, după supunerea desevârșită a Bulgarilor, împăratul Vasile al II-le, organizează biserica acestei națiuni, lasându-î forma națională, însă numind un arhiepiscop grec la scaunul Ohridei. Împăratul prin hrisovul dat cu acest prilej, dispune ca Valachii din întreaga *Bulgaria* să fie supuși autorității acestui arhiepiscop (1). Din această vorbă nehotarită de «Valachii întregii Bulgariei» s'au încercat a se deduce că aceștia locuiau și în Moesia până la Dunăre, ceea-ce nu este de loc îndreptățit, întru cat hrisovul putea, chiar vorbind de Valahii întregii *Bulgariei*, să nu se rapoarte de cât la părțile locuite de ei, munții acestei țări.

Oștirile bizantine sunt adesea alcătuite din Valachii. Nu vom aminti aici de cât cuvintele *Anoî Comnenei*, care zice că nouile ridicări de armată ale lui Alexios, se alcătuiă din Bulgari și din nomazi» numiți Valachii în limba poporului. (2)

Cantacuzin vorbește de Valachii cari ar locui în muntele Rodop 3).

Cătră anul 1170 *Veniamin de Tudela*, pomenește despre Valachii în descrierea călătoriei sale cătră Palestina. El îi întâlnește în Tesalia, și spune precum am văzut mai sus : Valachia începe la Zituni ai căreia locuitorii împoporează munții. Această rasă poartă numele de Valachii. Ei seamănă pentru agerimea lor cu caprele, se cobor din munți și pradă pe Grecii. Nimene nu s'a putut apropia și încă un rege nu ar fi în stare să-î sfăpânească (4).

Cronica care conține povestirea cruciatei a treia pomenește despre o regiune lângă Tesalonic numită *Flachia* (5). După cât se vede este aceeași pe care Nicetas Choniates, o numește *Valachia mare* (6) și care este cunoscută și de cronicile imperiului latin din Constantinopole sub numele de *Blachie*, *Blachie la grande*. În vechea Etolie și Acarnanie, se întindea *Valachia mică*, ear în Epir *Valachia superioara* (7).

Până aici nu am întâlnit nici o pomenire despre Valachii din Moesia ; dar s'au aflat Valachii în Serbia. Mai multe documente publicate de d-l Fr. Miklosisch, vorbesc de familia Valace datorite de cătră regii Sârbii unor mănăstiri. S'ar putea scoate de aici ființarea de Valachii dincoace de Balcani. Aceasta o și dă a înțelege d-l *Hunfalvy*, pe când d-l *Piç*, de la care d-sa împrumută aceste fapte, atrage cu de adinsul luarea aminte că aceștii Valachii sunt cu toții

(1) και τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλαχῶν... τιμᾶν δὲ αὐτόν.» A se vedea citațiunea in *Piç*, *Abstammung der Rumänen* p. 62 nota 46.

(2) *Anna Comnena*. Bonn. I p. 395 : «ὅποσοι δὲ ἐκ Βουλγάρων καὶ ὅποσοι τὸν νομᾶδα βίον εἶλοντο Βλάχους τούτους ἢ κοινῇ καλεῖν εἶδε διάλεκτος.»

(3) *Cantacuzenus*, Bonn. I p. 146.

(4) *Tafel De Thessalonic*. *Rösler* Rom. Stud. p. 108, nota 5.

(5) *Ansbertus*. De expeditione Frederici, citat de d-l *Hunfalvy*. *Ansprüche* p. 65 nota 1.

(6) *Nicetas Choniates* Bonn. p. 841 : «Τὰ Θεσσαλλας κατέχων μετέωρα νῦν μεγάλη Βλαχία κληθσκειται

(7) *G. Phrantzes*, Bonn. p. 414 : τῆς μητρῆς Βλαχίας.» Schol. Thucyd. II, 102 : «Λολοπία ἢ νῦν καλουμένη ἀνώβλαχα.»

de baștină din nordul Albaniei sau din părțile cele mai sudice ale Serbiei ; cea ce-i strămută în centrul Balcanilor. Se înțelege că d-l Hunfalvy se fereste de a arăta și această îngrădire (1).

Ne rămâne de lămurit o întrebare însemnată pe care mai ales se razămă partisanii teoriei lui Rösler, anume cea privitoare la ființarea statului Valachobulgar la sudul Dunării. În deosebire de Slaviștii, ei primesc că acest stat a fost întemeiat și susținut mai cu osebire prin opintelele națiunii valache care zic ei, trebuia să fie foarte numeroasă în Moesia . Cum să face însă ca ea în urmă să dispară de aici? Cum să se lămurească acest fapt, ce pare atât de afară din cale, că astăzi ea nu se mai găsește mai de loc acolo, când a trebuit să fie când va prea numeroasă și puternică, pentru a înfrunta oștirile bizantine și a pricinui aproape dărăpănarea împărăției latine din Constantinopole? Altă explicație nu pare cu puțină decât de a pune pe Valachii să treacă Dunărea pe malul ei stâng, unde începem a găsi îndată după răscoala care dădu naștere statului Valachobulgar.

Tărâmul pentru limpezirea acestei întrebări a fost acum pregătit prin cercetarea a tot ce se află pomenit despre Valachii în scrierile bizantine și în celelalte izvoare contimporane acestora. Am văzut că până aici nicăiri Valachii nu se găsesc pomeniți ca locuind în Moesia. Să cercetăm acumă dacă Nicetas Choniates, cronicarul statului Valachobulgar, sdruncină arătările tuturor celorlalte izvoare pe care le-am petrecut.

Împăratul Isaac Anghelul, vrând să se însoare de iznoavă, ceru și obținu mâna fetei lui Bela al III-lea, regele Ungurilor. Având el nevoie de mulți bani pentru a-și sărbători căsătoria, el impuse supușilor săi niște dări impovărătoare, care apăsa cu deosebire asupra orașelor din jurul Anchialei și pe «barbarii muntelui Haemus, care se numeau mai înainte Mysieni și acumă Valachii. (2) O dovadă, că aceștii Valachii locuiau într'adevăr muntele Haemus, reesă între altele din faptul, raportat de Nicetas, că aceștii barbari erau apărați prin niște castele întărite, ridicate pe stânci prăpăstioase , care nu erau decât întăriturile clădite de Justinian în lanțul Balcanilor, pentru a se opune năvălirii barbare (3).

Deputații trimiși de Valachii la Constantinopole *Petru și Asan* «doi frați din aceea națiune» (4), cerură de la împăratul să le micșoreze dările și să le împărțască proprietăți în Haemus, care cereri fiind respinse și unul din frați fiind chiar palmuit de împăratul, ei se reîntoarseră în sinul poporului lor

(1) *Hunfalvy*. *Ansprüche*, p. 73. *Piç Abstammung*. p. 56.—Nu adăugim la cele expuse locurile din *Cinnamus* și din *Choniates*, pentru că după cum vom vedea se rapoartă fără cea mai mică îndoială la Români de la Nordul Dunării.

(2) *Nicetas Choniates*. Ed. Bonn. p. 482 : τούς κατά τὸν Αἴμον τό ὄρος βαρβάρους ὃ Νυσσοὶ πρότερον ὠνομάσσοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι καλεῖσονται.»

(3) *Procopius de aedificiis*, Bonn. p. 304 și urm. unde numără vr'o 84 cetăți ridicate în Αἰμίμοντον »

(4) *N. Ch.* p. 482 : «Πέτρος τις καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταῦτόσποροι.»

pe care îl ațțara la răscoală, Valachii la început stăteau la gânduri, speriați de îndrăsneala întreprinderii; dar căpeteniile lor izbutiră a-î hotărî prin un meșteșug. Valachii resculați, se împrăștie «până în orașele îndepărtate de Haemus, de unde ei răpesc cătini însemnate de vite. (1) De îndată ce împăratul se arăta, ei reintrau în cotloanele neumblate ale munților lor. Totuși împăratul isbuti a-î scoate și de acolo, și atunci barbarii constrinși, căutară scăpare în vecina Sciție. Împăratul vrăfui atunci prin toată Mysia și ar fi putut pune străji în toate satele lor «care sunt foarte numeroase în Haemus» (2), mai toate așezate pe prăpăstii ametoitoare și înălțimi înfricoșate; dar el nu făcu nimica, ci se întoarse îndărăt, înșelat prin rugăciunile de ertare ale Valachilor.

Asan, revenind cu o trupă de Sciți, se hotărî a restatornici «imperii Mysienilor și al Bulgarilor după cum fusese mai înainte.» (3) Luptele încep cu mai multă înverșunare și resculații rapoartă mai multe izbânzii, care întăresc noul lor stat.

Descrierea pe care Nicetas o face despre Valachii, pe care îi văzuse cu ochii săi, căci era secretarul împăratului și-l întovărășea adese-orî în expedițiile sale, se potrivește în tocmai cu cea a lui Veniamin din Tudela: Împăratul găsi cetățuile și satele întărite prin noue metereze, ear apărătorii lor agățați pe înălțimi după chipul cerbilor, săreau ca și caprele preste prăpăstii și nu primiau nici o luptă fățișă. (4)

După moartea lui Asan, care peri jertfa unui omor în 1196, fratele său Petru ocărmiu încă un an ștutul cel nou, până căzu și el sub cuțitul unui alt ucigaș, în 1197. Fratele lor mai mic Ioan (Ioniță), care domni timp de 10 ani, urmări luptele în contra împărăției bizantine, și aceste lupte se petrec totdeauna în *Macedonia și Tracia* (5). Împărăția bizantină căzând în acest restimp în mâinile Latinilor, Ioniță nu încetă cu dușmăniile în contra noilor stăpâni ai Bizanțului, și chiar birui în o luptă pe împăratul Balduin de Flandra pe care îl și prinse, 1205.

Ioniță fiind ambițios și dorind să dea puterii sale o consfințire legiuită, trimise papei o solie însărcinată a cere pentru dânsul titlul de rege al Valachilor și Bulgarilor. Solia lui nu putu pătrunde în Italia, din pricina unui resboi între Ungaria și împărăție. Papa însă luând pe altă cale cunoștință despre dorința lui Ioniță, îi trimise un legat cu o bulă, în care se cuprindea între altele: «că noi, auzind că străbunii tăi își trag obârșia din neamul urbei Roma, ne propusesem încă de mult a te cerceta prin scrisori și soli». Io-

(1) *N. Ch.* p. 486.

(2) *N. Ch.* p. 487: «ἐκείσε πόλεισιν, αἱ πολλαὶ μὲν εἰσι κατὰ τὸν Αἴμον.»

(3) *N. Ch.* p. 489: «καὶ τὴν τῶν Μυσιῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς συνάφουσαν ὡς παλαιὰ ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνεύχοντο.»

(4) *N. Ch.* p. 561.

(5) *N. Ch.* p. 520, 561, 569, 570, 573, 589, 618, 614 etc. *Comp. Iirecek Geschichte der Bulgaren* p. 231.

niță, în război pun ul în câtră arhipă torul catolic, mulțamește prea puternicul Dumnezeu c ne-au redu l amintirea sân elu și a patriei noa tre din care ne coborim . In core pond nța ca e urn a, Ionița este în tot deauna numit : Caloioan domnul Valachilor și al Bulgarilor, și tot acest titlu îi este dat și la încoronarea oficială care are loc în ziua de 8 Noembrie 1204 (1).

Slaviști , în deosebire de autorii care tădăduesc Românii stăruința în Dacia traiană, nu e împacă cu ființarea unui stat *Valacho-bulgar* de cea parte a Dunărei. Ei susțin că ace t stat precum și acel care fusese înaintea lui [sfârșit de Valile II, Bulgaro-tonul în 1018] era curat bulgăresc ; că elementul Valach nu juca nici un rol, că dinastia asaniană era de obârșie bulgara, și tădăduesc deci Românii or ce parte la războiul pentru neatârănare întreprins în potruva împărăției bizantine către sfârșitul secolului al XII-lea. Slavi tii susțin că scri oarea paiei câtră Caloioan nu era de cât un compliment pe care vici anul Bul ar nu l' p i de a , l' însuși, pentru a'și câștiga mai mult bine voința c pului hi e icei catolice. Cât de pre scriitorii bizantini, ei ar fi înlocuit tot d'a-una cu cop numel de Bul ar prin acel de Valach, pentru a putea a ifel înădu,i numele unui popor pe care 'l urau de moarte. D-l *Iscă* . e rostește în această privință în chipul următor : Expunera deosebită a luptei pentru neatârănarea Bulgarilor îi gasește explicarea în amestecarea numelor de Valach și de Bul ar la i toricii conțiporanii și fiind ca în timpurile următoare numele Bulgarilor revine earăși în onoare, și aceeași schimbare a numelui în izvoarele apusene poate fi datorită înturirii grecești, apoi s'ar putea induce o înlocuire voluntară a unui nume prin cel-lalt din partea politicilor din Bizanț, care', i poate găsi explicarea în ura politică și desprețul național, și care cauta să înlătore cu totul uriciosul nume al Bulgarilor. Numai atunci când Bulgaria fu re tatornicită în vechile sale mar ini, când existenta ei fu cunoscută de toată lumea și când chiar ajutorul ei fu cerut în potruva împărăției latine din Constantinopolea, nu se mai făcu nici o greutate a se recunoa , te oficial numele, altă d'ă tă atât de uricios, al Bulgarilor» (2).

Mai întâi această susținere nu este întemeiata, cac Nicetas vorbe, te în mai multe locuri de Bul arii alătura cu Valachii. Ast-fel am raportat mai sus un loc unde el zice că Asan vroia să restabilească împărăția Valachilor și a Bulgarilor. Aiure el pomenește despre un episcop bulgar (3). Apoi ce folos ar fi putut izvorî pentru onoarea și gloria bizantinilor de a atribui căderile lor Valachilor mai curând de cât Bulgarilor ? In sfârșit ar fi destul de ne înțeles cum complimentele papei să se potrivească așa de bine u falsificatorii din Constantinopole. Dar nici n'avem nevoie de a cerceta puterea acestor argumente, căci posedăm o dovadă pozitivă și neresturnabilă că dinastia asa-

(1) *Theiner*. Mon. Slav. merid. I. p. 15 39.

(2) Ueber die Abstammung der Rumaenen, p. 87. Comp. *Iirecek* Geschichte der Bulgaren p. 225.

(3) *N. Ch.* p. 339; a se vedea pagina precedentă nota 3.

niană era de obârșie valachă. Nicetas Choniates povestește anume că în una din numeroasele lupte întemplate între Valachii și Bizantinii, unul dintre reoții prinși pe când era sa'l ducă prizonier la Haemus, fiind că cunoștea limba Valachilor, se rugă de Asan, ca unul ce era de aceeași limbă cu el, să'î dea drumul (1).

Este învederat că acest preot rugă pe Asan în limba valachă, căci Nicetas spune despre preot că era de aceeași limbă cu Asan. Este tot atât de puțin îndoios că prinsul voia să predisună pe Asan în favoarea lui, îndreptându-se către dânsul în limba acestuia, și această marturisire făcută de Nicetas fără nici un scop și fără măcar a'î da o însemnătate deosebită, înputernicește cu atata mai mult adevărul ei. Credem că prin această dovadă se hotărăște pe deplin obârșia valachă a capilor rescoalei Valacho-bulgară.

Cu toate aceste noi suntem departe de a da Valachilor de cea parte de Dunare rolul precumpenitor pe care Rösler susține că l'ar fi avut. Cu toate că întemeietorii noului stat și rezi dinastiei asaniane erau de obârșie valachă, clasa superioară a poporului pe care ei erau chemați a o cărmui era de naționalitate bulgară; tot așa era și cu limba cultivată, cu biserică și în deobște cu toate elementele civilizatoare. Rösler zice că în această rescoală «Bulgarii înfățișau mai mult brațul, puterea brutala, iar Valachii capul său inteligență (2). Noi credem că mai curând inversul este adevărat. Se înțelege de la sine că în mijlocul unei societăți bulgare — căci reoții dinastiei asaniane părăsiră în curând muntele, unde locuiau Valachii și se coborâră în câmpia ocupată de Bulgarii — dinastia pe cât și cele câte-va familii Valace, care urmară pe capul lor, perdură în curând naționalitatea lor și luară pe aceea mijlocului unde ei se așezaseră. Valachii jucase un rol strălucit în timpul luptei pentru neatârnat. Când trebui să se organizeze statul Bulgariei începură a da tonul. Dacă nu ne înșelăm mi se pare că chiar a descoperi o opoziție în privința acestei dinastii din partea poporului bulgar, cât timp ea nu fu pe deplin bulgarizată. Așa stim că toți trei frații, care deschiseră noua dinastie, periră jertfa unor omoruri politice a căroră autori erau, după cât se vede Bulgarii. (3) În urmă rolul Valachilor se șterse din ce în ce mai mult; nu se mai văd arătându-se decât în luptele pe care noul stat avea de susținut. În timp de pace, ei își urmau viața lor retrasă în străntorile Balcanilor, și dacă unii din ei se coborâră în orașe pentru a lua parte la viața politică, ei erau absorbiți de elementul domnitor și treceau drept Bulgarii.

(1) *N. Ch.* p. 617 : τότε δὲ καὶ τῶν δορυαλώτων τῆς ἑρέων εἰς τὸν Αἴμον ἀγμάλωτος ἀπαγόμενοι δεῖται τὸν Ἀσῶν ἀπεδῆναι δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρ σ τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐκκλύμενος. Compară: *Eudoxiu de Hurmuzaki*, Fragmente zur Geschichte der Rumänen Cap. II • Entstehung, Dauer und Unterjochung des Wlacho-hulgarischen Staates p. 29.

(2) *Rom. Stud.* p. 110.

(3) *Eudoxiu de Hurmuzaki*. l. c. p. 29, 46 și 75.

Tot de aici se lămurește și cum se face că în monumentele slave, capii statului Valacho-bulgar nu poartă titlul de rege al Valachilor și al Bulgarilor și că acest titlu nu se vede apărând decât în monumentele latine (1). Dinastia ținea să împace elementul domnitor și nu vroia să dea pricină unei opozițiuni firești în potriva unei dinastii străine.

Eată cum se poate explica nașterea statului Valacho-bulgar, fără a se silii nici textele nici faptele, dându-ne seamă atât de prețumpenirea Valachilor în întâile momente a ființării sale cât și de mistuirea lor ulterioară de pe scena politică.

Istoria Românilor a avut nefericirea de a fi tratată până acum mai ales de străini, și faptele arătate până aici, cu deosebire această din urmă, arată metoda urmată de ei în expunerea trecutului lor. Interesul care îi leacă de popoarele din care fac parte, falsifică judecata lor, și adese ori merge chiar mai departe, împingându-și a lăsa la o parte saii a falsifica chiar faptele asupra cărora ei trebuie să judece. A sosit timpul de a restatornici aceste fapte ast-fel după cum ele reesă din izvoarele ce le conțin, și de a le da o tălcuire firească și rațională.

Protivnicii stăruinței Românilor în Dacia Traiană, crezând că află un argument neresturnabil pentru trebuințele lor, în existența unui stat Valacho-bulgar la Sudul Dunării, susțin în potriva Slaviștilor că Valachii au jucat rolul principal în această rescoală a celor două popoare aliate în contra împărăției bizantine, mărturesc naționalitatea valachă a capilor răsvrătirei și tratează în de obște această întrebare după dorințele Românilor. Dacă ei însă concedează Românilor un rol așa de strălucit de cea parte a Dunării, aceasta o fac numai cât pentru a le putea tăgădui cu atâta mai ușor aflarea lor pe malul stâng al fluviului; căci dacă Românii erau altă dată atât de numeroși în peninsula Balcanului, încat mai că le stătu în puțină resturnarea împărățiilor care se succedau la Constantinopole, și dacă astăzi numărul lor este atât de redus în acele părți, este invederat că ei au trebuit să emigreze de acolo; și anume unde? Fără îndoială că acolo unde nu-i găsim pe cât timp ei înflorise dincolo de Dunăre, și unde ei nu întârzie a se arăta și a se constitui în state, de îndată ce dispar din istoria împărăției bizantine (2).

Slaviștii din potrivă, care se arată în deobște dispuși a admite aflarea Românilor, fără intrerumpere, la Nordul Dunării, începând de la colonișare,

(1) *Iirecke*, Geschichte der Bulgaren p. 382. *Ni* Abstammung p. 86.

(2) *Rösler* l. c. p. 114: Hier (in Thessalien) und in der Rhodope müssen sie bis in die Zeit der ethnographischen Umgestaltung der Halbinsel durch die Osmanen, sehr zahlreich gewesen sein. Dar dacă Valachii erau numeroși în Rodop, este aceasta un temei pentru a-i găsi în număr mare în Moesia? Apoi dacă împușinarea lor în aceste regiuni este pusă în legătură cu emigrarea Turcilor în Europa (după 1356) cum se explică arătarea lor atât de numeroasă la această epocă în Transilvania, și în Valachia, unde alcătuieste chiar state? După cum am spus-o și mai sus, Rösler nici nu știe ce vroește să stabilească.

cer pentru națiunea lor onoarea de a fi scuturat jugul Bizanțului și tăgăduesc Românilor orî ce soiî de împărtășire la întemeierea reșatului bulgar, ca preț pentru a zice ast-fel, a îngăduirii ființării lor în Dacia. Cine nu vede în acest chip de a trata istoria; apărarea unor interese cu totul altele de cât acele ale adevărului ?

Analisa autorilor bizantini și mai ales acea a lui Choniates, care se îndeltnicește mai mult cu Valachiî, dovedește cu totul alt ce-va de cât spusese Slavilor saî ale Nemților. Valachiî nu trăiau în aceste timpuri de cât în Balcani și în ramificările lor; ei lipseau cu desăvârșire din Moesia, de unde Rösler și cu ucenicii săi voesc ai readuce în Dacia traiană. În Balcani se găsesc așezările lor cele mai numeroase ; aici chiar par ei a fi părăsit vieța lor nomadă și a se fi apucat măcar întru cât-va și de agricultură, căci împăratul pune foc la clăile lor de grâu ; (1) aici sunt loviți în mai multe rânduri de către armatele imperiale, care nu-î pot ajunge din pricina așrimii piciorului lor prin prăpăștiile munților. În afară de Haemus,—Tesalia, Epirul, Acarnania, Etolia, toate țări de munte, aședate la sudul Balcanilor, adăpostise această rasă voinică și neimblanzită. Nicî un scriitor bizantin nu-î pomenește în Moesia, și chiar în timpul lui Ioniță, luptele care se încinse între acest re e și împărații de Constantinopol aî neconținut de teatru Tracia și Macedonia.

În fața unor asemenea fapte invederate, cum se poate oare abusa de numele de Mysieni, dat de autorii greci Valachilor care în limba viul lor arhaic, este tot una cu acel de Traci, (2) pentru a admite că Valachiî locuiaî în Moesia propriu zis, așezată între Haemus și Dunărea, Bulgaria actuală, a-î cobori aici din rêmășișele poporațiunei romane, redusă la starea de ciobani și în sfirșit a scoate din ei cele 9,000,000 de Români care locuiesc astăzi în vechia Dacie traiană ?

Ni se pare cel puțin mai rațional de a nu pune pe un popor între să întreprinđă asemeni preumblări, și că faptul însuși că Româniî ocupă astăzi încă întocmai aceeași țară pe care o stăpăniaî străbunii lor, vorbește în favoarea stăruinții lor la Dunăre.

Dacă Româniî ripei stângi a Dunării ar fi revenit aici din Moesia, ar trebui să se găsească și astăzi măcar niște urme a aceștiî poporații, în țara de unde se pretinde că ei aî venit ; căci un popor nu emigrează nicî odată cu totul din o țară, și numai doară pentru Români a vrut să se găsască o excepție de de la această regulă. Româniî care locuiesc astăzi în Bulgaria (cea nouă întocmită) aî venit cu toții aici din partea stângă a Dunării, în vremile epocii fanariote, saî pe timpul regulamentului organic, pentru a fugi de încalcările

(1) *N. Ch.* p. 487 : «περι δὲ τὰς τημωνίας τῶν καρπῶν παραδοῦς.»

(2) În vechime însă numele de Thracia se întindea aproape la toată peninsula balcanică : «ἢ δὲ γὰρ Βουλγαρία καὶ αὐτὸς ὁ Ἰστρος, καὶ τὸ περιώνυμον Ὅρος τὸ διηκὸν ἄχρι τοῦ Πόντου τὸ καλούμενον Αἴμος τῆς θράκης εἰσὶ μέρη, νυνὶ δὲ ἀλλότρια χρηματίζουσι.» *Const. Porphyrog.* Βομη, de thematibus, p. 45.

de tot soiul pe care le sufereau. Era acelaș fenomen care se reproduce în zilele noastre cu Românii din Ungharia, care emigrează în România ; dar nu se află *nici un singur Român* care să nu fie băștinaș din vechile principate, și *nici unul* nu vorbește limba din Pind sau din Macedonia. Această observație a fost făcută odată de *Kanitz*, adâncul cuno cător al etnografiei balcanice, care spune : că nu se află nici un singur sat Valach dincolo de două mii de la rîpa dréptă a Dunărei, și a ezările Valachilor de această parte a fluviului a-partin. ca și acelei de lângă Timok, pentru cea mai mare parte acestui secol (1).

Apoi ce nevoie ar fi împins pe Valachi a trece Dunărea tocmai în cei din-tăit ani ai înființării statului Valacho-bul ar ? Rösler și Hunfalvy susțin că Valachi, fiind siliți în vremile luptei pentru neatârnaire, a trece de mai multe ori Dunărea, pentru a găsi o scăpăre la Cuman, se obicinuiră cu încetul a părăsi vechia lor patrie și a se așeza în Moldo-Valachia, de unde apoi trecură în Transilvania și în țerile unghurești. 2) Însă cum să ne putem închipui că Valachi să fi părăsit țara lor tocmai în momentul când, întemeind un stat neatârnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile lor, și apoi cu ce scop ? pentru a merge la Cuman, care nu vor fi fost mult mai civilizați de cât Goții, înaintea cărora Rómlii face să fugă în cea mai mare grabă pe locuitorii Daciei ! Dar erezia din Moesia, ne fiind făcută în urma unui ordin împărătesc ca cea din Dacia, trebui să țină mai mult timp, și eată Românii revenind în Dacia în timpul celei mai cumplite a tuturor năvălirilor, cea a Tatarilor (1241). Rösler prevede întimpinarea și caută să o înlătore observând : ca Mongolul care pustie Ungharia în chipul cel mai neomeno pare a fi cruțat Cumania orientală, Valachia și Moldova ; la ei nu era un imperiū de resturnat, nu erau comori de prădat. (3) Ca și cand barbarii ar avea drept țel în prădăciunile lor resturnarea statelor și nu averile individuale, și care alte bunuri puteau fi mai dorite de ei, de cât turmele păstorilor români din care barbarii în viața lor nomadă puteau să-și agonisescă traiul ?

Varianta propusă de Miklosich, că Românii ar fi trecut din Moesia în Dacia traiană în vremile năvălirii Slovenilor (sfîrșitul veacului al V-lea) are împotriva sa pe lângă temeiurile ce se opun ipotezei lui Rösler, încă și împrejurarea că Slovenii se întinseră în acelaș timp de ambele părți ale Dunării, și că deci Românii n'ar fi putut scăpa de ei trecend fluviul.

Domnul *W. Tomaschek* este iscoditorul unei alte teorii, care se abate întru cât-va de la cea a lui Rösler, nu numai cât prin data când d-sa readuce pe Români în Dacia traiană, dar încă și în privirea regiunii unde d-sa pune închegarea acestui popor. El nu'l readuce în Dacia, din Moesia, unde nu'l

(1) Citat de *Jung*. Die Anfänge der Rumänen in Zeitsch. für ö. G. 1876. p. 4.

(2) Am reprodus mai sus cuvintele lui Rösler. Vezi cap. I.

(3) Rom. Stud. p. 117.

poate afla ; dar îl găsește mai jos în părțile centrale ale Haemului unde locuia în timpurile vechi poporul trac al Bessilor. «Pentru a da peste străbunii Românilor, nu este de lipsă a alerga la coloniștii Daciei, și tot atât de puțin trebuie să ne îngrijim de părăsirea acestei provincii și de strămutarea cetățenilor Daco-romani în Dacia Aureliană — căci acești noi veniți, să fi fost numeroși sau ba, nu facură alt ceva de cât a adăuși numărul țeranilor tracii ; — v'om găsi în Sudul Dunării, pe toată granița Iliricului și a Macedoniei, un popor romanizat care este în destul de întins și însemnat, pentru a da naștere întregului popor al Vlăchilor. (1)

Această obârșie singură ar putea explica tot ce se pare a fi o gicitoare în caracterul poporului român. Poporul Bessilor, romanizat, despărțindu-se în două ramuri, din care unul emigră către Dacia traiană și cel-l-alt către Sud, în Tesalia și regiunile alăturate, dă chea identității (?) limba iului Românilor din Macedonia și acelor din Dacia. Poporul Bessilor, fiind de obârșie tracă, înfățișarea de elemente albaneze în limba Românilor de la Nordul Dunării își găsește explicarea ei firească. D-l Tomashek se leapădă deci de părerile pe care le susținuse mai înainte în privirea acestor două întrebări și găsește că elementul albanez al limbei române nu și-ar mai putea găsi explicarea în ființarea de numeroase colonii iliriene pe pământul vechii Dacii, căci acuma «ar fi silit a mărturisi că elementele streine în limba Daco-romană, ar avea un caracter prea modern (bizantin din veacul de mijloc), care n'ar fi putut pătrunde în acest idiom de cât la sudul Dunării în epoca post-romană sau romanică.»

Eată pentru ce el lasă să cadă și explicarea ce o dădea mai înainte despre identitatea dialectelor române, pe care o numea pe atunci «pretinsă-identitate», anume că romanizarea lucrând asupra unor baze naționale asemănătoare, trebuia să producă, chiar în regiuni despărțite în mod geografic, aproape aceleași efecte. (2)

Însă fiind-că d-l Tomashek el însuși, în timpul când combătea teoria lui Rösler, atrăsese luarea aminte asupra unui loc din Nicetas Choniates, în care acest istoric pomenește Valachiile din partea Galiției încă din anul 1164, (3) apoi el este nevoit a mai urca cu câțiva ani data preinșei reintrării a Românilor în Dacia traiană, și o pune între anii 1074 — 1144, «în care timp ambele maluri ale Dunării ascultaă de acelaș stăpân. 4) Chiar dacă ambele maluri ale fluviului ar fi fost supuse aceleași stăpâniri, noi nu vedem nici un motiv care să fi împins pe Bessii d-lui Tomashek a și părăsi țara și este de luat

(1) Critica lui Jung in Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 447.

(2) Zeitschrift für Ö. G. 1877, p. 449.

(3) Zur walachischen Frage in Zeit schrift für Ö. G. 1876. p. 342. Asupra acestui loc atras pentru prima oară luarea aminte D-l Toma chek. El era necuno cut lui Rösler.

(4) W. Tomashek. Zur Kunde der Hämus-Halbin el. Wien 1882 p. 51.

aminte că în istorie, ca și în toată sfera lucrării omenești, faptele sunt în tot d'a-una determinate prin motive. D-l Tomaschek însă uită tocma de a găsi un motiv care să explice măcar întru cât-va emigrațiunea unui popor întreg. Dară susținerea acestui istoric nu este nici măcar adevărată. Cele două ripă ale Dunărei fuseseră supuse aceleiași stăpân, după cum vom vedea-o mai jos în timpul ființării primului stat bulgar, nimicit în 1018 de Vasile al II-lea Bulgaroconul, împăratul Constantinoplei. De aici înainte această stăpânire fu împărțită între Bizantinii care comandați pe ripa dreaptă și Cumanii care se întinseră pe cea stîncă, și nici că mai pôte fi vorbă de o stăpânire comună pe ambele maluri ale fluviului până doară la întemeierea celui de al doilea stat bulgăresc, cunoscut sub numele de Valacho-bulgar.

Cumanii, neam sălbatic și barbar, încep a coprinde regiunile Moldovei și ale Valachiei în 1050, tocmai în epoca în care D-l Tomaschek vrea să facă pe Bessi a trece Dunărea. Observația pe care o face cu acest privilegiu spre ași îndreptăți părerea, adică : că nomazii Turci aveau îndestul dobitoace mari și mici, că erau lacomi de bani și că își îndreptau armele mai ales în contra Grecilor, pe când legăturile lor cu Valachii trebuiau să fie prietinoase, amintește pe de-a dreptul observația lui Rösler, pentru a fi luată în băgare de seamă (1).

Dar dacă D-l Tomaschek pune în secolul al XI-lea reîntorcerea Românilor în Dacia, el ar trebui după cum fac Sulzer, Rösler și Hunfalvy să respingă mărturisirea lui Anonimus Notar, cronicarului unguresc care vorbește de Români ca aflându-se în Dacia la venirea Ungurilor (898). D-l Tomaschek însă luase apărarea lui Anonimus Notar, pe când era protivnic teoriei lui Rösler, observând cu multă dreptate că : Anonimus nu putea fi așa de nepriceput încat să fi vrut să încredințeze pe compatrioții săi că Valachii ar fi fost niște locuitori vechi ai țerei, când toată lumea din jurul său ar fi trebuit să știe că acest popor — după cum pretinde Rösler — nu era mai vechiu în țară de cât de 60 ani. Nu! Tradițiunea mai veche de cât memoria oamenilor arăta ca popoare străvechi pe Valachii și pe Slavi. Dacă ar fi putut numai cât privi pe Valachii ca niște varabonzi noi veniți, apoi el, care-i tratează de cei mai netrebnici oameni, nu-le ar fi cruțat nici această ocară (2).

Ne-am aștepta ca D-l Tomaschek să revină și asupra acestei păreri arătând că s'a greșit din o ne-deplină cercetare a faptelor privitoare la ea — scuză cam indoelnică pentru în învățat ; dar din potrivă îl vedem că și acuma să mândrește cu nemerirea acestei observații, complimentând și pe D-l Jung că : după exemplul său ar lua de mărturie pe Anonimus Notar, că încă în secolul al XIII-lea nimeni nu gîndea să vadă în Valachii niște imigrații veniți de curînd (3). Și cu toate acestea D-l Tomaschek însuși pune data reîntărierii Românilor în Dacia în secolul al XII-lea. Cum să se împace aceste

(1) Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, p. 50.

(2) W. Tomaschek. Critica cărții lui Rösler în Zeitschr. für Ö. G. 1872, p. 152.

(3) Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 453.

Jucruri nu înțelegem. Atâta ne mirăm cum de D-l Tomaschek n'are mai multă inimă în arătarea părerilor sale, și, aruncând împreună cu tot ce a spus mai înainte și pe Anonimus în baltă, să se înhame la carul cel încărcat cu erudițiune, al teoriei Rösleriane.

Descoperirea făcută în timpul din urmă a unui nou izvor bizantin, notele strategice a unui despot din Constantinopole un oare-care *Κεκαυμένος* (1) dă D-lui Tomaschek prilejul de a găsi singura dovadă istorică directă a ipotezei Sulzero-Rösleriene, precum și o strălucită întărire a teoriei autorului despre obârșia Valachilor din poporul romanizat al Bessilor».

Acest scriitor bizantin care mărturisește el însuși a nu fi istoric de meserie ci militar, face un amestec din cele mai de plans între Valachii, Dacii și Bessii, pe care-i aruncă cu toții de la o-laltă, astfel că nu poți scoate din cuvintele sale de cât o arătare cu totul generală, care însă combatе tocmai teoria lui Rösler în chipul cel mai învederat, întru cât conține o amintire întunecată, a unei emigrațiuni a Valachilor sau Dacilor *d' la nord spre sud* și nu din potrivă, după cum ar cere ipoteza reîntoarcerii Românilor în Dacia de peste Dunăre. El zice în capitolul său asupra necredinței Valachilor (*Περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων* : «Valachii sunt Dacii și Bessii. La început ei locuiau în apropierea Dunărei și a Savei unde se găsesc acuma Serbii în niște locuri tari și grele de strebătit, pe care răzēmându-se ei fățărira iubire și supunere către împărații vechi, pentru a putea cu atât mai ușor să le pustiească provinciile. Aceștia perzând răbdarea îi atacară ; atunci ei o rupseră de fugă și se împrăștiară în Epiru, Macedonia, ear cei mai mulți să așezară în Elada» (2). Acest loc conține fără îndoială o aducere aminte a lui Kekavmenos despre resoțul lui Traian în potriua Dacilor, luată după cât se pare din cărțile lui Dion. Se vede apoi că el, știind că Valachii sunt coborători ai vechilor Romani, și găsindu-i în zilele sale împrăștiați în părțile grecești, a adaos de la densusul lămurirea cea cu neputință, că Dacii fiind atacați de Romani fugise tocmai într'acolo pe unde le venea atacul. Dacă acest loc ar putea sluji la ceva, apoi de sigur că nu spre a da o strălucită întărire teoriilor D-lor Tomaschek și Rösler.

De altmintrelea D-l Tomaschek însuși, după obiceiul D-sale, nu are mare credință în propriile sale gândiri. După ce a bucurat sus și tare strălucita sa descoperire cu Bessii și strălucita confirmare a acestei strălucite descoperiri prin strategul Kekavmenos, el sfârșește zicând : că poate s'ar putea susține că Dacii lui Aurelian sunt străbunii Valachilor Istriei și ai Dunărei, pe când Bessii ar fi acei ai Valachilor din Rodope și Pind, ceea ce ne readuce curat la teoria lui Rösler.

(1) Publicate la Petersburg de profesorul *Wassiliowsky* sub titlul. *Sowjity i raskazy wiziantskago bojarina XI wjeka*, 1881.

(2) Ουτοι (οι Βλάχοι) γαρ εισίν οι λεγόμενοι Δάκκαι και Β.σσοι; ὅφκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουριου ποταμου και του Σάου, ἐν τῶν ποταμῶν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκουσιν, ἐν ὄχυροις και ουσβάτοις τόποις. Τούτοις θαβροῦντες ὑπέεχρινοντο ἀγάπην και δουλίωσιν προς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς και ἐξερρόμενοι τῶν ὄχυρωμάτων ληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ρωμαίων ἐν πσῃ τῇ Ἠπειρίῳ και Μακεδονίῳ, οἱ δὲ πλειονες αὐτῶν ἔκησαν τὴν Ἑλλάδα.»

IV.

BISERICA ROMANĂ DE RIT SLAV.

Din cele spuse în capitoul de mai înainte ar eși deci că Românii s'au putut tot atât de puțin întoarce în Dacia pe cât le ar fi stat prin putință a o părăsi. Totuși dacă se admite că acest popor n'a părăsit nici odată Dacia lui Traian, se ridică o greutate care trebuie înainte de toate înlăturată. Se știe că Românii au îmbrățșat ritul slav sau bulgar în biserica lor (1), că limba bulgară sau veche slavona a fost în timp de veacuri atât în Transilvania cât și în principatele limba oficială și scrisă a Românilor. Cum să se lamurească această împrejurare dacă se admite că Românii nici odată n'au trecut Dunarea?

Respunsul la această întrebare se află în faptul că Bulgaria se întindea, cel puțin în vremile întâiului imperiu bulgar și pe ripa stângă a fluviului, asupra Moldovei, Valachiei și Transilvaniei. Se înțelege interesul lui Rösler și a ucenicilor săi de a combate existența unei Bulgarii dincoace de Dunăre. Se căută în deci a stabili pe date pozitive adevărul în această întrebare, una din cele mai însemnate a încurcatului proces pe care îl desbatem în aceste file.

Bulgarii ocupă la început pământurile așezate în regiunile Niprului. Fiul lui Cubrat (†660) le părăsire și unul din ei, Asparuch, veni cu o parte din poporul său, și se aședă în Valachia, pe malurile Dunărei. Insa chiar în anul 678 el se scula și de aici și trecend fluviul luă aședare pe ripa dreapta a acestuia, în mijlocul Slavonilor, care se coborise aici încă cu un veac mai înainte. Istoria nu spune dacă Asparuch păstră în stapanirea sa ripa stință a fluviului; dar ea nici nu dă cunoscut pe cineva care sa o fi ocupat în locul său. Este prin urmare de crezut că Asparuch rămase stăpânul Valachiei.

Sub domnia lui *Crun* 802?—820) noi vedem pe autorii Bizantini facend o deosebire între o Bulgaria de dincoace și una de dincolo de Istru și Nicefor Gregoras aduce că regele bulgar, prinzend o mulime de familii din Adrianopole, le strămută în *Bulgaria de dincolo de Istru* (pentru noi de dincoace) și le aședă acolo (2). Aceste familii izbutiră a scăpa din robie sub domnia urmașului lui Crum, Morfan, ceea ce arată că încă sub acesta Valachia tot se ținea de regatul Bulgar. Dar Bulgarii aveau sub stapanirea lor și Transilvania ceea ce reese din următoarele împrejurări :

Suidas aduce că același Crum supuse domniei sale pe Avari, care fuseseră alungați din Panonia de către Franci Carol cel Mare) 4, ceea ce nu se poate raporta de cât la părțile de lănsă Tisa.

(1) Introdus în Bulgaria prin Methodius și Cyril pe timpul regelui Bogor sau Boris care luă din hotez numele de Mihail 855. Vezi: *Gintzel* Geschichte der Slavenapostel Cyril und Method, Leitmeritz 1857.

(2) *Nic. Gregoras*, Bonn. p 391 : «Βο. γάρτα ἐλθεῖν του Ἰστρου ποταμοῦ. Comp. *Leo Grammaticus*, Bonn. p. 231.

(± *Suidas* l p. 1017 : «ὅτι τοὺς Ἀβάρεις κατακρατος ἄρτην ἠφάνισαν οἱ αὐτοὶ Βουλγαροὶ ἠρω.ησε δ: κρημ τοὺς τῶν Ἀβάρων αἰχμαλώτους».

Izbucnind apoi o dușmănie între Bulgarii și Avari, cea ce presupune o vecinătate între aceste două popoare, Bulgarii năvălesc în Panonia în mai multe rânduri (817—828 . Rösler care nu poate tăgădui aceste fapte, observă că nu ar fi de nevoie a se admite ființa unei Bulgării lângă Tisa pentru a se pricepe aceste năvăliri, căci Bulgarii ar fi putut prea bine intra în Panonia prin sud și «nicăierea nu s'ar întâlni măcar o pomenire că Bulgarii să fi fost *vecini în răsăritenii* ai Panoniei». (1) Totuși în aceleași annales Fuldenses, pe care Rösler le cunoaște și le citează se spune sub anul 863 : Intre acestea regele, adunând armata sub Rastizen ducele Slavilor Moravi *cu ajutorul Bulgarilor ce venia de la răsărit*. . . .» (2) Acest loc spune tocmai cea ce Rösler nu găsește în analele Fuldense, *ca Bulgarii erau vecinii răsăritenii ai Panoniei*, și dacă Rösler a putut susține asemenea neadevăr văzut, este numai cât fiind-că interesul tesei ce apăra, și pe care vroia cu ori-ce preț să o dovedească, l'a împins până și a lăsa la o parte texte ce nu se potriviau cu dânsa. Oare acesta este o lucrare vrednică de un istoric ? Oare așa se întemeiază adevărurile în știință, prin tăcerea cu voință a locurilor ce nu se împacă cu teoriile iubite ? Nu este de admis că acest loc din Annales Fuldenses să fi fost într'adevăr necunoscut lui Rösler ; căci mai întâi unui învățat nu-i este învoit a nu cunoaște toate izvoarele ce privesc la obiectul cercetărilor sale ; apoi el citează anul 823 și anul 892 din acele anale ; ear anul 863, pe care 'l trece sub tăcere, se află numai cât puțin file la mijloc între ambele celelalte. Ni se pare că o asemenea descoperire în modul lui Rösler, de a trata istoria ne îndreptățește a susținea că el punea mai mult decât patimă în așezarea cercetărilor sale, și acest mai mult se numește rea credință, cu care știința nu se poate împăca precum nu se împacă ziua cu noaptea.

Acastă vecinătate răsăritenă a Bulgarilor cu Panonia este arătată și de Constantin Porphyrogenitul, împăratul Bizantin, care scrise cătră 952 cartea pentru învățatura fiului său, care poartă în edițiile mai nouă în latinește titlul «de administrando imperio». El spune asupra așezării Ungurilor că ar fi mărginiți «despre răsărit cu Bulgarii de care 'i desparte fluviul Istru care se mai numesce și Danubius ; din partea nordului se mărginesc cu Pacinații, din partea apusului cu Francii, ear dinspre sud cu Croații.» (3) Această arătare a lui Porphyrogenitul pune într'un chip invederat pe Bulgarii ca locuitorii ai Daciei Traiane, de vreme ce Dunărea este dată ca margine despărțitoare a Ungurilor de Bulgarii *d'inspre răsărit*, adică în partea ei unde curge de la nord spre sud de pe la Peșta până la Turnu-Severinului. E drept că această notiță atât de precisă este tulburată prin cea ce Porphyrogenitul spune ceva mai în

(1) Rom. Stud. p. 203.

(2) Pertz Mon. Germ. I p. 374 : «Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen, Marahensium Solavorum ducem, cum auxilio *Bulgarorum, ab oriente venientium.*»

(3) Pag. 174 : «πλησιάζουσι δὲ ταῖς Τουρκοῖς πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ἢ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Παρτινοὶ, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ χρωάτικοι.»

jos, anume că Ungurii ar locui în regiunea rîurilor Tîmeşului, Mureşului, Crişului şi a Tisei, adică ei înşii ar ocupa Transilvania în care cu toate acestea câte-va rînduri mai la vale, Porfirogenitul pune pe Bulgari. În acest caz însă nu se mai înţelege cum de Bulgarii, vecinii răsăriteni ai Ungurilor, mai puteau fi despărţiţi de acestia prin cursul Dunării. Este fără îndoială o încurcătură în acest loc al lui Porfirogenitul, provenită dupe cât se vede din nedeplina cunoştinţă a aşezărei geografice. Această încurcătură de şi slăbeşte valoarea arătărilor sale, totuşi nu-i poate lua toată puterea doveditoare, şi el spune deci ca şi analele Fuldense că Bulgarii erau vecini răsăriteni ai Panoniei şi că deci ocupa Dacia.

Stăpânirea Bulgariei asupra Transilvaniei reiesă însă şi din alt loc al analelor Fuldense, sub anul 892 unde spun că : «Arnulf, regele Germanilor, trimise o solie către Vladimir, regele Bulgarilor, rugându-l a nu mai vinde sare Moravilor,» cu care avea resboi (1).

De unde putea Bulgaria să esorte sare către împărăţia Moravilor? de peste Dunăre, din peninsula Balcanului, fără îndoială că nu, pentru cuvîntul cel forte firesc că în această parte de loc nu se află ocne de sare, afară de acele cu totul neînsemnate ale Bosniei, ast-fel că şi astăzi, Bulgaria, Serbia şi cele-lalte ţări transdunărene importează sarea din Valachia. Cum era dar cu putinţă nu numai ca Bulgarii să exporteze sare, dar să o transporte în o regiune aşa de îndepărtată ca Moravia, cdacă acea sare n'ar fi provenit din salinile Transilvaniei? D-l Hunfalvy (2) admite mai curînd că să fi fost această sare de cea marină, culeasă pe ţermurile Mărei Negre şi exportată tocmai în Moravia, lucru ce ne pare peste putinţă când numai cât privim pe o hartă nemăsurată îndepărtare a locurilor. Dacă ar fi fost vorba de sare de mare, mai uşor şi-ar fi adus-o Moravii de pe ţermurile Mărei Baltice.

Apoi este cunoscut că salinile Transilvaniei totdeauna au hrănit ţările apusene, cu deosebire Panonia. Aşa pe timpul Romanilor, se ştie că sarea scoasă din ocnele Daciei se cobora pe rîul Mureş în Panonia, şi acelaş drum o vedem apucînd şi pe vremile lui Achtum, unul din cei d'antîi capi unguri ai Transilvaniei, 1007; căci în viaţa sf. Gerhardt se spune despre acest principe : «că el îşi însuşa pe nedrept stăpânirea asupra sărilor regeşti care coborau Mureşul, aşezînd vămii şi păzitori în porturile aceluî fluviu şi pană în Tisa, şi supuindu-le pe toate la dări» (3). Este învederat că această coborîre a sărei pe Mureş se urma încă de mult timp înaintea lui Achtum, de vreme ce Achtum usurpa un drept regesc, care fiinţa de mai înainte. Vedem deci că

(1) *Pertz Mon. Germ. I p. 408* : (Arnulfus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodamur ad renovandam pristinam pacem, cum muneribus mense Septembris transmisit et ne coemptio salis inde Marawanis daretur exposcit. »

(2) *Ansprüche p. 31. Comp. Pfl Abstammung p. 73.*

(3) Reprodusă în *Katona. Historia critica I p. 134* : «Et usurpabat (Achtum) sibi potestatem super sales regis descendentes in Morosio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Tisiam, tributarios et custodes, conclusitque omnia sub tributo.»

se apropie data când aflăm lucrute salinene din Transilvania, de anul 892 în care se pune de nălele² Fuldense solia cu cererea ca Bulgarii să nu vândă sare Moravilor, și deci este învederat, că această rușăciune nu putea avea în vedere alte saline de cât acele din Transilvania, care fiind în stăpânirea Bulgarilor, aceștia puteau opri exportul sării din ea.

Amintirea acestei stăpâniri a Bulgarilor în Transilvania și prin urmare în toată Dacia, se păstră îndelung timp. Ast-fel citim în un document din anul 1231 : «că moșia Boie care se mărginește cu moșia Sămbăta și care astăzi se află în însăși țara Valachilor, fiind stăpânită din timpuri mai vechi de cât amintirea omenească de către mai marii, bunii și străbunii lui Trul, și fusese alipita către pământul Făgărașului încă din vremile pe când, țara Valachilor era țară bulgărească etc. etc.» (1).

Mai este apoi de luat aminte că dacă admitem că Bulgaria nu se întindea în vremile întâiului reșat bulgăresc și pe rîpa stîngă a Dunării, o nesfîrșită întindere de pământ rămâne cu totul fără stăpîn; căci către sfîrșitul veacului al X-le (960) Ungurii locuiau încă în Ateluzu între Nipru și Siret, ear împărăția Moravilor nu se întindea din-colo de Tisa. Tot locul mijlociū dintre aceste două rîuri rămânea afară din orî-ce stăpînire. Nu este oare firesc lucru de a admite că regatul Bulgar, care luase o întindere așa de însemnată la sudul Dunării, încât restringea chiar stăpânirea împărățieii din Constantinopole, se întindea și la Nordul acestui fluviū în regiuni pe care le stăpânise când-va și care nu erau supuse unui alt domnitor? D-l Hunfalvy ne știind ce să facă cu Transilvania, susține că în acel timp ea era un teritoriu neutru pe care atât Maghiarii cât și Peceneghii exercitau dreptul de vînatore, dar de la care Bulgarii erau înlăturați și pe care ei nici nu-l pretindeau.» (2)

În sfîrșit, să mai adăogim o dupe urmă dovadă despre ființarea Bulgarilor la Nordul Dunării. Lucru destul de neașteptat; aceasta este însuși numele capitalei regatului unguresc, *Pesta*, care este de obârșie bulgăresc. Rösler de și recunoaște acest fapt, vrea să-i micșoreze însemnatarea arătînd că numele de *Pesta* nu ar dovedi alt-ceva, de cât aflarea de Slavii din familia Slovenilor pe rîpa stîngă a fluviului. 3)

Toate aceste temeuri ne par că dovedesc îndestul ființarea unei Bulgarii de dincoace de Dunăre, în timpul cât a ținut întăiul imperiū bulgăresc. Istoria bisericii române va întari această încheiere.

(1) *Teutsch und Firmhaber*. Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I Nr. XLIX: «quod terram Boie, terre Zumbuth l, conterminam et nunc in terra Blachorum existentem, qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, avos atavosque ipsius Trulh possessa et a temporibus iam quibus ipsa terra Blachorum terrā Bulgarorum extitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit

(2) Ansprüche p. 33. Pare că d-l Hunfalvy ar fi fost față la întemeierea acestor drepturi!

(3) Rom. Stud. p. 205 so wäre damit höchstens ein Auftreten von Bulgaren im panonischen Theile von Ungarn bezeugt ein bulgarisches Reich daraus zu d luciren grenzt an Taschenspielererei. Cu toate aceste aiurea Rösler neagă aflarea de Bulgari de a stînga

Este de netăgăduit că Românii erau creștinii încă de pe timpul stăpânirii romane. Acest fapt este dovedit într'un chip invederat prin numeroasele denumiri de obârșie latină a unor noțiuni creștine, precum mai întâi însuși numele de creștin care vine de la latinescul Chrestianus și nu de la grecescul $\chi\rho\rho\tau\iota\alpha\nu\omicron\varsigma$; apoi păgân = paganus, biserică = basilica, botez = baptiso, Dumnezeu = Dominus Deus, sânt = sanctus (alătura cu sfânt = sfeti, slavon) ânger = angelus, (lângă el Anghel nume bărbătesc și Archangel), templă (parte a bisericii care desparte altariul de public) = templum, altar = altar, cruce = crux și multe altele (1). Această mărturisire a limbei este întărită prin o năvelă a împăratului Justinian pe care o vom aduce mai la vale.

Totuși este afară de orî-ce îndoială, că dacă Românii erau creștinii înaintea venirii Bulgarilor și a așezării lor în Moesia, este tot atât de pozitiv că ei îmbrățișară mai târziu ritul sloven sau bulgar în biserică lor, unde el ținu aproape de 800 de ani (864—1640). Legăturile ce au ființat între biserică română, atât în Moldova cât și în Valachia (2) și cea a Bulgariiei, dovedesc că introducerea acestui rit la Români n'a putut să se întempe de cât în timpul celui întâi imperiu bulgar (680—1018) și că Românii nu l'au putut primi de cât la nordul Dunărei.

Creștinismul a fost introdus la Bulgari prin cei doi frați Metodiū și Constantin, cunoscut și sub numele de Ciril, pe timpul regelui Bogor sau Boris (852-888), care luă prin botez numele de Mihail. Acești doi apostoli ai creștinismului în Bulgaria și în genere la Slavonii, întemeiară în această țară o biserică națională, introducând limba bulgară în slujba dumnezească și traducând pentru a ajunge această țintă, cărțile sfinte în limba bulgară, care nu este alta de cât vechea slovenă. Această nouă biserică atârna prin obârșia sa însăși de patriarhatul de Constantinople; Papii însă nu lipsiră de a o atrage cătră ei, până ce un sinod, ținut la Constantinople, la începutul anului 870, hotărî ca Bulgari să fie supuși patriarhatului de Răsărit. (3)

Bogor, neputându-se mulțami cu titlul de Kneaz, prinț, purtat de naintașii săi, luă acel de Țar, împărat, și fiind-că după ideile timpului, un împărat nu era cu puțință fără un patriarh lângă dînsul, arhiepiscopul bulgar fu înălțat la acest rang. Întăia sa capitală fu Preslaw; dar ea se schimbă în curând împreună cu cea a regatului bulgar, care fu una după alta: Sofia, Moglena Voden și Prespa (4). După cucerirea Bulgariiei dunărene prin împăratul Zi-

Dunării, susținend că Slavii din aceste părți au fost de obârșie ruteană, pentru a dovedi că Românii n'au putut împrumuta elementul slovan al limbei lor decât la sudul Dunării. p. 127. Oare o asemenea schimbare de argumente și păreri să nu fie și ea o *Taschenspieleriei* ?

(1) Vezi asupra acestor cuvinte un studiu al d-lui G. Chișu, cuvinte creștine în limba română publicat în Columna lui Traian a D-lui B. P. Hasdeu. 1882: Iulie, Septembrie, Octombrie, și Decembrie.

(2) Acea din Transilvania a fost tot-dea-una supusă ierarhiei bisericii din Valachia.

(3) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 157.

(4) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 190

misces (969—976) regele bulgar Samuel, a căruî putere se mărginea mai ales în Macedonia, alese drept capitală a țerei orașul *Ohrida*, așezat lângă lacul cu același nume, care deveni în același timp reședința patriarhului bulgar.

Când reșatul Bulgar cădu sub mâna pnternică a împăratului de Constantinopole Vasile II, supranumit din pricina acestei cuceriri Bulgaroctonul, în 1018, acest împărat păstră neatârtnarea bisericeî bulgărești, luând numai cât capului ei titlul de patriarh și ne lăsându-î de cât pe acel de arhiepiscop. (1) Acest arhiepiscopat nu întârzie cu toate acestea a cădea în mâinele Grecilor, care 'l elinisară cu desăvârșit. Nu se află de cât doi patriarhî bulgarî cu reședința în *Ohrida*, Filip către anul 1000 și David 1015—1018. Impăratul Vasile II numește el însuși pe întâiul arhiepiscop grec în acest oraș *Ioan de Dibra*, 1019 (2).

Când regatul bulgar fu restatornicit prin frațiî Petru și Asan, ca regat valacho-bulgar, ei aleseră drept capitală *Trnowo* și așezară aici un patriarh neatârtnat de Biserica din Constantinopole, (3) căci patriarhul din *Ohrida* fiind cu totul grecizat, Bulgariî nu 'l mai priviaă ca ținându-se de nația lor.

Istoria mai de apoi a bisericeî bulgărești ne mai înfătoșând vre-un interes pentru lucrarea noastră, să cercetăm legăturile în cari se găsia această biserică cu acea a Românilor din Dacia.

Cele d'întâi cunoștinți positive care aă ajuns pană la noi asupra bisericeilor din Moldova și din Valachia, *ni le arată ca fiind supuse patriarchieî din Ohrida*. Ast-fel cronicile moldovenești spun că Iuga Domnul Moldoveî (1375) trimise la patriarhia din *Ohrida* pentru a cere blagoslovenie spre ungerea Mitropolitului Teoctist (4). Această supremație a arhiepiscopului de *Ohrida*, asupra bisericeî moldovenești, ființa încă pe timpul lui Stefan cel mare. Acest domn, scrie chiar în anul suireî sale pe tron, 1456, o scrisoare către arhiepiscopul de *Ohrida* în care îl titluește : «prea fericitul arhiepiscop al Primei Justiniane și a tuturilor Bulgarilor, Sêrbilor și țêrilor Dacieî». Î înștiințează despre moartea mitropolitului Visarion și 'l roagă să 'l trimită bine-cuvântarea spre ungerea unui altuia. Arhiepiscopul în respunsul sêu se numește «Dorotheiî, prin mila lui D-zeî arhiepiscop al Primei Justiniane, a tuturor Bulgarilor și a țêrilor de Mează-noapte». El cere ertare că nu poate veni însușis pre a unge pe mitropolit, trimite domnului bine-cuvântarea sa, poftindu 'l a sfinți pe noul titular cu ajutorul episcopilor țerei și al mitropolitului Ungro-Vlachieî, fratele nostru întru Christos, domnul Macarie, fiind că și el se ține tot de eparchia noastră. (5).

(1) Idem p. 202.

(2) Idem, p. 211 nota 1. Comp. p. 201.

(3) Idem p. 226.

(4) Letopisețele țerei Moldoveî publicate pentru întâiași dată de *M. Cogălniceanu*, Iași 1852, I p. 102 (Cronica lui Ureche).

(5) Publicate pentru prima oară în *Glasnic* organul literaturêi sêrbe VII p. 177. Reproduc în Magazin Istoric pentru Dacia de *Bălcescu* și *Laurian*.

Ființarea acestei autorități a arhiepiscopului de Ohrida asupra bisericii din Valachia reiesă chiar din un document al patriarhiei de Constantinopole. Astfel către anul 1390 patriarhul Antoniū scrie lui Mircea I domnul Valachiei și îi zice : Și arhiepiscopul vostru de la Ohrida aū consimțit la aceasta și aū dat binecuvântarea sa ; însă noi nu putem nici recunoaște nici schimba ceea ce înțelepciunea sa a găsit cu cale . (1) În sfârșit Mateiū Vlastari care scriea către 1330 o adunare de legi bizantine, zice că Moldo-Valachia era supusă Ohridienilor (2).

Patriarhul din Constantinopole era totuși departe de a recunoaște în tot dea-una scaunului Ohridei această întindere a jurisdicției sale. El cercă, după cât se vede în mai multe rânduri, a răpi de la el puterea ce o avea asupra țrilor române, și amintirea uneia din aceste lupte aū fost păstrată chiar în arhivele Constantinopolului ; căci cu toate că scaunul arhiepiscopal de la Ohrida a fost grecizat, el tot păstră față cu acel din Constantinopole o oarecare neatârnare, care trebuia să jignească tendințele cotropitoare ale patriarhatului (3).

Cătră sfârșitul veacului al XIV-lea patriarhul bisericii răsăritene, luând știință că biserica moldovenească căzuse în cursele unui înșălător, *Ta ara*, care dându-se drept patriarh, sfințise un episcop în țară, trimise mai multe fețe bisericești să vadă cum stau lucrurile. Domnul care ocârmuia în acest timp în Moldova, respinse amestecul lor, cea ce împinse pe patriarh a face pe stăpânul și a numi din propria lui autoritate drept Mitropolit în Moldova pe un oare-care Ieremia. Acesta însă fu alungat cu rușine. (4) Patriarhul trimise atunci pe mitropolitul din Mitelene ca să aducă în orânduială biserica moldovenească (5); după cât se vede nici acesta n'a fost mai norocit și patriarhul vădând că Moldovenii nu vroesc a primi preoți streini în țara lor, numi atunci ca locoțiitor, până la alegerea canonică a unui mitropolit, pe un membru al clerului moldovan, protopopul Petru (6). Moldovenii cereau ca patriarhul să recunoască legalitatea alegerii mitropolitului Iosif, care fusese sfințit de către acel din Galiiia, după cât se vede din pricina unei văduvii la

(1) Acta patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV—MCCCCII Ed. Miklosich et Müller Wien, 1860, II p. 230.

(2) Veđi Indreptarea legii, Târgoviștea 1652. p. 403 : «asta să scrie în pravila lui Mateiū Vlastari, cum că și Moldo-Vlachia aū fost supusă Ohridienilor .

(3) Arhiepiscopul Teophylact 1085—1107 scrie patriarhului de Constantinopole «ce drept își însușește patriarhul de Constantinopole de a se amesteca în trebile bulgărești, când acest popor are biserica sa autocefală și când patriarhul n'aū dobândit n' i un privilegiū asupra ei ?» Istoria bisericii bulgărești de *M. S. Drinov* citat de Episcopul Romanului *Melchisedek* în Cronic Romanului, București 1871, I. p. 53.

4) Acta patr. Const. II, p. 223.

(5) Idem p. 256.

(6) Idem, p. 241. Compară *Emile Picot et G. o. J. B. Nesco*, Alexandre le Bon prince de Moldavie (1401—1433) Vienne 1882. p. 50.

scaunul Ohridei, (1) Ei nu voiră să lese nimica din cererile lor, și patriarhul trebui, pentru a obține izbânda atât de mult dorită de el, a încuviința ertarea mitropolitului Iosif, pe care 'l afurisise de la început, și'l recunoscu în însușirea lui, cu condiție ca și acesta să se supună supremației patriarhului.

Totuși aceste legături încheigate cu atâta trudă, nu ținură mult timp. Imperiul bizantin, amenințat în toate zilele mai mult de către Turci, căută un sprijin în apusul Europei. Ioan Paleologul îl ceru de la papa, care făgădui a stării pe lângă curțile apusene, dacă biserica răsăriteană s'ar supune autorității sale. Patriarhul consimți la această cerere și pofti pe toți ceilalți capi ai bisericii răsăritene a lua parte la sinodul de la Florența, unde era să fie desbătută această prea însemnată împrejurare. Patriarhul de Ohrida, acel de Ipek (Serbia) și mitropolitul Valachiei nu dădură consimțimântul lor. Patriarhul de Constantinopole trimise în Moldova pe un călugăr grec Damian, care stării mult pe lângă domnul țerii pentru a face ca biserica moldovenească să ia parte la sinod. Nu cunoaștem la ce aș eșit aceste stăruințe; dar noi găsim pe acelaș Damian, reprezentând Moldova ca mitropolit la întrunirea de la Florența. Se pare că patriarhul rezămându-se pe autoritatea nouă dobândită asupra Moldovei, trimise pe acest personagiū să represinte țara la sinod. Adevărații trimiși ai Moldovei potriviră să ajungă la Constantinopole după plecarea împăratului și a patriarhului. «N'aū aflat soliū lui Alexandru Vodă nici pe patriarhul, nici pe împăratul la Țarigrad, ci iar se întorceaū neisprăvind nimica; nu le aū părut a fi cu cale; ci s'aū dus la Ohrida unde, găsinđ pre Episcopul de Ohrida și dând solia la densus, că eraū trimiși pentru învęătura legei, luat-aū de acolo și preoți și cărți sërbești de toată orânduiala bisericei» (2): Ast-fel reintră Moldova sub atárnarea vechii sale suzerane spirituale, și curënd după aceea Turci, punënd mâna pe Constantinopole, patriarhul acestui oraș, fu impedecat de la restatornicirea autorității sale asupra țerrilor române, care rămaseră sub atárnarea canonică a Ohridei până la perderea autocefaliei sale, către sfârșitul secolului trecut, 1767. Ast-fel am vęzut pe Stefan cel Mare cerënd de la acest scaun bine-cuvântarea mitropolitului seū.

Invęțatul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, explică într'un alt chip obârșia supremației spirituale a Ohridei asupra bisericilor române de la nordul Dunării. El zice că Mitropolia din Moldova atârna de la începutul ei până la sinodul de la Florența, de patriarhul de la Constantinopole, dar că mitropolitul acestei țeri, împreună cu patriarhul răsăritului, rostindu-se în acest sinod pentru unirea cu biserica catolică, unire respinsă de cea mai mare parte a bisericei ortodoxe, mitropolitul moldovan nu îndrăsni a se mai reîntoarce la scaunul seū. Archiepiscopul din Efesa trimise atunci în lo-

(1) După cât se vede această împrejurare face pe *D-l Hunfalvy* Ansprüche p. 125, să susțină că biserica Românilor era supusă canoniceste mitropolitului din Halics. Oare legăturile cu scaunul Ohridei 'i erau necunoscute sau le lasă el inadins la o parte?

(2) Letopisiștele țerei Moldovei, editate de M. Kogălniceanu Ed, II vol. I p. 140. nota 1.

cul s'eu în Moldova un archidiacon, ordonându'î a primi sfințirea de la arhiepiscopul de Ohrida, și de atunci până la începutul veacului XVII-lea Moldovenii rămăseră sub atârănarea Ohridei (1). Domnul nu face decât a reproduce în această espunere, conținutul unei scrisori a patriarhului bizantin, trimisă lui Vasile Lupu (1634—1654), și pe care el o dă în întregul ei. Este învederat însă că scaunul din Constantinople, având interes a atrage din nou biserica moldovenească sub atârănarea sa, iscodi această fabulă pentru a arăta domnului că, supunându-se patriarhului din Constantinople n'ar face decât a restatornici o vechiă stare de lucruri care ființase în toate timpurile și care nu fusese turburată decât în urma sinodului de la Florența de către pseudo-patriarhul Mitrofan.

Că această părere nu este decât o iscodă se vede din însuși actele patriarhatului de Constantinople reproduse de noi mai sus și care sunt cu mult mai vechi decât sinodul de la Florența.

Să tragem acum urmările ce izvorăsc din aceste fapte.

Dacă admitem ca Românii să fi îmbrățișat creștinismul bulgăresc dincolo de Dunăre, în peninsula balcanică, atunci nu se pot esplica mai multe fapte netăgăduite. Mai întâi eșirea Valachilor transdunăreni presupusă ca începută pe la 1185 trebui să se prelungească îndestul de mult timp și chiar Rösler admite că ea urmă și deveni mai numeroasă pe vremile năvălirii turceșii (după 1356) (2). Însă în tot acest timp Românii din cea parte a Dunării erau supuși autorității religioase a patriarhului de Trnowo. Cum se face atunci că îndată ce ei trec Dunărea să'i vedem întorcându-se la vechiul lor patriarh din Ohrida, care perise, pentru a zice ast-fel, pentru nașionea bulgărească în cufundarea întâiului său stat?

Apoi la Românii din Macedonia, Tesalia și Pind, și în deobște la toți Românii sud balcanici, slujba religioasă se face în limba greacă și nu în cea slavonă, precum aceasta avu loc mult timp la Românii de la nordul Dunării.

Această deosebire în limba predicărei este tot atât de puțin de înțeles dacă admitem că Românii să fi revenit în Dacia din părțile centrale ale Hemului, de unde vroeste să-i readucă Tomaschek, și aceasta, ori-care ar fi esplicarea ce s'ar da prezenții limbei greceștii în biserica macedonică a Românilor : sau că admitem că ei de la început să fi săvârșit slujba religioasă în această limbă,

(1) Operile principelui *Dimitrie Cantemir*, tipărite de societatea academică română. Tom. I. *Descriptio Moldaviae*: București, 1872, p. 144. Această părere este împărțită de către d-l *Golubinsky* profesor la Universitatea din Moscva în cartea sa : *Kratkii ocerk istorii pravoslavnik ūrkvci Bolgarskoi, Serbskoi, Rumânskoi ili Moldovlașskoi*, 1871 tradusă în românește de d-l *I. Caracoveanu* : *Privire scurtă asupra istorii bisericesci română-ortodoxă*, Iași 1879.

(2) Rom. stud. p. 116. Unter den ethnographischen Veraenderungen welche sich im Gefolge derselben Osmanischen Machtentfaltung) vollzogen, erscheint uns keine bedeutender als der Rückgang des romaenischen Elementes auf der Halbinsel, bewirkt durch Anfsaugung und Auswanderung. »

saŭ că să ne închipuim că patriarhia din Ohrida grecizându-se înlătură încetul cu încetul limba bulgărească de mai înainte și o înlocui cu cea grecească.

Dacă deci Românii aŭ trecut Dunărea înainte de data însemnată de Rösler venind din jos de Balcani, ei ar trebui să slujească saŭ să fi slujit când-va și dincoace de Dunăre în limba grecească.

Această deosebire în limba liturghiei esplică și acea care se află între caracterele cu care sunt scrise ambele dialecte române. Acel din Macedonia întrebunțează alfabetul grecesc, pe când acel din Dacia se slușia până în vremile din urmă cu literile cirilice, pe care le-aŭ părăsit apoi pentru a introduce caracterele latine. Tot din această înrîturire trebuie dedusă aflarea unui număr mult mai mare de cuvinte slavone în dialectul Daco-român decât în acel al Macedoniei, care este din potrivă plin de cuvinte grecești.

Până acuma însă supunerea bisericeii române către patriarhia din Ohrida, păstrându-se ritul bulgar la nordul Dunărei, pare a rămâne o ghicitoare nedescurcată. Pentru a o explica va trebui să ne urcăm mai sus, până la o novelă a împăratului Justinian.

Patriarhatul din Ohrida, sub forma sa bulgară, avu un traiu prea scurt, pentru a se admite că în timpul ființării sale să fi putut introduce creștinismul slavon pe rîpa stîngă a Dunărei, cu atît mai mult că întemeierea scaunului acestei patriarhii în Ohrida cade în vremile împăratului Zimisces, care supuse prin arme Bulgaria dunăreană; în cât era chiar împedicată de ași întinde autoritatea pe malul nordic al fluviului, intru cât țara mijlocie dintre Balcani și Dunăre căzuse sub stăpînire dușmană.

Patriarhia din Ohrida a purtat însă în tot-d'auna titlul de patriarhie saŭ arhiepiscopie a *primei Justiniane*. Așa arhiepiscopul din Ohrida care ia parte în 1256 la sinodul din Constantinopole, se intitulează : «smeritul monach Ioan și cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop al *primei Justiniane* și a toată Bulgaria. (1).

În decursul secolului al XV-lea acest arhiepiscop poartă titlul de : «arhiepiscop al primei Justiniane, al tuturor Bulgarilor și al țerilor de meaznoapte» (2). El păstrează acest titlu și în decursul secolului al XVI-lea : Prin mila lui Dumnezeu arhiepiscop al primei Justiniane și patriarch al Bulgariei, Sêrbiei, Macedoniei, Albaniei, Bosniei și Ungro-Valachiei» (3). Patriarhul din Constantinopole când se îndreaptă către acel din Ohrida îl numește : «prea fericitul arhiepiscop al primei Justiniane Ohrida și a toată Bulgaria.»

Arhiepiscopul primei Justiniane este pomenit pentru întâiași dată în novela a XI-a a împăratului Justinian din anul 535, îndreptată către capul bisericeii din acel oraș, a cărui așezare este astă-zî cu totul necunoscută. Împăratul prin această lege, orînduește căderile ei și arată regiunile asupra

(1) *Golubinsky* citat de *Melchisedek* Chronica Romanului, p. 54.

(2) Vezi mai sus p. 117.

(3) *Melchisedek*, ibid. p. 55.

căroră era să se întindă jurisdicția acesteia episcopii. Intre altele el zice :

Fiind-că acuma, cu ajutorul lui Dumnezeu, ast-fel s'a mărit republica noastră, în cât ambele maluri ale Dunărei să fie pline de cetățile noastre și atât Viminacul cât și Recidua și Literata care sunt peste Dunăre, să fie earășii supuse autorității noastre, am găsit de cuviință etc. Acest loc arată că jurisdicția arhiepiscopului primei Justiniane se întindea și pe rîpa stîngă a Dunărei și că decî erau creștini în aceste părți (1).

Bulgarii, așezându-se în Moesia, puseră mîna pe arhiepiscopatul primei Justiniane și făcură din el un scaun bulgăresc, care purtă vechiul său titlu sub noua sa stăpînire. Am arătat mai sus, că patriarhatul din Ohrida nu ființă în forma sa bulgară de cât foarte puțin timp (20 sau 30 de ani) și că în acest restiunp era chiar împedecat de a întinde autoritatea sa pe rîpa stîngă a Dunărei. Pentru a esplica supunerea bisericeii Românilor sub scaunul episcopal din Ohrida, trebuie admis că această arhiepiscopie n'a făcut de cât a moșteni drepturile cele vechi pe care arhiepiscopia primei Justiniane le avea pe rîpa stîngă a Dunărei, drepturi care se întinseră tot mai mult, cu propășirea puterii bulgărești asupra țerilor așezate la nordul fluviului. Când Bulgarii cuprinseseră Moesia și așezară aci un patriarh bulgar în vechiul scaun al primii Justiniane, ei întroduseră creștinismul bulgar în toate regiunile supuse eparchieii sale precum și în acele ce le supuseră în urmă autorității lor, decî și asupra țerilor române de la nordul Dunărei. Acest arhiepiscopat schimbă apoi de mai multe ori reședința sa, păstrând însă pretutindenii autoritatea sa spirituală asupra țerilor puse sub jurisdicția sa. El se opri în sfârșit la Ohrida, unde perdu în curînd caracterul său bulgăresc și o parte din neatărnarea sa. Țerile române, care fusese supuse în timp de veacuri autorității sale, nu încetară cu toate acestea a 'i o recunoaște chiar și acum, când era decăzut din vechea sa strălucire.

În timpul reînțemeierii puterii bulgărești la sudul Dunărei, sub forma ei Valacho-bulgară, țerile române de la nordul fluviului erau căzute acuma sub alte stăpîniri, ast-fel că de astă dată statul bulgăresc s'a oprit la Dunăre. Ungurii cucerise acum Transilvania în timp ce Moldova și Valachia sufereau stăpînirea Cumanilor. Eată pentru ce găsim că autoritatea patriarhului de Trnowo nu trece fluviul (2) și popoarele care locuiau pe rîpa stîngă, de și supuși politicește la niște puteri streine, erau liberi în privirea religioasă și puteau să 'și urmeze legăturile lor cu capul bisericeii lor, care reședea tot la Ohrida.

(1) În timpul dominațiunii romane și a celei a Gepizilor, Dacia avea episcopii. Vezi scrisoarea papei Eugeniū către Tutund chaganul Avarilor în care 'l invită a restatornici acele episcopii. Epist. Eugeniū papae ad Tutundum Avarorum Chaganum a. 826 în *Thierry Attila*, Paris 1856. II p. 204.

(2) D. *Hunfalvy* (Ansprüche p. 28) admite ființarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre în vremea întăului stat bulgăresc; o neagă însă pentru timpul următor. Pentru a «scăpa» însă Transilvania, el restrînge această stăpînire a Bulgarilor pe rîpa stîngă a Dunărei la

Românii deci n'aũ putut sã revinã din Moesia, fiindcã ei nu s'aũ aflat nici odatã acolo Pentru a înțelege rolul lor dincolo de Dunãre în vremile statului Valacho-bulgar, nu este de nevoie a închipui ca ei sã fi fost foarte numeroși în «Moesia și apoi a explica mãi târziu dispãrerea lor din aceastã țarã, punându-i sã treacã Dunãrea. Cei d'ântei capã ai rãscoalei erau Valachii ; cele d'ânteiũ lupte pentru rãsturnare avurã drept teatru muntele Haemus, patria Valachilor ; elementul bulgar, care era singurul mãi cultivat, sfirși prin a predomini și statul Valacho-bulgar se schimbã pe nesimțite în un stat curat bulgãresc.

Cãt despre ritul bulgar care se întâlnește la Românii de la nordul Dunãrei, el a fost introdus aici în vremurile anteiului stat bulgar, care 'și întindea stãpãnirea lui pãnã în Panonia. Nu este de nevoie a face pe Romãni sã primeascã acest rit la sudul Dunãrei și chiar legãturile bisericilor moldovenești și muntenesti cu scaunul arhiepiscopal din Ohrida, aratã cã Romãni n'aũ putut primi creștinismul bulgar de cãt la nordul Dunãrei, în țerile pe care ei le ocupã și astã-zi. Cãci dacã Romãni ar fi revenit din Moesia dupã veacul al XII-lea ar trebui sã asculte de patriarhul de Trnowo ; dacã s'aũ refintors de mãi jos din sudul Balcanilor dupã 1018, ei ar trebui sã slujeascã în biserica lor în limba greceascã ca și acei din Macedonia. A se admite însã cã Romãni sã fi revenit mãi înainte de secolul al X-lea în Dacia nu este de loc nimerit. Întru cãt violența nãvãlirei, care se presupune cã 'i ar fi putut alunga din Dacia, stãruia încã în toatã furia ei.

V

CRONICARI ȘI ISTORICI

Se mãi întempinã împotriva aflãrei Romãnilor în Dacia Traianã, tãcerea absolutã pe care ar pãzi-o asupra acestuĩ fapt toate isvoarele veacului de mijloc.

Chiar când aceastã tãcere ar fi într'adevãr, încã ea nu ar dovedi nimic, cãci Dacia a fost o țarã care rãmase, pentru a zice ast-fel, afarã din mișcarea istoricã. Nefiind civilisatã și lipsitã de atingere cu popoare care cunoșteau întrebuințarea scrierei, se înțelege ușor cum se face cã isvoarele veacului de mijloc nu pomenesc despre aflarea Romãnilor în aceastã regiune. Inșã autorii bizantinii conțin destul de des arãtãri care se rapoartã cãtre țerile așezate

pãrțile care învecineazã gurile sale. Noi credem cã d-sa are dreptate în ceea-ce privește timpul când a ființat aceastã stãpãnire. cãci dacã statul Valacho-bulgar ar fi avut supremație pe malul stãng al Dunãrei, ar trebui sã gãsim pe Romãni supuși patriarhului de Trnowo, cea-ce nu se vede. Cãt despre restrãngerea localã a acestei stãpãniri, am vãzut mãi sus cã ea se întindea tocmai asupra Transilvaniei și prin pãrțile Tisei unde însuși Rösler nu poate tãgãdui a recunoaște cel puțin ființarea poporului bulgar. Rom. Stud. p. 205).

la nordul Dunărei, și deci firesc lucrul ar fi ca ei să vorbească despre Români ca locuind în aceste părți, dacă ei s'ar fi aflat pe aici. Aceasta este foarte drept; însă trebuie luat aminte că nici odată aceste țări n'au avut în acest restimp un trai neatârnat, ci trecând fără încetare din mâinile unor barbari în acele ale altora, primiaș în tot-d'auna numele năvălitorilor. Astfel Dacia fu numită succesiv Gotia, Hunia, Gepidia, Avaria, Bulgaria, Cumania etc., și popoarele care o locuiau, ori de ce neam ar fi fost, își schimbău numele la fie-care schimbare de stăpân și aceste nume sunt singurele cunoscute de autorii bizantini. Ast-fel *Pachymeres* ne pare a amesteca Valachiilor din această parte a Dunărei cu Tătarii, de oare-ce el observă că Valachiilor din împrejurimile Constantinoplei ar semăna la moravurile lor cu Tătarii de la nordul Dunărei (1). Am văzut mai sus că Valachiilor din muntele Haemus caută scăpare la Sciții de pe ripa stângă a Dunărei (2). Se crede în deobște că acești Sciți ar fi Cumanii; dar s'ar putea tot așa de cu temei să vedea în ei Valachiile, fiind că este mai de crezut că Valachiile din Haemus să fi cerut ajutor la cei din Dacia decât la niște barbari cu care nu avea nimic de împărțit. Apoi să se mai bage de seamă că atunci când Bizantinii nu numesc pe locuitorii așezați la nordul Dunărei după numele stăpânitorilor lor, ei îi botează cu porecle vechi, precum : Sciți, Geți, Daci, Tribali etc. Ast-fel noi credem a regăsi pe Români în acest loc a lui Cantacuzen : «dar *Geții* de dincolo de Istru, care se slujise cu aceleași arme ca și Tătarii, și care venise pentru a ajuta Misi-enilor» (3).

Este cu atâta mai puțin afară din cale de a vedea pe scriitorii bizantini că se indeletnicesc așa de puțin cu Românii de dincoace de Dunăre, cu cât îi aflăm pomenind așa de rar despre acei ce locuiau în inima chiar a împărăției lor. Ast-fel am văzut mai sus că cea d'ântăi pomenire a acestui popor, ca rasă deosebită, purtând numele de Valachi, cade în anul 976, deci către sfârșitul secolului al X-lea și cu toate acestea același *Pachymeres*, citat mai sus zice că ei locuiau lângă mahalale Constantinoplei. Cât timp Valachiile nu jucară nici un rol în istorie, ea nu se indeletnică cu densii; de îndată ce ei încep a pune în cumpănă soarta împărăției bizantine, se ved pe istoricii ei scoțându-i din uitarea în care îi părăsise. Nicetas Choniates vorbește de ei mai pe fie-care față. D-l. *Jung* observă cu multă dreptate, că Valachiile care locuiesc astăzi în Austria, de și alcătuesc a 12-a parte a populației împărăției și locuiesc o întindere de pământ de 2000 mile pătrate, mai nu sunt amintiți în istoria acestui stat până la 1848 unde ei încep a se arăta» (4).

Intr'un cuvânt, argumentul *ex silentio*, nu dovedește absolut nimic. Indată

(1) *Pachymeres*, Bonn. p. 490

(2) *Nicetas Choniates*, Bonn, p. 488 : «οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄσπὸν βάρβαροι τὸν Ἰστρὸν διαβάντες καὶ τοῖς Σκυθῶσι συμμίξαντες»

(3) *Cantacuzenus*, Bonn. I, p. 465.

(4) În istoria Austriei a profesorului *Kronos* ei nu sunt pomeniți de cât de vr'o 12 ori. Vezi *Jung* Römer und Romanen in den Donaulaendern, Innsbruck 1877 p. 245.

ce încep a se afla documente sau scrieri asupra Daciei Traiane, se văd în ele pomeniți Români. Dacă deci, aceștia par a nu fi cunoscuți istoricilor veacului de mijloc, lucru își are esplicarea sa în împrejurarea că densii nu îi cunoșteau. A se deduce de aici neființarea lor pare o încheiere cam pripită.

Dar este oare adevărat că nici un izvor al veacului de mijloc să nu pomenească pe Români la nordul Dunărei? Protivnicii stăruinței Românilor procedează în chipul următor pentru a întemeia această axiomă: Ori unde ei întâlnesc veri un loc care să pomenească despre acest popor ca locuind în Dacia Traiană, ei îl interpretează și îl răsucesc până ce scot din el un înțeles cu totul altul de cât acel pe care îl are în adevăr. Când se întemplă de daă peste isvoare mai îndărătnice, cărora nu li s'ar putea aplica această operațiune, atunci declară izvorul însuși de mincinos. Ast-fel se ajunze la încheierea dorită că Români nu s'ar afla în isvoarele, din care ei înșii îi alungă. Sistemul urmat de protivnicii Românilor este foarte îndemănat. Când întâlnesc dovezi conforme teoriei lor, le primesc fără nici un control; când daă peste dovezi ce nu se împacă cu densa caută să scape de ele prin unul din mijloacele arătate. Cu o asemenea metodă se poate proba ori-ce. Rămâne numai întrebarea dacă aceasta se chiamă a face istorie.

Este un cronicar ungurec *Anonymus Belae regis notar*, care pomenește în chipul cel mai nefindolnic despre ființarea Românilor în Transilvania pe timpul când Ungurii au cucerit această țară. El îi arată chiar ca alcătuind un stat sub un duce a lor numit *Gelu* și îi dă drept oamenii cel mai ticăloși ai pământului «fiind că ar fi Valachi și Slavi». (1) Pentru ca teoria lui Rösler să poată rămânea, trebuia cu ori-ce preț înlăturată această mărturisire a notarului anonim. De aceea și vedem că Rösler își deschide chiar cariera de învățat prin o critică nimicitoare a cronicarului ungurec (2). Rösler se silește mai ales a dovedi în această scriere neștiința fabulosă a cronicarului și sistemul său de a falsifica istoria în interesul gloriei maghiare. Să cercetăm mai cu deamăruntul aceste invinuirii.

Anonimus aduce pe Unguri din Scitia, dar Regino, singurul izvor pe care cronicarul l'ar fi avut înaintea ochilor, pune ca pricină a acestei părăsiri a vechii lor patrii, pustiirea Ateluzului de către Peceneghi, fapt întărit și prin arătările lui Constantin Porfirogenitul, care adaugă că Peceneghii fură ajutați

(1) *Schwandtner*, *Scriptores rerum hungaricarum*, Vindobonae 1746, I. p. 17 tunc *Tuhutum — dum coepisset audire ab incolis bonitatem terrae ultra silvanae ubi Gelou quidam Blaccus dominium tenebat* p. 18: «et habitatores illius terrae viliores homines essent totius mundi, quia essent *Blasii* et *Sclavi* et dux eorum *Gelou* minus esset tenax». *A. Thierry*, *Attila II* p. 369 pune traiul acestuia notar sub Bela I (1061—1063). *Rösler* îl cohoară tocmai sub Bela IV (1235—1270).

(2) *R. Rösler*. *Zur Kritik der ältesten ungarischen Geschichte*, Troppau 1860. Reprodușă și adaosă în cap. IV al *Rom. Stud.* «dije Anfaenge der Ungarn und der anonymus Notar» p. 149—230.

În această întreprindere de către Bulgari, sub regele lor Simeon (1). Anonimus trece peste acest motiv nu prea de fală, și atribuie eșirea Ungurilor din Sciția sporirii peste măsură a populațiunei. Anonimus apoi schimbă în izbânzii perderile invederate suferite de Unguri precum spre exemplu aceea din 955, unde oardele lor fură sfărâmate de către Othon cel Mare în câmpia de la Lech. În neunire cu toate izvoarele veacului de mijloc, fără a scoate pe Regino, Anonimus face pe Unguri să mănuească sabia și numește popoarele care se slujiau cu arcul și cu săgeata, mărșave și ticăloase, când este cunoscut că tocmai Ungurii întrebuițau această armă, după cum făceau și Hunii străbunii lor. Când el descrie ruinele vechii reședinți a lui Attila le arată că ar fi de peatră, pe când Priscus, care văzu această capitală pe timpul chiar când trăia întemeietorul ei, o descrie ca fiind de lemn. Eată în ceea ce privește réua credință.

Cât pentru neștiința lui ea nu reiese mai puțin la lumină, dacă se pun în asemănare fabulele sale cu faptele istorice dovedite într'un chip neîndoelnic. Așa el vorbește despre un duce al Kievului care s'ar fi supus Ungurilor când aceștia trecură prin statul său, când este cunoscut că pe vremile venirii Ungurilor în Panonia, nici măcar nu ființa un ducat neatârnat al Kievului, căci acesta fusese înrunit cu acel al Novgorodului sub puternica mână a lui Oleg, care nu era om să tremure înaintea unor fugari. Cucerirea Serbiei și aceea a Croației de către Unguri nu putea să aibă loc la intrarea Ungurilor în Panonia, fiind că cea d'întâi nu fu nici odată cucerită de Unguri, care n'au trecut nici când preste râul Sava, ear a doua n'a fost supusă de Unguri decât mult mai târziu. Anonimus nu pomenește nimic despre Avarii care trebuiau să se afle încă în Panonia de mează-zi; el nu cunoaște apoi nici pe Gepizi care trăiau încă în Dacia pe la anul 871. Tot atât de necunoscător este el despre șirul ducilor celor d'întâi ai Ungariei, căci el pune în fruntea lor pe Almus care ar fi fost urmat de Zulta pe când Porfirogenitul arată ca cel d'întâi pe Arpad al cărui fiu și urmaș ar fi fost Leonia.

Nu voim și nici putem lua apărarea anonimului în contra acestor invinuiri prea întemeiate. Nu se poate tăgădui că el era pe atât de neștiutor pe cât îi placea să înfrângă adevărul de îndată ce nu se împăca cu gloria mazhiară. Dar în ce pot oare aceste invinuiri prea îndreptățite să răpească puterea doveditoare a arățărilor sale privitoare la Români?

Anonimus ar vorbi încă și de un duce al Bulgarilor Salanus și Rösler observă că ființarea unui ducat bulgar neatârnat pe ripa stângă a Dunărei nu este cu putință, fiind că chiar dacă Bulgarii și-ar fi întins stăpânirea și pe malul stâng al Dunărei, statul bulgar, care se afla tocmai pe atunci în culmea înfloririi sale n'ar fi putut îngădui ființarea unui stat neatârnat bulgăresc, ci l'ar fi contropit în propria sa unitate.

(1) *Porphy.* de adm. imp. Bonn. p. 173: «μετὰ δὲ τὸ πάλιν τὸν Συμέων μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων εἰρηγέυσθαι καὶ λαβεῖν ἄδειαν, διεπέμψατο πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, καὶ μετ'αὐτῶν ὁμοφώνως τοῦ καταπολεμήσας καὶ ἀφενήσας τοὺς Τούρκους».

Noi jertfim ușor nu numai cât pe Salanus ci încă și pe Gelu și toți ceilalți duci arătați de Anonimus ca aflându-se în Transilvania pe timpul cuceririi maghiare. Este cu puțință, este chiar probabil că aceste personaje să fie datorite închipuirii notarului; dar dacă ducatele au putut să nu ființeze, nu este tot așa cu popoarele arătate de Anonimus, Bulgarii, Valachii și Slavii pe care Ungurii le găsiră în țară și a căror amintiri fusese păstrate de tradițiune.

Cu toate că Anonimus pare a se apăra de a fi urmat în expunerea sa datele tradiționale și spune că și-ar fi scris cronica după istoriografia de mai înainte, (1) noi credem că nu s'ar pune mare temeiul pe această pretenție a unui om neștiutor care vrea să treacă drept învățat, și care de și a putut scoate câte-va fapte de la un izvor de mai înainte, totuși culegea cele mai multe din faptele povestite de dînsul din bogatul câmp al tradițiunii. Se poate observa că de câte ori povestirea sa urmează marele trăsături ale tradiției naționale, ea conține adevărul; amănunțimile pe care el le adaugă pot fi false sau iscodite; ele însă nu pot resturna substanța tradiției însuși, cu atâta mai mult că ea poate fi adevărată și prin alte mărturisiri contemporane.

Așa Anonimus spune că Ungurii veniră din Scitia în Panonia trecând pe lângă Kiev și intrară în acea țară prin partea de mează-noapte, trecând peste munții Carpați, Rösler, care pare a găsi o plăcere deosebită de a arăta de mincinoase toate spusele notarului anonim, și care ține a dovedi încă odată că Bulgarii nu stăpânea Valachia, face pe Ungurii, cei alungați din țara lor de către Peceneghi și Bulgari, să apuce calea sudică pentru a intra în Panonia, prin Valachia și Banat. El zice în scrierea sa de căpitanie: Dacă Ungurii ar fi putut în 892 să întreprindă prin partea de mează noapte o expediție în protiva Moravilor, căți-va ani după aceea ei n'ar mai fi putut apuca aceiași cale pentru a căuta altă locuință. În anul 892 Ungurii locuia în Nipru și Carpații răsăriteni ai Transilvaniei. Nicu un popor puternic nu-i împedea de a trece prin Podolia și podișurile nordice ale Carpaților către Ungaria. În 895 ei nu mai locuia acolo, ci se strămutaseră și locuia acum regiunea așezată între Aluta și Porțile de fer. Cumpliciții Peceneghi a căror putere o simțiră în cea de pe urmă a lor supunere, 'i ar fi împedecat de a înconjura Carpații». (2)

Acest loc desglește pe deplin sistemul autorului în întemeierea teoriei sale, anume acela de a pune ca dovedit lucru care tocmai are nevoie de dovadă. În 892 Ungurii ar fi putut să treacă prin Podolia pentru a intra în Ungaria prin nordul acestei țări, căci *nicu un popor puternic* nu le încheia această cale. În 895 ei nu puteau s'o mai facă. Pentru ce? ori cine s'ar aștepta de a găsi

(1) *Schwandtner* l. c. I p. 2: «Et si tamen nobilissima gens Hungarum primordia suae generationis e fortia quaeque facta sua *ex falsis fabulis rusticorum vel a garullo cantu jocularum* quasi somniando audiret, valde indecorum et satis indecens esset» — «Et secundum *traditiones diversorum historiographorum* divinae gratiae fultus auxilio»,

(2) Rom stud. p. 198.

pricina acestei împedecări în un popor puternic care s'ar fi așezat în Podolia. În locul acestei încheieri logice, Rösler pune o alta anume că Ungurii n'ar mai fi locuit în Ateluzu, dar se așezaseră în Oltenia, pentru a găsi astfel în Peceneghi acel popor puternic de care are nevoie spre a împedeca pe Ungurii de a încunjura Carpații. Peceneghii însă ne-așezându-se în Podolia ci în Moldova și Muntenia orientală, n'ar esplica pentru ce Ungurii n'ar fi putut apuca calea în spre Nord dacă atunci când au întreprins strămutarea lor în Panonia ar fi locuit încă în Ateluzu ; eată deci pentru ce Rösler, 'i strămută în Oltenia. Dar de unde ia Rösler această locuință a Ungurilor în acea regiune ? Care istoric al acelor timpuri i'o spune ? Este ceea ce a uitat să ne arête. El susține acest fapt fiind că are nevoie de el din două puncte de vedere : întâi pentru a combate pe Anonimus, al doilea pentru a arăta că Ungurii, putând trece liber prin Valachia, aceasta nu fusese supusă Bulgarilor.

Și cu toate aceste, măcar această singură dată Anonimus are dreptate, chiar în contra călăului său, când arată că Ungurii au intrat în Panonia venind de la miază-noapte. Întărirea spuselor sale 'i vin dintr'o parte de unde ea n'ar prea putea fi așteptată. Cronicarul rus Nestor (care scrie către anul 1100) conține o arătare identică ca cea a lui Anonimus. «În anul 898 Ungurii ajunseseră înainte de Kievul și trecură peste un munte care fu numit acel unguresc. Ei ajunseseră la Nipru și stăteau în carele lor, căci ei călătoriau ca și Polowții. Ei veneau din spre răsărit și suindu-se peste munții cei înalți, care fură numiți munții ungurești ei începură a se resboi cu Valachii și cu Slavii ce locuiau acolo.» (1)

Este greu de crezut că Anonimus să fi cunoscut cronică de Nestor și să fi luat din ea arătarea sa asupra drumului urmat de Ungurii. Această răspundere deplină între Anonimus și cronicarul rus, dă fără îndoială spuselor celui d'ântai o strălucită întărire și arată că acolo unde n'avea interes a ascunde adevărul, el îl da la lumină. Rösler crede că Anonimus «n'ar putea fi scăpat nici chiar prin ajutorul lui Nestor.» (2) Dacă s'ar urma principiile de critică puse în lucrare de Rösler, când e vorba de a nimici o dovadă care vine în sprijinul Românilor, ar trebui să ne lepădăm pentru tot-deauna de încercarea de a întemeia adevărul istoric. Noi credem că această potrivire deplină între două izvoare așa de deosebite este cea mai bună dovadă a ființării unui fapt istoric, și că Rösler care strămută pe Ungurii, fără nici o dovadă în Oltenia, n'are dreptul de a invinui pe Anonimus cu atâta amărăciune, căci și el îl urmează întocmai, iscodind fapte acolo unde nu le află potrivite cu dorințele sale, pentru a sluji unei cauze streine istoriei.

(1) Nestor, *Russische Annalen in ihrer slawonischen Grundsprache* von August Ludwig von Schlözer. Göttingen 1805, III, p. 107. — Acelaș lucru este mărturisit și de *Const. Porfirogenitul*, Bonn. p. 170 unde spune că Ungurii bătuți de Peceneghi luară în stăpânire «τὴν μεγίστην Μορὰβιαν». Cum ar fi putut ei descăleca în această țară, dacă ar fi trecut prin Porțile de fer ?

(2) Rom. Stud. p. 199.

Această intrare a Ungurilor în Panonia prin sud era chiar peste puțină din mai multe pricină: întâi, fiind că Ungurii nu o cunoșteau, pe când calea pe la Nord le era pe deplin cunoscută, căci ei o apucase în mai multe rânduri în expedițiile lor în protiva apusului. Așa este de crezut că însuși Rösler nu gândea a aduce pe Unguri pe hotarele monarhiei france în 862, făcându-i să treacă strimtorile Porților de fer. Am văzut mai sus că chiar din-sul admite că în 892 Ungurii ar fi lovit Moravia venind de către Mează-noapte. Pentru ce oare să fi apucat ei trei ani mai târziu în sere sud? Ungurii și-au părăsit locuințele lor în Ateluză din pricină că au fost loviți de Peceneghi. Acest popor însă n'a venit înprotiva lor de la Mează-noapte astfel că să-i silească a apuca în partea opusă, sere Mează-zi. Peceneghi au căzut peste Unguri, venind din Răsărit, și deci ei ar fi putut scăpa de ei fiind atât în spre Nord cât și în spre Sud. Această lovire a Pecenegilor era înă combinată cu cea a Bulgarilor, care, pentru a-i ajunge în Ateluză, trebuia să vină prin sud (Valachia răsăriteană). Cum este cu puțință de admis ca Ungurii să fi căutat o scăpare tocmai în partea aceea pe unde erau loviți, afară doară unu' altu' Kekavmenos? Însirșit chiar când Ungurii, presupunându-i așezați în Oltenia, ar fi vrut să treacă din Valachia în Panonia, pe acele timpuri nu era nici o cale deschisă între aceste două regiuni, și aceasta cu atât mai puțin când era vorba de strămutarea unu' popor întreg. Avem asupra acestei împrejurări o dovadă învederată. Istoricii bizantini *Menandru*, rapoartă că Chaganul Avarilor, Baian, (care locuia în Panonia) vroind în 581 să pedepsească pe Slavii, care locuiau în Valachia, pentru că aceștia nu vroiau să asculte de ordinele sale și să-i plătească tributul, ceru învoire de la împăratul Mauriciu, contimporanul scriitorului, de a trece Dunărea la Sirmium și Singidunum, merse de a lungul ripei drepte a fluviului până în dreptul Schiției (Dobrochia) și trecu apoi pe malul nordic pentru a ajunge pe supușii săi răsvrătitori. (1) Este însă învederat că dacă Baian ar fi putut trece de a dreptul din Panonia în Valachia, el nu ar fi făcut acest încunjur.

Rösler, pentru a dovedi cum Anonimus turbură pretutindene adevărul, pune într'o neconținută asemănare spusesele sale cu acele ale cronicilor apusene. Această metodă, de și foarte nimerită, nu poate conduce la rezultate sigure decât în privirea istoriei exterioare a Ungurilor, atinșerea lor cu popoarele apusului. Ea nu poate fi pusă în lucrare pentru istoria interioară a acestu' popor, faptele petrecute la cucerirea Ungariei, pentru că nici o cronică apusană nu cunoaște aceste fapte. Inducțiunea trasă de Rösler că Anonimus fiind prins de mai multe ori cu minciuna în mai multe din spusesele sale, ar urma de aici că nu poate fi crezut nici odată, nu este logică, și apoi am văzut că asupra unu' punct prea însemnat din istoria launtrică a Ungurilor, calea urmată de ei pentru a trece din Ateluză în Panonia, Anonimus chiar conține adevărul. El nu avea interes aici de a falsifica cele petrecute și chiar ne-

(1) *Menander* Bonn. p. 404. Comp. *Piç* Abstammung der Rumänen p. 75.

știința sa, făcându-l să priimească tradițiunea ca temelie povestirei sale, dă încă cuvintelor sale și mai multă crezare.

Mărturisirea sa despre aflarea Românilor în Transilvania, cu toate fabulele de care el o înconjoară, să nu conțină ea oare un fond de adevăr? Ce interes ar fi avut Anonimus a iscodi ființarea acestui popor? Nu se poate admite falsificarea unui fapt istoric, de cât din o pricină bare-care. Inșă în zadar s'ar căuta o asemenea în cazul nostru. Rösler inșă care e pregătit asupra tuturor punctelor, descopere în curënd pricina care a împins pe Anonimus a iscodi ființarea Românilor în Transilvania pe vremile venirei Ungurilor. Găsind în timpul său (1235—1270) Români în Transilvania, el trebuia să dea o explicare a aflărei lor în această țară. Eată obărșia fabulelor sale despre Gelü. Cel mai bun răspuns ce se poate opune unei asemenea susțineri a fost făcut de d. *Tomaschek*, pe când era încă protivnicul lui Rösler. Reproducem încă odată cuvintele sale aduse și mai sus: «Anonimus nu putea fi așa de nepriecut să vrea a face să creadă pe compatrioții săi că Valachii ar fi niște locuitorii vechi ai țării, când—după cum susține Rösler—ei abia ar fi fost intrat în ea cu 60 de ani mai înainte. Nu, tradițiunea mai veche de cât amintirea oamenilor și credința obștească a timpului său, i arăta ca atari pe Valachii și pe Slaui. Dacă el ar fi putut privi pe Valachii, pe care 'i numește cei mai ticăloși dintre oameni, ca pe niște vagabonzi noi veniți, nu le-ar fi cruțat această ocară.»

Anonimus inșă nu este singurul izvor al veacului de mijloc care să amintească ființarea Românilor în Transilvania. Datele sale sunt sprijinite și de alte cronici contimporane sau cu puțin timp posterioare, a căror credință n'a fost nici o dată bânuită. Așa cronica intitulată *De facto Hungariae Magnae invento* scrisă în 1237, începe prin cuvintele: S'au găsit în *faptele Ungurilor creștini*, că ar fi altă Ungarie mare, de unde au eșit 7 duci cu popoarele lor, care au venit în țara ce astăzi se numește Ungaria, ear pe atunci se numea *pășunele Romanilor*, pe care și-o alesese spre a o locui, după ce au supus popoarele ce trăiau atunci într'insa.» (1) Nu trebuie uitat că și Anonimus vorbește de anale pe care le-ar fi avut sub ochii săi și reproduce din aceste anale tocmai faptul raportat și de cronica de mai sus; el spune: «In anul întrupărei lui Dumnezeu 884 după cum se spune în *cronicele anale*, șapte fețe de căpitanie au eșit din țara Scitică către apus.» (2) Cronica anterioară

(1) *Inventum est in gestis Hungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant qui venerunt in terram quae nunc Hungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum, quam inhabitandam prae terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis qui tunc habitabant.*

(2) *Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXIII sicut in annalibus continetur cronicis, septem principales personae egre si sunt de terra Scythica verus occidentem. Schwandtner l. c. I, p. 6.*

consultată de Anonimus era deci aceeași pe care a avut'o în vedere și scrierea *de Magnae Hungariae invento*. Anonimus aducând dintr'ênsa povestirea despre eșirea Ungurilor din Scitia, este firesc lucru de a admite că el reproduce după acel izvor întreaga espunere despre eșirea lor din vechea lor patrie și așezarea lor în cea nouă, cu atât mai mult că cuvintele întrebuițate de densus sună aproape în același mod, vorbind și el despre păstorii Românilor pe care 'l dă ca Valachii: «Pe care țară (adică Panonia) o locuiaŃ SlaviŃ, Bulgarii și Valachii saŃ păstorii Romanilor.» (1) Anonimus deci în privirea aflărei Românilor în Transilvania, nu face decât să reproducă un izvor anterior, ceea ce 'l pune afară din cearta întreprinsă asupra adevărului acestei notițe. Archidiaconul Thomas în Istoria pontificilor din Salona și Spalato scrisă cătră 1266, zice că Ungurii veniră în Panonia și după ce uciseră locuitorii acelei regiuni, și pe o parte din ei i reduseră în sclăvie, s'aŃ așezat în acel câmp—această regiune se zice că din vechime a fost *pășunile Romanilor*.» (2) În sfârșit *Simon Keza* zice în cronica sa, scrisă cătră 1285; «Valachii care fură *păstorii* și coloni *Romanilor* rămênând de bună voia lor în Panonia». (3) Termenii deci de Valachii și de păstorii Romanilor (de unde numele țerei de pășunile Romanilor) sunt întrebuițai fără osebite unul pentru altul, spre a însemna aceeași poporațiune, și acest termen este cu atâta mai potrivit cu cât Valachii fusese reduși prin împrejurările espuse mai sus la starea de păstori.

Rösler dovedește pe Anonimus de falș în toate părțile istoriei sale care se rapoartă la atingerea Ungurilor cu națiunile apusene, unde am văduț că el avea interes a ascunde adevărul. O asemănare de același fel făcută cu alte izvoare indigene în privirea faptelor lăuntrice ale istoriei ungureși, întărește din potrivă spusele sale în chipul cel mai vėduț; ce trebui dedus de aici? Nimic alt ceva, dupe cum credem noi, de cât că Anonimus nu este cu mult mai neștiutor nici mai falș de cât cele mai multe din cronicile veacului de mijloc, că el nu ascundea adevărul de cât acolo unde era interesat a o face, și că prin urmare arătările sale în privirea Valachilor, întemeindu-se pe tradițiune și chiar pe niște cronici mai vechi, ele trebuie să fie privite ca vrednice de credință.

Cronica lui Nestor, pe care am găsit'o mai sus întărind spusele lui Anonimus în ceea ce privește calea urmată de Ungurii pentru a veni din Ateluzii în Panonia, reproduce și pomenirea făcută de acesta despre aflarea Români-

(1) «Quam terram Slavi, Bulgari et Blachi ac pastores Romanorum.» *Schwandtner*, l. c. p. 8.

(2) «Interfectis namque incolis regionis illius, aliisque in servitudinem redactis poverunt se in planitie illa — haec regio dicitur antiquitus fuisse *pascua Romanorum*» *Thomas archidiaconi spalatensis, Historia Salonitarumpontificum atque Spalatensium. Schwandtner* l. c. III p. 349.

(3) «Blakis, qui Romanorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Panonia.» *Simon Keza*.

lor în Transilvania. Reproducem în întregul său locul unde el amintește această împrejurare: «(Ungurii) venise din partea răsaritului, trecură peste înalții munți care au fost numiți cei ungurești și începură a se resboi cu Valachii și Slavii care locuiau acolo; căci mai înainte Slavii țineau această țară și Valachii veniră a o cuceri. Apoi Ungurii supuseră pe Valachii și moșteniră țara și se așezară în mijlocul Slavilor pe care îi supuseseră. Din acest timp țara luă numele de Ungaria. (Cap. IX) (1).

Nestor repetează aceste cuvinte în două alte locuri. Așa în capul al IV-lea conține vorbele următoare: căci Valachii lovind pe Slavii de la Dunăre și așezându-se printre ei, le făcură silnicie, și siliră pe Slavii a emigra; parte dintr'înșii se așeză pe Vistula și luă numele de Lechi (2).

El revine asupra acestei teme în capul al X-lea al croniceii sale: «Atunci veniră Ungurii albi și moșteniră țara Slavonilor, după ce alungară pe Valachii care o aveau luată de mai înainte. (3) Chiar când acest de pe urmă loc ar fi respins ca interpolat, totuși nu este mai puțin sigur că Nestor vorbește de Valachii în mai multe rânduri și este vorba a se ști ce popor înțelege el sub această denumire. Se înțelege că nu poate fi de cât un popor de viță latină căci Slavonii păstrează această numire în deosebire pentru popoarele acestei rase (4).

Rösler pe care acest loc îl încurcă deopotrivă cât și Anonimus, și care nu putea declara de falsificator și pe cronicarul rusesc, găsi un mijloc destul de ghibaciū de a interpreta acest loc astfel ca să-l facă de tot nelovitor pentru teoria sa. El susține că Valachii lui Nestor nu sunt de cât — Francii imperiului Carolingian!! Și Rösler susține această teză în aparență cu toată serioșitatea. El se rostește asupra acestui punct în chipul următor: Valachii lui Anonimus notar, locuiesc în Ungaria resăriteană, țara așezată pe țăra stângă a Tisiei; acei ai lui Nestor trebuie să fie căutați pe partea opusă, în vechea Panonie. Valachii lui Anonimus sunt poporul acela pe care și noi modernii îl coprimem sub acest nume; Valachii lui Nestor sunt Francii imperiului Carolingienilor. Și această deosebire însemnată n'a fost descoperită până astăzi. Ceea ce s'a presupus în tot-dea-una și cu drept cuvânt este că Valachii lui Nestor n'ar putea fi Români de astăzi. Schlözer îi ținea drept Italieni. Fraehn din potrivă presupunea că țara Valachilor lui Nestor ar fi fost Franția. Dacă se observă că la el Gallicanii sau Galiții, adică Spaniolii din nordul Spaniei sunt numiți îndată lângă Valachii, se va găsi o nouă întărire a acestui adevăr.

(1) Nestor trad. de Schlözer III p. 107

(2) Idem. II. p. 66.

(3) Idem II p. 112. Partea subliniată, neaflându-se de cât în două manuscripte, este presupusă a fi fost interpolată de către copista. D-l Franz Miklosich a lăsat-o afară din edițiunea sa a cronicarului rus, Viena 1860.

(4) Martin Cromer de origine et rebus gestis Polonorum Cap. XII r Polonorum atque Slavonum lingua non modo hi populi, verum etiam omnes qui sunt Italici generis Vlasi et Vlossi dicuntur, quod ipsum etiam argumento est Italicam hanc gentem esse.

Dacă deci Francii sunt numiți Valachi în totalitatea popoarelor care făceau parte din împărăția lor, atunci se înțelege dela sine că Germanii Franciei răsăritene sunt și ei cuprinși sub acest nume (1).

Maî întâi nu înțelegem de unde iea Rösler deosebirea între Valachiul lui Nestor care ar trebui căutați din dreapta Tisei și acei ai lui Anonimus care ar fi de a stânga ei. Poate că Rösler se gândește la împrejurarea că Transilvania a fost supusă maî târziu, și că deci Nestor nu se putea gândi când vorbea de cucerirea țerei Ungurești la întâia lor coborîre în noua lor patrie, decât la popoarele din Panonia. Rösler însă uită că este o mare deosebire între modul cum se scrie istoria în zilele noastre, unde fie-care știre este cercetată și depănată pană ce se crede a se fi dat de adevăr, și între acela pe care un preot rus din veacul al XI-lea putea să'l pună în lucrare la alcătuirea cronicel sale. Este firesc pentru o om strein de a lua în băzare de seamă starea țărilor înconjurătoare astfel cum se afla pe timpul său ca normă pentru lucrarea sa și era deci prea ușor și prea firesc lucru pentru cronicarul rusesc să amestece cucerirea Panoniei din 898 cu aceea a Transilvaniei ce era îndeplinită pe timpul său, și de a considera această din urmă cucerire ca făcută din înăiul moment când Unzurii trecură peste munții Carpați.

Apoi Nestor face în capul al II-lea o enumerare a popoarelor din rasă jafetică : «Waregii, Suedezii, Normanii, Goții, Rușii, Englezii, Spaniolii (Galitzani), Valachi (Volochi), Romanii (Rimlieni, românește vechi Rîmleni) Germanii (Niemtzi), Korliazii, Venețianii (Veneditzky), Francii (Friagovie)». (2) El cunoaște deci tot atât de bine pe Francii ca și pe Romanii, și nu putea deci, să numească imperiul Francilor Carolingiani cu termenul de Valachi, ci ar fi întrebuițat acel Friagovi, sau de Rimliani, căci acest imperiul purta de la 800 și titlul de imperiul roman. Cât despre rândul în care sunt expuse aceste popoare, de unde Rösler vrea să tragă un argument pentru așezarea lor geografică și înțelege sub Valachi pe Italianii, observăm că Nestor nu urmează în expunerea lui nici așezarea geografică nici asemănare națională ; așa el sare de la Ruși la Englezi, pentru a trece de la aceștia la Spaniolii peste Francii, pe care nu-i aduce decât la sfârșit după ce au pomenit pe Valachi, Romanii, Nemții, Venețianii. Necunoscând el așezarea popoarelor după cum era în realitate, el arată numai numele lor care lovise urechile sale. Italianii nici nu ființau ca popor pe vremile lui Nestor, și populațiunile de căpetenie ale Italiei în acest timp erau tocmai Venețienii și Romanii pe care Nestor îi cunoaște și îi numește cu numiri deosebite.

Apoi dacă este adevărat că Carol cel Mare cucerise Panonia asupra Avarilor în 797, oare aceste părți nu schimbaseră stăpânul lor în decursul secolului care trecuse, și ascultau ele în 898 tot de împărăția Francilor? «Situatia țărilor dunărene se schimbaseră mult de la moartea lui Carol cel Mare și ni-

(1) Rom. Stud. p. 80.

(2) Nestor de *Schlözer* II. p. 24.

micirea desăvârșită a imperiului avar. Acuma confederația Slavilor Marahanți sau Moravi stăpânea de pe înălțimea unde ea întemeiasc scaunul puterii sale, șesurile de la Nordul Dunării și ținea în cumpănă Franția răsăriteană. Carol cel Mare nu avuse drept urmași decât niște principii slabi care nu știură să ducă greutatea tojagului său împărătesc, s'eu niște copiii ambițioși a căror împărechere rupseră împărăția în bucăți. (1) Imperiul roman apoi ființa cătră sfârșitul veacului al IX-lea tot atât de puțin ca și regatul Francilor. Cel întâi încetase de a mai fi cu Carol cel Gros în 887 și nu fusese încă reînființat în legătură cu Germania prin Othon cel Mare. El fusese înlocuit în partea sa răsăriteană tocmai prin acest regat al Germaniei în persoana lui Arnulf din Carnitia. Unde se găsește oare în această stare de lucruri cel mai slab motiv care să fi făcut pe Nestor a pomeni pe Francii imperiului cu numele de Valachi?

Nestor apoi zice respicat și în mai multe rânduri că *Valachii se așezase în mijlocul Slavonilor*; el pare deci a fi fost bine știutor asupra acestei împrejurări. Nu e vorba numai cât de o stăpânire a Valachilor asupra țărilor căzute mai apoi sub Unguri, dar de o năvălire a Valachilor *ca popor* în aceste țări, de o colonizare a Valachilor așezată aici în urma unei cuceriri. Francii însă nici o dată n'au venit ca popor să se așeze în Panonia. Carol cel Mare orânduise aici câte-va comitate, ocărnuite de Franci; dar coloniile pe care el le trimise aici erau de obârșie germană, ridicate din Bavaria sau slavone, aduse din Carnitia. Numarul lor așezat aici deveni însemnat și ast-fel se dădu naștere în jurul Vienei și a muntelui Comagene unui simbur de populațiune teutonică. (2).

Cum dară să esplicăm într'un chip logic și potrivit cu faptele istorice cunoscuta tesa sprijinită de Nestor, că Valachii loviră pe Slavoni și se așezară în mijlocul lor, că mai târziu Ungurii veniră peste dênșii și supuseră domniei lor pe Valachi și pe Slavi?

Trebue luat aminte că nu putem cere prea multă logică și precisiune cronicarilor veacului de mijloc, și că tocmai năzuința noastră de a esplica faptele aduse de dênșii potrivit cu cunoștințele noastre actuale, poate să le dea un înțeles pieziș și să inducă în eroare asupra adevărului lor înțeles. Faptul adus de Nestor că Slavonii alungați de pe malurile Dunării de cătră Valachi, se așezara pe acele ale Vistulei sub numele de Lechi, este una din acele găcitori neesplicabile, care își are obârșia în cunoștințele încurcate, legendele sau tradițiunile fără temeiu, unite cu știrile mai mult sau mai puțin sigure a le cronicarului rusc. Rösler care găsește tot atât de puțin esplicarea acestei relațiunii admite că a putut ființa printre Slavoni o tradiție care pune în legătură emigrarea Slavonilor cătră Nord cu cucerirea Panoniei (3).

Fără de a avea pretenția de a esplica totul, ne ajunge de a fi arătat că

(1) *A. Thierry, Attila* II p. 215.

(2) *Thierry, Attila*, II, p. 194.

(3) *Rom. Stud.* p. 81.

Valachiï lui Nestor ne putënd fi nici într'un chip Franciï Carlovingianï, ei nu se pot raporta la nici un alt popor decât la Românii Transilvaniei, căci de și Ungurii n'au cucerit chiar de la început Transilvania, era ușor pentru Nestor de a amesteca Panonia cu Transilvania și de a raporta la tot teritoriul unguresc niște întimplări care se petrecuse numai cât în o parte a acestuia. Nouë ni se pare că Schlözer ar avea pe deplin dreptate când zice că : «acești Valachiï ai lui Nestor nu sunt alt ceva de cât acei pe care și astă-zî 'i cunoaștem sub acest nume ; cu cât mă îndeletnicesc mai mult cu cronicile rusești, cu atât mă încredinșes mai mult despre acest fapt și retrag deci cea ce am spus mai sus (1). Nu sunt nici Romaniï, nici Bulgariï, nici Franciï, dar chiar Valachiï coboritori din vechiul și marele popor al Tracilor, Dacilor și Geților, cari au încă și astă-zî limba lor deosebită și trăesc în număr de mai multe milioane, de și apăsăți în Moldova, Valachia și Transilvania (2). Mărturisirea lui Anonimus că Valachiï s'ar fi aflat în Transilvania la venirea Ungurilor capătă o întărire într'o altă parte însă și mai neașteptată decât cronica rusească. În poemul german Niebelungen se găsece pomeniți Valachiï printre popoarele care veniră să feliciteze pe Attila cu prilejul căsătoriei sale cu Crimhilda. Cântul al 22-lea vorbește de ei în cele d'întăiü strofe ale sale :

«Von vil maneger spräche safi man uf den wegen
Vor Ezelen riten vil manegen kuenen degen
Kristen und heiden vil manec witiu schar
Dâ si in frowen funden, si fuoren vroelichen dar.

Von Riuzen und von Kriechen reit dâ vil manec man
Polänen und *Vlâchen* den sah man ebene gan
ir pfert und ros diu guoten da si mit kreften riten
swaz si site habeten der wart vil wenec iht vermiten.

von dun lande uz Kyeven reit ouch dâ manec man
und die wilden Pescenacre, da wart des vil getân,
mit dem bogen schiezen zen vogeln die da flugen
in pfile si vil sere mit Kraft unz an die wende zugen.

.
.

Der *herzog Ramunc uzer Vlâchen* at
mit siebenhundert manen hom et iur si gerant
sam die wilden voete si sah man si warn etc. etc.

Poemul Niebelungenilor a fost turnat în forma acea în care 'l posedăm noi astăzi cătră sfârșitul secolului al XII-lea, 1190, și manuscriptele cele mai vechi ce ni au păstrat această redacțiune sunt dintre anii 1210—1225. Acest poem însă nefiind decât intrunirea cântecelor singuratice ce se aflaü de mai

(1) Vol. II p. 30, unde el crede că Valachiï lui Nestor ar fi Italiani. *Rösler* citează numai cât părerea cea d'întăiü a lui Schlözer; pe aceasta de a doua, prin care revine asupra ei, o trece sub tăcere.

(2) Nestor de *Schlözer* III. p. 144.

nainte în gura barzilor germani, e te invederat că părțile din care el s'a alcătuit trebuie să fie mult mai vechi. A tăzi nu mai suntem în stare a deosebi data precisă a incorporării în întregul său a deosebitelor sale episoade. Infățișarea Peceneșilor și a Polonilor la curtea lui Attila este fără îndoială un anachronism invederat, adaos prin un bard de mai târziu. Oare tot astfel s'a petrecut lucrurile cu Românii. Fost-au ei introduși în poem în acelaș timp cu popoarele în tovără, ia căroră i împreunează poemul în forma sa actuală ? sau sunt ei contimporani a arătării lui Attila însuși în cercul cânturilor germane, fără îndoială una din părțile cele mai vechi a le epopeii. În nehotărirea în care ne pune această întrebare trebuie să căutăm data cea de pe urmă când a putut intra Românii în poemul Niebelungenilor. Este afară de îndoială că chiar dacă am presupune răsăritul Europei cu totul necunoscut Germanilor, cruciatele au trebuit să-i pună în cunoștință mai apropiată cu etnografia Europei răsăritene, și este de crezut că această nouă cunoștință împinse pe unul din cântăreții mai de apoi ai poemului a îmbogăți nomenclatura națiunilor care se infățișază la curtea lui Attila. În timpul căreia cruciate însă a putut spiritul german să dobândească aceste nouă cunoștințe ? Este invederat că în timpul celei întâi (1096) sau cel mult în al celei a doua (1146), căci cea a treia, condusă de împăratul Frideric Barbă-roșă, (1188 - 1190) este prea apropiată de data redacțiunii definitive a poemului.

Apropierea Valachilor și a Polonezilor indegetează o vecinătate a acestor popoare; de asemenea cu țara Kievului și Peceneșii. Cât despre Ruși și Greci acestea sunt popoarele cele mai îndepărtate, care nu lipsiră de a veni să curtenească pe Attila. Ducele *Ramunc al țării valace* nu este alta decât numele poporului *Român* dat capului său. Germanii aud tot deauna sunetele nasale, care lipsesc în limba lor, ca și când ar fi urmat de un *g* sau *c*. Așa în dicționarul conversațiunii al lui Meyer 1875 găsim pronunțarea numelor franceze sfârșite în *an*, *on* arătate pe nemțește prin *ang*, *ong*, spre exemplu : *Florian* (sprich : *Floriang*); *flacon* (spr : *flacon^o*) ; *Melun* (spr : *Melung*). De asemenea și numele de *Român*, care este cu totul nasal, a devenit în transcrierea germană *Ramunc*. Acest nume pe care Niebelungen îl dau capului națiunii Valache, nu se află decât la Nordul Dunării ; Românii din peninsula Balcanilor se numesc tot deauna pe sine *Armân*. Arăta deci că Valachii de care e vorba erau din țările unde 'i întâlnim și astăzi purtând acelaș nume.

Aceste trei izvoare atât de deosebite concurgând într'un chip așa de deplin a dovedi ființarea Românilor la Nordul Dunării înaintea secolului al XIII, arată că lipsa absolută de pomenire a acestui popor ca locuind în Dacia până la secolul al XIII-lea, nu se află decât în mintea acelora ce au interes a nu' afla aicea.

Autorii bizantinii pomenesc și ei despre Români ca locuind în Dacia în veacul al XII-lea.

Cim amus în Epitomele sale raportează faptul următor, care s'ar fi petrecut pe timpul împăratului Mașoail Comnen, în anul 1161 : În una din nume-

roasele sale expediții în protiva Ungurilor, pentru a putea mai ușor a înfrânge pe dușmanii săi, împăratul ordonă ca ei să fie loviți din trei părți de odată : «El trimise pe Alexios cu o mare armată contra Dunării, prefăcându-se că ar voi să lovească pe Unguri iarăși prin locurile obicnuite. Leon Batațe cu o armată tot așa de puternică, care numera mai ales un număr însemnat de Valachii care se zic a fi o colonie italică, fu trimis pentru a cadea asupra Ungurilor din o altă parte, despre Marea Neagră, pe unde ei nu fusese nici odată loviți. Conform cu acest plan, Alexios ajunse la Dunăre și spăria necontentit pe Unguri, prefăcându-se că ar vrea să treacă fluviul, în timp că Batațe căzând asupra lor din părțile de cătră Marea Neagră, pustii totul în calea sa, ucigând un mare număr de oameni, și luând tot pe atâta în robie și se întoarse înapoi încărcat cu prăzi. Împăratul vroind însă să dea Ungurilor și o a treia lovitură trimise încă o armată care înaintă mai cătră Nord în direcțiunea Tauro-Sciției sub conducerea lui Lamparda și N. Petralifa.» (1) Rösler care citează numai cât partea subliniată (2) pentru a-i putea da, astfel deslipită, înțelesul ce îi convine, susține că Valachiul lui Cinnamus era din peninsula Balcanului, cărora singur împăratul putea să le ordone să ia parte la luptă căci el n'ar fi avut nici un drept a face aceasta pentru Valachiul de această parte a Dunării, dacă ei s'ar fi aflat aici. O analiză a acestui loc în întregul său, ne va descoperi cu totul alt ceva. Ungaria trebuia să fie lovită din trei părți de odată : prin locurile obicnuite, din partea Mării Negre și prin Tauro-Sciția. Locurile obicnuite sunt prin sud, trecând Dunărea și Sava, pe unde în nenumărate rânduri vedem pe Bizantini resboindu-se cu Ungurii (3). Tauro-Sciția nu este alt-ceva de cât Galiția. (4) Partea din spre Marea Neagră trebuia deci să se afle între aceste două puncte extreme, și fiind că după cum arată Cinnamus lovirea trebuia să vină din spre Marea Neagră, este învederat că el avea în vedere Moldova și trecătorile Carpaților din aceste părți (bună oară pasul Oituzului), pe unde Ungurii nu fusese nici odată loviți. Însă tocmai în această armată se afla mulțimea cea mare de Valachii. Ei se alipiră deci de la sine pe lângă armata lui Batațe, pentru a combate pe Unguri care silise pe mare parte din acest popor, prin cucerirea Transilvaniei, a se coborî pe laturile exterioare a le Carpaților, lucru pe care vedem că 'l fac și mai târziu.

Cum se poate atunci trage din acest loc înțelesul pe care Rösler vrea să 'l scoată din el, că Valachiul de care e vorba ar fi fost acei ce locuia în la Bizia.

(1) *Cinnamus*, Epitome, Bonn, p. 260 : 'Αλεξίου μὲν στρατεύμασιν ἄμα πολλοῖς ἐπὶ τὸν Ἰ-στρον ἔπαμπε δόκησιν ἐμποιήσονται Ὅθουοις ὡς ἐκ τῶν συνήθων καὶ παλιν αὐτοῖς ἐπιτεοῖσται χωρίων. Λέοντα δὲ τινὰ Βασιλέην ἐπέκλυσεν ἐτέρουθεν στρατεύμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συχρὸν καὶ Βλαχῶν πολὺν ὄμιλον, οἳ τὸν ἐξ Ἰταλίας ἄπαικοί πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Ἰ ὕψινον καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐνικίην, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις etc. etc.»

(2) Rom. stud. p. 85.

(3) *Cinnamus* p. 12, 119, 131, 217, 222, 239 etc.

(4) *Ibidem* p. 115 : κατὰ Γαλιτίας χώρας Ταυρικηδεκῆς.

Anchialos prin jurul Constantinoplei în preajma Mării Negre? Pentru ca corpul lui Batafe să vină din acele regiuni el ar fi trebuit să treacă Dunărea, și Cinnamus zice respicat tocmai din potrivă când arată că acel ce-l lovea din partea Dunărei era Alexios, și că deci cele-lalte două expediții erau la Nordul fluviului. Al treilea corp de armată al lui Lamparda, fiind tocmai în Galiția, unde se putea găsi alt loc pentru a ataca pe Unguri, și anume din spre părțile Mării Negre, de cât în Moldova?(1)

Maî sus am găsit pe Rösler trecând sub tăcere un loc însemnat pentru descoperirea adevărului în întrebarea cu care ne indeletnicim. Aici îl vedem cîntind un altul pentru a scoate din el un înțeles cu totul deosebit de acela pe care 'l are într'adevăr. Dacă era convins de dreptatea tesei sale, erau oare de lipsă atare mijloace pentru a o întemeia?

Un alt autor bizantin, contimporan lui Cinnamus, același Nicetas Choniates pe care l'am întrebuințat maî sus pentru a limpezi întrebarea statului valacho-bulgar, ne-a păstrat o arătare încă maî precisă asupra aflării Românilor la Nordul Dunării, tocmai pentru epoca în care ea este tăgăduită. Sevastocratorul Andronic Comnen fiind închis pentru că uneltise o resoală în contra nepotului său împăratului Manoil Comnen, ajunse a scăpa din închisoare și voi să fugă în Galiția; «el intrase acum în hotarele acestei țări și se credea ajuns în un loc de scăpare, când fu prins de către niște Valachî, care prinseră limbă despre fuga lui, și 'l înapoiară la împăratul» (2). O *interpretare* este aici cu neputință; nici măcar nu se poate înțelege sub numele de Γαλιτζα, orașul Galați, căci Nicetas vorbește de *hotarele* acestui loc «των της Γαλιτζης ὁρίων λαβόμενος» și autorii bizantini pun Γαλιτζα între părțile Rusiei micî μικρὰ Ρωσία. Nefiind însă cu putință de a se desface de Nicetas în chipul îndemănat în care se urmează cu Anonimus, D-I *Hunfalvy* nu găsește în acest loc alt-ceva de cât o dovadă că imigrarea Valachilor de ceastă parte a Dunărei, la Cumanî, începuse încă înainte epocii lui Petru și Asan» (3). Aiurea el susține tot cu atâta convingere: » că ar fi afară din îndoială că acești Valachî nu sunt locuitori vechi din Galiția, coboritori ai coloniilor romane» (4). Nu cumva ar fi oare și aceștia Franci de ai lui Carol cel Mare rătăciți până aicea?

(1) D. *Hasdeu* Istoria critică a Românilor București 1874 I, p. 15 crede că acești Valachî fură Oltenii, care în legătură cu Bizantinii cuceriră Făgărașul Maî întâi nu este adevărat că din această parte Ungurii să nu fi fost nici odată loviți; apoi Marea Neagră este prea îndepărtată de trecătoarea Turnului Roșu pentru ca să fi putut sluji lui Cinnamus de îndreptător a punctului de unde venea Leon Batafe.

(2) *Nicetas Choniates*, Bonn. p. 171: ἄλλ' ὅτε τοῦ δειμαίνεν ἀπέειχεν Ἀνδρόνικος ὡς ἦδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθῶν καὶ τῶν τῆς Γαλιτζης ὁρίων λαβόμενος, πρὸς ἦν ὡς εἰς σῶζον κρησώγετον ὄρηματο, τότε θηρευτῶν ἐμπέπτει ταῖς ἄρκουσι. συλληφθεὶς γὰρ παρὰ Βλάχων, οἷς ἡ φήμη τὴν αὐτοῦ φθίσασα φυγὴν ὑψηλίστατο, ἐς τοῦπίσω πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπέηγετο.

(3) *Ethnographie Ungarens* p. 348. *Rösler* nu cunoștea acest loc, sau l'a trecut sub tăcere. D-I *Tomasek* a atras pentru întâia oară luarea aminte asupra-I.

(4) *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 80.

Nicetas spune că Andronic fu prins îndată după ce trecu hotarele Galiției. Dacă am putea determina până unde se întindeau aceste hotare, din partea Moldovei, am găsi cu aproximație locurile pe unde hălăduiau Valachi. Un document din 1134 ne dă mijlocul a o face. În acest document se vede un principe al Bêrladului Ivancu Rotislavovici «atârător de tronul Galiției», care orânduiește negoțul principatului său și dă numele a trei orașe ce s'ar afla în el : Tecuci, Bêrlad și Galați (1). Acest principat al Bêrladului fiind vasal al celui de Galiția, trebuia să'i fie vecin și se întindea după toate probabilitățile până din sus de Tecuci. Hotarele Galiției în Moldova erau deci în aceeași regiune. Nu este vorba deci precum crede *Tomaschek* de Români, care ar locui lângă Nistru în Galiția, ci de Români din Moldova așezați aproape în aceleași locuri pe unde găsim că au trecut armata lui Batatzes în Transilvania, însoțită fiind ea d'o mulțime mare de Români. Aceste două notițe se sprijin deci una pe alta.

Cât despre Kekavmenos, pe care l'am analizat mai sus, el nu conține niște date în destul de lămurite pentru a fi întrebuițat cu folos.

(Va urma).

Al. D. Xenopol.

(1) Acest prețios document este proprietatea D-lui Antioch Cantemir Rolsky din Podolia rusească. El a fost publicat pentru întâia oară de d. *Hasdeu* în foaia Instrucțiunea publică 1860 No, 1. Compară *Rösler* Rom. stud. p. 323 nota 3 și *Pfē Ueber die Abstammung der Rumänen* p. 107 nota 15.

DOCUMENTE ISTORICE INEDITE

DESCOPERITE

ÎN ARHIVELE DIN VENEȚIA

Încă din anul 1873 am fost fericit de a desgrota în arhivele de stat ale Veneției documente inedite de o imensă valoare istorică pentru noi, documente ce de secol și zăceau necunoscute printre manuscrisurile cancelariei secrete ale anticiei Republici.

Acastă primă descoperire, și circumstanța de a fi cel d'ântăi care a scuturat pulbera de mai multe ori seculară ce acoperia aceste gloriose documente, a deșteptat în mine o adevărată pasiune și a dat spiritului meu o impulsie iresistibilă către cercetările istorice.

În timpul șederei mele în Roma, ca agent diplomatic al României pe lângă guvernul Italian, concepusem ambițiunea de a da țerei mele toate monumentele relative la istoria noastră națională, care se află în bogatele arhive, bibliotecă și muzee ale Italiei.

N'am avut timp a realiza de cât o mică parte a acestei întreprinderi.

Sper însă a nu muri înainte de a o îndeplini în întregimea ei.

Primele arhive din Italia, în care am făcut cercetări au fost arhivele Veneției.

Aci am descoperit un mare număr de documente relative la istoria României în secolii XV, XVI și XVII, prin care se constată relațiunile vii comerciale, artistice, financiare și diplomatice ce au avut țările române cu Statul Veneției. Din aceste documente am publicat o parte din cele privitoare la Ștefan cel Mare (1), la Petru Cercel (2), și câte-va din dispacele ambasadurilor venețiene la Constantinopole (3). Restul îmi propun a-l publica în Revista de față, împreună cu tot ce am mai descoperit până acum în arhivele din Italia, la Veneția, Milan, Florența, Urbino etc.

Poate că împrejurările îmi vor înlesni timpul și mijlocele ca să completez lucrarea ce am început cu atâta drag și entuziasm, și materialurile adunate de mine, sper că vor înlesni viitorului istoric uriașa sarcină de a scrie istoria unui popor mare în nenorociri și înțelept în mărire, și care în pozițiunea sea

(1) Ștefan cel Mare, documente descoperite în arhivele Italiei, 1876.

(2) Petru Cercel. Documente descoperite în arhivele Veneției, 1874.

(3) Columna lui Traian 1875—6.

de ađi simte trebuință mai mult de cât ori-când de a lua o cunoștință cu, e-tată de ceea ce a fost în trecut, pentru a înțelege bine misiunea ce are de îndeplinit în viitor.

Istoria, a ăis un filosof frances, e lampă trecutului, care, pusă în întunerecul prezentului, e menită a lumina viitorul.

C. Esarcu

Nr. 1.

1560 Maiă în 15.

Scrisórea Dogelui Veneției către Principele Moldovei Alexandru Lăpușneanu prin care, 1° îi promise că-i va trimete pictori și meșteri ce 'i-a cerul pentru construirea și înfrumșetarea bisericelor române; 2°, îi mulțămescce pentru informațiunile ce 'i-a dat asupra exportului de vite din Moldova în Statul Veneției, și pentru blănurile de gibelină ce 'i-a trimis în dar, făcându-i la rëndul său dar de 26 coți de catifea roșie, prin intermediul lui Ioan Nyro din Sibiu, și Toma moldoveanul, trimișii lui Lăpușneanu la Veneția.

Die 15 maij 1560 in collegio.

Vayvodae Moldaviae,

A Ioanne Nyro Cibiniensi consiliario tuo ac Thoma moldaviensi Aulae tuae familiari, quos nuper amantissime excepimus tuae nobis reditae fuerunt literae, officii atque humanitatis plenae, quibus significas te *pro sacris aedibus ad Dei optimi Maximi cultum istio ornandis* summopere optare, ut aliqui ex pictoribus, aliisque artificibus nostris ad opera hujusmodi conficienda idoneis, se in Moldaviam conferant qua in re quemadmodum Nunciis tuis declaravimus. omni ope contendimus. ut Illustrissima Dominatio tua, quam, ut maximi semper fecimus, ita summa dilectione et amore prosequimur, voti sui compos fiat. Quod vero de armentis e Regno tuo ad nos deducendis, et advehendis copiose scripsisti. gratissimum quidem fuit, ac pro egregia quam erga nos pretefers voluntate maximas tibi gratias agimus, eas cum nobis se occasio obtulerit, relaturi, quamvis autem iter, non minus longum, quam difficile videatur, nostris tamen qui hic armentariam rem curant precepimus, ut quae agenda sint pro negotio huiusmodi apte conficiendo mature consulant, ac sis, quae inservire usui et commodo utriusque nostrum possint, provideant. Gibellinos, quos nobis dono misisti, grato sane animo accepimus, tuosque nuncios vicissim donandos atque omni amoris et benevolentiae erga te nostra significatione amplectendos, fovendosque curavimus, id quod ab eis optime intelliget Dominatio tua Illustrissima, ad quam nunc per eosdem nuncios dono mittimus, brachia circiter vigintisex veluti purpurei coloris altiori, planiorique pillo contexti Deumque optimum Maximum rogamus, ut eam diu incolumem servet.

Franciscus Rubens
ducalis notarius.

DIN CORESPONDENȚA AMBASADORILOR VENETIENÎ LA PÔRTĂ

Nr. 1

Pera, 20 Decembre 1713

Ambasadorul Aloise Mocenigo raporteză despre evenimentele din Moldova; fortificațiunea Hotinului, scutirea de orî-ce greutăți pentru a îndemna lumea ca să vină să populeze cetatea, și stabilirea garnisonei turce într'ênsa; urmările prejudicioase pentru Moldova din cauza ocupării acestei cetăți de către Turci. — Domnul Valachiei (Const. Brâncoveanu) pe lângă sumele contribute pentru zidirea noii fortărețe, e obligat a da încă 200 pungi de bani care s'aũ trimis din ordinul Vizirului direct la Seraiũ.

Serenissimo Principe,

. Per le case di fuori s'intende che siã stato con l'arrivo del Chiaus Bassi in Moldavia licenziato l'esercito alla riserva di qualche numero che deve servire di guarnigione a Cotin che è stato fortificato con l'escavazione di una gran fossa, formato il recinto di travi intreniati con terra semplicemente. Fu promessa esenzione delle gravzze per alettare la gente di andar a fermarvi le habitazioni e popolare la nuova città nella quale fu ordinato di havervi a restar di presidio Acđ Bassa che fu Seraschiero in campagna. Questo stabilimento di Turchi a quella parte sarà per pregiudicar assai alla Moldavia e per l'ingerenza che vi haverà da qui cimanzi il Comandante Ottomano e per havervi ristretta la giurisdizione de quel Principe e tagliatogli il governo di quella parte che è atre il fiume Prut confinante con la Transilvania e Polonia. Anco il Principe di Valachia non è andato immune in tali contingenze ma a titolo di esentarsi di andare in campagna, altre la spesa contribuita per la fabbrica della nuova fortezza è stato obbligato ad un esborjo di 200 borje, che il Vesir ha ordinato fossero publicamente portate in Serraglio per dare a conoscere che lui non ne partecipava alcuna porzione, assistendo il Sultano in persona alla consegna che fu fatta di 20 e 30 borje per volta

Pera di Costantinopoli, 20 Decem. 1713.

Aloise Mocenigo Cavalier Brilo.

(Archiv. Generale Veneto-Disp. Costantinopoli Filza No. 171).

Nr. 2

Pera, 20 Maiũ 1714

Ambasadorii Aloise Mocenigo și Andrea Memmo despre scõterea lui Const. Brâncovenu din domnie, aducerea lui împreună cu soția, fiii și familia sea, la Constantinopole, unde s'a aruncat in închisóra : *Șapte turnuri*, și despre averiile sale din țerã și din streinătate, pe carii vrea să le ia Sultanul.

Serenissimo Principe

. Tra li proventi della Cassa si distingue lo spoglia che viene eseguito del deposto Principe di Valachia Costantinò Bezeraba qual pervenuto in Costantinopoli è

stato con la moglie e figliuoli e tutta la famiglia riposto nelle sette Torri et intanto vien inquirito de suoi haveri che sono appresi in ogni parte si trovano senza risparmiare li mobili e le cose più minute e dozzinali con vendersi il tutto all'imanto per ritrarne dinaro. Corre ancora voce che vi sia intensione di profittare del soldo che dicesi tener lui ne Paesi stranieri et esserji fatto Reo per la sola causa di esser crediuto riuo, così può dubitarsi che non possi purgar la sua colpa che con l'intero sacrificio delle sostanze

Pera di Costantinopoli, li 26 Maggio 1714.

Di Vostra Serenità

Aloise Mocenigo Kavalier Bailo

Andrea Memmo Bailo

(Ibidem)

Nr. 3

Pera, 13 Iulie 1714

Ambassadorul Andrea Memmo descrie torturele la cari aũ fost supuși Constantin Brâncoveanu, fiil și un ginere al său, ca să mărturisescă averile ascunse. S'a găsit o mare sumă de bani, din cari 30 mił galbeni se aflaũ în mânil agentului său din Adrianopole, care a fost adus la Pörtă cu lanțul de gũt, de mâni și de picioare, din causă că nu s'a găsit la densusul toți banii, o parte fiind păstrată de Dragomanul Engliterei. — Despre banii lui Brâncovenu, după unii 300 pungi (adică 150,000 lei), după alții 15,000 pungi, depuși în Veneția; alte 200 pungi asicurate în Ungaria.

Serenissimo Principe

. Fu il Principe vecchio di Valachia condotto al luogo de' tormenti dove dopo alcuni giorni condussero pure la moglie, i figli et un suo genero. Alla moglie et alla figlia havea risparmiata sin qui. Egli e tutti gli altri sono stati crudelmente tormentati e ciò che sorpassa ogni genere e forse ogni esempio d'immanità, il Padre alla presenza della moglie e de' figli, i figlioli alla presenza del Padre e della Madre. Le interrogazioni non le fece la gelosia del stato ma l'avaritia. Hanno i poveri suoi confessato ogni cosa, e sebbene non interrogate hanno le infelici donne al tormento altrui confessato amor esse. Queste alcune poche gireje, i figli il loro peculio, ma il Padre, oltre quello che già è stato ritrovato, una quantità considerabile di denaro. Di questo disse che 30 mila cecchini erano in mano d'un suo Agente in Andrinopoli, di dove fu fatto il miserabile huomo venire subito e perchè tale summa non è stata intieramente ritrovata appresso di lui e portione teneva un Dragomano d'Inghilterra datagli come propria da conservare da un Inglese, esso pure con ferri a piedi, alle mani et al colo è stato condotto qui come se fosse il più scellerato di tutti gli huomini. Che inoltre in Venezia vi eranq a frutto 300 horse, che sono 150 mila reali, la qual notitia un amico de Bustangi Bassi, in di cui ca a si fanno simili questioni, mi ha detto esser stata ricevuta con giubilo dal Primo Vesir, che ordinò fosse sopra questo articolo ricercato ancora, perchè sapeva haveve in Venezia 15 mila horse. Non puotero però estorquere di vantaggio, se non la particelarià che li pro di queste 300 borse erano da lui stati consurati alla Chiesa di *San Giorgio di Valachia*, sebben per altra parte mi è stato asserito a quella di San Giorgio di Venezia. In questo ultimo esperimento confessò pure che 200 ne teneva in Ungheria. Dio non

voglia che Vostra Serenità habbia ad havere anco per questo capo delli disturbi. L'universale certamente ne mormora

Pera di Costantinopoli. 13 Luglio 1714.

Andrea Memmo Bailo.

(Ibidem, Filza 172).

Nr. 4

Pera, 31 Aug. 1714

Andrea Memmo arată că duminică dimineața C. Brâncoveanu cu toți feciorii săi și cu un boier, vistierul său, au fost decapitați în fața Sultanului. Avuțiile domnului român. în bani, giuvaere, vite și altele se urcă la mână bine de 2 milioane piaștri, fără a socoti valoarea moșiiilor ce el posedă în țară și în streinătate. Promisiunea făcută lui Brâncoveanu de Bostangi Pașa că i se va reda tronul dacă în termen de cinci luni îi va da din banii ce are în Veneția 20 mii pungă (adică 10,000,000 lei). Cuvintele de dispreț pronunțate de domnul român la adresa Sultanului. Uciderea fiilor în prezența tatălui; al doilea fecior abjurând religionea părintească spre a se face turc, Sultanul nu l' cruță și l' ucide cu ceilalți; capul tatălui cade cel din urmă. Un băiat de 4 ani al celui d'ântăi fecior al lui Brâncoveanu, și o fată a celui d'al doilea fecior se declară sclavi de către Muftiū, ca niște copii de rebeli, și dacă viața li s'a cruțat este, după cum se murmură din cauza speranței ce are Sultanul că va storce de la dânsii, ca singurii moștenitori ai decapitatului principe, sume imense ce după socotința sea, se afla depuse în diferite locuri ale creștinătății. — Hărțile lui Brâncoveanu aduse aci din Valachia s'a pus a se traduce ca să se vadă relațiunile de bani ale domnului român cu depozitele publice din Veneția, despre care se vorbesce cu o esagerațiune turcăscă.

Serenissimo Principe

. . . Domenica mattina il Vecchio Principe di Valachia fu con tutti li suoi figli maschi et un Bogiario suo tesoriere decapitato, stando a vederè questo così miserando spettacolo lo stesso Gran Signore. Lo spoglio delle sue facultà consistente in denaro gioje, animali e varie altre sorti di effetti è salito per comun opinione a molto più che a due milioni di piaștre, non computato il valore di terreni che amplissimi possedeva e dentro e fuori di quella Provincia. Pochi giorni prima il Bostangi Bassi che lo haveva in custodia gli fece sperare il perdono et il restabilimento nel Principato, ma sabato presentatosegli con faccia lieta gli disse che se in tempo din cinque Lune avesse fatto venire da Venetia 20 mila Borse che equivagliano a dieci milioni ritornerebbe nello stato di prima e gli sarebbero riconsegnate le sue terre. Diede il Vecchio all' hora in horribili trasporti e prononziando parole di sprezzo e di ignominia contro la persona del Gran Signore si accelerò l'ultima disavventura, che in lui fu accompagnata da penosissime circostanze, mentre fu l'ultimo condotto sotto il colpo della sciabla e vide tutti i suoi figli (era tenerissimo), uno dietro l'altro a morire, ma il cordoglio se gli accrebbe sensibilmente per la perfidia del secondo genito che abiurò la religione paterna e si fece turco, il che non gli giovò che a vivere un solo momento, per sino a tanto che ne fu ricercato il Gran Signore che non volle ammetterlo. Della moglie e delle figlie e de, generi per anco è incerto ciò che ne sia. *Un tenero figlio di 4 anni del primo*

genito et una figlia del secondo furono come nati di padre ribelle dichiarati *sehiavi* per sentenza del Mufti, in tal grado introdotti nel Seraglio. Si mormoro, e non a bassa voce, che non la pietà habbia tenuti in vita questi innocenti fanciulli, ma la speranza di ottenere, essendo salvi gli heredi, più facilmente immense summe che di loro ragione dicono sparse in varii luochi *della Cristianità*. Le carte portate qui dalla Valachia si sono date a tradurre per ciò che riguarda il suo traffico di Venezia del danaro de publici depositi se ne parla con esagerazione veramente turchesca. Mi si fa dubitare assai che anco per questo capo Vostra Serenità sia per havere qualche disturbo. Grazie.

Pera di Costantinopoli, li 31 Agosto 1714.

Di Vostra Serenità.

Andrea Memo Bailo.

(Archivio Generale Veneto-Disp. Costantinopoli, Filza No. 172).

II

ACTE PRIVITÔRE LA UN DEPOSIT DE BANÍ AL LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVĒNU LA ZECCA VENEȚIEI (MONETĂRIA).

Nr. 1

Veneția, 1717, ianuarie și decembrie

Raport către Proveditorii în zecca (îngrijitorii monetăriei) despre cererea ce face Dómna Maria, văduva lui Const. BrâncovĒnu, prin procuratorul său doctorul Giorgio Trapesunzio, și ca tutrice a nepotului său Constantin BrâncovĒnu, ca banii depuși la Zecca Veneției de soțul său prin intermediul lui Nicolae Caragiani să se trecă pe numele lui Constantin, fiul primului fecior al lui Vodă BrâncovĒnu, și singurul moștenitor al averii moșului său.— Proveditorii, în urma decretului Senatului, invită pe avocații fiscali a se pronunța asupra acestei cereri. — Procuratorii proveditori, pe temeiul actelor prezentate și constatătoare că : Principele Valachiei a murit fără testament, că fetele măritate sunt excluse de la ori-ce succesiune în concurență cu frații, și că n'a rămas alt moștenitor în linie bărbătească de cât numitul Constantin, și pe temeiul procurei dată de Dómna Maria BrâncovĒnu, tutricea acestui herede, — recunosc trecerea capitalelor depuse asupra pupilului Const. BrâncovĒnu.

Illustrissimi et Excellentissimi Signori Proveditori in Zecca.

Il fu Principe di Valachia Costantino Brancovano di felice memoria per l'amore che ha sempre professato a questa Serenissima Republica col mezzo del Signor Nicolò Caragiani di lui corrispondente investì nei Publici Depositi degli Offitii del Sale e Beccarie, come dall' ingionte copie di partita, un capitale di duecento e dieci mila ducati a sua libera disposizione.

Fu questi con orrore di tutta la Cristianità in questi ultimi anni dalla Barbarie Ottomana decapitato con li quattro di lui figliuoli maschi, non havendo potuto sottrarsi alla loro inumanità che con la conditione dell' esiglio in Asia il nipote Costantino, figlio unico del di lui primo genito Costantino in età tenera assistito dall'ava Maria; unico

rampollo maschio della Casa Brancovana e solo erede di questi capitali, assorbito il rimanente dell' *accie* (asse) e paterne fortune dall'insatiabile ingordigia ottomana.

Fatasi perciò crear tutrice la Principessa Maria, relitta del sudetto Principe Costantino et ava del pupillo medemo, come appar da tutela de 17 maggio 1717 che si presenta; implora il dottor Giorgio Trapesunzio di lei Procuratore appar Procura de di detto che dalla prudente distributiva dell' Eccellenze Vostre sia comandato il ziro dei capitali sudetti investiti da Costantino l' Avo, dal di lui nome a quello di Costantino il nipote, unico erede e superstile della Casa sudetta Brancovana; Et li pro scorsi et che comerranno siino liberamente dati alla sudetta Principessa Maria sua ava e tutrice, o di lei Procuratori, sino a tanto che pervenga all'età legittima e ne sii capace della consecuzione in spetialità fatto sui juris, perchè con essi possa al possibile allevare quell' innaente avanzo dell' Ottomana Tirannide.

Tanto implora una Principessa involuta nelle perdite d'un degno marito, di più degni figli, costituita nell'età sua avanzata a sperarne sollievo alle sue afflizioni dal tempo nella persona di questo Principino e tanto non dubita ottenere da un Principe così pio e così giusto. Gratie.

Addi 12 Decembre 1717.

D'ordine degli Illustrissimi et Eccellentissimi Provveditori in Cecca et in esecuzione del decreto dell' Eccellentissimo Senato 11 corrente li signori Avvocati fiscali sopra i contenuto della presente supplicatione rispondino in loro giurata scritta secondo le leggi.

Ottavio Vincenti Segretario

1717, 24 Gennajo (more veneto)

Sue Eccellenze udita la sopradetta istanza con la visione delle copie di partita dei soprariferiti capitali al nome e libera dispositione del sudetto Costantin Brancovano Principe di Valachia e veduto l'ingionto attestato che comproba della di lui morte e di non esservi alcun suo testamento seguito per atti di D. Emilio Velano Nodaro Veneto li 26 Novembre prossimo passato e veduta la soprannominata tutela ottenuta dalla sudetta Maria Brancovana come sopra con altro attestato de di 19 Novembre 1717 per atti sudetti, che le figliuole maritate sono escluse da qualunque successione in confronto de maschi, come pure di non esservi altri discendenti maschi del sudetto Principe Brancovano che il predetto Costantino pupillo di lui nipote e veduta la soprariferita Procura per il giro supplicato et osservate le risposte dei signori Avvocati Fiscali qui inserte,

Hanno terminato che li sudetti Capitali sieno girati al nome del sudetto Costantin Brancovano quondam Costantino che fu del quondam Costantino Principe di Valachia, da essere corrisposti a legittimi intervenienti della sudetta Principessa Tutrice Maria Brancovana, durante tutela, sia verificato il credito, conservate e registrate le scritture.

Carlo Contarini Procurator Provveditor

Pietro Marcello Provveditor

Pietro Zeno Procurator Provveditor

(Archivio Generale Veneto.— Provveditori alla Zecca, Terminazioni, Filza 43)

Nr. 2.

Veneția, 20 Septembrie 1717

Emilius Velano, notarul public din Veneția, autentifică traducțiunea unui act din limba grecească, prin care se arată existența celor 220,000 galbeni depozitați în Veneția de principele C. Brâncovénu și că singurul moștenitor al acestuia este nepotul său C. Brâncovénu.

Illustriss. et Excellentiss. Provveditori in Zecca.

Sopra il Memoriale portato a Vostre Eccellenze dal signor Giorgio Trapesunzio in figura di Procuratore della Principessa Maria ava paterna di Costantin Brancovano e di lui Tutrice per il giro in testa del pupillo di ducati duecento e dieci mille, de'quali Ducati cinquantamila esistono nel deposito delle Beccarie e ducati cento e sessantamille in quello del Sal, posti già dal fu Principe di Valachia Costantin Brancovano a sua libera disposizione, quale Costantin fu decapitato in Costantinopoli con quattro suoi figliuoli, emanò Decreto dell' Excellentissimo Senato, previo l'esame già prestato da Vostre Eccellenze alle carte prodotte per fondamento di esso memoriale, in ordine al quale Decreto vedendosi noi Avvocati fiscali honorati da un comando di Vostre Eccellenze di risponder in scrittura giurata in rassegnata ubbidienza dicaño.

Che le partite tanto alle Beccarie quanto al Sale sono a libera disposizione del fu Costantin Brancovano Principe di Valachia.

Che decapitato egli in Costantinopoli l'anno 1714 con tutti li suoi figliuoli maschi non rimane altro rampollo di questa casa, che Costantin pupillo figliuolo d'altro Costantin che fu il primogenito delli quattro fratelli decapitati, constando di questo numero e di queste verità per gli attestati giurati sottoscritti da Testimonii e tradotti dal greco in italiano con la ricognizione di atti del Nodaro Vellano.

Che potrebbe cader dubbio per le sorelle delli quatro Principi decapitati, ma queste sono maritate et il rito del paese et inveterata consuetudine porta che le sorelle maritate non succedono in conto alcuno de heredità di Padre e fratelli, constando del numero di esse sorelle, del loro stato maritale e del rito et uso del paese che l'esclude, come sopra dall' eredità, con simili attestati tutti muniti con l'istessa solennità di sottoscrizioni fedelmente col vero senso senz'alcuna alterazione.

Io Antonio Pillò q^m. Nicolò affermo con giuramento.

Io Emanuel Bubulli q^m. Zorzi affermo con giuramento.

Il signor Antonio Pilò q^m. signor Nicolò et il signor

Emanuel Bubuli q^m. Zorzi mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, esser la sopradetta attestazione sottoscritta di loro proprie mani nec non esser tradotta fedelmente d'altra simile scritta nell' idioma greco, qual scrittura greca è firmata di mano propria di Monsignor Crixanto Patriarcha di Gerusalemme, nec non sottoscritta di mano propria della Principessa Maria Brancovano et sigillata con il sigillo della medema, come mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestafo, tactis scripturis l'illustrissimo signor Dottor Giacemo Pillarino q^m. signor Demetrio da Cefalonia et il signor Stefano Strati q^m. Anastasio da San Donà per la pratica et ottima cognitione che hanno delli predetti caratteri. Inoltre il sudetto signor Stefano Strati con suo giuramento ut supra ha riconosciuto le sottoscrizioni di Monsignor Mitroffane Arciovescovo d' Ongharo Valachia, del signor Demetrio Georguli et del signor Stauro Moliarmi; et ciò per la pratica et ottima cognitione che ha delli predetti

caratteri. Il che ho fatto in richiesta del signor Giorgio Trapesuntio da Trapesonda et per fide della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 Settembre 1717; In Venetia.

(L. S.) Ita est, Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Arch. Gen. Veneto-Inserta nella Terminazione 24 Genn. 1717 (m.v) dei Provveditori in Zecca)

Nr. 3

1717, Maiă 17

Traducțiunea în italienesce a cărții mitropolitului Ungro-Vlachiei Mitrofan scrisă în limba grăcă, și confirmată de Chrisant, patriarchul Ierusalimului, în privința moștenitorului lui Constantin Brăncovenul.

Il Per Divina misericordia Patriarca di Gerusalemme Chrissanto affermo quanto contiene.

Comparse alla presenza della nostra amistà l'Illustrissima Madama Signora Maria consorte del fu regnante Signor Costantino Brangovano Principe dell' Ongaro-Valachia il quale per cause che Iddio sa, hanno decapitato li Turchi con il di lui figliuolo; et espose qualmente per la morte delli sudetti signori Costantino Avo et signor Costantino Brangovano di lui figliuolo e padre del presente signor Costantin Brangovano solo erede senz' altri fratelli o germani esistente, in età tenera et perciò pupillo e suo nipote dal di lei figliolo et che non sono parenti più prossimi di detto pupillo d'essa essendo massime le absenti signora Illinca, Savta, Ancuzza, Ballassa e Smeralda figliuole del sudetto quondam Sign. Costantino Brangovano Sorelle del di lui figliuolo Sign. Costantino e zie del detto Pupillo signor Costantino Brangovano maritate con li signori Servano Greciano, Signor Giorgio Crezzulesco, Signor Nicolò Russeto, Signor Manolachi Andronico et Signor Costantin Baliano; perciò insta le sia data autorità e facoltà e si costituisse Governatrice, Tutrice e Curatrice cioè Governatrice, Tutrice e Curatrice del sudetto Signor Costantino pupillo offerendosi di procurare tutti li possibili vantaggi di detto pupillo et apporsi alli svantaggi fossero per seguire, potendo far e praticar ogni sorte d'atti, quietanza e ricevuta di denari et effetti in qualunque città e luoco ritrovanti e per tal causa far ogni e qualunque procura. ricevuta e saldo a nome e come tutrice del detto pupillo instando perciò da Noi che sia approbata detta istanza alla presenza de testimonii non attrovandosi in queste parti tribunali. ne' qual si possano far simili atti.

Perciò noi Christi nomine invocato habbiamo laudata et approbata detta istanza con tutto quello in essa si contiene decretando che habbi la sudetta madama Signora Maria potestà e facoltà di far qualunque procura, ricevuta, quietanza tanto personalmente quanto col mezzo di procura et amplamente qualunque sorte di atto necessario per ricever quanto spetta al predetto pupillo Costantino esistenti tanto nelli publici depositi di Venezia come in poter d'altre persone et che le cose predette sieno ferme, rate e valide. In fede di che si sottoscrive la presente carta di proprio pugno da Noi et

dalli infrascritti testimonii per la sua esecuzione e fede in ogni regno, tribunale di giustizia e Serenissima Signoria. 1717, 17 maggio.

(L. S.) **Μαρίκα Δωμνα α Ρυπωσάτσαεΐ Κωστανδίν Βοεβοδα Β.**

Il di Ongarovalachia Mitroffane affermo

Demetrio Giorguli Nattia medico Fisico confermo

D. Michael I. di filosofia e medecina dottore

Stauroforo Mulaimi medico confermo

Attestiamo noi sottoscritti haver incontrato la presente traduzione con l'originale scritto in idioma greco et haver ritrovata la medesima esser tradotta fedelmente di sottoscrizioni e ricognizioni in atti Notarili.

Quanto alla procura fatta dalla Principesa Maria anco questa si trova formata col rito del paese con la sottoscrizione dell'Arcivescovo Mitroffane, e la tutela con l'istessa sottoscrizione e di più con la soprascrizione del Patriarca di Gerusalemme et altri testimonii, avanti quell' Arcivescovo in difetto de'Tribunali in quel paese barbaro, questi e simili atti vengono celebrati.

Non si può negare che tutte le carte comprobative de fatti e punti sopraespressi non siano carte di attestati che in questo e molti altri paesi farebbero poca prova, ma per la nostra opinione che assoggettiamo alla prudenza di Vostre Eccellenze li crediamo concludenti e sufficienti per due ragioni, la prima per la qualita del paese, rito et usi barbari della Nazione, la seconda, perchè quando seguì la mancanza di questa Casa per l'orrendo caso de' poveri Principi sin l'anno 1714, nè allora, nè poi non v'è stato alcuno che habbia havuto coraggio di pretendere un piucolo di quello attiene e può attere all'heredità del vecchio Principe Costantino, replicando che ci rimettiamo a Vostre Eccellenze ma che per la nostra divota opinione sentiamo per giustissimo il memoriale presentato per nome della tutrice del pupillo.

Seguendo la Terminazione doveranno essere verificate le partite di credito e registrate tutte le scritte. Li giri andaranno fatti nella persona del pupillo per essere corrisposti i pro e legittimi intervenienti della Tutrice sino alla maggioranza del medesimo.

1717, 15 Gennaro (m. v.)

Antonio Longo Avvocato fiscale

Stefano Morelato Avvocato fiscale

(Archivio Gen. Veneto—Inserta nella Terminaz 24 Gen. 1717 (m v.) dei Provveditori in Zecca).

Nr. 4

București, 1717, Mai 17

Procura generală dată de Maria Brăncovénca medicului său Giorgio Trapezuntio. Autentificațiunea actului de către notariat.

Io Maria Brancovana rimasta vedova del signor Principe Costantino Brancovano di felice memoria, che fu Principe di Valachia costituisco mio procuratore e plenipotenziario il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di medecina sopra tutti gli affari et interessi di casa mia, tanto in Vienna, quanto altrove et in particolare in Venetia, sopra il denaro posto per conto del detto signor marito e suoi posteri nel Banco publico di San Marco, munendola di piena autorità in virtù della presente, di pigliare gl' interessi

decorsi e rinnovare e mutar scritte, di formar contratti et in somma di far tutto ciò che egli conoscerà esser di maggior utile e vantaggio per gl'interessi di casa mia, intendendo che quanto sarà dal detto signor Dottore fatto o conchiuso, sarà accetto come fatto e conchiuso da me medesima. In fede di che fu sottoscritta la presente da me, da mia nuora, e dal mio nipotino con la posizione de 'nostri sigilli ordinari.

Dato in Bucaresti di Valachia addi 17 maggio 1717.

(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)
Μαρια Δωαμνα Βρανκοβανα.	Άννια Βρανκωβανα.	Κωνσταντιν Βρανκοβανο.
Maria Brancovana	Anna Brancovana.	Costantino Brancovano.
† 'Ουγγροβλαχίας Θεοφανης βεβαιωτ.		Π d'ongaro Valachia Mitrofane
D. Giovanni Abrami attesto.		confermo.
Georg. Crezulesco.	Γεοργ. Κρεζολεσκο.	Σερβάνος Γρεζανο
testimonio.	μάρτυρας	μάρτυρας
Σταυροι Μολιαιμ. I. O. μαρτυρας.	Demetrius Georgullius phil. et med. Doctor	Serban Greziano
Stauro Moliaimi Med ^o .	Testor	testimonio.
Fis ^o . Testimonio.		Io Francesco burioni Segretario del'Cels ^{mo} .
		Sigr. Principe di Valachia affermo
		come sopra

Attesto io Notaro publico infrascritto haver incontrato il soprascritto ordine et l'ho trovato concordare et esser estratto d'altro simile esistente appresso il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di Medicina, sottoscritto di mano propria della Principessa Maria Brancovana e sigillato con il sigillo della medema, nec non sottoscritto anco di mano propria di Monsignor Mitrofane Arcivescovo d'Ongharo Valachia, come m'hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, il signor Stefano Strati q^m. Anastasio da San Donà, et il signor Zuanne quondam Riso da Valachia per la pratica et ottima cognitione che hanno delli detti caratteri. Inoltre il sudetto signor Stefano Strati con suo giuramento ut supra ha riconosciuto anco le sottoscrizioni delli signori Dr. Giovanni Abrami, Stauro Moliaimi Dottor, Demetrio Georguli Dottor, Giorgio Chrezulescho et Serbano Greziano per la pratica et ottima cognitione che ha delli sudetti caratteri. Il che ho fatto a richiesta del predetto signor Giorgio Trabisonzio et per fede della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 settembre 1717, In Venetia.

(L. S.) Ita est Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Arch. Gen. Veneto-Inserta nella terminaz 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditor-in Zecca).

Nr. 5

București, 1717, Mai 17

Cartea mitropolitului Mitrofan despre moștenitorul lui Const. Brăncovenul, Autentificațiunea actului.

I. N. D.

† ἐλέφ Θεοῦ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων μαρτυρεῖ τε καὶ ἐπιβεβαιωτ.

Il per Divina Misericordia Patriarca di Gerusalemme Crisantho attesta e confermo. Noi infrascritti facciamo ampia e indubitata fede a chiunque si appartiene et attestiamo in cristiano coscienza anche con giuramento se lo richiederà il bisogno, qualmente del Celsissimo Principe Costantino Brancovano di felice memoria che fu Principe di Valachia sia restato in vita e vive sin al di d'oggi sotto la tutela della signora Prin-

cipessa Maria Brancovana sua ava il signor Costantino Brancovano vero e legittimo di lui nipote, unico discendente maschio della famiglia Brancovana figlio unigenito del signor Costantino Brancovano, qual era primogenito del signor Principe sudetto che l'Onnipotente per sua misericordia si degni di conservare. In fede di che habbiamo di proprio pugno sottoscritto il presente attestato e ci habbiamo posto li nostri sigilli.

Dato in Bucoresti di Valachia, addi 17 maggio dell'anno 1717.

Il d'Ongaro Valachia Mitrofanè attesta e conferma.

(L. S.) † Ὁυγγρωβλαχίας Θεοφάνης μαρτυρεῖ τε καὶ ἐπιβεβαιεῖ.

D. Giovanni Abrami testimonio.

Σταυρο μολαίμ Ι. Ο. μαρτο.

Staurο Moliaini Medo. Fiso. testimonio

Demetrius Georgullius Philos.

et Med. Doctor attestor

Io Francesco Curioni Segretario

del Celsissimo Signor Principe di Valachia attesto come sopra.

Attesto io Notaro publico infrascritto haver incontrato la sopradetta fede et l'ho trovata concordare et esser estratta d'altra simile esistente appresso il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di Medicina, sottoscritta e firmata di mano propria di Mons. Crizanto Patriarcha di Gerusalemme, come mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato tactis scripturis, il signor Stefano Strati quondam Anastasio da San Donà, il signor Michiel Caragiani figliuolo del signor Pono dalla Gianena et il signor Zuanne quondam Riso da Valachia per la pratica et ottima cognitione che hanno del detto carattere. Inoltre li sudetti signori Stefano Strati et Zuanne quondam Riso con loro giuramento ut supra hanno riconosciuto la sottoscrizione di Monsignor Mitrofanè Arcivescovo d'Ongaro Valachia per la pratica et ottima cognitione che hanno del sudetto carattere. Il che ho fatto a richiesta del sudetto signor Giorgio Trabisonzio et per fede della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 Settembre 1717; In Venetia.

(L. S.) Ita est Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Archivio Gen. Veneto-Inserta alla terminaz^o. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori alla Zecca).

Nr. 6

Veneția, 1717, Noembrie 19

Actul notariului prin care se atestă declarațiunea prin jurământ a lui Antonio del Chiaro și a altora, că în totă Țera-românească fetele măritate nu au dreptul la moștenirea nici-unei rude, ci numai fiilor.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi, Millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero Veneris, decima nona mensis Novembris;

Constituiti avanti me Notaro e testimoni infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro quondam signor Simeon di Fiorenza, Maestro della lingua italiana et latina appresso il Principi di Valachia, il Signor Panagiosi quondam Nico Seraffi dalla Gianena et il signor Zuanne Riso quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente in tutta la Valachia le figliuole maritate non possono più haver, nè pretender alcun' heredità, nè del padre, nè de fratelli nè d'altri suoi parenti, ma succedono liberamente li maschi, essendo questa una antichissima consuetudine osservata inalterabilmente et indifferentemente d'ogni uno in tutta

la Vala ia; Le quali cose affermano sapere li detti signori attestanti per l'ottima cognitione che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale la verità, fanno questa giurata attestazione per espressione della medesima..

In quorum etc.

Actum Venetiis, In scrittorio di me Nodaro posto in Piazza di S. Marco, presenti il molto Reverendo signor Don Martin Chiurcho quondam signor Zorzi da Parenzo mansionario ai Miracoli et il signor Costantin Cozi Zani quondam Zuanne di Salonichio, ricognitori anco delli sopradetti tre attestanti; testimonii.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius quondam Domini Francisci pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus subscripsi et signavi.

(Archivio Generale Veneto—Inserta alla Terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 7

Veneția, 1717, Noembrie 19

Declarațiunea prin jurământ a lui Del Chiaro și alți două făcută în prezența notarului și a mai multor marturi, din care rezultă că atât în Valachia cât și în Grecia ori-ce act se făcea de Episcop, nefiind tribunale, și că aceste acte erau recunoscute bune de toată lumea.

In Dei aeterni nomine amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi, millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero Veneris, decima nona mensis Novembris.

Constituiti avanti me Notaro e testimonii infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro, quondam signor Simeon de Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Principi di Valachia; il signor Panajoti quondam Nico Seraffi dalla Gianena et il signor Zuane Risò quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente nella Valachia come in tutta la Grecia, non essendo Tribunali di Giustitia, ogni e cada un alto, procura, attestato, tutela, e qualsisia altra sorte di carta, niuna eccettuata, si fanno coram Episcopo, et questi sono fermi, rati e validi e si osservano per veri in ogni luoco e parte del mondo. Le quali cose affermano sapere detti signori Attestanti per l'ottima cognitione che sopra di ciò ne tengono, onde per esser tale la verità fanno questa giurata attestazione per espressione della medema. In quorum etc.

Actum Venetiis in scrittorio di me Nodaro posto in piazza di San Marco presenti il molto Revdoe, signor Don Martin Chiurcho quondam Signor Zorzi da Parenzo Masonario ai Miracoli et il signor Costantin Cozzi Zani quondam Zuanne da Salonichio, ricognitori anco delli sopradetti tre attestanti, Testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius quondam Domini Francisci pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

(Arch. Gen. Veneto Inserta nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 8

Veneția, 23 Noembrie, 1717

Declarațiunea prin jurământ a lui Panajoti și a lui Riso din Valachia făcută înainte notarului despre familia lui Brâncoveanu și unicul său moștenitor.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero martis, vigesima tertia mensis Novembris.

Constituiti avanti me Nodaro e testimonii infrascritti il signor Panagiotti q^m. Nico Seraffi dalla Gianena et il sign. Zuanne Riso quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente il fu Serenissimo Costantino Brangovano Principe di Valachia hebbe quattro figliuoli maschi, cioè Costantino, Stefano, Rodolfo e Mattio, de quali non si maritò nè hebbe figliuoli altro che il primogenito Costantino sudetto, un figliuolo maschio nominato Costantino, quale attualmente vive in età pupillare, essendo stati tutti li predetti quattro figliuoli unitamente con Costantino il padre decapitati in Costantinopoli senza haver lasciato altra posterità che il pupillo sopradetto. Le quali cose affermano sapere li sopradetti signori attestanti per la perfetta cognitione et scientia che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale là verità fanno questa giurata attestazione per espressione della medema. In quorum etc.

Actum Venetiis in scrittorio di me nodaro, posto in piazza San Marco presenti il signor Costantino q^m. Simon Hipomena da Trebisonda et il sign. Zuanne Bertella q^m Bortolo, testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius q^m. Di Francisci, pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

Arch. Gen. Veneto—Inserta nella Terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 9

Veneția 1716 Noembrie 26.

Declarațiunea prin jurământ a lui Del Chiaro și a lui Panaiot înaintea notarului Velano că Principele Constantin Brâncoveanu, decapitat la 26 August 1714 în Constantinopole, nu a lăsat nici un testament.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi, millesimo, septingentesimo, decimo septimo, indictione X, Die vero veneris vigesima sexta mensis Novembris; Constituiti avanti me Nodaro, e testimonii infrascritti il signor Ant^o. Maria del Chiaro quondam Sr. Simeon di Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Principi di Valachia e il sig. Panagiotti Seraffi q^m. Nico dalla Gianena, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis sacris, attestano qualmente il fu Serenissimo Costantino Brancovani Principe di Valachia, qual fu decapitato l'anno 1714 li 26 Agosto in Costantinopoli, non fere alcun testamento e non è stato mai presentato al Prelato come si stila per la sua ratificazione alcun testamento del medemo per non haverlo fatto; le quali cose affermano sapere detti Signori attestanti di vera scienza et ottima cognitione, che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale la verità fanno questa giurata attestazione per espressione della medema. In quorum etc.

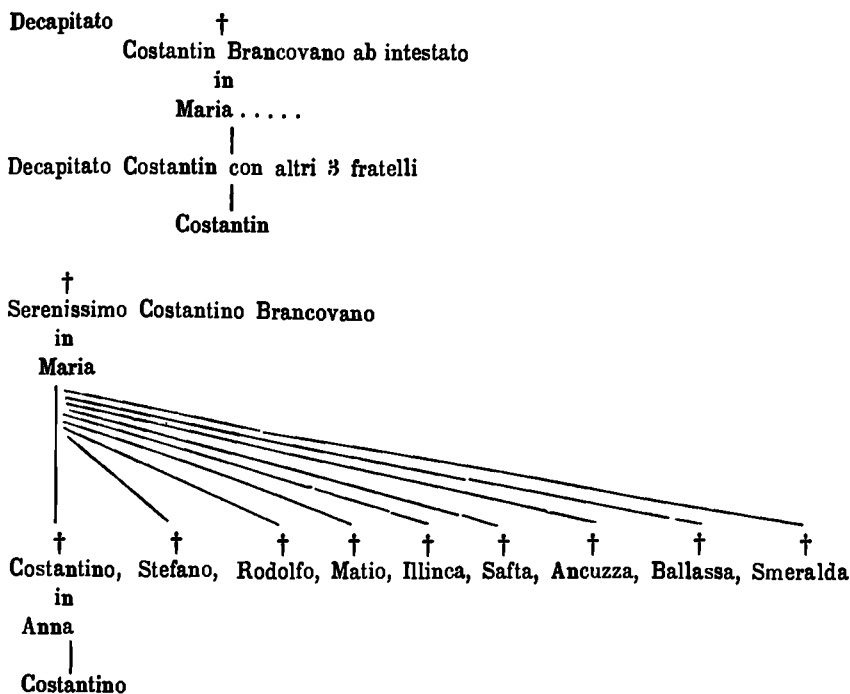
Actum Venetiis in scrittorio di me Nodaro, posto in piazza di San Marco presenti il sign. Leo Nomicò q^m. S. Paulo dal Zante et D. Bortolo Fauretto q^m. Lorenzo, habita in contrà di S. Maria Formosa ai Mendicanti, testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac Publicus Venetiarum Notarius q^m. D-ni Francisci, pariter Venetiarum Notarii pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

(Arch. Gen. Veneto—Inserta nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca.)

Nr. 10

Genealogia familiei Brâncovenu.

(Archivio di Stato in Venezia — Insetto nella terminazione 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori in Zecca).

Nr. 11

1717 Dec. 11.

In virtutea actelor și legitimitatea persónelor în ce privește capitalurile Principilor Brâncoveni, se va da ordinele necesare pentru giruri în conformitate cu justiția.

1717, 11 Decembre in Pregadi.

Intesosi quanto rappresentano li Provveditori in Zecca in ordine al decreto di questo Consiglio 11 Novembre decorso intorno li Capitali esistenti nei pubblici depositi spettanti alli Principi Brancovani di Valachia.

Sia preso che quando la virtù loro con l'assistenza degli avvocati fiscali habbino fatti fare gli incontri necessari della legitimità delle persone, delle procure, atti, caratteri, titoli e tutt'altro che occorre habbino ad ordinare quei giri che occorreran di giustizia.

(Archivio Gen. Veneto — Insetta alla terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 12

1717 Octobree, 9.

Doctorul Trapezuntio, procuratorul dómnei Maria, tutricea Principelui Constantin, se presintă cu petițiune înaintea Proveditorilor cerënd ca să i se dea copii după partidele capitalului depus.

1717, 9 Ottobre in Pregadi

Versa la scrittura hora letta dei Deputati ed aggiunti alla provvigion del denaro sopra l'istanza prodotta al loro Magistrato da Giorgio Trapesunzio comparso nella figura disse di Procuratore della Principessa Maria tutrice del pupillo Principe Costantino, unico superstite della casa Brancovana de' Principi di Valachia, perche sia ordinato a chi spetta di rilasciarle le copie di partita sopra li capitali che di ragione della prefata casa esistono, l'uno all'Officio delle Beccarie di ducati 50 mila e due a quello del Sal d'ottantamille per ciascheduno. Convenendo però stabilirsi nel proposito il più conferente.

Sia preso che la prudenza del Depositario in Cecca debba estender le proprie pesate riflessioni sopra li giri da farsi da nome a nome, sopra la persona d'esso Procuratore e sopra la procura stessa, cosiuchè col mezzo di un maturo esame sien divertiti tutti quei pregiudizii che derivar potrebbero al publico servizio nel caso di qualche equivoco, dovendo prima dell'esecutione riferir l'intiero di quello haverà rilevato alcune delle publiche deliberationi.

E sia commesso al Depositario in Cecca d'eseguire con il solito attento zelo la presente deliberatione che si doverà all'effetto istesso esser trasmessa in copia.

Pietro Gradenigo Nodaro Ducal

(Arch. Gen. Veneto — Insetto nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori alla Zecca).

Nr. 13

1717 Noembre 11.

Decretul consilierilor dat în urma cererii lui Trapesunzio să se trimită în copie magistratului Proveditorilor, și în urmă să se execute.

1717, 11 Novembre in Pregadi.

Che l'esecutione del decreto 9 Ottobre po. po. intorno le istanze prodotte *dal (sic, recte ale)* Magistrato dei Deputati et Aggiunti alla provvision del denaro da Giorgio Trapesunzio procuratore della Principessa Maria tutrice del pupillo Principe Costantino unico superstite della Casa Brancovani de' Principi di Valachia sia demandata al Magistrato de' Provveditori in Cecca della di cui materia ne è peculiare incumbenza come viene a rilevarsi da quanto espone in sua scrittura il Depositario in Cecca cosi conoscendosi conferente.

E da mo sia rimesso in copia al Magistrato dei Provveditori în Cecca il decreto pre-detto e ne sia in tutto commesso l'esecutione.

Giovanni Francesco Giacomazzi
Nodaro Ducal.

(Archivio Gen. Veneto—Insetto nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) delli Provvedit. alla Zecca.)

Pera, 1752 Febr. 3

Ambasadorul venețian Antonio Diedo adresază confidențial Inquisitorilor de stat un lung raport cifrat, în care le aduce, într'un mod misterios, la cunoștință că dragomanul unei puteri streine s'a prezentat la dânsul cu niste pergamene ce aparțin unui grec din Valachia, și care nu sunt de cât pergamenele originale și autentice ce constituă titlurile de posesiune asupra depositului de bani Brâncovenesci ce se află la Zecca Veneției. — Ambasadorul se silește să cumpere aceste acte, pentru a scăpa Republica de încurcături cu Sultanul, moștenitorul universal al averii confiscate a decapitatului Principe.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori

Signori Colendissimi,

Con sei inserte

Mi credo nella necessità per altro importante argomento, ferace di sensibili conseguenze all' interesse della Serenissima Republica, di recare disturbo a codesto venerato Tribunale, suplicandolo, se così gli piace, che l'argomento giunga a publica cognitione. Si potrebbe dare che la cosa che sono per umiliare, cadesse del tutto appena fatte le opportune osservazioni, ma intanto quanto a me, la cosa stessa se è vera, mi sembra che meriti di essere riguardata con la maggiore immaginabile circospezione. Comparve da me persona di credito prendendo pretesto al primo entrare nella stanza, presenti gli ufficiali, che era venuto per presentarmi un istanza contro un Veneto suddito.

Rimasta essa persona sola meco nella stanza contigua, mi disse che non era un' istanza il motivo di essere da me comparso, ma la comunicazione di un gravissimo affare. Disse che la figura principale dell' affare era persona greca, la quale come suo dipendente avea voluto fargli la confidenza di quello che era per riferirmi, Prosegnì questo signore a dire che la detta persona greca gli avea confidato che essa teneva appresso di sé carte autentiche di rilevantissimo debito della Republica di Venetia ad una distinta casa, della quale Erede era il Gran Signore e che voleva pregarlo di estendergli un memoriale per presentarlo al primo Vesir unitamente alla consegna delle carte con sicurezza di ricevere dalla Porta in concambio uno stato felice alla sua famiglia.

Questo Signore udì tal preliminar et indi intese l'intero del fatto, volle la buona sorte, se la cosa è vera, che questo Signore carico, di numerosa prole, conoscitore anche degli affari de' Principi con la Porta e che ha avuto occasione nel mentre mi atrovavo alla campagna di ricevere da me delle politezze, avendo egli compreso il peso dell' affare, pensasse subito a deviare la persona dal divisato ricorso e di tenerla sospesa. Le disse pertanto che egli conosceva perfettamente l'indole dei Turchi, che avrebbero essi ricevute le carte, transferito in loro l'avantaggio, e come cosa dovuta loro l'avrebbero congedato con poco di lei frutto. Che però avendo servitù con l' Amhasciator di Venetia consigliava di rivogliersi a quello per far negotio seco lui, e combinare con l' interesse proprio assieme quello di un onesto procedere. Detto ciò questo Signore passò a dirmi, che se avea egli a comunicarmi la cosa nel suo dettaglio esatto, ricercava da me in parola di coscienza e di onore, a non velare giammai in alcun tempo alla Republica o ad alcun del Governo la sua persona, nè l'altra, mentre per l'altra persona suddita del Gran Signore non si trattava di meno che della testa, e per lui oltre correr il medesimo pericolo, rispetto alla Porta, la quale in certi casi non conosce diritto di genti, ne derivava anche l'altra sicura, inevitabile conseguenza, che avrebbe perso egli il sostentamento suo riguardo a chi avea l' onor di servire

per essersi rivolto a me, invece che a quello stesso a cui serviva. Aggiunse che già in questo caso non vi era bisogno di saper delle persone, perchè tutto dipendeva dalla consegna delle carte autentiche, le quali quando non esistevano più nel mondo, non potea risvegliarsi mai più il credito.

Inteso da me questo linguaggio e questo sin ora abbozzo di esposizione, dissi, che veramente un Ambasciatore qualor si trattava di scoperte di Gabinetti e di Ministero non poteva per il carattere suo essere obbligato a dichiarare le persone da quali scopriva, mentre il suo carattere avrebbe cambiato di sostituzione, ma che in un affare della natura che io lo ravvisavo, la mia delicatezza non era in grado di produrre cose all'oscuro. Ha egli resistito e disse che aveva adempite le parti di uomo onesto, che senza questa conditione non era egli in grado di porre in cimento l'essere di due intiere famiglie, cioè della sua e dell' altra accennatami, e che con suo rammarico congederà la persona, la quale si rivoglierà immancabilmente alla Porta, trattandosi di grande cosa. Repplicai che poteva egli esser certo del segreto in Venetia quando è voluto, e che affidasse in me. Rispose che dal suo nascere conosceva i Governi, che conosceva quello di Venetia ammirabile, ma che la di lui costituzione era formata di numero moltiplice di soggetti, e che non poteva assolutamente arrischiarsene per quanto fosse evitato anche dal suo proprio interesse, che confessava non andrebbe disgiunto in questo caso. Vedendolo in atto di congedarsi stimai del pubblico Servizio non lasciar venire il caso di avermi a pentire è di rimanere con rimorso eterno, siuche presi l'espedito di ricercarlo se si contentasse che producessi almeno la di lui professione senza individuare la persona, al che mostrandosi anche in questo dubbioso e dal canto mio altrettanto costante, aderì finalmente che io significassi la cosa che decessi la di lui professione. ma non spiegassi giammai il nome e in tal modo accordato l'ordine della cosa, mi impegnai sulla mia anima, e sul mio onore di non significare a chi che sia in verun tempo la persona, d'onde derivava la cognitione dell' affare. All'ora prese egli a dire, che nell' anno 1714 nel mese di luglio la Eccelsa Porta irritata contro il Principe di Valachia d' allora Costantino Brancovani, per molte cause criminali delle quali era accusato, mandò un Capigi Bassi detto Mustafà Agà e per mezzo de Cantacuzeni che erano gli emoli del Brancovani, lo depose dalla dignità. lo fece condurre con tutta la suo famiglia nelle carseri a Costantinopoli e fece morire cadanno della famiglia. non rimastovì superstite. Che la Porta fece confiscare tutta la di lui facoltà quanta mai si è potuta trovare in effetti e contanti, et appresso lui, et in ogni altro luogo per svelo de' suoi nemici e fece vendere ogni sua roba a beneficio della Camera, il prodotto della quale facoltà montò a più di cinque milioni di Piastre. Che in quel tempo era stato anco suggerito alla Porta che quel Principe avesse somme rilevanti di denaro nei Banchi di Vienna e di Venetia, ma che la Porta non passasse avanti per deficienza di fondati lumi e documenti. Che il sudetto Principe dunque nel momento che era stato sorpreso dagli ordini della Porta per dover portarsi a Costantinopoli ha consegnato alcuni scritti ad un tal Caracuda suo intimo famigliare e confidente, raccomandandogli con ogni premura che li custodisse con tutta gelosia e cautela, il quale Caracoda poi morto in Valachia, lasciò questi viglietti in un forziere vecchio tra le altre sue cose, a' suoi eredi. Che finalmente persona di questi eredi del Caracuda nel giorno dei 17 ottobre 1752 decorso, mescolando per occasione di cercare altre carte. quelle riposte in quel forziere osservò li sudetti scritti in pergamena, li quali viglietti la persona sudetta fattisi spiegare nel linguaggio proprio, lasciò essa ogni altro suo affare e si portò immediate a Costantinopoli per valersene coll' opera di lui suo intimo conoscente. Li viglietti sono quattro e sono carte veramente autentiche in Pergamena sottoscritte nelle forme di mano propria degli Eccellentissimi rispettivi conservatori del deposito e dal circospetto segretario, componenti essi viglietti la summa di ducati cento ottanta tremille trecento trentatè, grossi otto, posti da esso Brancovani su pubblici Depositi delle Beccarie e del Sal, copia de quali si in grandezza di carta, come in ogni loro circo-

stanza ho l'onore di umiliare, avendomeli il predetto Signore affidati per trarne copia. Disse egli trattarsi di Ducati cento ottanta tremille trècento trenta tre, grossi otto di capitale e secondo ogni probabilità di più di trecento mille d'interesse. Udito da me il dettaglio, credei bene discreditar la cosa con dirgli che il Principe Brancovani li aveva disposti, e che questo sarà probabilmente passato ad altri nomi, essere cosa vecchia prescritta da più di trenta anni e fa io poco conto di simile cosa. Rispose egli che anzi tutte le probabilità della sussistenza del credito militavano in favore del credito stesso. Credeasi alcun di quei depositi essere stato fatto in perpetuo, dunque come disposto, non avere avuto tempo il Brancovani di disporli, conservarsi le originali carte, che si avrebbero volute restituite indi mi fece vedere altre due carte, l'una di un conto indirizzato al Principe sudetto da Nicolò Caragiani di dare et avere, da cui apparisce la riscossione fatta de Pro de Capitali suddetti sino nel 1713, 10 Gennaro nei 31 Agosto e 30 Novembre susseguenti, dal che disse credersi che esisteva il deposito sino alla retentione del Principe nelle carceri di Costantinopoli e perciò essere quasi indubitabile che fatto morire in allora il Principe con tutti di quella famiglia o sia stato mal contato dalla Republica di Venezia il pro o il capitale a qualche d'uno, nel qual caso si richiederebbe dalla Porta alla Republica a chi avesse essa contato il denaro, o non sia stato pagato da quel tempo mai nè interesse, nè capitale. Mi dimostrò indi altra carta di Nicolò Careggiani scritta al Principe accennato Brancovani, allorchè gli avea queste carte autentiche di credito a cautione di esso Principe, ove si nota che il Caraggiani preza la Serenità sua dargli notizia della ricevuta delli medesimi viglietti perchè non habbiano a smarirsi, giacchè altri simili che siano sottoscritti da quelli che conservano il deposito o sia dalli Conservatori del deposito non si rilasciano. Anche queste due carte mi sono state da lui affidate per trarne copia che pure rassegnò. Ho creduto del mio dovere qualunque sia la verità o la insussistenza della cosa, non trascurare la persona et il fatto. Gli dissi che prenderò informazioni, che mi assicuravo intanto non avrebbe egli promosso passo alcuno, Et egli promessomi di tenere in un scrigno di ferro appresso lui la carte e solo consegnar le chiavi all' altra persona se ne andò. Questo è il fatto, che se fosse vero, sebbene sarebbe forse di peso alla Publica Cassa, pure si potrebbe chiamare di fortuna, mentre dall'essere queste carte nelle mani di particolare persona, invece che in quelle del Gran Signore, ne deriva diversità grande di aspetto. La persona che mi promosse questo affare è un riputato publico Dragomano di Potenza estera. Tutto umilio e deposito in seno di Vostre Eccellenze che con la loro somma maturità comprendono la delicatezza della cosa, il di cui frutto se la cosa è, consisterebbe nella segretezza e la delicatezza anche riguardo all'umile mià persona rispetto a Turchi avidissimi del dinaro e singolarmente rispetto al Gran Signore, che non conosce altro diletto che quello di averne e sino quello di vederlo. Dipenderò indi dalle commissioni che mi verranno fissate e con profondo esequio bacio a Vostre Eccellenze le mani.

Pera di Costantinopoli 3 febbraio 1752 More Veneto.

Di Vostre Eccellenze.

umilmo. devotisso. oblmo. servitore.

Antonio Diedo Cav. Bailo alla Porta Ottomana.

(Archivio di Stato in Venezia—Insera nella parte 13 marzo 1753 Cons. X, filza 68 part secreta).

Nr. 15—18.

1698—1702.

Quitantele pentru baniî depuși și procentele primite de Caragianî, procuratorul Principelui Brâncovénu.

Tratta dal Giornal del Deposito alle quattro e mezzo per cento, valuta corrente in perpetuo all'officio delle Beccarie in Cecca.

Laus Deo 1698 a 20 Settembre.

Per Banco del giro per conto del deposito alle quattro e mezzo per cento in perpetuo all'officio delle Beccarie a Constantin Brancovano Prencipe di Valachia ducati quaranta un mille seicento sessantasei grosi sedici, scritti in detto a 2 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de denari del detto Prencipe il qual doverà esser fatto creditor nell'officio delle Beccarie del sudetto capital e prò a sua libera dispositione, che li deve principiâr a 2 corrente da scodersi all'officio delle Beccarie in ragion di quattro e mezzo per cento in perpetuo giusta la parte dell'Eccellentissimo Senato, qual pro doverà esser liberamente corrisposto sin ad altro ordine di detto Prencipe ad esso Nicolò Caregiani — mandato delli tre Deputati sopra la provision del denaro sei corrente in filza delli depositi alli 5 per cento al numero 7295 — Ducati tremille, cento sessanta sei, grossi tredici.

Per Serenissima Signoria per aggio a Costantin Brancovano sudetto Ducati otto mille trecento trenta tre grossi otto sono per l'aggio delli sopradetti — Ducati ottocento trenta tre grossi sei atto.

di propria mano Nicolò Manini Conservator.

Scontro

Gerolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni segretario.

(Archivio di Stato in Venezia-Inserta nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo jn Constantin^u esistente nella Parte secreta 13 Marzo 1753 filza 68).

Nr. 16.

Tratta dal giornal del deposito alle tre e tre quarti per cento valuta corrente in perpetuo all'officio del sal sopra il nuovo accrescimento in Cecca.

Laus Deo 1700 a 28 Settembre.

Per Cassa di valuta corrente per conto del deposito a Costantin Brancovano Prencipe di Valachia ducati cinquanta mille per contadi da Nicolò Caraggiani disse per nome e de denari di detto Prencipe, il qual doverà esser fatto creditor nell'officio del sal sopra il nuovo accrescimento del detto Capital e pro a sua libera dispositione, che le deve principiâr questo giorno da scodersi all'officio del Sal del nuovo accrescimento in ragion di tre e tre quarti per cento in perpetuo giusto la parte dell'Eccellentissimo Senato de di 23 corrente, qual pro sino ad altro ordine di detto Prencipe doverà esser liberamente corrisposto al detto Nicolò Caregiani.— Mandatto delli tre Deputati sopra la

provvision del denaro di questo giorno in filza delli depositi alle quattro per cento al numero 180—L. 5000.

di propria mano Girolamo Mocenigo Conservator.

Scontro

Gerolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni Segretario.

(Archivio di Stato in Venezia.—Inserta nel. disp. 3 febb. 1753 del Bailo in Costantini esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X filza 68).

Nr. 17.

Tratta dal Giornal del Deposito alli tre e trequarti per cento valuta corrente in perpetuo all'ufficio del Sal sopra il nuovo accrescimento in Cecca.

Laus Deo 1700 a 28 Settembre.

Per Banco del giro per conto del deposito alle tre e trequarti per cento in perpetuo all'ufficio del Sal sopra il nuovo accrescimento a Costantin Brancovano Principe di Valachia Ducati 25 mille per messi nell'ufficio sopra Banchi per contenta dei 27 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de' denari di detto Principe il quale dovrà esser fatto creditore nell'ufficio del Sal sopra il nuovo accrescimento del sudetto Capital e pro a sua libera disposizione che li deve principiar a 27 corrente da scordersi all'ufficio del sal del nuovo accrescimento in ragion di tre e tre quarti per cento in perpetuo giusta la parte dell'Eccelesissimo Senato de di £3 corrente, qual pro sino ad altro ordine di detto Principe doverà essere liberamente corrisposto al sudetto Nicolò Caregiani; mandato delli tre Deputati sopra la provvision del denaro di questo giorno in filza delli Depositi alle quattro per cento al numero 379—L. 2500.

Per Serenissima Signoria per agio a Costantin Brancovano sudetto ducati cinque mille per l'aggio delli sopradetti L. 500.

di propria mano Girolamo Mocenigo Conservator.

Scontro

Girolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni Segretario.

(Archivio di stato in Venezia-Inserto nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo in Costan. esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X, filza 68.

Nr. 18.

Tratta del Giornal del Deposito alle quattro e mezo per cento valuta corrente all'ufficio del Sal sopra li due ultimi accrescimenti de' sali in perpetuo.

Laus Deo, 1702 a 13 Settembre.

Per Banco del Giro per conto del deposito alle quatro e mezzo per cento in perpetuo all'ufficio del sal sopra li due accrescimenti ultimi de Sali a Costantin Brancovano Principe di Valachia ducati settantasei mille seicento sessanta sei grossi sedici scritti in detto a 9 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de denari di detto Principe, il qual doverà esser fatto creditor nell'ufficio del sal sopra li due ultimi accrescimenti de Sali del detto Capital e pro a sua libera disposizione che li deve principiar a 9 corrente da scordersi all'ufficio del sal delli due ultimi accrescimenti sudetti, in ragion di quatro e mezzo per cento annui perpetuamente senza diminutione et alteratione alcuna in doi rate di mesi sei in mesi sei et il Capital debba goder di tutti li privilegi della Cecca, non esser mai affrancato e con piena facultà ad esso Principe o

a chi averà causa da lui et agli eredi e successori suoi di disponer o alienar tutto, o parte del Capital e pro a suo piacere in qualunque tempo ad una o più persone sempre con le conditioni sudette si per il capital, come per il pro, giusto la parte dell'Eccellentissimo Senato de di 2 corrente qual sopradetto pro sino ad altro ordine di detto Principe doverà esser liberamente corrisposto al sudetto Nicolò Caregiani: Mandato in ordine al sudetto decreto de Deputati et Aggiunti sopra la provvision del denaro de di 9 corrente in filza delli depositi alle quattro per cento al numero settecento sei. Ducati sei mille sei cento sessantasei.

Per Serenissima Signoria per aggio a Costantin Brancovano Principe di Valachia sudetto Ducati tredici mille trecento trenta, grossi otto sono per l'aggio delli sopradetti Ducati mille trecento trenta tre grossi sei otto.

di propria mano Antonio Venier Conservator.

Girolamo Negri Secretario

Copia tratta dell'autentica in pergamena da me Tomaso Pizzoni secretario.

(Archivio di Stato in Venezia—Inserta nel Dispaccio 3 febb. 1753 del Bailo in Costant. esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X filza 68).

NB. Spedita dal Bailo in cifra.

Nr. 19—20.

Veneția 1701 Maiu 20.

Traducțiunea scrisorîi lui N. Caragiani către Principele C. Brâncovenu cu comptul despre baniî depuși la Zecca și procentele cuvenite.

Traducțiunea di carta scritta in idioma Greco in colonna del tenore che segue.

Serenissimo Principe.

Ecco che trasmetto le ottenute copie delli catastici del Deposito tanto per li cinquanta mille che si sono posti nell'anno 1698 quanto per li 80^m del 1700 in tre biglietti, o siano partite descritte mentre all'ora quelli per li 50^m non ci era stato dato a tempo prima che fosse partito il defunto e quando lo ebbi, ebbe a scrivermi l'accennato defunto Papà Nicola non doversi mandarlo con la Posta perchè non si perdesse. Questi sono li più necessarii che si vedono scritti nelli catastici della Republica e sono per conto della Serenità Vostra e saranno custoditi. Li ottanta sono stati divisi in due, trenta e cinquanta, perchè non li hanno voluti tutti nel banco, ma solamente li 30 mille cosicchè cinquanta ho dovuto contare in tanti ducati d'argento, come si vedono, e ciò perchè il Banco era chiuso. Li ho anche tradotti dall'italiano idioma al greco volgare e riposti come si vedono, affinchè possa leggerli la Serenità Vostra. Anche il costituito che ho fatto in Cecca per li ottanta dimostra che sono per conto di Vostra Serenità, e si è stabilito come l'altra volta siano privilegiati e perpetui, ma è superfluo li si mandi lo stabilito giacchè sufficiente il decreto che ho mandato dell'Eccell. Senato 23 Settembre 1700. Però lo si era conservato ancor quello unitamente alle presenti prezando la Serenità Vostra darmi notizia della ricevuta delli medesimi perchè non abbiano a smarirsi, giacchè altri simili che siano sottoscritti da quelli che conservano il Deposito o sia delli Conservatori del Deposito non si rilascano. E resto.

1701, 22 marzo Venezia.

Di Vostra Serenità

Umill^o. devotiss^o. e fedeliss^o. servitore

D. D.

(Archivio di stato in Venezia.—Inserta nel disp. 8. febb. 1753 del Bailo a Costant., tradotta dalla cifra, esistente nella parte secreta 13 Marzo Cons. X filza 68).

Nr. 20.

Traduzione di conto scritto in idioma Greco del tenor che segue.

L' Altissimo e Serenissimo Principe Signor di tutta la Valachia Ungarese Costantino Bagarava deve dar 16 gennaio 1712

Per Ongari a peso o sia a marco trecento a L 20 che ho contato a Razo Nico per una da Vienna del Signor Mano Apostoli ducati novecento sessanta sette grossi dieci otto.

Per altri a marco cento a Lire 20, che ho passato nel conto del Signor Mano Apostoli per ordine di detta Serenità.

Ducati trecento ventidue grossi quattordici.

Per ganzo d'oro ricco che si è posto nella cassetta del Signor Mano Ducati duecento nonanta due grossi dodeci.

Per Dogana d'esso ducati 8 grossi dodeci.

18 detto Per dogana, nolo e spese per varini 22 e cassette 2 per Corfù con Patron Zuanne Murer Ducati quindici.

Per spese come sopra in altri varini 34 e 32 scialti in due cassette per la Regia con Capitan Florio Foscovich ducati 21.

27 detto.—Per contati a Sazi da Fiorenza per la cassetta Rasi che ha spedito in Amona Ducati mille e sedici grossi 13.

28 febbio.—Per spesi per la legatura delli Varini ducati 66 grossi 22.

1713. 13 Marzo.—Per spese Dogana e nolo per Varini ducati 10 denari 12.

19 Aprile.—Per ongari a marco 400, che ho contato a Diodona d'ordine del Signor Dindar per comando di Sua Serenità a L 20, ducati 1290 denari 8.

24 detto.—Per altri a Marco 1200 a Lire 20 che ho contato per comando come sopra Ducati 3861.

2 Maggio.—Per altri a marco cinquanta a Lire 20, che ho contato al Dr. Trapesundio per il suo viaggio secondo l'ordine di sua Serenità Ducati 161 denari 7.

31 detto.—Per altri a marco 364 a L. 20 che ho passato nel conto del Signor Mano Apostoli per l'importar delle Draperie d'ora per la Serenissima Patrona per ordine di detta Serenità Ducati 1196 denari 5.

10 Giugno. Per due drappi d'oro et altro in una cassetta per Corfù con patron Domenico Rota secondo la fattura con le spese Ducati 436 denari 4.

12 detto.—Per Cecchini 20 e trequarti a Lire 21 : 14 per altrettanti che ho bonificato a mio cugino per le spese haveva fatte nelle cose di detta Serenità sino febraro passato 1712 Ducati 72 denari 15.

Per altri 30 e mezzo a Lire 21. 14 che ho bonificato al sudetto per le spese ha fatto nelle cose del defonto Slauno Ducati 106 denari 18.

30 detto.—Per ongari 10 che ha ricevuto il Dottor Trapesundio in Vienna per il suo viaggio Ducati 32 denari 6.

Per ongari a marco cento a Lire 20 che ho contato ad Antonio Bortoli stampatore gratis a seconda del comando di detta Serenità Ducati 322 denari 4.

Per Contati al sudetto stampatore perchè habbia a stampare l'ufficio secondo l'impegno si è assunto in scrittura e perchè debba contribuire officii sicolti 450 Ducati mille 3 Agosto. Per Cecchini 84 reali mezzo a Lire 21 : 17 per aspri 30^m: 300 che ha speso per li cento coli di cera ducati 296 denari 15.

12 Ottobre per due..... d'oro cordelle due pezzi in una cassetta e due cassette confetture per Corfu con patron Zuanne Mazzucato secondo la fattura con le spese Ducati 646;

13 d^o.— Per cecchini nove e mezzo a lire 21 : 15 che ha speso nesanti in durazzo

per nolo, dogana et altro per la cassetta Rasi e ducati due che ha speso in Ancona per detta cassetta ducati 35 denari 8.

Per la provvisione sopra quanto è stato riscosso dalli depositi Ducati 181.

Summa ducati 12368 denari 11.

Il dicontro Altissimo et Serenissimo Principe deve avere 10 Gennaro 1913.

Per quanto ho riscosso dal sal per la rata di Marzo 1713 ducati 3300 et aggio a 17 et un quarto per cento Ducati 569 denari 6, summa ducati 3869 denari 6.

31 Agosto per quanto ho riscosso dalle Beccarie per la rata di settembre 1710 Ducati 1125 et aggio a 17 per cento Ducati 191 denari sei, summa ducati 1316 denari 6.

30 Novembre Per quanto ho riscosso dal sal per la rata di Settembre 1713 Ducati 3300 et aggio a 17 per cento Ducati 561, summa ducati 3861.

Ducati 9046 denari 12.

Deve dare.

Ducati 12368 den. 11.

Deve avere.

Ducati 9046 id. 12.

La sudetta Serenità resta di dare la suma di Ducati 3321 denari 23, che formano ongari 1030.

Della grande Altezza e Serenità

Servitore umilissimo

Nicolò Careghiani

Sia a lume che il nome di Costantino Bagarava è lo stesso di Costantino Brancovani, che appresso de Turchi era nominato nelle due maniere ora in un modo, ora nell'altro.

A tergo del conto si vedono tre righe scritte in idioma et carattere Valacco.

(Archivio di stato in Venezia—Inserta, cola traduzione dalla cifra, nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo a Costant.—esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 busta 68 .

Nr. 21.

Consiliul de X, in urma raportului (Nr. 14) decide ca afacerea să trecă în Colegiu pentru a fi comunicată Senatului.

1753, 13 Marzo Consiglio X.

Che per un Segretario di questo Consiglio previa la segretezza e dato il giuramento come se fosse sopra li messali, sii comunicato e lasciato in copia a Savii del Collegio per comunicar al Senato quando e come ad essi parerà, la lettera scritta agl'inquisitori di Stato dal Bailo alla Porta Kavalier Diedo in data 3 febbraio scaduto.

† 15

— 0

1/2

Excellentissimi Consilii X Secretarius

0

Antonio Nicolosi

(Archivio di Stato in Venezia—Consiglio dei X, parti Segrete, busta 68 .

Nr. 22.

1753, Aprile 1.

Raportul casierului Bernardo Nani asupra afacerii depositului de bani ai lui Brâncovănu.

Serenissimo Principe.

Esseguido un rispettabile comando degli Eccellentissimi signori Savii ho l'onore di rendere conto dello stato presente e cose occorse ai capitali investiti sopra i pubblici depositi del sale e delle Beccarie dal fu infelice Principe di Valachia Costantino Brancovano.

Presi con la dovuta cautela i lumi occorrenti, devo confermare a Vostre Eccellenze la investita dei capitali stessi fatta del 1698, 1700, 1702 parte alle 3³/₄ e parte alle 4¹/₂ per la summa in tutto di Ducati 210 mila valuta corrente :

Come furono posti sopra li Depositi, che presentemente si denominano Vecchi, così essi pure saggiacquero alla generale diminuzione dei pro fatta del 1714 onde se videro essi pure ridotti insieme con gli altri alle due per cento.

Per quello sia al corrente loro impianto, non esistono più essi nella ditta del Principe che l'investì, ma in ordine a decreti permissivi di Vostra Serenità ed a terminazione esecutiva del Magistrato competente si attrovano essi girati al nome di Costantino Brancovano, quondam Costantino che fu del quondam Costantino Principe di Valachia. Questo per li Capitali.

Per li pro poi si vedono essi riscossi fino al 1713 e 1714 relativamente alla scadenza delle rate, da Nicolò Careggiani in ordine il primo impianto, nel quale fu dichiarato che li capitali e pro fossero a libera disposizione di esso Principe, colla addizione però che li pro fossero corrisposti al sudetto Careggiani (che depositò il denaro) sino ad altro ordine del Principe stesso.

Dal 1713 e 1714 rispettivamente fino al 1717 e 1718 niuno si presentò per esigerli onde restarono per conseguenza sospesi e giacenti per questo fratepo in seno Publico.

Del 1717 poi essendo usciti Decreti dell' Eccellentissimo Senato 9 Ottobre et 11 Dicembre come pure la Terminazione relativa del Magistrato Eccellentissimo dei Provveditori in Zecca che permettono et ordinano il traslato da nome a nome, cioè dall'avo al nipote, si vedono pagate le rate ad un certo Giorgio Trapesunzio il quale le continuò ad esigere per qualche altro breve spatio di tempo ancora.

Del 1720 e 1721 torna a rascoterli il Careggiani e continua nella esazione fino al 1738 anno in cui per Decreto di Vostre Eccellenze 12 aprile, essendo succeduta l'unione de Depositi. non si rilasicono più da indi in poi tre bolletini, Capital per Capital, ma un bolletino solo di pro per tutti tre li capitali.

Dal 1738 sino al 1746 li successe nella riscossione Lunardo Careggiani, indi Simon Maruzzi fino al 1747 e finalmente Panno Maruzzi che esigè fino alla decorsa rata.

Deposto dalla Porta e spogliato di tutto con una general confiscazione ancora di ogni suo avere Costantino Brancovano sfortunato Principe di Valachia per suggestione dei Cantacuzeni che gl'insidiarono e il Principato e la vita e fatto passare colla famiglia involta anch'essa nelle di lui disgrazie nelle carceri di Costantinopoli, fu egli con li quattro suoi figliuoli maschi posto in una prigione e in un'altra fu rinchiusa la Principessa sua moglie, i suoi generi, la nuora e l'unico suo nipote figlio del suo primogenito.

Questa separazione fu il mezzo di cui si servì la Provvidenza per preservare il fanciullo e gli altri.

Dopo di essere stato il misero Principe unitamente al suo figliuolo maggiore in varie giuse tormentato, acciochè rivellassero le ricchezze che aver potessero forse occultate e dopo di aver dovuto vedere cogli occhi proprii la decollazione dei quattro suoi figli, fu finalmente anch' egli decapitato e gettato poscia con i di loro cadaveri in mare.

Sfogatosi con questa tragedia lo sdegno del Gran Signore, che ne volle essere sempre presente, avevano alcuni bene affetti a questa famiglia e contrattato e pagato al Primo Vesir 50 mila Piastre per il riscatto del Principino e degli altri prigionieri, ma non essendo per anche nè contento, ne sazio l'odio dei di loro nemici, si avvisarono questi

di offerire ed effettivamente esborsarono altre 40 mila piastre al medesimo Primo Visir perchè si annullasse la grazia della libertà già comprata.

Ricevè volentieri anche questa summa il supremo Ministro ed in grazia di questo secondo esborso furono li superstiti Brancovani mandati in bando in un luogo detto Cottiaio, dove stettero per tre anni, in circa cioè a dire fino dopo la morte del Primo Visir Ali emiso dai Tedeschi nel fatto di Peter Varadino e fino che subentrò nel Principato di Valachia Giovanni Mauro Cordato, il quale seco se li condusse.

Liberatisi così dall'esilio e da altri maggiori pericoli la Vedova Principessa Maria e ritornata col nipote e col rimanente de' suoi a respirare l'aria sempre dolce del proprio paese si applicò immediatamente a cercare di ricuperare quel poco che dal generale patito naufragio gli era rimasto, onde elesse subito per suo procuratore il medico Dr. Giorgio Trapesunzio, suo amorevole e da lei prescelto anche in riconoscenza delle assistente reseglie da questo nel tempo delle di lei estreme affezioni.

Tutto ciò e la creazione ancora del Trapesunzio in Agente pe' di lei affari domestici si in Vienna che in Venezia si legge nella Storia a stampa di Anton Maria dal Chiaro suo familiare e testimonio di vista di queste e di altre tragiche scene.

Egli però non meriterebbe di essere nominato, non che ricordato a Vostre Eccellenze se le di lui asserzioni non si uniformassero perfettamente alle carte che esistono nei pubblici registri e delle quali in comprobatione del detto. passo brevemente a renderne conto.

La scrittura 4 Dicembre 1717 degli Eccellentissimi Signori Provveditori in Zecca che è la base ed il fondamento del Decreto che permette e della Terminazione che ordina il trasporto dei sopradetti capitali da nome a nome, come anche il pagamento dei pro è corredata da carte sommamente asservabile.

Vi è inserito un attestato che delli quattro figlioli maschi del Principe di Valachia, uno solo, cioè il primogenito, si sia maritato, come pure che questi non abbia avuto altri che un unico figlio che gli fu anche superstite.

Vi è la fede del Patriarca di Gerusalemme 17 maggio 1717 che afferma la sopravvenienza del Pupillo unico discendente maschio dell' interfetto Principe.

Vi si legge d'atto del medesimo Patriarca, con il quale si crea la Principessa Maria consorta, del fu regnante Signor Costantino Principe di Ungaro-Valachia, ava, in tutrice e procuratrice del figlio di suo figlio esistente in età tenera e senza fratelli o germani, con facoltà fra le altre cose di fare qualunque atto necessario anche col mezzo di procure per ricevere e per far quietanze per tutto quello che spettare potesse al medesimo pupillo si nei pubblici depositi di Vostre Eccellenze che da altre persone.

Vi segue un attestato il quale assicura che non essendovi nella Valachia e nella Grecia Tribunale di Giustizia, ogn'atto di procura, di attestato, di tutela, o di altro si fa coram Episcopo e si continua ad affermare che questi tali atti sono validi e che si osservano come veri in tutte le parti del mondo.

Finalmente vi stà la Procura in data 17 maggio 1717 fatta in Bucaresti, capitale della Valachia, dalla tutrice al Trapesunzio, e questa è generale per gli affari tutti della Casa Brancovana e particolare poi per questo articolo.

Restava il punto delle cinque figlie che oltre ai quattro sfortunati maschi aveva l'infelice Principe, le quali tuttora vivevano.

Nemmeno questo fu in allora lasciato di vista. L'atto della tutela dice che di già tutte erano maritate e per un di più poi vi è un attestato il quale assicura esservi nella Valachia un' antichissima consuetudine osservata come legge inalterabile in ogni condizione di persone che le figlie passate in matrimonio non possano pretendere cosa alcuna nè dal padre, nè dai fratelli, nè dagli altri loro parenti.

Finalmente per ultimo munimento del Decreto 11 Dicembre e cose posteriori vi è una fede che il morto Principe Costantino non abbia testato; e tutte queste carte poi

si vedono e ricono ciute e rivedute da un publico Notajo con le solite testimonianze e formalità.

Ecco dunque, Serenissimo Principe illuminata se innocente, e smascherata se malitiosa la supposizione del Greco suddito turco possessore delle pergamene, con cui poneva per prima pianta al suo edificio la totale estinzione della linea de Brancovani, e che di questa Ca a non fos e rimasto alcun superstite, ed ecco provata la sussistenza di essa nel per altro unico rampollo Costantino qm. Costantino che fu del quondam Costantino Principe di Valachia, come dicono i publici giri.

Viveva anch'egli già sei mesi in circa per quanto destramente rilevai da Panno Maruzzi suo corrispondente, da me posto sotto altro pretesto et in modo di curiosità su questo articolo; Era in figura onorata in Valachia, aveva moglie e figli e si qualificava, come lo stesso Chiarò accena per Principe del Sacro Romano Imperio.

L'onestà del carattere, riconosciuto dalla virtù di sua Eccellenza Kavalier Diedo Bailo, nel Dragomano che v'è di mezzo e che serve un estera potenza in Costantinopoli, averà forse piacere di sopprimere un tale argomento per non porre a rischio di ulteriori molestie un unico avanzo di una misera ed illustre famiglia; E giova sperare che la nota desterità di sua Eccellenza saprà far eclissare questo tema, tanto più che le leggi della Zecca sono note e generali.

Potrebbe al più avere questo negozio l'aspetto di questione civile. In quanto al ricupero delle pergamene, Vostra Serenità e Vostre Eccellenze, attese le cose esposte, peseranno la delicatezza del punto in riflesso specialmente allo starsi aperte e visibili le partite nei publici Depositi ed al non mancare giammai in qualunque paese degli uomini meno che buoni.

In ogni caso non so se si potesse mostrare inscienza di cose passate in Regioni tanto remote, ostar fermi al principio comunemente ricevuto et adottato persino dai Turchi, per quanto ho raccolto dalla per me sempre rispettabile virtù di alcuno degli Eccellentissimi Signori Baili ritornati, che una guerra, ed una pace estinguono e sepelliscono ogni antecedente azione e pretesa.

Certamente che l'amicizia rinnovata con le Capitolazioni di pace equivale e produce l'effeto di una amnistia o generale oblivione delle cose precedenti.

Vostra Serenità e Vo tre Eccellenze perdonino a questi cenni, ch'escono forse dai limiti della commessami esposizione e con la clemenza loro li attribuiscono al zelo che ho e che mi pregierò sempre di avere, per tutto ciò che riguarderà in qualunque modo l'interesse ed il servizio della mia adoratissima Patria. Grazie.

Data li primo Aprile 1753.

Bernardo Nani Savio Cassier.

(Archivio di Stato in Venezia-Inserta nella parte 11 Dec. 1753 Cons X filza 68—Parti Secrete. Idem inserta nel decreto 19 maggio 1753 del Senato.)

Nr. 23

Decisiunea Senatului aprobând conduita Baliului și trimețându-î raportul Casierului.

1753—19 maggio in Pregadi

Al Bailo alla Porta Ottomana

Sopra le benemerite scoperte a noi derivate e che dalla prudenza e zelo vostro fatte si sono, e sopra quanto fu a voi rappresentato dalla nota persona, nel proposito de Capitali investiti in questi publici depositi del Sale e Beccarie dal fu Principe di Vala-

chia Costantin Brancovano colli riflessi e nel modo che avete indicato, commesse si sono al Savio Cassier del Collegio le necessarie informazioni. Estese queste colla più lodevole esattezza e precisione dalla diligenza sua dopo aversi procurati nella maniera che conveniva li lumi occorrenti, rilevasi per esse rispetto ai capitali essere stati questi con fondamento legale girati al nome di Costantin Brancovano nipote del Principe predetto, il quale vive e sussiste; e quanto ai pro risultano li pagamenti che di tempo in tempo furono legittimamente fatti, cosicchè falsa viene ad essere la supposizione del Greco suddito turco, che estinta fosse la linea medesima. Facendovi però pienamente conoscere tali esatte informazioni in ogni circostanza l'affare e la presente sua vera situazione trova il Senato di rimettervi la detta scrittura di esso Savio Cassier per lume e perchè dell'istruzioni e ragioni che ritraerete della medesima abbiate occorrendo a farne quell'uso che vi paresse. Dirigendovi però con quella desterità e prudenza che vi è naturale e nel modo che voi perfetto conoscere come siete, dell'indole e gelosia del negozio troverete sul luogo opportuno et adattato, siamo certi che darete felice termine al medesimo e che sarà per sempre tolto qualunque motivo ad ulteriori discorsi e considerazioni sopra tale argomento; nel che vi concilierete gradi sempre maggiori di merito e la pubblica approvazione.

+ 128

— 21

— 2

Lecta Serenissima Signoria.

(Archiv. Gen. Veneto-Deliberaz. Senato [Costantinopoli] Filza No. 59).

 Nr. 24

Pera, 1753 Iulie 25.

Rapportul ambasadorelui Antonio Diedo despre greutățile afacerii cu chărțile lui Brăncovenu date Dragomanului care contestă legalitatea actelor de transmisiune a depositului asupra familiei Brăncovenu.

Serenissimo Principe.

.....Poche ore prima della spedizione della posta passata mi fece avere il detto Dragomano la occlusa carta che umilio. Io fui perplesso cosa doveva rispondere, ma per quanto pendessi a promettere alcuna cosa per cogliere tempo non seppi avere, animo di prendermi arbitrii in materia di denaro e mentre Vostre Eccellenze non me ne hanno aperto adito di sorte. Dalla predetta carta Vostra Serenità avrà occasione di comprendere la fermezza di chi tiene appresso di sé le significate et avviate in copia autentiche carte e Vostra Serenità potrà benignamente comprendere assieme le dubietà mie in questo proposito. Contenendo in sostanza la carta del Dragomano dopo le di lui considerazioni la ricerca di mille piastre in dono alla persona Greca per dilazionare, o che le *accorda* dandone più omeno, o che non vi concorro. Se le accordo, ecco un arbitrio mio, quando nelle risposte non me lo hanno Vostre Eccellenze concesso; per conseguenza eccomi in un azzardo. Se non vi concorro, e come è ragionevole il crederlo, venga fatto uso alla Porta delle carte predette, dal che come è pur ragionevole ne succeda un grand' affare. devo prevedere necessariamente di poter cadere nella nota, che dovessi in tal caso prendermi arbitrio per conseguire tempo a scrivere, et ecco l'umiltà mia nel rammarica di aver potuto schivare un grande affare con qualche esborso per attendere ulteriori commissioni e di averlo lasciato sopravvenire. Al ricevere pertanto l'occlusa carta, rimasto guistamente dubbioso volli impiegare alcune ore et alcun giorno a meditarvi prima di rispondere. Dopo varie e varie mie meditazioni mi sono determinato alfine

di resistere alla ricerca nel timore in cui mi sono veduto rileggendo la ducale ciò non fosse stato delle loro riverite intenzioni; Non avendo voluto per altro lasciar senza risposta la carta del predetto Dragomano, gli feci dire che riavutosi dal suo incomodo mi sarebbe stato caro di dare risposta alla sua carta a propria voce. Dopo tre a quattro giorni vennè egli e spero che possano Vostre Eccellenze persuadersi quanto mi affatai per convincerlo della insussistenza della idea, e che se si fossero anche prodotte quelle carte alla Eccelsa Porta la Republica non potea ma¹ risentirne discapiti. Gli dissi che ogni Principe ha le sue massime proprie con cui si dirige nel proprio stato; Che all'istituirsi i depositi di Denaro nella Publica Cecca et in altre magistrature o officii per supplire alle urgenze dei proprii bisogni vengono resi noti li modi con cui debbano questi essere diretti, li quali modi divengono immutabili. Havere li direttori di questi depositi pagati i censi de denari del fu Principe Brancovano e girati li capitali alla disposizione di quelli che apparivano gli eredi per diritto di sangue, nè essere cura de'direttori medisimi di internarsi nelli successi politici. Perciò essere stati fatti li giri a norma delle leggi dei depositi istituiti, nè doversi rispondere di quello si procede in loro con li più sodi fondamenti. Gli aggiunsi secondo il tenore della riverita scrittura che come una guerra e una pace estinguono e seppelliscono ogni antecedente azione e pretesa così la ultima rinnovata amicizia tra la Porta e la Republica di Venezia con le capitolazioni di pace, quella equivale e produce l'effetto de una amnistia e generale obliuione delle cose precedenti.

Il Dragomano non si cese per niente a queste ragioni. Negò assolutamente, bensì in modo rispettoso il supposto accennatagli in ultimo luogo, disse che gli permettersi di dirmi che secondo ogni approvata giurisprudenza, di cui haveva debito di tenerne qualche idea e qualche esperienza per le congiunture nelle quali si era egli trovato disse, che le paci riguardavano le controversie o amarezze su cose seguite, non su quelle che non erano mai state nè in lume, nè in questione; Circa poi alle massime confermò che quelle dovevano infatti essere stabili, ma che appunto per questo il Gran Signorè avrebbe probabilmente preteso il capitale e li Prò del dinaro investito, come dato a persone incompetenti mentre non si poteva non sapere nell' Europa la disgrazia di quel Principe e la successione del fisco di Costantinopoli in tutti i beni del Principe predetto di qual si voglia genere et in qual si voglia luogo esistenti. Seguitò a dire che chi è depositario e corrisponde il deposito a chi non compete è tenuto per ogni legge di risarcire del proprio il danneggiato. Mi aggiunse poi altro riflesso e disse sembrargli che la Republica averà, secondo lui, molta difficoltà a sostenere il denaro non mal dato, se per avventure fosse stato disposto del Capitale, poichè essendo stato depositato il denaro dal Brancovani con l'espressione di dover quello rimanere nei depositi in perpetuo, non vi era mai il caso senza o un testamento del Principe depositante, il quale disponesse in contrario, o senza una dichiarazione del Principe stesso depositante nella Magistratura ove esso mise il deposito, non vi erà mai il caso disse, che si potesse senza tali circostanze accordare quel deposito a chi che sia liberamente, e che anzi nel caso presente secondo le leggi stesse della Cecca di Venezia se non veniva recuperato quel Capitale del vero erede, che era il Gran Signore, doveva devoltersi piuttosto alla Republica, non mai in favore di chi non veniva legittimamente conosciuto per erede. Havendolo io illuminato a tal passo, che anzi era stato l' erede riconosciuto con tutto il fondamento perchè sono state presentate a quell' incontro le dichiarazioni del Patriarca di Gierusalemme che valgono appresso de Greci come publiche carte approvate in tutti i paesi, si mise egli a ridere su ciò dicendo che erano ben felici quelli che vivevano sotto la Serenissima Republica di ritrovare tanta facilità e così rara in materia di denaro, ma che e nella Corte ove egli serviva e in tutte le altre, niente valgono appresso dei Principi o de'loro Magistrati simili attestazioni, quando non siano legalizzate dalli Ministri de Principi rispettivi, che risiedono nè luoghi, nè distretti, de quali si formano dette attestazioni e che secondo ogni ragionevole conget-

tura nessun Eccellentissimo Bailo hoverà dato la sua firma a simile attestazione per ciò essere succeduto tutto senza la dovuta legalità da qualunque parte si guardi questa seguità disposizione. Si espresse finalmente che egli confessava che avea confidato di migliorare su la di lui offerta la condizione sua per l'assai di che si tratta, ma che non potendo ritrarre il vantaggio propostosi col mezzo di Venezia, professava di essere un huomo onesto e di non prendere ulteriormente ingerenza rispetto alla Porta, per quello sia a consigli o eccitamenti alla famiglia qui dimorante, che fossi per altro sicuro che che ha queste carte ne farà certamente uso alla Porta, la quale è fuor di dubbio secondo ogni probabilità non lascerà cadere l'incontro essendo noto che fu studiato qui anche al tempo della disgrazia del Principe se si avessero potuti ritrovare fondamenti sulle voci in allora diffuse che quel Principe tenesse denaro ne' banchi o di Vienna o di Venezia.

Io sempre ripulsai ogni suo sentimento assicurandolo che in Venezia si procede in ogni cosa con tutti i fondamenti e con la maggior sicurezza. Lodai la sua disposizione di non ingerirsi co' consigli in simile affari, eccitando la sua prudenza ed onestà ad evitare da canto suo questo ricorso. Se ne andava egli asserendo costantemente che succederà la presentazione delle carte, che egli aveva fatta la parte del Galanthuomo e che era contento abbastanza sostenendo per altro domandandomi scusa, che se egli fosse nel caso mio darebbe le mille piastre anche a costo di perderle del proprio per ottenere la esibita sospensione di ogni passo per parte della Greca persona, sino che io riportassi ulteriori risposte, perchè si tratta di grande affare ripieno di articoli di possibili pretese. Non posso negare che non fossi combattuto al suo eccitamento, dubitando che per le cose che succedessero io potessi meritare la disapprovazione di Vostre Eccellenze nel non aver abbracciato l'opportunità di nuovamente rappresentare questa avuta conferenza. In fatti mi fece tale colpo questo riflesso, considerando la gravità dell' emergente che m'indussi a tentare un espediente in cui restasse per altro fermo il mio assunto di non spendere un denaro per parte e per conto di Vostre Eccellenze e conseguissi assieme la dilazione. Pregai però prima di ogni altro di nuovo il Dragomano con ogni insinuazione la più efficace a levare da questa persona ogni speranza su questo suo pensiero, al che risposemi già senza esitanza che ciò non gli era riuscibile, aggiungendomi essere venuta questa famiglia in Costantinopoli espressamente per questo affare; Havere essa spese nel viaggio e nella dimora, essere povera, nè sperabile essere che voglia trattenersi tuttavia con perdita dello speso con aggiunta di dispendio e senza raggio di speranza esserle perciò necessario il soccorso delle mille Piastre per questa ulteriore dimora. Gli suggerii indi che egli impretasse qualche cosa a questa gente a titolo di voler darmi un altro eccitamento, ma mi rispose non esserne in grado e che non potrebbe se non prenderne a censo a un dodeci per cento d'interesse a suo danno. All' ora mi valse dell' espediente de esibirini di fare io stesso una imprestanza, ma di farla a lui non alla famiglia a me incognita, con un' ampia dichiarazione per altro che io ripeterò da lui inamabilmente il denaro, quell' or si continui in Venezia a non fare conto delle carte esibite et a non dubitare di poter giammai essere in contingenze per questo affare come era ragionevole di supporre dalle risposte precise, che avevo ricevute. Gli dissi che questo era un solo effetto di mio zelo e di mia timorosa delicatezza di mancare al dovere del mio ministero e gli reppicai che quell' or mi arrivassero conformi risposte alle havute io intendevo che egli mi restituisse prontamente il denaro. Non voleva egli ingerirsene su tale mia proposizione, dicendo che non vuole venire al caso di pagare del proprio et io andavo eccitando protestondogli che mi obbligava infinitamente. Si indusse finalmente ad esibirsi di andarsene di nuovo alla persona consaputa e di tentarla, come da lui con questa prestanza. Ritornò egli dopo due giorni e disse essere egli tanto persuaso della acclamata sapienza e maturità della Serenissima Republica che gli pareva impossibile potesse essa trascurare il conseguimento delle carte in questione, le quali acquistate si poneva una stabile

fondata sicurezza di non temere in avvenire, o di temere al più di avanie insussistenti, perchè non potrebbero quelle essere provate dal fatto come succederebbe nella possessione di dette carte autentiche, ripeté che quel capitale di duecento dieci mila ducati, essendo stato messo alli Magistrati del Sale e delle Beccarie, con la dichiarazione in scriptis di dover starvi in perpetuo, giacchè è morto il Principe Brancovani senza anterior testamento e senza regolazione ne depositi, non che in disgrazia del di lui natural sovrano, che confiscò ed assunse in se ogni avere del Principe predetto non poteano perciò passare a beneficio di chi che sia nè capitali, nè pro, se non al Gran Signore o alla Republica anchè per le leggi sacre della Cecca. Si espresse che aveva voluto prendere ulteriori informazioni oltre la cognizione che aveva sulle attestazioni del Patriarca di *Gierusalemè*; Che queste potea dire francamente valevano bensì tra Greco e Greco nel dominio Ottomano ma non appresso de Principi per prestarvisi fede, nè appresso de Turchi, quell'or non fossero legalizzate da ufficii pubblici rispettivi che fungono autorità, e sostenne che come non è probabile che Eccellentissimi Bailsi si siano giammai ingeriti in segnare carte di tal natura, avvalorandole di loro mano così divenire quelle attestazioni di niun valore. Negò poi il Dragomano con tutta asseveranza la supposizione che non vi siano nella Valachia e nella Grecia Tribunali di giustizia e che perciò ogni atto di procura, di attestato e di *tutella (sic)* o di altro si faccia coram Episcopo, così che questi tali atti siano validi e che si osservino come veri in tutte le parti del mondo. Provò la negativa col fatto dicendo a che servirebbe che venissero destinati Principi particolari di nazione greca, tanto in Valachia quanto in Moldavia se il Patriarca di *Gierusalemè* tosse quello che rilasciasse tutte le carte che costituiscono cola il fondamento della civile società. Conchiuse che non rifletteva su le asserzioni da me significategli che il *Nipote* del Principe Brancovani fosse vivo e che sia morto da sei mesi circa, ma che egli si fermava sul punto importante, cioè quello che il nodo dell'affare non sta, o nella vita o nella sussistenza della Casa Brancovani, ma nel solo tema, che non è tema, se il bene confiscato dal naturale Sovrano possa essere fatto passare da qual si sia altra autorità in mano o de' *pressunti* Eredi, o di altri. Io dal canto mio ripetei le cose dettegli, eccitando sempre la sua prudenza et onestà anche in atto di sentimento caritatevole per gli Eredi del Brancovano a far cadere la cosa e discreditando le lusinghe di aver accoglimento alla Porta; Tutto in dettaglio esatto riferisco a lume di Vostre Eccellenze, Serenissimo Principe se mi fosse per altro permesso di produr il sentimento e non attenermi ai limiti della sola esposizione arderei di dire che la cosa non sembra del genere delle trascurabili. Quelle parole che stanno segnate nelle carte de' depositi ove sta scritto per conto del deposito alle tre e tre quarti per cento *in perpetuo* mi fanno veramente dubitare se si potesse non farò cenno sugli interessi, ma se si potesse dico segnare giro a libera disposizione, se mai fosse stato segnato a favor di chi che sia anche legittimo erede. Oserei anzi di suggerire sommessamente in quanto occorresse, che come per quanto rilevo dalla esatta scrittura non fu disposto sin ora de Capitali, così *quall'or* Vostre Eccellenze credano di trascurare la ricupera delle autentiche avvisate carte, volessero almeno regolare i decreti permissivi, li giri seguiti se mai fossero stati per avventura girati liberi li capitali, in modo che abbiano questi a stare in eterno legati ove sono e non possasi accordarne il lievo a chi che sia giammai. In tal modo nelle vicende possibili non vi sarebbe almeno mai il caso per la Republica di esborsare due volte li capitali e potrebbe essa al più sentire veazione su soli pro esborsati. Vi sarebbe poi a dubitare sul quantitativo de Capitali, rispetto alla riduzione de Pro, dalli quattro circa alli due per cento, mentre se la fulgida Porta venisse per azardo, il che non sembra impossibile sin che sussistono in mano Greca li scritti originali, se la Fulgida Porta ripetto venisse a ricercare li capitali confiscati è ragionevole il dubitare che se ben li capitali di due cento dieci mille devono in ora considerarsi per metà attesa la riduzione de Pro alli due per cento la Porta ricercasse non ostante li Capitali come furono esborsati, vale a dire duecento

dieci milie ducati, invece di cento cinque mille che è quello importano in ora per la riduzione predetta de pro alli due p r cento. Anche per questo riflesso sarebbe sempre disiderabile la ricupera di dette carte autentiche che è il fondamento del credito :

Pera di Costantinopoli, li 25 luglio 1753

Antonio Diedo Kavalier
Bailo alla Porta Ottomana

(Archivio Generale Veneto—Dispacci Costantinopoli, Filza No. 205) (1)

Nr. 25

1753, 29 Septembrie 1753.

Răspuns la raportul de mai sus al ambasadorului venețian.

Al Bailo alla Porta Ottomana Ser Antonio Diedo Cavalier.

Versa la prima sopra le rappresentanze e ricerche che in voce ed in scritto vi sono state prodotte dall' accennato Dragomano a favore della nota persona suddita turca nel proposito de capitali investiti in questi pubblici depositi del sale e delle Beccarie dal fu Frencepe di Valachia Costantin Brancovani. Non avendo però riportato il bramato effetto le efficaci ragioni che da noi sono state adotte per far rimuovere il Dragomano predetto dalla insussistente mal fondata idea e pretesa, si sente anzi avervi egli avanzata la ricerca di mille Piastre in dono alla persona che tiene appresso di sè le carte autentiche del professato credito dei predetti Capitali, onde potersi dilazionare et attendere le risposte e con tal mezzo dar luogo al maneggio del ricupero delle carte et al componimento dell' affare. In tale costituzione trovandosi questo geloso e delicato negozio e nel dubbio che più gravi potessero farsi le sue conseguenze, allorchè venissero prodotti ricorsi alla Porta, si approva la direzione vostra sull' espediente che con zelo da voi si è preso di ridurre la dimanda alle cinquecento piastre in via di semplice imprestanza in maniera privata e senza che apparesia alcun publico impegno per doverne delle medesime esserne fatta la restituzione, qualor dentro il convenuto termine di sei mesi non abbia luogo il meneggio del ricupero delle carte e della composizione dell' affare in modo tale che non abbia più a promoversi ed a insorgere in avvenire. Mentre però si riserva il Senato di spiegarvi sull' affare stesso la publica volontà con la possibile maggior sollecitudine si rinette il contenuto del Dispaccio vostro con le carte accompagnateci a questo Magistrato de Deputati ed Aggiunti alla provision del danaro, acciò coll' intervento del diligentissimo Nihil Homo ser Bernardo Nani, che ha con tanto merito suo versato sulla materia, internandosi nell' esame della medesima e delle sue conseguenze, abbia a suggerir tutto quello che credesse adottato alle publiche direzioni.

(Archiv. Gen. Veneto—Deliberaz. del Senato (Costantinopoli Filza Nr. 59

Nr. 26

1753 Decembre 27.

Raportul deputaților și adjuncților de la Zecca Veneției asupra afacerii depositului de bani ai lui Brancovenu.

(1) Erorile cele multe din original nu am crezut de cuviință să le coreg.

Serenissimo Principe

Con da mò 24 Settembre prossimo passato annotato nelle Ducali di Vostra Serenità a Sua Eccellenza Bailo alla Porta Ottomana fu rimesso in copia a Noi Deputati ed Aggiunti sopra la Provvision del denaro l'articolo delle Ducali medesime e del dispazzo 62 con la Carta accompagnata e la Scrittura in oltre primo Aprile press. pass. formata dall' Eccellentissimo Signor Savio Cassier d' allora Nihil Homo ser Bernardo Nani riguardante la pretesa del Greco ricordante suddito Turco sopra li Capitali investiti in questi publici Depositi dal fu Principe di Valachia Costantin Brancovano, con commissione di dover unitamente al Nihil Homo sudetto internarsi nell' esame della detta pretesa e delle sue conseguenze per poi suggerire tutto ciò che sarà creduto adattato alle publiche direzioni; onde dentro il corrente Mese di Novembre avvanzar si possano dalla Serenità Vostra all' Eccellentissimo Bailo le necessarie istruzioni.

In atto di pura obbedienza al Sovrano incarico donassimo prontamente il più maturo esame sopra la stravagante pretensione di rendere a Sua Eccellenza Bailo le autentiche copie di partita del dinaro investito nei Depositi vecchi del Sal e Beccarie per la somma di Ducati 210 mila dal preaccennato infelice Principe a cui nel dì 26 Agosto del 1714 fu per comando della Porta con la confiscazione de' suoi beni per sospetto di ribellione levata la testa in Costantinopoli insieme con quella de' quattro suoi innocenti figliuoli.

Con la vendita di queste copie di partita si suppone dall' Estero Dragomano rimosso ogni pericolo di non aversi più in avvenire a temere le ragioni del Fisco Ottomano in cui è parimenti supposto d'esistere il diritto di conseguire li Capitali antedetti e li pro sino ad ora pagati, benchè esistenti in alieno Dominio.

Raccoglieremo primieramente le cose dette dal pre nominato Dragomano riferite nell' antedetto Dispaccio, quindi le ragioni che sembra Noi Militare in contrario.

Si pretende adunque che il Fisco per le leggi de Turchi potrebbe venir considerato in modo diverso da quello di Potentati Cristiani.

La sete dell'oro esser maggiore nei climi orientali ne' quali il Governo è dispotico a differenza di quelli delle Provincie dell' Occidente, e perciò ad ogni qualunque pretesto benchè ingiusto darsi il titolo specioso di ragione e di giustizia.

La pretesa del capitale di Ducati 210 mila unita a quella del risarcimento de' pro' decorsi, che professar si potrebbe d'esser stati mal pagati dal 1714 in qua formerebbe una somma grandiosa e maggiore ancora se non si volesse considerare la riduzione de' pro' alle 2 percento

Potersi con qual che esborso di soldo per un volta tanto rimovere il maggior pericolo.

Venir assicurato dal Greco suddito Turco col mezzo dell'accennato Estero Dragomano, che con la vendita di dette carte qualunque pericolo resterebbe per sempre rimosso, o al più potersi temere delle avanie insussistenti, perchè non potrebbe più provarsi il fatto per mancanza delle carte autentiche.

Queste sostanzialmente sono le cose che furono poste a campo.

Ora esporremo le ragioni con cui pare a Noi aversi dar risposta a questa stravagante pretesa.

Se il Fisco Ottomano estender si volesse fuori del proprio Dominio e fosse per pretendere a lui devoluti tutti gli effetti del confiscato, benchè investiti in esteri stati, del che non ci è noto veramente alcun esempio, sarebbe alla stessa condizione anche il Capitale di fiorini 244 mila 884 investiti dal decapitato Principe sulla cassa dei debiti regi in Vienna all'interesse del 5 per cento trasportati poi nella Cassa delle Regie Miniere col detto pro' qual vien contribuito al 8' della supersite famiglia, qual è il Banchiere nominato Chiter. oltre gl'intieri villaggi ancora che acquistati aveva nella Transilvania Austriaca, sopra de' quali s'era da lui cominciata la fabbrica d'un sontuoso Palazzo; de' quali fatti potrà meglio la Serenità Vostra illuminarsi dal suo Ambasciatore esistente alla Corte di Vienna.

Sopra li Ducati 210 mila investiti a nome del Principe decapitato nè preaccennati publici

depositi furono pagati li prò sino al 1714 nel qual anno fini di vivere e nel progresso restò sospeso ogni pagamento, supponer dovendosi che per ragione delle fatalità accadute all' accennata famiglia non siasi presentato alcuno a farne la ricerca.

Furono poi trasportati del 1717 dal nome del detto Costantin a quello del suo unico Nipote; ma però è degno di riflesso anche un altro fatto cioè d'essere egli in detto anno stato posto fuori d'ogni timore ad abitare in Bucaresti capitale della Valachia insieme colla madre e con le Principesse superstiti con gli assenti, convien credere, della Porta.

Se dunque pretesa alcuna non gli fu posta a campo col nome di quel Fisco per il Capitale nell' anno 1714, alcuni mesi prima della guerra di Morea, che fu quello della confiscazione, per effetto della quale confiscazione tutti gli averi di qualunque sorte passarono nell' Erario Ottomano e se dopo fu sospesa ogni qualunque ricerca dei pro dei Brancovani sino all' anno 1717, nel qual tempo rimmessa fu detta famiglia, come dicessimo con gli assenti della Porta, ad abitare nella Capital della Valachia suddita del Turco, si rinforza la ragione d'essere all' ora con legittimità di titolo stato portato il detto capitale al nome dell' innocente suo nipote e per tutto ciò pare che dopo la prescrizione de 40 anni circa, che forma in tutte le nazioni la barriera di qualunque pretesa, non fosse da temersi l'antedetta del Fisco Ottomano, nè verso il capitale e molto meno verso il pro pagato sempre con buona fede.

Si considera inoltre che questo Greco qualunque siasi doveva piuttosto rivolgersi al Brancovano che ha l'azione del Capitale e del prò, mentre in supposizione che il pro fosse dovuto dopo il 1714 al Fisco Ottomano, potrebbe egli immediatamente risarcirsi sopra gli effetti del Brancovano esistenti nella Valachia.

E per ragione del Capitale il quale ha il suo valore reale all' uso della piazza, se fosse stata posta a campo del 1714 questa pretesa, s'avrebbe potuto trovare un qualche momento in cui finalmente sarebbe stata sollevata la pubblica Cassa dall'annuo agnagio di Ducati 4200, lochè parimenti succeder potrebbe nel supposto caso d'essere posta presentemente a campo dopo il corso d'anni 40.

Se sembra a primo aspetto consiglio di prudenza doversi continuar il maneggio per l'acquisto di dette carte, convien dall'altra dubitare e non senza molta ragione che con altre copie simili che possono essere uscite la stessa molestia fosse per risorgere anche dopo il pattuito esborso il quale servirebbe in tal caso ad ingrandirla quando non si potesse prestar fede a quelli che sono consapevoli di questo maneggio, come il Dragomano medesimo che negoziò questo affare realmente addombrò.

Ora convien riconoscere se l'esposto qualunque siasi venisse più ad appartenere al privato che al pubblico interesse.

Il debito delli ducati 210 mila di Capital è bensì un debito publico, ma il credito è delli legittimi rappresentanti chiunque siano della famiglia Brancovana, così è parimenti per il pro che da esso ne deriva.

Dunque la pretesa presente cader deve a peso non d'altri che del creditore, tanto più che il medesimo esiste nei stati Ottomani con fortune e però per tutte le ragioni antedette crediamo che il vero interesse essendo del Brancovano, sia di giustizia non meno che d'interesse publico che resti avvisato l'agente suo qui dimorante Panno Maruzzi di questa emergenza con imarico di renderne partecipe il suo principale a di cui carico esser deve l'esito di questo negotio, perchè facendo avvicinare all'Eccellentissimo Bailo qualche persona per suo proprio conto possa l'Eccellenza Sua ben illuminato, assistendola, far che con fabuli con l'Estero Dragomano, onde poner fine a questa pretesa, della quale qualunque sinistro esito sarebbe per apportare a lui il danno sostanziale, non mai alla Cassa publica.

Hanno li Greci maggiori facilità nei negozii di Costantinopoli di tutte le altre nazioni, perchè in essa metropoli tengono delle particolari valide aderenze, e siccome la desterità dell'Eccellentissimo Bailo potrebbe nascostamente assisterli col consiglio, così sarebbe molto probabile che questo torbido fosse per facilmente svanire,

Dovendosi però procedere con qualche cautela in riguardo all'avvenire, giacchè per il passato niente essendo sopra tal proposito stato a notizia dell'Eccelesissimo Senato, furono dai competenti Magistrati eseguiti gli atti e pagamenti ordinarii dei pro sotto buona fede. parerebbe proprio doversi con cauta maniera provvedere perchè il Capitale non potesse esser disposto senza previa notizia pubblica e che per il pro già fatto indicar al Maruzzi, che quando questo affare prendesse un piu serio aspetto devenir si dovrebbe per giustizia alla sospensione del libero pagamento sino a tanto che non fosse levata l'occasione di qualunque pericolo.

In quanto poi alla corsa prestanza delle Piastre 500 sarà della pubblica prudenza il determinare se ben fosse convertir la in dono, come pure permettergli, quando lo creda proprio, farne un' altra di simil somma a carico publico, non per altro se non per far soprasseder il Greco sino all'arrivo della persona che dal Brancovano sarà deputata ; con espressa dichiarazione però che ogni qualunque altra moderata somma lo quale potesse occorrere alla persona che dal Brancovano sarà deputata. esser dovrà in via di positiva prestanza da decontarsi nell'alto del pagamento dei pro , potendo bensì l'Eccelesissimo senato prestare la sua protezione a questa affare, ma non sarebbe nè giusto che conveniente he avesse a saggiacere ad alcun maggior dispendio.

Noi che in altro modo non sopressimo determinarsi in un punto che è fuori affatto delle nostre economiche incombenze, rimetterci dobbiamo in ordine et in merito a quanto sarà conosciuto proprio della maturità e prudenza dell'Eccelesissimo Senato. Grazie.

Dato li 27 Novembre, 1753.

Zaccaria Valaresso Aggiunto.

Barbon Morosini Kavalier e P.

Marco Foscarini Kav. Provv. Aggiunto

Andrea Tron Kav. Deputato.

Nicolò Erizzo 2do Savio Casier uscito.

(Archivio Gen. Veneto—Deputati et Aggiunti al dinaro publico —Scritture, 109 carte 179to e seguenti.)

Nr. 27.

1753, 7 Decembre in Pregadi.

Recomandațiuni făcute ambasadorelui Venețian la Pörtă in afacerea Grecului care posedă hărțile autentice ale lui Brâncovănu, relative la depositul de bani din Veneția.

Al Bailo alla Porta Ottomana

Nel mentre che dalla publica maturità vengono prestate le convenienti considerazioni e disposti gli opportuni provvedimenti sulla insussistente ricerca avanzatovi dall' accenato Estero Dragomano a favore del Greco Ricordante suddito turco per li Capitali investiti nei Publici Depositi dal fu Principe di Valacchia Brancovani, ben si premette il Senato che continuando voi nell'uso delle zelanti apphcazioni e sollecitudini v'impiegate con tutta la desterità e prudenza onde desista il Greco suddetto dall'inguista e strana pretesa, e tramonti per sempre l'affare.

Destituito questo intieramente di ragioni nè potendo mai in verun tempo o caso esserne responsabile la Publica Cassa, perchè qualunque fosse la presente mal fondata pretesa (la quale non fu mai posta a campo nel lungo giro di 40 anni, dacchè è successa la fatale disgrazia di quel Principe) dovrebbe però questa tutta cadere a peso del creditore superstate di quella famiglia, e non a pregiudizio del publico interesse, valerà anche ciò a mag-

giorte confermare quelle manifeste e solide ragioni che da voi sono state con tanta efficacia esposte sopra questo affare e che con le Ducali 19 maggio decorso vi sono state precedentemente avanzate.

E da mó molto importante rendendosi ai pubblici riguardi che tramonti la strana pretesa che a nome del Greco suddito Turco fu avanzata al Bailo Nostro alla Porta sopra li capitali investiti nei pubblici depositi dal fu Principe di Valacchia Brancovani molto utile et adattato facendosi che sia maneggiato quest'affare dal Corrispondente di quella famiglia, con quelle circospezioni, cautele e concerti che vengono prudentemente considerati nella scrittura dei Deputati et Aggiunti alla Provvjsion del Dinaro.

Sia preso che rimettendosi in copia a capi del Consiglio di X^{ci} la pre cnte Ducale al Bailo, e scrittura del Magistrato antedetto, siano ricercati colla loro maturità a devenire per le vie secrete a quelle deliberazioni che pareranno proprie della loro prudenza.

+ 104

— 1 Lecta Serenissima Signoria.

— 1

(Archiv. Gen. Veneto—Senato Costantinopoli Filza No. 59),

Nr. 28.

1753, 11 Decembre in Consiglio di X.

Se remite afacerea deposituluî de bani ai lui Brâncovénu în desbaterea consiliuluî celor trei Inquisitorî de Stat.

Che la ricercata del Senato ora letta in data 7 corrente concernente la Sovrana pretesa che a nome del Greco suddito Turco fu avanzata al Bailo alla Porta Ottomana sopra li capitali investiti ne pubblici depositi dal fu Principe di Valachia Brancovani sia rimessa agli Inquisitorî di Stato per quello che riputase proprio la loro prudenza.

+ 15

— 0 1, Ex Consilii X secretis

0 D. M. Cavalli

(Archivio di Stato in Venezia—Consiglio de X, parti secrete, busta 68 .

Nr. 29.

Despre banii depuși de Vodă Brâncovénu în sumă de 244,884 florinî la casa de Austria, cu ocasiunea resboiului dintre Turci și Austria. și interesele capitaluluî depus, până la anul 1750.

Estratto dai Protocolli della Bancalità e delle Miniere.

Il Principe Brancovani possiede sopra la Cassa delle Miniere della Casa d'Austria un capitale di fiorini 244,884 e Carantani 9.

Il sudetto Capitale si trova nella Casa d'Austria in questo modo :

Nella guerra dell 1715 fra la Porta e la Casa d'Austria, il detto Principe trovandosi avere più beni in Sibenburghen, che è nella Transilvania, che in Valachia, somministrò alla Casa d'Austria la detta somma di Fior. 244,884 Carni 9 parte in denaro, parte in gioje, per la fortificazione delle piazze frontiere della Transilvania, per guardare così anco i suoi beni dalle incursioni dei Turchi.

Avyenne che il Principe e suo figlio furono decapitati per sentenza della Porta. Allora la vedova Principessa ricorse alla Cassa d'Austria per gratificazioni pretendendo sopra tutto gl'interessi scorsi del sudetto Capitale... Per tutto accordo non ricavo altro che 40 mila fiorini in moneta contante, pagatigli il primo gennaio 1721 e la continuazione degli interessi annui del cinque per cento. — L'interessi che doveva ricevere la sudetta Principessa erano di sei anni e montavano a fiorini 73,465 Carantani 12 e non ebbe, come si è detto che 40 mila.

Inoltre è convenuto alla detta Principessa a cedere alla proprietà del Capitale, il quale è stato dichiarato Capitale morto ed incorporato negli effetti della casa d'Austria.

In Sibenburghen.

Principe Brancovani di Walachia Capitali di Anticipazione 244,884 : 9 al 5 per cento.

Interessi

Dal primo 8bre 1747 fino a tutto Giugno 1748. Interessi estratti dalla Casa di Hermenstat l'ultimo del mese di Marzo 1750 marcato No. 1 fiorini 9183 Carantani 9.

Dal primo Giugno fino all'ultimo del mese di Ottobre 1748 estratti dal medesimo d'Hermentstat l'ultimo Settembre 1750 marcato—Nr. 2 fiorini 4081 Carantani 24.

Nota.

La Cassa o Erario d'Hermentstat deve rendere i conti alla Cassa d'Ungaria e questi interessi sono registrati e caricati nella cassa d'Ungaria.

Anno 1750 No. 854 adi 12 gennaio ed al primo Novembre 1748 fino all'ultimo Ottobre 1749. L'interessi montano 12244,12. Il tutto è stato ricevuto con sottoscrition di pugno del sudetto Principe Regnante.

Questo Capitale è stato trasportato con l'interessi del primo Novembre 1749 nella Cassa dei minerali.

(Inserta nella parte 11 Dec. 1753 Cons. X. busta 68 parti secrete).

Nr. 30.

1763-3 Martie.

Cei trei Inquisitori aprobă trecerea titlurilor de posesiune pentru suma de 166 mii galbeni depuși de Constantin Vodă Brâncovenu, — asupra lui Nicolae și Manolache Brâncovenu fiil lui Constantin — nepotul decapitatului Principe.

Passato ad altra vita Costantin Brancovano figlio di Costantin fu Principe di Vallachia, li suoi due figli *Nicolo et Emanuel* supplicarono il Tribunale di poter dalla Dita del Padre trasportar nella propria li 166 m. ducati che esistono nella Cecca, e di poter disporre a misura dei loro bisogni. Cessate però con il ritorno in Grazia della Porta Ottomana di questa famiglia le ragioni che chiamavano le osservazioni del Tribunale sopra quei Capitali, è concorso ad accordare l'istanza ed a dare alla Cecca gli ordini relativi.

1. Lorenzo Grimani Inquisitor.
2. Toma Mocenigo-Soranzo primo Inquisitor.
3. Renier Zen Inquisitor.

(1759—1763 Registro Annotazioni Inquisitori di Stato pag. 158).

OBȘTESCĂ MÂNGĂERÉ

(Originalul scris la începutul secolului, după fuga lui Caragea, se păstrează de d. C. Aricescu)

Cum că țerra Românescă pururea a înțotătu în neconținute nevoi, ne adevereză ênsăși istoria ei; dèră până ce nu începuse să ne vie Domnii dintre Fanarioși, cu tôte neprieteneștile îmbulșiri, eramă mai multă bunii întru patriotismos; iară după ce ađ începută domniile dintre ei, cu mijlôcele loră cele politicești, prin faptele cele dievolesți, încetă încetă ne-ađ supusă cu totulă vreriloră loră; ne ađ împilată cu totulă necaquriloră, ne ađ înjugată sub sarcina dăriloră, ne ađ slăbită brațulă armeloră, ne ađ răcitu dragostea patriei, ne ađ implută de pismă, ne ađ stricată unirea, și într'un cuvântă cu totulă ne-ađ adusă întru tiranie, mai multă decâtă pe norodulă celă din Africa și din America. Strămoșii noștri prin biruință ne ađ câștigată slobozenie; noi și părinții noștri prin pismă și prin neunire, am adusă țerra la cea mai rea stare și tiranie. Acastă tiranie, ce ne pricinuescă Fanarioși, d' o vom suferi mai mult, vai ticăloșia țerei! că numai în curgerea vremei de șese ani, tiranulă Caragea altă n'a lăsată bieșiloră locuitoră și patrioși țerrană decâtă numai ticăloșele suflete în trupurile cele dossădite de necaquri.

Acelă nelegiuită tirană Caragea nu s'ađ arătată mai puțină întru nêmulă omenescă decâtă Xerxes celă mândru al Persiloră, seú decâtă Dionisie celă tirană al Siciliei. Tirania lui a derăpănată pe norodulă celă prostă, mândria lui și pompa familiei lui prin afronte forte scăduse voința hoieriloră celoră mari, și cu mijlôcele lui cele diplomaticesți, ca ună balaură și hêră selbatică ađ suptă tótă averea din țerra, împreună și cu sângele multoră nevinovați; și alte multe și nenumărate mijlôce ađ întinsă acestă tirană prin povața sfetniciloră seii celoră rei, D-lui postelnicu Vlașu și D-lui logofetă Belă, cărui-a i suntemă datoră se i mulțumim scrișnindă din dinți; pentru căci prin sfaturile D-loră, Măria-Sa ađ pipăită durerile lăcitoriloră și ș'ađ siguripsită viața din primejdiă, lășându schiptrulă și fugindă ca ună tâlhară d'ioa 'n amêda mare, după ce d'abia cu sufletulă ne au lăsată; êncă până la celă mai mică lucră ađ luată (să le fie spre îngropare); numai d'ora vulturulă le ađ rămasă, care le era forte trebuinciosă, se le scôtă pe drumă ochii; și noi, ca niște slăbănogi și neputincioși, fără de a întreba d'acea pornire, l'amă lăsată. O! noi cei slabi! fără de putere, câtă dreptate avemă, nu numai se lă poprimă, ci êncă și morșii eram datoră se lă dămă, ca p'ună lupă mănătoră de norodă; și prin vêrsarea sângelui, se resbunăm inimile nôstre; cu tôte că suspinurile săraciloră, blestemulă vêduveloră, și lacrimile tineriloră, strigă înainteă lui D-șeu; și ori unde va merge, și ori unde va sta ca pre ună rădă înă voră întămpina, și ca niste fulgere voră trăsni împregiurulă lui; pentru care n mică nu mă îndoescă că a vieșii lui sfârșire nu va avea fercire; dèră noi, pentru ca a îsbândimă necaqului nostru, trebuie și êșșine, chiar și prin primejdia vieșii nôstre, mă-

cară să ridicăm viața tiranului și a vrăjmașului nostru; și această faptă o punem pildă bună întru nemul nostru, și gróznică frică a Fanarioților; însă la acesta, pre norodul cel prost nimeni nu-l învinovățește: căci totă fericirea norodului în grumajii lor, ai cinstiților boeri ocărmitori ai țării, cari poartă neputințele norodului, și au se răspundă înaintea înfricoșatului Județ pentru ticăloșia lor.

Drept aceea D-vastră, prea cinstiți boeri, să îngrijiți pentru folosul patriei d'acum înainte; prin unire pururea să vă arătați împotrivorii celor ce voesc derăpănarea patriei. Ajunge; nu ca varvarii să ne pismuim; ci să urmăm părinteștilor privileghieri, bine drept îndreptând, și ocărmuind țara, să ne aprindem de folosul cel părintesc, să micșorăm puterea Grecilor.

Eă de ași avea puterea condeiiului lui Demosten și a lui Xenofont, mai mult și mai de folos ași scrie și ași plânge ticăloșia patriei; iar pe D-vastră cu smerenie părintească v'ași ruga să lucrați cele de folos patriei. Nu așteptați indemnul părintelui Mitropolit; ci înși-vă vă uniți la o laltă, puind și acesta în lucrare, se înconțenească de a mai fi mitropoliți greci; și atunci cu adevărat putem aștepta fericirea patriei; iar să nu așteptăm la Monitorul franțuzesc 111; Monitorul țice că împărații se adună la o laltă pentru fericirea Evropei și isbândirea din tiranie; adunarea o numesc sfântă; ce fel de sfințenie, nu putem pricepe; în vreme ce Caragea mai cumplit de cât un tâlhar a jefuit țara; și hotarele cele de prin prejurul nostru îl primesc cu brațe deschise; încă lasă și pe ore-și-carî humbașiri ca să ți ocrotască ómenii. să ți împlinască cererile și să ți plătescă și datoriile totă din ticăloșa țară:

Boerilor simbatroiți,
Până când de Fanarioți
O se fiți așa supuși?
Iată prilej bun aveți,
Cereți Porții să faceți
Să nu fim ca pên'acueți.
Prin unire vă 'ndemnați
Pisma lor s'o micșorați.
Din mândrie să ți slăbiți.

Toți sunt hoși, toți sunt tâlbari,
Vulpi viclene din Fanar;
Reu de ei se vă feriți.

Aveți patriotismos.
Privind bine la folos,
Țerei pildă se lăsați.

Toți sunt pismătariți, câini,
Vulpi viclene din vizuină,

Diavoli chiar împelițați.

O vai țară ticăloșă,
In stare ești să te jelim,
C'ai rămas friptă și arsă
Și nimic nu te căim.

Cine vine te hrăpește,
Fără milă, fără dor,
Mic și mari te jefuește
Cu dări grele câte vor.

O ticăloșă Dachie,
Fiii tei plâng cu suspin,
Când te ved în tiranie
Și'n mâini de vrăjmași străini.

Să te plângem toți cu jalc
Ca p'o vie ne'ngrădită,
Și ori care trec pe cale
Rup, te frig, te las, te uită.

M I S C E L E

VALUL LUI TRAIAN.

Lucrarea militară cea mai considerabilă executată de Romani în Dobrogea este fără contestațiune așa numitul val al lui Traian, o lungă linie de șanțuri care se întinde neîntrerupt de la Marea Neagră (îngă Constanța) până la Dunăre (aproape de Cernavoda). Opiniunea cea mai acreditată astăzi despre origina acestor întăriri o atribuie generalilor romani care comandați în Moesia și Thracia, sub împăratul Valens în contra Gothilor resculați (376—378 post Christ.) (1)

Când m'am ocupat pentru prima oară de antichitățile noastre dobrogene, (2) am examinat și această hypotesă, și ea mi se părușe fundată. Într'adevăr, inscripțiunile gășite în partea zidită a valului lui Traian îngă Constanța, sunt foarte posterioare victoriosului împărat roman Traian, și dovedesc pentru șanțurile din val o construcțiune mult mai recentă. Asemenea inscripțiunile de la Troesmis ne conduc până la vécul al IV-lea (Constantin cel mare) (3) și inscripțiunea de la Hassarlik (Beroe), după erudita disertațiune a d-lui Tocilescu, (4) până la epoca lui Valens; ambele localități fiind situate în josul Dunărei, foarte la vale de șanțurile noastre, este evident că valul lui Traian nu poate fi mai vechiu de cât epoca lui Valens.

Pe de altă parte, Ammian Marcellin în relațiunea rescoalei Gothilor, ne pomenesce (5) de șanțuri considerabile făcute de generalii lui Valens în anii 376—377 ca să stăvilească invasiunea barbarilor. Această mențiune s'a considerat ca relativă la lucrarea valului nostru.

În fine, unul din cei doi generali care au făcut șanțuri pe atunci se numea comitele Traian, (6) și se presupune că numele popular actual al valului lui Traian ne ar fi conservat amintirea numelui constructorului lucrării.

Am avea dar aci un foarte remarcabil exemplu de concordanță între monumentele epigrafice care ne întâmpină în veacul IV^a, ca epoca probabilă a ridicării valului, istoria care prin pana celui mai autorizat istoric din veacul IV-a ne ar pomeni de lucrarea aceasta, și tradițiunea care pe neașteptate ne ar fi conservat în denumirea actuală a meterezelor, numele antic al constructorului. Concluziunea rezultând din toate aceste, era atribuțiunea valului, acestui comite Traian (377 p. Chr.)

De și foarte seducătoare, această theorie nu mi se pare astăzi esactă. În urma pre-

(1) *Revue Archéologique Française* 1868. Voyage dans la région du bas Danube par Mr. Ernest Desjardins.

(2) *Conversations littéraires* 1880. O privire asupra trecutului Dobrogei. — *Revue Archéologique Française* 1882; Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja par Mr. M. C. Soutzo.

(3) *Mommsen*. Corpus Inscr. lat. Vol III-2. No. 6174.

(4) *Inchriften aus der Dobruedscha* von dr. Gr. G. Tocilescu No. 96.

(5) Ammianus Marcellinus. Lib. XXXI (VIII)

(6) Amm. Marcel. Lib XXXI—(VII).

umblărilor care le am făcut adesea în lungul șanțurilor din val, am fost condus să studiez mai de aproape originea lui. Cred că preocupățiunea de a găsi o explicațiune a numelui Traian, a dominat în apreciațiunea elementelor chestiunii. Nu s'a acordat atențiune suficientă probelor de fapt care conduc la un rezultat cu totul altul. Caracterul cel mai învederat al valului este de a ne reprezenta o frontieră fortificată a imperiului roman; această observațiune nu scăpase sagacității savantului d. Desjardins. Lucrarea se întinde pe o frunte de peste 60 kilometre, având p'a locuri două și trei rânduri de șanțuri, unele întărite chiar cu ziduri, și adesea se ved lagăre cu metereze pentru legionarii de pază. O asemenea gigantică lucrare ar fi putut óre să fie vre-o dată ridicată în pripă în acest câmp deschis și sub ochii barbarilor? Se poate oare presupune că generalii lui Valens în retragere spre Marcianopolis după o luptă sângeroasă lipsiți de putere ca se mai ție câmpul (Am. Marcell.) să fi putut avea grijă de retragerea în forturile existente și întărirea strămtorilor Balcanului? Acolo nu se mai putea stăvili năvălirea barbară și conserva restul imperiului, acolo era linia lor naturală de apărare, și citirea atentivă a testului lui Ammian, față cu carta localităților, ne arată lămurit că așa au și urmat generalii lui Valens și că șanțurile care le-au făcut comitele Traian și Profuturus, (dacă au lăsat vre-o urmă) trebuie căutate în trecătoarele Balcanilor. Resbótele orientale moderne sunt un comentariu foarte instructiv al testului lui Marcellin; după pierderea liniei Dunărei Turcii, ca și Romanii, au căutat tot-d'a-una în Balcani o a doua linie serioasă de apărare. A presupune improvisațiunea unei linii de apărare întărită artificial pe 60 kilometri lungime ni se pare o imposibilitate. Este dar evident că șanțurile de care vorbește Ammian n'au a face cu valul nostru din Dobrogea. Rămâne numai dar asemănarea de consonanță între denumirea valului și numele generalului lui Valens. Comitele Traian, după arătarea lui Ammian, era un general foarte slab, fără reputațiune, și șanțurile care le a făcut n'au stăvilit cătuși de puțin mersul Gothilor. Traian n'a făcut nici o acțiune memorabilă p'acolo și a căzut mort în 387 pe câmpul de bătălie de la Adrianopol. Nu ved dar din parte-mi nici un element de imortalitate în cariera lui, și așa admite mai bucuros o asemănare accidentală de nume între el și val, de cât posibilitatea ca acest nume obscur să fi străbătut 15 veacuri și se fi ajuns până la noi după atâtea năvăliri barbare.

Să nu uităm că numele de Traian sau Troian nu este special meterezelor din Dobrogea, și că multe întăriri, drumuri vechi sau șanțuri în țările locuite de Slavi poartă asemenea acest nume de Troian.

D. Tocilescu, în «Dacia înainte de Romanii» (1) a demonstrat de mult că nu trebuie să vedem în aceste nume o amintire a marelui împărat Roman, ci o simplă apelațiune slavă care semnifică loc tare, lucru durabil; această explicațiune ne ar da seamă și de numele valului nostru.

Resultă din discuțiunea de mai sus că, nici testul lui Ammian Marcellin nu pomeneste de valul nostru, nici numele lui n'are a face cu generalii lui Valens; nu ne rămâne dar pentru determinarea originii lui, de cât monumentele, probabilitățile istorice, situațiunea și natura lucrării. Aceste elemente sunt, dacă nu mă înșel, suficiente ca să fixăm cu destulă siguranță epoca lui de construcțiune.

Faptul că valul este o graniță fortificată a imperiului Roman, și inscripțiunile găsite la Troesmis și Beroe, dovedesc că el s'a construit după suirea pe tron a lui Valens și în urma unui așezământ permanent de barbari pe malul drept al Dunărei.

Când Gothii s'au priimit ca oaspeți în imperiul Roman, ei au fost desarmați, și nu se poate presupune după arătările lui Ammian Marcellin și lui Jornandes că Romanii să le fi grămădit numai în Dobrogea de jos, unde aveau fortărețe importante și interese strategice însemnate. Valul nu poate fi dar o graniță de apărare ridicată atunci. Am demonstrat în discuțiune imposibilitatea să fi fost ridicat în cursul războiului lui Va-

(1) *Dacia înainte de Romanii* pag. 179, nota, de dr. Gr. G. Tocilescu.

lens în contra Gothilor resculați. După moartea însă a lui Valens în 378 și după ce Gratian și Theodosiu au bătut pe năvălitorii care ajunsese până în fundul Greciei, s'a făcut o pace între Romani și Gothi, și aceștia au rămas definitiv pe malul drept al Dunărei. Istoricul nu ne spun cum s'a pus hotarul despărțitor între ei; toate probabilitățile însă se întrunesc ca să ne arate valul nostru din Dobrogea ca această linie de graniță făcută de Theodosiu.

Acest mare împărat încheiând pacea după victoriile lui, a impus Gothilor cantonamentul (1) cel mai puțin defavorabil pentru imperiul.

Această graniță a fost de sigur bine fortificată, fiind că, în urma grozavelor jefuirii ale Gothilor, Theodosiu nu se putea gândi a lăsa frontiera lui deschisă din partea lor. În sfârșit, Theodosiu a avut tot timpul material necesar ca să lucreze valul, fiind că pacea lui cu Gothii nu s'a turburat pe cât timp a trăit el (2); politica lui dibace ajunsese până a face din Gothii auxiliarii imperiului în contra barbarilor transdunăreni; corpurile întregi de Gothii serveau în armatele lui și națiunea întreagă era subvenționată. Valul lui Traian ar fi dar în realitate *Valul lui Theodosii*.

În abilitatea lor ordinară Romani au ales atunci ca hotar traseul strategic cel mai favorabil, *linia cea mai scurtă* între Marea Neagră și Dunăre. Această linie, protejată în parte de valea mocirloasă a Cernavodei, s'a întărit cu multă grijă din cap până în cap și constituia o barieră foarte serioasă. Teritoriul lăsat Gothilor era o câmpie deșartă incongiurată de Marea Neagră, de bălțile din gura Dunărei și de cursul inferior al acestui fluviu, până la Cernavoda. Meterezele valului complectau perimetrul cantonamentului Gothilor, în care ei se aflau închiși ca într'o temniță.

Valul lui Theodosiu n'a putut opri mersul înainte al popoarelor barbare; el a fost probabil ocolit de năvălitorii veniți după malul stîng al Dunărei. Această lucrare militară însă, prin dibăcia traseului, prin întinderea gigantică a frontului și puterea întăririlor constituie o încercare de apărare foarte remarcabilă și demnă de marele împărat care a făcut-o.

Iunie 1889.

Mihail C. Sutz.

MATERIALURÎ DE LIMBĂ

Orî-ce Român, care dorește din inimă — și cine n'ar dori! — înflorirea tinerii noastre literaturii se năzuește din parte-și a scrie o limbă, ce să poată fi înțeleasă de toți Români. Statorirea, cu o zi mai înainte, a limbii noastre literare este cea mai vie dorință a noastră a tuturor. Nu-i mirare dar, că mulți dintre scriitorii noștri cei mai fruntași—din trecut și prezent—s'au încercat a deslega această grea problemă dându-ne povețe cum avem să urmăim în scrierea limbii românești. Punctele de mănecare a deosebiților scriitorii fiind deosebite, a fost prea natural, ca în loc de armonie să vedem lupte crâncene—firește de condee—între cei chieamați a ne regula graful.

În mișcarea aceasta—fără a lua în băgare de seamă nuanțele—putem deosebi două mari tabere, a etimologiștilor său și latinisătorilor și a fonetiștilor său a conservatorilor în materie de limbă, bine înțelese.

Limba românească este fîca celei latinești. Mănecând dela acest adevăr, azi reconstatat de nime, decât numai de câțiva scriitorii maghîrîi,—susțin unii, că limba noastră științifică și literară are să fie cât să poate mai apropiată de limba latină. Deci,

(1) Se știe că Gothii au avut în veacul IV-a în Dobrogea de jos și anume în delta Dunării (Insula Peucea) centrul așezământului lor, unde s'a născut chiar cuceritorul Romei, vestitul Alaric.

(2) Theodosii a murit în 395 (post Chr.).

vorbele, ce în vremile de tristă aducere-aminte s'au furișat în limbă-ne, au să fie înlocuite cu vorbe din limba latină, și aceasta pentru că acelea—vorbele străine—denaturează frumosul nostru grațiu și tot odată sunt niște triste și dureroase suveniruri ale sclăviei noastre de odinioară. Scopul este măreț și vrednic de a-l îmbrățișa fiecare Român, durere însă, că în veci nu s'a putea realiza. Aceasta, credem, a fi documentată în de ajuns din partea d-lui Maiorescu în studiul d-sale: «În contra neologi melor. Părtinitorii latinisării au fost *dăttori de ton* până în anii din urmă. Au fost criticați ei și pe-o dungă și pe altă, dar până când n'au venit să ne dea Dicționarul limbii în Proiectul Societății Academice, — lupta din parte-le nu era încă pierdută. Toate criticile, dujmanoase îndreptate împotriva etimologiștilor n'au fost în stare să le strice atâta, cât ș'au stricat înșiși prin amintitul Dicționar. Singurii profesorii de latinește și filologii de profesie sunt în stare a scrie fără sminte după regulile Societății Academice. Fiind cine-va atât de preocupat cu forma, firește, că trebuie să sufere fondul. De aci să poate explica afirmarea unora, că scrierile latinisărilor escentrici, sunt sarbede de tot. Când ar fi scopul întregii societăți a se ocupa, îndată ce ș'a în-sușit cetirea, cu scrutări filologice, ca fie-care să știe legile după care limba s'a schimbat în decursul veacurilor, ar mai merge,—îndată însă ce scopul scoalei peste tot este a pune pe om în posesia a cât mai multe cunoștințe, cu ajutorul cărora să poată trăi mai ușor treaba s'a schimbat.

Ce zic fonetiștii? Ca toate lucrurile din lume așa și limba încă trebuie să fie influențată de împrejurările favoritoare ori nefavorabile, cutărui popor. Se desvoaltă cu un popor și pere, când pere acesta. În ori-ce epocă limba e așa după cum e poporul. A-l face să vorbească o limbă străină firei lui, ar însemna a-l îmbrăca în niște hațne ce nu-s croite pe trupul lui, și carl prin urmare numai îl împiedecă în mersul său firesc, în desvoltarea sa naturală. Limba de azi a poporului nostru e singură în stare a face pricepute toate ideile și simțemintele ce se nasc în sufletul Românului,—pe când vorbele streine, cu care se înlocuesc, cele ale lui—ei exprimă numai pe jumătate aceea ce el cugetă. Și poate simți fie-care din noi, că de multe ori vrând a vorbi «cult» nu poți să-ți înfățișezi o icoană fidelă a internului, pe când poporul să exprimă atât de natural, că te 'ngrași ascultându-l.

Limba pe lângă aceea este mijlocul prin care omul poate deveni proprietariul a unui număr de cunoștințe. Dacă limba e mai ușoară n'ai de a face decât cu cunoștințele, dacă însă chiar și limba îți este în parte necunoscută, firește că ai să te lupți cu două greutăți de odată, cu însușirea limbii și apoi cu câștigarea cunoștințelor. Acum din punct de vedere practic judece ori-cine. dacă e bine a urma calea cea mai lungă și mai ostencioasă, ori cea mai scurtă și mai ușoră?

Disputele urmate din amândouă părțile, trebuie s'o mărturisim, sunt de multe ori greșite. Să ne lămurim. Etimologiștii zic, că fonetiștilor nu le este ertat a se folosi de leac de neologism; acestia ear, că aceia încă să nu folosească nici o vorbă ce nu e din isvor roman. Aci este o bună doză de esagerare la mijloc, din ambe părțile. Apoi afirmările, că cutare e vândut până și Bulgarului? Ar fi de dorit în interesul, onoarea amânduror părților, ca ast-fel de afirmări să fie cu totul eschise din luptele științifice.

Partida cu direcția populară a câștigat atâta teren în Ardeal, că aproape toți ortodoxii sunt pe partea lor, cel puțin în ce privește ortografia, și în mare parte și limba, pe când uniții au rămas pe lângă principiile etimologice. Eată pentru sërmanul popor din Ardeal și Ungaria, azi mâne un nou punct de desbinare! și aceasta e tare dureros, căci avem atâtea motive de a trăi ca frații.

Acum e rëndul Academiei a ne da un Dicționar al grațului nostru, pe basa căruia să se poată statori odată limba literară. Comisia însărcinată cu această lucrare, suntem siguri, că ne va da un Dicționar mai desevêrșit decum e acela al Soc. Acad. Spre sfârșitul acestă însă, credem, că nu este de ajnsu a studia cărțile noastre vechi,

ci trebuie scrutat și folosit și graiul viu al poporului, așa după cum acela o merită aceasta. Cine a avut prilej a petrece vreme mai îndelungată în sinul poporului nostru dela sate, s'a convins, că acesta, poporul, a păstrat cu sfințenie o comoară întreagă de cuvinte și întorsături limbice, în cea mai mare parte necunoscute încă cărturarilor nostri. Că nu toate vorbele vor avea dreptul a se generaliza, se înțelege de sine; multe însă vor fi îmbrățișate cu drag exprimând mai bine o idee, de cât un lanț întreg de neologisme. La toată întâmplarea însă se va pune la dispoziția istoricilor și filologilor noștri un material tare scump, cu al cărui ajutor vor putea străbate mai ușor în întunerecul, ce în mare parte acopere încă trecutul nostru.

Este absolut cu neputință să facă Academia un dicționar desăvârșit fără a se folosi de graiul poporului. Știm suzele Academiei. *Nu-s fonduri*. Când Academia nu se crede în stare a face aceasta, spună-se, că de la cine avem s'o așteptăm? Aci nu-e vorbă de a umbla cu alături din oraș în oraș — așa nu se face limbă — ci de a cutria cea mai modest satele, cu deosebire pe cele mai ferite de influința streină, și aceasta se poate face în decurs de 2—3 ani, cu niște cheltuieli ne'nsemnate chiar și pentru Academie. Mai de vreme sau mai târziu, credem că asta tot are să se facă, și cu cât mai curând cu atât mai bine.

Ne permitem deci a afrage luarea aminte a celor chieamați asupra împrejurărilor desfășurate aci.

În legătură cu cele amintite mai sus las să urmeze aci un estras, ce-l fac din colecția de termeni populari, ce am făcut-o mai mult din curiozitate, nefiind mai adânc versat în cele ale limbii:

Aret—preajmă. În aretul bisericeii—în preajma, apropierea bisericeii.

Arind—năsip; pe Someș.

Agoi—șezi liniștit, dă-mi pace.

Beznd, báznd—negură.

Se bîricid, să buricid—cu deoseb. pe un pom—se gue, se gure, se sue—se urcă.

Băldăruc—peatră rotundă cu care să «face» sarea pe lespede.

Bolf, bolovan, În Bănat petroni; citește ca ungurește petronyi.

Bulgăr, brus—un cocoloș de omăt, de aur etc.

Buleandrd—muere stricată; vestmintele *ponosite*, ce nu se mai pot folosi, sunt *buleandre*.

Ciort—gura de la o cană ori ulcior;

Ciurubeii, cireșe goloșele—cireși verzi.

Citeră, ticiără (ca ungurește tyiceră) *dălmă, gruii*—adecă un deal conic mai înalt decât o colină.

Cimpărește, adie—schioapă cât de abea de ex. calul etc.

Se chercuește, se brănușdăuește, se hărășește (pe Someș)—se 'joacă glumind de ex. doi tineri.

Se ciorsde—se scarpină;

Ciorsoiul—om greoiu, om care umblă nimic;

L'au comandcit—l'au luat cu vorba, s'au sfătuit împreuna.

Ciovdăstră, draniță—lemn crepat în patru, *draniță*—și șindile nehorjite încă însămnă.

Ciupă—apa în care se scaldă copilul; pe alocurea, oala de scaldă și troaca de scaldat;

Dăvdsit—prădat;

Umblă'n *dăra* mîncărei etc.—s'a pus să facă de mîncare;

dăreg—tocnesc, repar de ex. o roată, un car etc.

Încălete—o bucată zdravăță de lemn, ce se poate mînuși cu mare încredere la vreme de nevoie;

Gardind—partea întrecătoare din fund afară a doagelor unei buți, scobitura în care se așează fundul la o bute;

Ghiolband—o muere frumoasă, ce cam trage cu căda ochiului;

Grohotă—o grămadă de pietre adunate de ex. de pe un loc arător.

Gurgoiă, Gurguiă—vârfurile «ingurzi» al opincei;

Hat—holovanul ori lespedeza pusă între două locuri pentru a ști, că până unde-i al meu și până unde-i al tău. *Hateș* vecin cu locul.

Hacuri; heacuri, hescuri, vreascuri—surcele.

Hoancă—așezătura dintre dealuri și coline.

Hăbduc huen—om *clătît* la minte, care nu-i chiar nebun nici chiar cu minte;

Hoală—păsere mare cum e corbul etc. Românul zice, că națiile streine cu deosebire jidovii și țiganii sunt hoale; — preste tot cei ce umblă îmbrăcați în haîne negre.

Holcă, toiă, a toi—larmă făcută cu gura;

Hozate, treancote—ceea ce aparține unui individ de ex. haînele, cu deosebire însă uneltele de lucru ale maestrului;

Hărzoabă, cioroptind (cioroptyină) *cioloagă* mărtoagă—lucru slab. Hărzoabă de cal, cioloagă de eapă.

Humultuește, humutuește—butoșește via pe unde-i rară;

Hurătuește, dudue—alungă păsările, vitele etc. dintr'o holdă etc;

Imbutușă—urnește pe cine-va din loc cu deasila, cu forța;

Incumetă—cutează, îndrăznește; Nu mă incumet a face o cale atât de lungă prin frig ca asta;

Izlaz,—imaș, inimaș, pășune munte, fiind-că imașul e adesea pe munte.

Lăzuește—sterpește pădurea pentru ca locul să-l folosească de cosit ori de arat;

laz loc de pe care s'a sterpit deja pădurea:

Mă dusei du coasa 'n laz,

Cosii iarbă și necaz etc. poezie populară;

Lodvă, lodvă o scândură groasă făcută în mod primitiv cu securea, *blând*—tot aceea, dar e mai scurtă. Blanele de la fântână = coteșul—de lemn—de pre fântână etc.;

Lubă pl. *lube, ludă*—bostan;

Lud, ludă—copil, copilă tină (în Bănat);

Mădărit, imboșit (mădăresc, imboșesc) copil etc. *intrecut* din pricina creșterii celei rele, din pricină că-i au făcut tot pe plac. Ast-fel sunt copiii bogătanilor;

Mărșind—eapă;

Motocoșește—mișcă un obiect de la locul său. Cine a motocoșit scaunele dela locul lor?.

Moștoacă, motoacă—o sucitură de fuior făcută roată, ori ovală ca se nu săncălce;

Motroacă o cărpă năframă în care se află ceva și e legat de toate patru cornuri ale sale. ca să poți prinde cu mâna de ea.

Miezuină—gard de farind, gard prin care se opresc vitele de a intra într'o vie, livele etc.;

Se nădăde—se pricepe. Se nădăde că vorbim despre el etc.

năfletec, năbleznic—lemn, om mare, necăpălit etc.

muere *nădulă*—m. mutărca, mutărca;

Netoșie, nefăcută—un lucru mare și tot-odată rău; Îți fac o nefăcută, așa să ști!

Nigăde, nigădește—face un lucru *pipăit*, un lucru fin la care graba strică.

Nojișă—bortele, găurile de la opincă, prin care se trag curelele;

Păcuină—vite, mărunte cu deosebire oi (pe Somes).

Prăduh, prăduh, burduf—spărtură mare în gheață de pe vale etc.

Se *prăvălește*, se *prăstăvălește*, se *prăvale*, se *rostogolește*, se *durigă*, se *dă de-an dura*, de an *dungușul*—aă unul și acelaș înțeles.

Pogan—Strajnic. Om pogan—om grozav etc;

Pogdniciu = cel ce mână boii, în deosebire la plug și la munți, când ęs boi mulți.

Polegiță = alunecușul ce se face, când noaptea plouă și de către ziuă îngheață.

Pișigă = pișcă;

Prelucă pl. *preluci* = poeană.

Răgaz = așteptare, pace. Dă-mi batăr 2 zile răgaz apoi 'ți plătesc banii.

Rēmândă = eapă de soiu nobil;

Rězlog pl. *gi*, *razlog* pl. *ci*. = rude cioplite de două părți ori *șclefate*, crăpate dintr'un lemn mai gros, se fac din rězlogi garduri puindu-se unul pe altul între parii bătuiți tot doi lângă olaltă.

Șăncălii, *șăncălii* = glume. Om șăncălos = om glumeț sau *vifelos*;

Săcret = loc ori casă părăsită, unde lăcuiesc numai duhurii rele. Dute 'n săcret !

Săină = sură. Oae săină = Oae sură la lână.

Șeamătă mi-am făcut, țai făcut, adică am venit la tine nu că-mi trebuia ce-am ce rut, fără ca să vėd ce mai faceți? Găndeam, că mi-ți omeni.

Nu-ți face simbră = nu-ți prinde mintea cu el, că e copil încă.

Șișăvește = pronunță rău un sunet de ex. pe «r»;

Ștează, *vultoare* = locul unde se bagă țoalele — straele — în apă pentru a se îngroșa. Nu piuă, căci în aceea să'ngroșă sumanii s. cioarecii.

S'a *ștelat*, s'a *pălat*, s'a *șters* = a fugit.

Știubeii — butură, scorbură, ce se bagă'n pământ, unde isvorește apa așa că apa să ese prin *Știubeii*, folosindu-se ast-fel ca fântână.

Tălăbă = măi mulți oameni împreună. Merg oamenii cu tălaba la oraș. Despre țiganii se zice când ies mulți că-s o *laș* de țiganii.

Troaș citește tro-aș = loc de cosit dacă e îngrădit.

Vărtoapă, pl. *pe* = gropi mai mari și naturale ori vechi tare, pe o livede etc.

Zbeg, *zbeag* = tufiș des.

Zgribură = bate'n dinți, în piepteni de frig.

Se *zvărcolește*, se *vărcolește* se *mățește* = se opintește, se sucește pentru a scăpa din mâinile cuiva.

Transilvania, Bucium-Poenii.

Gr. Sima al lui Ión.

CIUBĂR VODĂ MĂNCAT DE GUZGANII.

O poveste veche moldovenească pomenită de Stamati, în «Povestea povestelor» Iași 1843, rețipărită sub numele de «Ciubăr Vodă» în Musa Românească I, Iași 1868 pag. 72—154, ne spune că Ciubăr Vodă ar fi fost mâncat de *guzanii*. D. Papadopol Calimah într'un studiu asupra lui Ciubăr Vodă cel din poema: Despot vodă a lui V. Alexandri, publicat în «Convorbiri Literare» (XVI. 1882 pag. 285—295), dovedește foarte bine existența istorică a acestui Domn, care a stăpănit în Moldova numai două luni; iar ceea ce privește credința populară, se mulțumește a ne da pe scurt resumatul basmului versificat de către Stamati, fără a ne explica cine sunt acei *Guzanii*, *Guzgani*, sau *Ghishani*, restrângându-se mai cu seamă la partea istorică, despre luptele cu Tătarii. De oare-ce d. Calimah pune atăta preț pe aceste lupte, în care a căzut Ciubăr vodă, ucis de către Tătarii, se vede că ar voi să recunoască pe Tătarii în Guzganii, ce au mâncat pe Ciubăr Vodă.

Observând mai de aproape însă, vedem că acest Ciubăr vodă a căpătat un caracter cu totul legendar, și poema lui Stamati conține o sumă de elemente ale acestei legende care s'a păstrat alt-fel numai în mod fragmentar. Noi grupăm aci toate elementele pentru a le studia apoi în legătură cu alte legende, care s'au păstrat alurea întregi.

*Ciubăr Vodă domn faimos
 lui Papură strenepot,
 avea un singur fecior
 frumos ca luna lui Mal
 gigât ca un tânăr brad
 vartos ca un vechiu ștejar
 și viteaz ca un Român.

După cum moașa îi prevestise, el era menit să pătimească «de farmice și vrăjii.» Făcându-se făcăiaș l'a chemat tatăl său și i-a zis :

*...Fătul meu să știi,
 că de acum vreau să te'nsoar
 și mireasa să-ți alegi
 fată de domn sau de crai,
 ca să nu perâ cu noi

a lui Ciubăr solu vestit
 din care ești rămăseii;
 căci pe faimoșii strămoși
 Guzanii l-au ospătat.,
 (pag. 78.)

Bogdan, așa se numea fiul lui Ciubăr, pleacă însă să-și caute zăna ursită. Noi nu-l vom urmări pe calea această plină de lupte și izhânde frumoase, până când în sfârșit reușește să-și aducă acasă zăna ce-l o dedese ursita într'un măr domnesc.

Iar tocmai în ziua de nuntă năvălesc Tătarii în țară, și sar toți la luptă. În lupta aceea cade și Ciubăr Vodă, omorât de Hanul tătăresc, care îi taie capul și fuge cu dănsul. Bogdan auzind că a murit tatăl său :

*Incepu a-l cânta ;
 însă neputând a ști
 încotro să apucat
 răcnea ca un leu cumplit
 ce puil și-a fost pierdut,
 alerga în toate părți

prin codri și munți pustii.
 Dar pe Tatar negăsind
 atâta s'ați rătăcit
 că n'ați putut nimeri
 la curtea sa înapo!,
 (pag. 100—101.)

Ci a treia zi ajunge la un palat minunat, pe vârful unui munte, unde este întâmpinat de o zână frumoasă, pe care o îndrăgește și se căsătorește cu dânsa uitându-și pe Neana Cosinzeana, mireasa lui ce-l aștepta acasă cu dor. Așa își petrecea el viața în acel palat fermecat. Într'o zi însă a adormit zăna

*pe a lui Bogdan genunchi ;
 El îi lua când și când
 o mânușică de-a ei
 și o săruta ostând :
 Dar eată că să văzut
 pe a ei scumpă brățea
 un baer de matostat
 cu multe scrijlituri
 ce foarte se potrivea
 cu slova ce să fost scris

Impăratul Solomon
 în Solomonia sa
 pe care carte cetea
 prea ades Domnului Ciubăr.
 Deci Bogdan încetișor
 să desprins acea brățea
 ca să vază, nu cum-va
 se citească va putea
 pe baerul fermecat.,
 (pag. 110.)

Dar abia a desprins acel baer, când tot farmecul a dispărut imediat. Zăna se transformă într'o baba cloanță, toate să perit, iar el a rămas singur pe un munte foarte înalt, înconjurat de păduri. Coborându-se de pe acel munte își găsește calul și armele lui, se îmbracă, încalcă și pornește în cale; aci scapă o zână, ce era fugărită de un tricolicliu. Aceasta îi mulțumește, îi spune că poate să descante și să desfacă pe Români fermecați, de fermecători și de strigi; apoi îi spune :

*Deci tu fiind prigunit
 de când mă-la te-ai născut
 de fermecători și de strigi
 din pricina, că Ciubăr
 vestitul domn tatăl tău
 credea în Solomoni;
 pentru aceea și el
 de-arma dracului peri

ce Hanului tătăresc
 un mare fermecător
 din Eghipte l-a fost dat
 învâțându-l fel de fel
 de farmici diavolești
 cu care te-ai și orbit
 de nu-l-ai putut găsi
 când te-ai luat după el;

ba încă ți-au și trimis
pe dracul, sau un vânt
care în munte te-a dus

la striga acea mai ră
din câte pe aice a fost.,
(pag. 115.)

Acel Han și acuma se pregătește să năvălească în țară, și zâna încântă junghiul ce-l poartă Bogdan, ca să poată răsbate prin zalele Hanului, și îi spune :

“Ear ca să-l poți omorâ
tot drept în pept să isbești
unde avanul de han
poartă haer fermecat
ce este puterea ea;

fiind în haer cusut
un deget afurisit
căle-va fire de păr
din barba lui Solomon
și alte lucruri drăcești.,
(pag. 116.)

Bogdan auzind poporul cum îl striga, se pune în fruntea oștirei, și bate pe Tătari de-î stinge, ucigând și pe Haful tătăresc, cu junghiul fermecat. Zâna îi spală ranele, îi vindică, și înainte de pornire :

“I-ai dat de aur inel
și iarăși I-ai zis așa :
Bogdane acest inel
din deget să nu-l mai scoți
căci el te va apăra
de farmece făgănești,
ce în curtea ta acum

de când acolo nu ești
țiganii tăi făptuesc.
Ear ca să poți nimeri
la curtea ta înapoi
ești o săgeată slobod
și tu de ea să te ții.,
(pag. 120.)

Ajungând acasă și întrebând de soția îi ese înainte o țigancă. care îi luase locul, căci pe Ileana o omorâse țigancă bătrână și o aruncase în lazerul de lângă palat; iar țigancă spunea, că de plâns și de dor îi s'a îngroșat și îi s'a înegrit pelea. Bogdan o credea și el nu știa

“că aceea ce-î vorbea
fata judeului era,
a țiganilor domnești.
și că muma ei a fost,
când trăia domnul Ciubăr
una din găinăriți
a pasărilor domnești.
Însă farmece fătănd
și fiind că și Ciubăr
credea în Solomon
pe dânsa ei o avea
de dragoman credincios
între dracul și între ei.
Ear perind domnul Ciubăr
și lipsind și fiul său,
lăseșta acea ră
cu a sale farmici drăcești

încântase pe boerî
pe hatmanî și pe osteni
în cât unii pribegiră
încotro ochii I-ai dus,
alții nebunind de tot
strângea ciolane pe câmp,
și alții se prefăcură,
în lupi, în urși, ea în corbi,
fugind în codri pustii;
Ear ea cu bărbatul său
domnea și orânduiesc
în țară și pe Români.
și pe zina lui Bogdan
sugrumând'o o svârli
într'un adânc heleșteu
ce lângă curte era.
(pag. 125 126)

Ele se încercară să farmece și pre Bogdan, dar pe dânsul îl apăra inelul acela. Din zină se făcuse mai întâi un peștișor de aur, apoi dintr'un solz se făcu un teiș frumos, și dintr'o frunză un făt-frumos, într'o pădure depărtată Țigancă avea o oglindioară fermecată, care îi spunea că tot Ileana e cea mai frumoasă din toate, și de aceea îndemna pe mama să caute să o omoare.

“Lăseșta auzind
ce spusese fiica ei,
la miezul nopții s'a dus
la lanternimul din câmp
unde era îngropați
hoșii ce se spânzura,
sau cei ce se dovedea
că sânt strigi sau tricolici,
sau vestiți fermecători ;
și acolo aprinzând

un mititel focușor
cu lemn ce au fost furat
din raclele celor morți,
carii când se desgropa
se găsia afurisiți.
Și lepădând de pe ea
hainele ce purta,
goală au încungiurat
ca o furie din iad
focușorul ce ardea,

pe Scaraschi chemând
și vorbe diavolești
băgînd din dinți crășca,
din ochi scântel slobozea
flocii pe cap îi sbârlea
încât sămăna a fi
diavol împelițat.

Și iată fum ca un stălp
negru și puturos
din focușor aș sbucnit
și în aer clocotind
aș trăsnit și aș eșit
un diavol slut din el.

(pag. 185 186)

Acest diavol, Benga, îi aduce un măr, dintr'acel pom, din care Eva gustând a fost gonită din Edem; pe acel măr să-l dea Ilenei, și ea va muri îndată. Dar totuși scăpă, căci cățelul îi luă înainte, mănăcă măru și crăpă. Sufletul Ilenei se face apoi porumbel, care vine și spune lui Bogdan toate câte s'au petrecut. Bogdan pedepsește pe țigăncele și regăsește ursita lui cea adevărată.

Nu intrăm acuma în arătarea paralelelor la epizoadele acestui basm citate de noi, cum d. e.: brățara cea fermecată care dă «tinerețe fără bătrânețe», cunoscută ca *inel* în basmul ast-fel intitulat din colecțiunea Ispirescu, sau schimbarea de oameni în animale, cunoscută încă din Odissea, etc.; ne mărginim la trăsăturile caracteristice privitoare la Ciubăr Vodă. Ce ne spune «Povestea povestelor»? Ne spune că Ciubăr Vodă credea în Solomonii, că cetea des în Solomononia, în cartea scrisă de către împăratul Solomon scrisă cu slove deosebite, că n'a putut fi omorât decât numai prin farmec, ba încă ce e mai mult, că avea *relațiuni cu dracu* unde îi slujea țigăncea cea bătrână ca o mijlocitoare, «ca un dragoman» cum se exprimă povestea.

Cât privește tocmai principalul, vedem că se deosebete legenda cum trăiește în gura poporului, de redacțiunea poetică a lui Stamati; căci aci Ciubăr Vodă, spune cum că *strămoșii* săi, au fost mâncați de guzani; pe când poporul povestește că însuși Ciubăr Vodă a fost prada șoarecilor. Nouă ni se pare că această deosebire o datorim d-lui Stamati, care introduce pe Hanul tătăresc pentru întâia dată, numai cu intențiunea de a lăsa apoi pe *Bogdan, eroul principal*, să se rătăcească urmărind pe acel Han tătar; Ciubăr Vodă este pentru densus o persoană secundară; și de aceea tradițiunea populară este singura corectă. Cercetarea noastră va dovedi asemenea, că numai așa, combinând atât cele date de Stamati, cât și cele ce se află în gura poporului, avem un *fragment întreg*, dintr'o legendă care s'a uitat deja în parte.

Să căutăm însă mai întâi dacă se mai află această legendă și aiurea, și o găsim îndată localizată într'un ostrov în Bingen, al Rinului, sub numele de: «Turnul șoarecilor din Bingen».

Legenda spune, că episcopul Hatto închisese toate grânele în hambarele sale, și lăsa poporul să moară de foame. Venind săracii la densus el le spuse să se ducă la hambarul ce avea afară din oraș, acolo îi închise pe toți și le dete foc; sărmanii țipa în mijlocul flăcărilor, iar Hatto glumea și zicea: «auzi cum cântă șoarecii!» Și D-zeu îl pedepsi cu șoarecii; că din minutul acela îl tot mâncau șoarecii. Ca să scape de ei se închise într'un turn în mijlocul Rinului; dar șoarecii trecură Rinul înnot și mănăcară pe Hatto în turnul său. (Grimm. Deutsche Sagen ed. 2. Berlin 1865 No. 242 I p. 288—289). Această legendă despre un om mâncat de către guzani o întâlnim nu numai la Germanii în câte-va variante, unele chiar din secolul X, dar precum a dovedit-o Liebrecht, mai la toate popoarele europene, se înțelege când mai mult, când mai puțin schimbată, după circumstanțele locale; dar ideea principală rămâne pretutindenea aceeași. Așa în Elveția, Anglita, Danemarca, Franța ba chiar și în Polonia, unde Martinus Gallus d. e. (scrie pe la 1110) spune despre regele Popiel II, cum că acel Popiel gonit din domnie, suferea grozav de persecuțiunea guzganilor; pentru a-l scăpa îl duseră urmașii lui într'un turn dintr'un ostrov și îl apărară acolo de guzganii, ce trecuseră asemenea apa înnot, până când ne mai putând suferi mulțimea lor cea mare îl părăsiră, și ast-fel a devenit prada guzganilor. (Liebrecht, Zur Volkskunde Heilbronn 1878 p. 3).

Liebrecht care a cules acest material se încearcă a explica această legendă, ca o urmă a obiceiului antic, de a face răspunzător pe domn pentru calamitățile și năpăstirile ce cădeau peste popor. Așa întâmplându-se o dată cum crede, o foamete din cauza șobolanilor, se poate că regele ar fi fost omorât, ca vinovat de această calamitate. De la moartea sa din cauza guzganilor, și până la legenda că ar fi fost omorât de către guzganii însăși era numai un pas, pe care l'a făcut ușor fantazia poporului.

Dar însăși această premisă nu este decât o simplă ipoteză, și explicarea aceasta nu ne satisface de loc. După convingerea noastră șoarecii reprezintă aci *pedeapsa divină*, pentru o nelegiuire comisă de către acela, care le a căzut victimă.

O cercetare mai adâncă asupra rolului pe care-l joacă *șoarecele* în credințele populare, din estrema anticitate până în ziua de astăzi, ne va lămuri foarte ușor, de ce au fost aleși tocmai șoarecii ca esecutorii pedepsii divine. Grohmann a scris o carte întreagă despre : Apollo Smintheus, (adică Apollo zeul șoarecilor) și rolul șoarecilor în mitologia popoarelor indogermane Praga 1862. Noi am căutat în zadar a ne procura această carte, care ne ar fi ușurat cercetările noastre. Ne mulțumim deci cu notițele noastre, care cred, că ne vor lumina în deajuns asupra acestei legende și vor întări, sperăm, tălcuirea noastră. (Din puținele citate făcute de Liebrecht se vede, că și Grohmann nu este pe deplin satisfăcut de explicarea dată de Liebrecht, ci ar voi să re-găsească aci un mit solar).

Una din legendele cele mai vechi unde întâlnim șoarecele venerat, este aceea povestită de Herodot (c. II cap. 141). «Ajungând Sethon împărat al Egiptului, el nu socotea de loc clasa războinicilor, ci le luă pământurile lor, ce le erau hărăzite de către domnii trecuți. După aceea se ridică Sanacherib cu oștirea în contra lui Sethon; atunci soldații nu voră să se ducă la război. Impăratul desnădăjduit intră în sanctuar și se rugă lui D-zeu să'l scape de acea primejdie. Acolo a și adormit și în vis i se arătă D-zeu și i spuse să n'aibă frică că i va trimite ajutor.

«Impăratul chemă tot poporul, negustorii, meseriași, etc. și eși de 'și așeză tabăra la Pelusium. Abia ajuns acolo năvăli o sumă de șobolani în tabăra inamică și roaseră tolbele, și coardele de la arcuri, și mănerele scutelor, așa în cât a doua zi, fiind atacați de către Egipteni se vĂzură fără arme și fugiră, căzând mulți din ei. De aceea stă statua de piatră a acestui împărat în templul lui Hephaistos (Vulcan) purtând un șoarice în mână, cu inscripțiunea : «uită-te la mine și fiu cuvios».

De la Egipt ne transportăm de a dreptu în mijlocul imperiului chinezesc, și citim acolo în analele împărătești, cele următoare :

«O armată foarte considerabilă de Hiung-nu (Turci, Huni ?) făcu o dată o năvălire în imperiul de Khotan (Turfan). Regele acestei țări n'avea destule puteri ca să li se împotrivescă. În nevoia sa făcu o jertfă mare șoarecilor din pustie, rugându-i să-i vie într'ajutor. În noaptea aceea văzu împăratul în vis, un șoarice mare, care îi spunea : Fă mâine bătaie și vei eși biruitor. A doua zi atacă regele pe neașteptate pe Hiung-nu. Când aceștia voră să incalce și să apuce armele ca să se apere, văzură că hamurile cailor, coardele arcurilor, mănerele scutelor, în sfârșit tot ce era de stofă sau de ață a fost ros de către șoareci. Lipsiți de or ce mijloc de apărare, căzură sub loviturile vrăjmașilor, și o parte din ei fură prinși. Drept recunoștință împăratul din Khotan zidi un templu și aduse jertfe șoarecilor, care obiceiul s'a mănținut până astăzi. (Liebrecht l. c. p. 13). Identitatea isbitoare între legenda egipteană, și cea chinezească nu se va putea tăgădui; și nu o dată s'a susținut că esista o legătură între Egipt și centrul Asiei.

Să venim acum la anticitatea clasică, la literatura grecească. Aci găsim pe Apollo supranumit : *Smintheus* adică *domnul său omorătorul șoarecilor*, acela care pe lângă ciomă și alte boli aducea și pe șoareci, ca o calamitate peste acele țări, pe care voia să le pedepsească; și însuși Apollon e reprezentat pe monedele din Alexandria, Troas, cu un șoarice în mână. (Müller. Arch. d. Kunst.) Strabo (13) ne povestește că era

o statuă a lui Apollon în templul de la Chryse făcută de Scopas, unde Apollon avea un șoarece supt picior, spre aducere aminte, că șoarecii au ros armele vrăjmașilor. Iată dar pentru a treia oară aceeași legendă, cu singura diferență, că în Egipt și în Troas este un zeu stăpânul șoarecilor, pe când în China șoarecii au un propriu rege al lor; care figură o regăsim în legendele și credințele ce trăesc până astăzi între popoarele europene. Mai adăogăm că un scholiast vechiu al lui Homer (Eustatius) observă la invocățiunea lui *Smintheus* din Iliada I. v. 39, că Troienii adoraă șoarecii pentru aceea, că ei roseseră coardele vrăjmașilor (v. nota lui G. Will. la Herodot c. II § 141 tradus englezește de Rawlinson ed. 1862 vol. II. pag. 189 No. 5). Ne ajung aceste exemple pentru a stabili, că șoarecii au fost nu o dată *esecutorii voinței divine*.

Sub influența creștinismului au schimbat și șoarecii stăpănu; dar tot așa precum erau ei în anticitate esecutorii, așa esecutaă și acuma pedeapsa pentru fără-de-legile ce le comitea unul și altul.

Combinând deci acum legenda populară despre Ciubăr Vodă, cum că l'au mâncat guzganii, cu elementele caracteristice, cum că credea și citea în Solomonichia, sau mai bine că avea relațiuni cu necuratul, putem conchide și aci, că l'a ajuns pedeapsa lui D-zeu pentru aceste fără-de-legi ale lui, cu atât mai mult, cu cât în unele din variantele acestei legende, unul este pedepsit pentru aceea că s'a atins de lucrurile sfinte, iar peste cel l'altî vine pedeapsa pentru cruzimea lor. Poate că vom reuși mai târziu a regăsi o variantă complectă a legendei despre Ciubăr Vodă, în care să se afle și această parte, care ne lipsește încă, și care noi credem că este înlocuită prin aceea despre erezia lui; căci în ori-ce caz scurtimea domniei lui Ciubăr-Vodă care nu trece peste *două luni* ar trebui explicată.

De altă parte mai observăm, că schimbarea de caracter, cum-că din animale câte-o dată ajutătoare și bine făcătoare au ajuns șoarecii animale numai răutăcioase și vătămătoare, este cu totul analoagă cu schimbarea spre rău din tot ce era sfânt și venerat în epoca păgânătății. De aceea vedem adesea sfinții, care gonesc din orașe, șoarecii și alte jigăniți vătămătoare, ba diavolul singur în Faust, spre a putea desface farmecul de pe pragul odăii lui Faust, pe care se afla Pentagrama, are trebuință de *dintele unui guzgan*, și spre a'l dobândi n'are nevoie de multe descânțece, ci cheamă pe unu care alerga pe acolo în modul următor: «Domnul *guzganilor, șoarecilor, muștelor, broaștelor, ploșnițelor* și al puricilor, îți poruncește să eși din gaură și să rozî acest prag, cum îl atinge cu untde-lemn.» Aci a ajuns Mephisto stăpânul șoarecilor, cu un din legendele cele mai vestite germane, înfălmim pe un străin misterios, descântător de șoarecii, care nu poate să fie alt-cineva de cât însuși diavolul. Este legenda cunoscută sub numele: «der Rattenfaenger von Hameln» «Descântător de șoarecii din Hameln.» Iată această legendă după cum ni-o spune Grimm, care a cules-o din *11 autori* deosebiți:

«În anul 1284 se ivi în orașul Hameln, un om foarte ciudat îmbrăcat, care spunea că este un descântător de șoarecii, și că ar putea să-i scoată toți șoarecii din oraș, pentru o sumă oare-care de bani. Orașenii se învoiră cu dânsul și descântătorul scoase un fluer din buzunar, și începu a fluera; îndată se văzură șoarecii și guzganii cum eșiau din toate casele și se luă după dânsul. Când credea el că toți șoarecii sânt deja adunați împrejurul lui, și că n'a mai rămas nici unul în casă, luă drumul spre Vesera și gloata întregă se ținea după dânsul; el înainte, ei tot după el; până când ajunse la mal; aci nu se opri ci intră în apă, și după dânsul intrară toți șoarecii și se înecară.»

Legenda nu se oprește însă aci, ci mai adaogă că orașenii nu s'au ținut de vorbă și n'au voit să'i plătească ceea ce se tociseră cu dânsul. Descântătorul plecă, dar se întoarse îndărăt într'o zi de sărbătoare, (26 lunie, St. Pavel și Ioan) și începu iar să fluere; acuma nu mai eșiau guzganii, ci copii și copilașe, și se luă după dânsul; el îi duse într'un munte unde dispăru cu dânsii, numai un singur copil scăpă cu doica, care vedea toate din depărtare, și care spuse părinților ceea ce s'a întâmplat. În pomelnicul

din Hameln scriseră această întâmplare.» (Grimm : Deutsche Sagen ed. 2. I, No. 245. p. 290—293).

Această poveste se spune și în Transilvania, unde se mai adaugă, că acei 130 de copii au umblat pe supt pământ și au eșit în Transilvania, prin peștera de la Almași și că de la dânșii se trag Sașii. (F. Mueller : Siebenbuergische Sagen. Kronstadt 1857. No. 129. p. 92—94 și pag. 379).

Aceeași poveste, care putem zice că este o poveste suplimentară la aceea despre Clubăr Vodă, am regăsit-o noi aci în București localisată în Str. Șerban Vodă.

«Ni s'a spus, că de demult a fost aceea casă bântuită de șoareci, și ori câte mijloace se întrebuința, toate erau în zadar; în loc să se împuțineze, tot creștea numărul lor.

Așa o duseră ei o vreme oare-care, până când veni o dată un om, care se oferea că îi va scoate pe toți. După o învoială făcută, spuse acela un descântec, și de o dată eșiră toți șoarecii și toți gusganii gloată mare, și se luară după dânsul; de atuncea a rămas casa aceea curată de șoareci.» Povestitorii mei nu-și putură însă aduce aminte dacă acel om duse șoarecii de-î înecă în gărla, care curge alături de casa în chestiune; ceea ce ni se pare foarte probabil, mai cu seamă luând în considerațiune, paralela germană. D. V. Alexandri și d. Gr. G. Tocilescu de altă parte ne comunică, că mai există și alurea credința în oameni, cari fermecă șoarecii, cari cu sunetul fluerului îi string pe toți în giurul lor, și apoi pornesc cu dânsii împreună până îi înneacă.

Așa dară precum șoarecii în legenda lui Clubăr-Vodă sânt o *pedeapsă divină*, tot așa avem și legenda despre ființa misterioasă care scapă pe oameni de acea pedeapsă când nu e meritată.

Dr. M. Gaster.

BISERICA SF. APOSTOLÎ PETRE ȘI PAVEL DIN HUȘI, A LUI ȘTEFAN CEL MARE

În Huși se află în curtea Episcopiei biserica sfinților Apostoli Petru și Pavel, zidită de Ștefan cel Mare.

Inscripțiunea slavonă ce stă d'asupra ușii cum intri din pridvor în biserică ne arată pe cel ce a zidit-o.

† Бл҃гочтивѣи, и х҃тѡлюбивѣи. Іѡ стѣфанъ воевода бж҃іею мл҃тню г҃прз
земли молдавской сѣз богдана воеводѣ нача и сзда сзи храм. в з имѣ

СТѢХА СЛАВНЫХЪ И ВСЕ ХВАЛНЫХЪ ВРЪХОВНИХЪ АНІА ПЕТРА И ПАВЛА, ИЖЕ ВЪ
ГРЪСО ЦЮ НА ДРЪСЛАВЦИ И СВЪРШІ ВЪ ЛТѠ/ЗГ. А ГРЪО ЕГО Л'БТО Л. И. ТЕКЪЩЕЕ.
МЦ. НОЕ. Л.

Acésta se traduce ast-fel :

«Blagocestivul și de Hristos iubitorul Ion Stefan voevod cu mila lui D-zeu Domn țerei Moldovii, fiul lui Bogdan voevod, a început și a zidit această biserică în numele sfinților, slăviților, și tot lăudaților corifeilor apostoli Petru și Pavel ce este în Huso, pe Drâslaveț, și s'a săvârșit în an. 7003 ér a Domniei lui an. 38 curgător, luna Noem. 30.»

Pétra are 73 cent. în lungime și 54 centim. în lățime, și e bine conservată.

Din această inscripțiune vedem :

I. Că biserica s'a zidit, ЕД ГРЪСО în Huso (Huși) pe pârâul Drâslaveț, care și până astăzi se numește tot ast-fel, la an. 7003 adică la 1494 după Hristos.—Simion Dascălul, (1) vorbind despre această biserică ne spune că: «La anul 7003, Stefan vodă a zidit sfânta Episcopie, în tîrg în Huși, hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, și curți domnești carele sunt surpate. Numai beclurile stau până astăzi.» Deci data din inscripțiune cu cea a cronicarului coincide.

II. Că s'a săvârșit în al 38-lea an curgător al Domniei lui Stefan «А ГОСИОДСТВА ЕГО Л'БТО ЛИ. ТЕКЪЩЕЕ МЦЕ. НОЕ. Л.» ér al Domniei lui anul 38 curgător, luna Noem. 30.

Observăm aci, ca și la inscripțiunea de la Vasluiu,(2) că nu s'a ținut seamă de anul civil care începea la Septembrie, pentru că 7003 noiembrie, corespunde anului 1494 noiembrie, când era anul al 37-lea de domnie al lui Stefan, ér nu al 38-lea cum se dice în inscripțiune.

În adevăr Stefan s'a urcat pe tron în anul 1457, cum ne spune atât chronicarul Ureche (care arată luna Aprilie) cât și inscripțiunile ce am copiat la Muntele Athos(3) și inscripțiunea de la Mănăstirea Răsboeni comentată de pré sfinția sa Episcopul Melchisedek.

Dacă lapidul a pus anul al 38-lea de domnie este că numai o singură lună, luna Decembrie, mai trebuia pentru ca Stefan să începă a număra al 38-lea an de la urcarea sea pe tron; căci 7003 Ianuarie—corespunde an. de la Christos 1495, din care deca se scade 38 ani, rămâne a. 1457 când a început să domnă.

Cu toate aceste corespondența între Stefan cel Mare și Patriarhul din Ohrida relativ la aședarea unui Mitropolit în Moldova în locul răposatului Mitropolit Kir Visarion (4) poartă data de 6964 (1456) luna Aprilie indiction 4,

Să presupunem că Stefan cel Mare, care se considera ca Domn al țării. de și scaunul era ocupat de usurpatorul Petru Aron, să îi trimese acea scrisoare Patriarhului încă de pe când se afla în Muntenia,—nu ne pare probabil; mai curînd am fi plecați a admite o eróre în reproducerea datei corespondenței, de vreme ce chiar dacă cronicarul ar putea indica o dată falsă, confirmarea ei prin inscripțiuni nu mai îngăduie nici o îndoială.

Biserica lui Stefan vodă din Huși a fost rău struncinată de cutremurul întâmplat la an. 1692, când a căzut turnurile și a crăpat de jur împrejur. Pe la an. 1756 Matei Ghica vodă a răsipit-o până în temelie și o aș făcut de iznăvă. (5)

Teodor T. Burada.

(1) Letopis. Kogălnicénu. Iași. 1852. tom. I pag. 135.

(2) Revist. pentru ist., arch., filol., I pag 418—420.

(3) Idem I pag. 389—408.

(4) Magazin istoric pentru Dacia. Laurian și Bălcescu. București 1845. tom. I pag. 277.

(5) Cronica Hușilor de Ep. Melchisedek. București 1889. pag. 152 și 285.

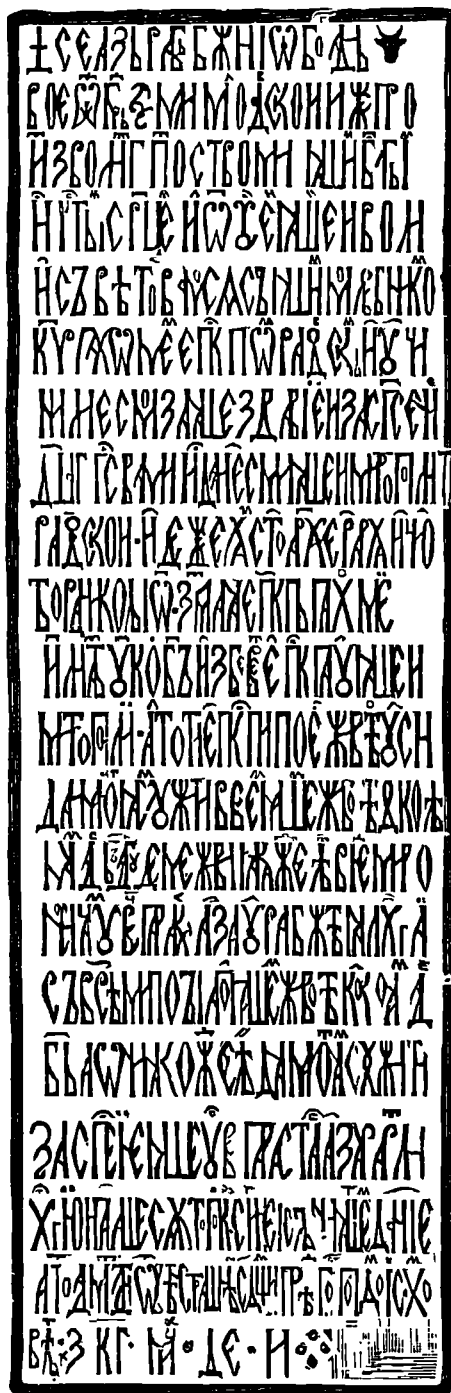

Figura 2.

Figura 1.

Figura 3

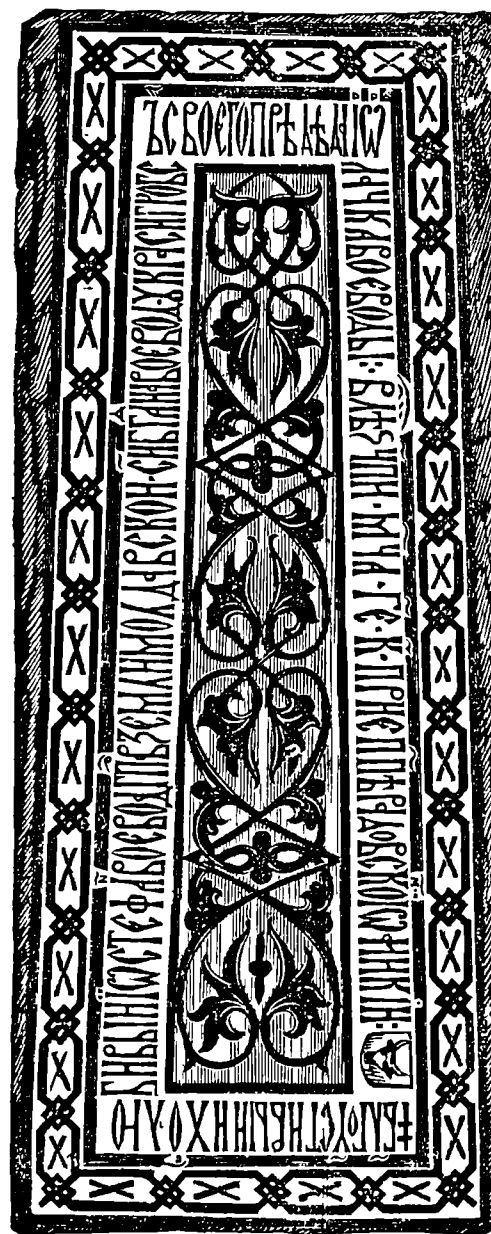

Figura 4.

Figura 1.

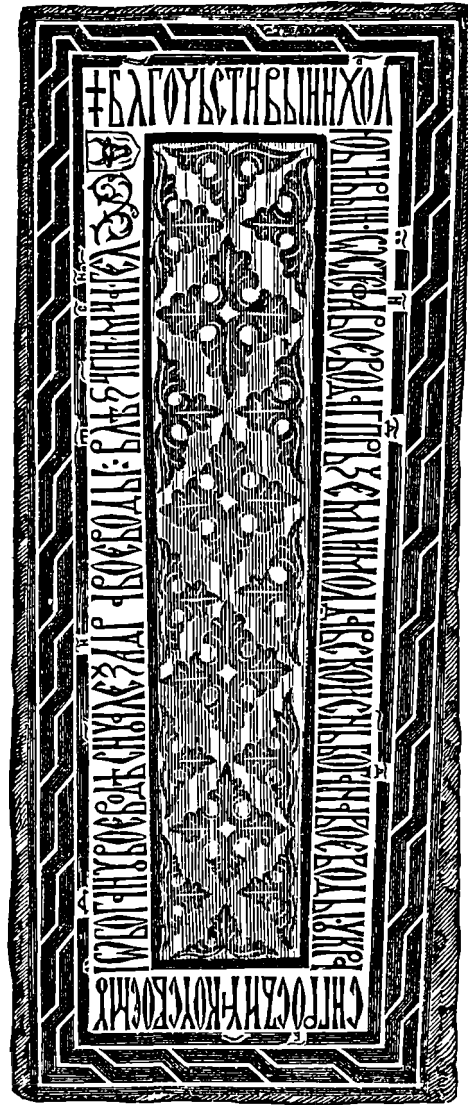

Figura 2.

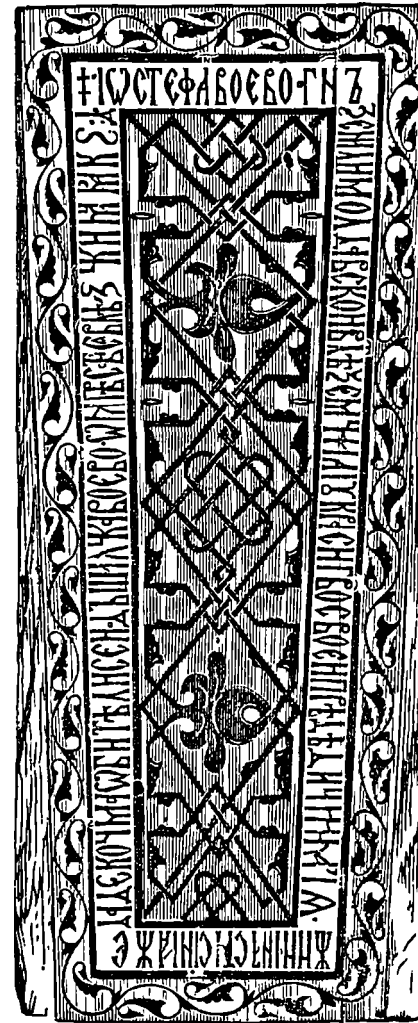

Figura 3.

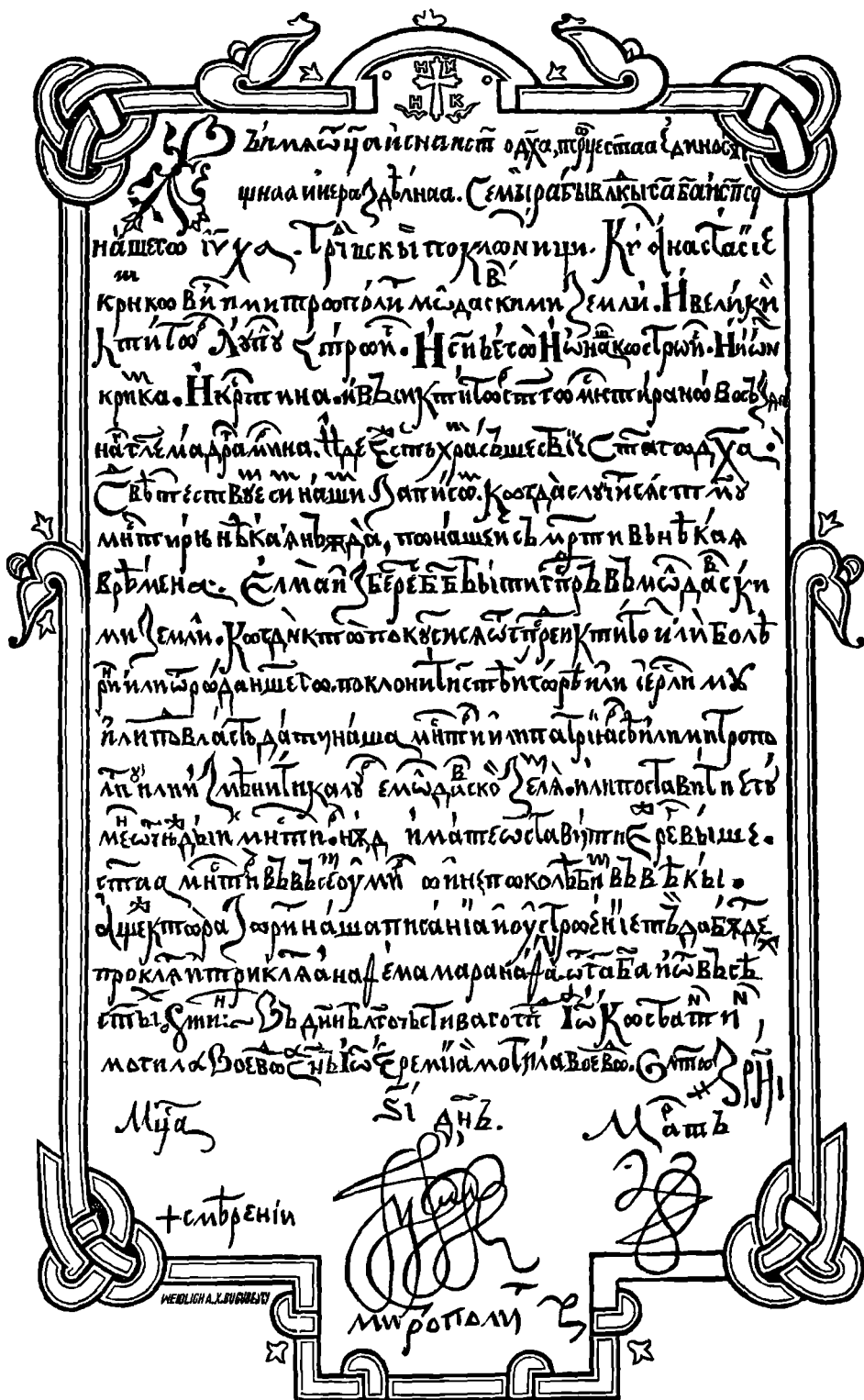

Figura 4.

Figura 5.

Inscripțiunile de la Mănăstirea Rădăuți.

Fac-simile după autograful Mitropolitului Anastasie Crimea.

Mănăstirea Dragomirna).

Domnii cari au primit liste de abonament la această „Revistă” sunt rugați a-le înapoia cât de curând, spre a se ști cui să se trimită foia.

Domnii cari s'au abonat și n'au plătit încă abonamentul, sunt rugați a grăbi cu trimiterea banilor, la adresa Redacțiunei, București, Strada Șelarii, Nr. 11.

Fascicula IV, cu care se încheie primul an al publicațiunei, s'a pus deja sub presă și va apare la începutul lunet Septembrie.
